

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra divadelní vědy

Diplomová práce

Bc. Klára Bělohoubková

**Korespondence V+W I. - III.
jako teatrologický pramen**

Correspondence V+W I. - III. As
theatrical source

Děkuji v první řadě vedoucímu své diplomové práce prof. PhDr. Vladimíru Justovi, CSc. za odborné vedení, užitečné podněty, připomínky a rady k mé práci. Dále děkuji všem, kteří mi přispěli pomocí či podporou, tedy svým rodičům, manželovi, i všem přátelům.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 4. května 2015

.....
Klára Bělohoubková

Klíčová slova

Jan Werich, Jiří Voskovec, korespondence, divadlo, drama, televize, film, role, překlady, filmové scénáře, snaha o spolupráci, *Falstaff*, *Válka s mloky*, *Hamlet*, Divadlo satiry / ABC, politická situace, off-Broadway, Hollywood, divadelní ředitel, režisér, teatrologický pramen

Abstrakt

Jako hlavní pramen této diplomové práce sloužila třísvazková *Korespondence* Jiřího Voskovce a Jana Wericha z let 1945 – 1981. Na jejím základě jsem se pokusila zmapovat profesní život dvou umělců a duchovních dvojčat z odlišných konců bipolárního světa. Zaměřila jsem se primárně na jejich práci divadelní, filmovou a televizní. S ohledem na rozsáhlost *Korespondence* bylo nevyhnutelné upozadit osobní život, stejně jako politické a filosofické úvahy. Text je členěn do několika kapitol, z nichž každá se zabývá jedním tématickým okruhem (např. pokusy o spolupráci, Jan Werich a Divadlo satiry / ABC, literární činnost Jiřího Voskovce apod.). Objevením scénáře k *Filmfalstaffovi* se mi podařilo konkretizovat v *Korespondenci* obsažené zmínky o tomto filmovém projektu. Na konec je zařazen seznam jejich rolí a mezi přílohy je zařazeno také CD s textem *Filmfalstaffa*.

Keywords

Jan Werich, George Voskovec, correspondence, theatre, drama, television, movie, role, translations, movie scripts, cooperative effort, *Falstaff*, *War with the Newts*, *Hamlet*, Satire Theatre / ABC Theatre, political situation, off-Broadway, Hollywood, theatre director, director, theatrological source

Abstract

As a major resource for this masters thesis served the *Correspondence* between Jiří Voskovec (in the USA known as George Voskovec) and Jan Werich. It covers the period between years 1945 – 1981. Based on this *Correspondence*, I tried to map professional lives of the both artists, and also mental twins, living on different sides of the bipolar world. I focused on their theater, film and television work. Considering the extensiveness of the *Correspondence*, it was inevitable to leave out their personal lives. Their thoughts, political and philosophical opinions were also suppressed. The text is divided into several chapters. Each of them represents one thematic sphere (e.g. cooperative efforts, Jan Werich and his Satire Theatre / ABC Theatre, literary work of Jiří Voskovec etc.). Besides, I discovered the movie script *Filmfalstaff*. Thanks to this fact, I concretized the Correspondence-originated fuzzy mentions about this movie project. In the appendix of this thesis, the list of the roles is attached. The CD with the *Filmfalstaff* script is enclosed as well.

Obsah

1	Úvod	8
2	Jan Werich a Jiří Voskovec aneb O kom to celé vlastně bude	13
	2.1 Jan Werich	13
	2.2 Jiří Voskovec	15
3	Blýská-li se na časy či neblýská-li se?	20
	3.1 Americké dobrodružství	20
	3.2 Na dvou stranách Atlantiku (1945 – 1946)	21
	3.3 Z exilu do vlasti a zpět (1945 – 1948)	26
4	Společný čin ve znamení V+W	33
	4.1 <i>Pomalý tanec na vražedné půdě</i>	34
	4.2 <i>Válka s mloky</i>	39
	4.3 Poslední reálná filmová šance	44
	4.4 „Soudeska“	48
	4.5 „Soukniha“	49
5	Jiří Voskovec literátem	53
	5.1 <i>Kočka na kolejích</i> a další překlady českých her	53
	5.2 Filmová povídka <i>Švejk</i>	59
	5.3 <i>Stín svobody</i> – od Voskovce o Voskovci	62
6	Klasikové ruští a angličtí	73
	6.1 Voskovec „otógovaný“	73
	6.2 Kralevic dánský a jeho první herec	76
	6.3 Off-Broadwayský Anton Pavlovič	85
	6.4 Nedostižný Falstaff	93
	6.5 Literární scénář <i>Filmfalstaff</i>	104
7	Satira od A do Zet	112
	7.1 <i>Husaři</i> a snaha „osamostatnit“ divadlo	113
	7.2 <i>Dvě tety a tucet</i>	116
	7.3 Divadlo ABC cestuje za hranice	119
	7.4 Krátká Voskovcova balada	126
	7.5 Závěr „pětiletky“	127

8	Krátké televizní inscenace aneb Komorní Werich	131
8.1	<i>Medvěd</i>	131
8.2	<i>Slzy, které svět nevidí</i>	133
8.3	<i>Kočár nejsvětější svátosti</i>	135
8.4	<i>Uspořená libra</i>	137
8.5	<i>Král a žena</i>	138
9	Svět kabaret, kabaret svět	140
9.1	<i>Bostonský případ</i>	140
9.2	Jako židovský obchodník v předválečném Berlíně	140
10	Voskovec a Werich uměleckými artefakty	146
10.1	Mikulášková <i>Korespondence V+W</i>	146
10.2	MOMA představuje Voskovce a Wericha	149
10.3	Výročí v paláci Lucerna	153
10.4	<i>Byl jsem obžalován v záři rudě planoucích raket</i>	154
11	Dodatečná kapitola aneb Jak to vidí ostatní	159
12	Závěr	162
	Literatura a prameny	165
A	Literární tvorba Jiřího Voskovce a Jana Wericha	I
B	Divadelní, filmové i televizní role Voskovce a Wericha	V
C	Jan Werich: <i>Být či nebýt</i>	XXXVII
D	Voskovcovy básně	XXXIX
E	<i>Filmfalstaff</i>	XLIII

„Nebot' jsem rád, že jsem naživu. Že žiju, dýchám, že miluji, že doufám, že pochybuji, že sním, pláču, směju se, že se bojím, že mám roli na tomto velkém bláznů divadle. Už aby bylo jaro, Mistře, a zima byla šťastně za námi.“

(dopis Jana Wericha panu Williamu Shakespearovi z knihy *Falstaffovo babí léto*)

1 Úvod

*Velikou řadu let vzájemná korespondence Jiřího Voskovce a Jana Wericha byla jediným pokračováním jejich předválečné literární spolupráce. V jejich dopisech se odrážejí nejen soukromé radosti a starosti, nýbrž jsou v nich rovněž zachyceny jejich úvahy o životě a smrti, jejich filozofie, jejich názory na svět a na veřejné dění, a v neposlední řadě i jejich politické úsudky, ať už psány ezopsky, /.../ anebo otevřeně při Werichových cestách na západ.*¹

Takovýmto způsobem uvádí editor profesor Ladislav Matějka² první díl sebrané korespondence jedné z nejvýraznějších uměleckých dvojic, které české divadlo v první polovině minulého století mělo. Pro Jiřího Voskovce a Jana Wericha se dopisní papír stal na více než tři desítky let takřka jedinou možností komunikace (s výjimkou několika málo osobních setkání),³ když jim striktní bipolární rozdělení světa neumožnilo nic jiného.

Filosofické a politické úvahy budou pro účel této diplomové práce upozaděny. Zejména dopisy Jiřího Voskovce bývají zhruba od druhé poloviny 60. let plné filosoficky laděných pasáží, přemítání a tíživých existenciálních otázek o světě, životě a jeho smyslu, stárnutí, smrti a tak dále. Voskovec tyto odstavce pravidelně označuje za plané plácání, smršť slov, kterou nedopatřením zachytil na papír. U člověka se zdravým sebevědomím, otevřeně píšícím o svých slabých i silných stránkách a chválícím se (někdy snad příliš) za své výkony v divadelních hrách i filmech, jde o neobvyklé snižování svých dopisů.

Pokusím se vytěžit tento cenný pramen z teatrologického hlediska, přičemž budu čerpat také z dobových tiskovin, televizních a filmových záznamů, zvukových nahrávek a podobně. Samostatnou kapitolu si jistě zaslouží též inscenace *Korespondence V+W*, která je celá tvořena výňatky z dopisů.

Půjde mi o zmapování divadelních inscenací a projektů, na nichž se podílel Jan Werich v Československu a Jiří Voskovec v zámoří. Pravdou je, že detailní probrání se všemi aktivitami jejich plodných 35 let je úkol přesahující rámec takového textu. Lépe by bylo hovořit o vybraných kapitolách, které se budou chtít alespoň dotknout každé jejich činnosti – té divadelní, televizní,

¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 7.

² Profesor Ladislav Matějka (1919-2012) absolvoval studia na FF UK u Jana Mukařovského. Po roce 1948 odešel do exilu a o šest let později se usadil v USA, kde prožil zbytek života. Mezi lety 1956 a 1989 byl profesorem na slovanské katedře michiganské university v Ann Arboru, kde založil edici *Michigan Slavic Studies*, v níž vycházely anglické sborníky české poezie a prózy, překlady Komenského *Labyrintu světa a ráje srdce*, staročeského *Mastičkáře*, studie o českém baroku, atd.

³ Jiří a Jan se setkali v Londýně (1956), New Yorku (1963, 1968/9), Montrealu (1967) a Vídni (1965, 1971, 1974).

filmové, literární, překladatelské i režijní.

Proč Werich nezmiňuje některé významné inscenace premiérované v Divadle satiry, pozdějším Divadle ABC? Jaký důvod měl Voskovec k tomu, že se nešířil o svých úspěšných broadwayských produkcích *Strýčka Váni* a *Višňového sadu*? O kterých divadelních příležitostech a filmech se Jiří Voskovec rozepisoval detailněji než o jiných? A proč? Rojí se spousta dalších témat a otázek, které *Korespondence* slibuje otevřít a možná i zodpovědět. Nejen práce divadelní, ale i ta televizní a filmová je nedílnou součástí jejich profesních životů a neměla by zůstat na druhé koleji. Jan Werich například na začátku 60. let odešel (byl odejit z vůle vyšší moci politické?) do divadelního důchodu, aniž by přestal být, jak dalece mu to zdraví a nomenklatura povolila, tvorem čínorodým. Navíc Jiří s Janem nepřestávají sprádat plány o spolupráci na divadelních prknech nebo před filmovou kamerou, které čas od času nabývají zcela konkrétních, detailně propracovaných obrysů. V neposlední řadě je zapotřebí vzpomenout i literární činnost obou umělců – usku- tečněných knih Werichových a úryvků z Voskovcových nikdy nedokončených románů.

V dopisech oba vedou taktéž úvahy o soudobé kultuře a ve vzpomínkách se zejména Jiří Voskovec často vrací ke své životní etapě těsně spjaté s Osvobozeným divadlem (například pravidelně každý duben vzpomíná na výročí premiéry *Vest pocket revue*). Období let 1927-1938 hodnotí z různých hledisek, především se však kriticky vyjadřuje k dramatickým textům.

Jednu kratší kapitolu je také nutné věnovat shrnující biografii obou umělců, jejich rodinnému zázemí, Voskovcově téměř roční internaci na Ellis Islandu a podobně.

V sekci příloh není od věci uveřejnit seznam filmových, televizních a divadelních inscenací, na nichž se (společně i každý zvlášť) režijně podíleli či ve kterých hráli.

Korespondence V+W je členěna do tří svazků. První z nich je ohraničen lety 1945-1962, v druhém jsou dopisy z let 1963-1968 a třetí díl končí rokem 1981, kdy umírá Jiří Voskovec. Každá kniha je pak dále dělena na menší kapitoly, které zhruba odpovídají jednomu kalendářnímu roku. Sporadicky se jedná o kapitoly zahrnující delší časový úsek, jako například v 50. letech, kdy Jan Werich v zájmu své bezpečnosti přerušil veškeré styky se „západem“. Jiří později vzpomínal na jejich prapodivnou situaci na přelomu 40. a 50. let: *Já byl non person v Praze a o rok později taky v Americe. Lítali jsme v tom svorně, i když separátně, věrni svému společnému jmenovateli.*⁴

Každá kapitola má svůj název a krátké shrnutí toho, co Voskovce a Wericha v daném roce potkalo v osobním i profesním životě. Nechybí ani stručně

⁴LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 3.

načrtnutá politická situace v USA a v Československu, což je důležité hlavně od 60. let, tedy ve druhém a třetím svazku.

Jednotlivé publikace mají též své podtituly, které se v jediném citátu pokoušejí zachytit atmosféru daného období. *Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal*. Věta vzatá ze závěrečného zpěvu Máchova *Máje* uvádí první svazek, který, jak bylo výše zmíněno, je poznamenán časovou prodlevou zvící osmi let. Zároveň jde o údobí, kdy život osobní i profesní učinil s Jiřím Voskovcem několik přemetů. Vzestup a pád čekal též na Jana Wericha, v jednu dobu ředitele prosperujícího, ač nesubvencovaného Divadla ABC, o pár let později osobu odstřiženou od českého divadla, kterýžto stav se ukázal jako doživotní. Mimo dopisy adresované Janovi, Zdeně nebo oběma, nalezneme v prvním svazku i list z 23. srpna 1950 adresovaný Ferdinandovi Peroutkovi, mluvčímu československého exilu ve Spojených státech, jakožto doplněk dokreslující Voskovcovu internaci na Ellis Islandu.

Druhý svazek aneb *Močálem černým kolem bílých skal...*⁵ je listově nejpočetnější, charakteristický mnoha a mnoha plány na obnovenou spolupráci V+W v divadle, filmu, při psaní textů, atd. Domluva, závislá na spolehlivosti poštovního spojení mezi Evropou a Spojenými státy americkými, byla citelně ztížena. Dva umělci, navyklí z meziválečných let zasednout za stůl a napsat hru, či se postavit na jeviště a podle hrubé kostry rozvíjet improvizovanou předscénu, trpěli nemožností plodné debaty. Jejich aktivita a snaha, stále nové impulsy, ohromné množství vynaložené energie – to vše skončilo v propadlišti kulturních dějin. Žádný ze slibně vyhlížejících plánů se totiž ne realizoval. Důvody byly jednak na straně Jana Wericha, který často odmítal Voskovcem navrhované projekty, jednak na straně nespolehlivých spolupracovníků, jakými byli například režiséři Vojtěch Jasný a Ján Kadár a někdy se do cesty postavila překážka odlišná.

Závěrečná kniha je viditelně poznamenána postupným ubýváním dopisů, hojnějšími a vážnějšími nemocemi i četnějšími hovory o smrti. Sice *nikdy nic nikdo nemá mítí za definitivní neb nikdy nikdo neví co se může stát*,⁶ ale na posledních dopisech z roku 1980 a 1981 je zřejmé, že korespondence co nevidět utichne. Posledního půl roku svého života mohl již Jiří Voskovec kontaktovat ze svých nejbližších pouze Fanču Kvapilovou, vnučku Jana Wericha, neboť její prarodiče i matka byli po smrti. Do každého dílu jsou taktéž

⁵Patrně se jedná o parafrázi verše Jaroslava Vrchlického z básně *Tři jezdci* ze sbírky *Epické básně: močálem černým, kolem holých skal*.

⁶*Napsáno jednoho slunného letního dopoledne na terase kavárny Rond-Point des Champs Elysées, do filmu Pudr a benzin, který jsme tehdy v Paříži natáčeli. O sedm let později, za počasí podstatně sychravějšího, jsme první verš ocitovali na lístku, který jsme s Ježkem rozeslali přátelům při odjezdu z Háchovy republiky do Spojených států.* (Jiří Voskovec, *Klobouk ve křoví*, s. 244)

řazeny dopisy adresované Janě Werichové-Kvapilové a Zdeně Werichové, kterých je asi nejvíce ve třetím svazku, kdy Jan tráví dlouhé týdny v pražských nemocnicích. Slovo zde má snad ještě větší váhu než v předchozích dílech. Právě jazyk *se u V+W začasťe stává nikoli prostředkem sdělení, ale sdělením samým. Řečeno slovy Marshalla McLuhana: samo médium se stalo zprávou.*⁷ To dokládá též několikastránkový úvod Ladislava Matějky, v němž se rozebírá literární styl dopisů, gramatické, slovotvorné i syntaktické anomálie, které jsou charakteristickým stylem těchto dopisů.

Do posledního dílu jsou zařazeny navíc ještě přílohy – zápis výsledku zvláštní vyšetřovací komise na Ellis Islandu, torzo Voskovcova rozpracovaného autobiografického románu *Stín svobody*, jmenný rejstřík, bibliografický seznam textů zabývajících se Osvobozeným divadlem a dvojicí (i samostatnými jednotkami) V a W.

Korespondence neobsahuje veškeré dopisy, které si mezi sebou Jiří Voskovec s Janem Werichem během let vyměnili. Absentují zde například některé listy Jana Wericha, na něž Voskovec reaguje ve svých odpovědích, pohlednice a téměř všechny telegramy (označované v korespondenci jako kabely). Chybějí častěji dopisy Wericha Voskovcovi, snad z důvodu, že si Jiří zvykl pořizovat kopie svých listů. Mimo jiné aby věděl, co svému příteli psal a na co Jan bude tudíž odepisovat.

Větší množství dopisů pochází z psacího stroje Jiřího Voskovce. O životě, názorech, práci a Voskovcových starostech si uděláme lepší představu než o aktivitách Werichových. *Korespondence* čtenářům pomůže odhalit neznámé skutečnosti o mentálním dvojčeti v naší zeměpisné šířce proslulejšího Jana Wericha. To v žádném pádě neznamená, že se o „panu Werichovi“, „panu řediteli“, „panu národním umělci“ (nebo jakkoliv jinak můžeme pojmenovat tuto až mýtickou postavu naší kultury) také nedovídáme nové informace. Jen jich možná nebude tolik. Bohužel jeho listy trpí celkovým znechucením a splínem. O své práci nepíše tak konkrétně a detailně jako Voskovec. Zaoceánská existence a aktivity Jiřího Voskovce jsou do dnešních dnů pomyslnou tabulou rasou, na níž se čas od času objeví ojedinělé faktum. Díky úsilí Ladislava Matějky si dnes můžeme rozšířit a zpřesnit své povědomí o „tom od V“.

Rozsáhlost *Korespondence* Voskovce a Wericha, ve spojitosti s pluralitou témat a aktivit, mě postavila před kardinální otázku. Jak vlastně uchopit toto olbřímí dílo? Pomocí jakého klíče? Bezpochyby by nebylo správné striktně postupovat rok po roce a probírat důležité mezníky jednoho každého z nich. Pro potřeby následující diplomové práce pokládám za přínosnější metodu

⁷ *JUST*, Vladimír. Záslužné, bohužel však nikoli bezproblémové završení triptychu. *Divadelní revue* 2009, č. ročníku 20, č. výtisku 1, s. 60.

komparativní, jež vychází z myšlenky obsažené v titulu třídílné série Aleše Kisila. Více než sto padesáti minutový dokument *Paralelní osudy*, natočený Českou televizí v roce 2012, mapuje jak životní, tak uměleckou dráhu Jiřího Voskovce a Jana Wericha od jejich emigrace do USA na počátku roku 1939 až do jejich smrti. Název pořadu, těžcího mimo jiné v hojné míře ze vzájemné korespondence, se mi jeví jako velice přiléhavý.

Začala jsem se zamýšlet nad otázkou, zda a do jaké míry byly nebo nebyly osudy Voskovce a Wericha paralelní, identické, sobě podobné. Po pečlivém prostudování *Korespondence* a soupisu filmových a divadelních rolí Wericha i Voskovce jsem zjistila, že se jejich profesní životopisy nápadně shodují. Navzdory fyzické vzdálenosti jim to od jakživa myslelo rovnoběžně, jak ne-jednou podotýká ve svých dopisech Jiří Voskovec. Právě optikou tohoto paralelismu se pokusím nadále nahlížet dopisy a uměleckou činnost dvojice V+W (respektive V-W, W-V), která se po válce rozštěpila na dvě samostatné jednotky, aniž by ztratila kontakt se svou druhou částí.

2 Jan Werich a Jiří Voskovec aneb O kom to celé vlastně bude

2.1 Jan Werich

přišel na svět 6. února roku 1905 v Praze na Smíchově jako jediné dítě úředníka pojišťovny Vratislava Wericha a jeho ženy Gabriely. *Dělali jsme si z nich srandu, ale měli každé svůj styl a byli to slušní, hodný lidi, kteří si uzpůsobili pro sebe životní peklo, chudáci – ježto tenkrát se lidi tak snadno nerozcházeli, což snad byla zbytečná umíněnost.*¹ Takto vzpomíná sedmašedesátiletý Jiří Voskovec na Janovy rodiče, kteří se nedlouho po narození syna rozvedli a Jan připadl do péče otci. Werich měl k rodičům problematický vztah, čímž se podobal svému příteli Jiřímu.

Ojedinělé vzpomínky na dětství obsahují některé Werichovy povídky. *Byl jsem jedináček, a to je hrozná věc, být jedináček. Neměl jsem se s kým hádat, s kým prát, kolem nebyly žádné děti, moc lidí k nám nechodilo.*² Navzdory tomu byl Jan jedinkrát ženat se Zdenou Houskovou (1906-1980), s níž měl dceru Janu (1935-1981), provdanou Kvapilovou a jedinou vnučku Zdenou (1967), provdanou Hulíkovou, již se v rodině běžně přezdívalo Fanča.³ Zdena Housková byla v roce 1929, kdy se s ní Jan oženil, *pokladní, garderobiérkou, přepisovačkou textů i překladatelkou. Z. Werichová se postupně stávala nepostradatelnou spolupracovnicí dvojice V+W. „... ekonomicky řídila scénu“, vzpomíná Jan Werich.*⁴ Zatímco Jana byla překladatelkou z angličtiny, scénáristkou a herečkou, její dcera nešla v dědečkových stopách a vystudovala pedagogiku a ošetrovatelství. Dnes žije ve Švýcarsku a pracuje jako psycholožka.

Werichovo a Voskovcovo úspěšné tažení proti lidské blbosti a omezenosti, uskutečňované v Osvobozeném divadle, bylo již nejednou detailně zpracováno a není předmětem této práce.

Emigrace do USA probíhala u Wericha dramatictější než u Voskovce, protože (jak sám popisuje v *Potlachu*) se Zdenka nechtěla z Prahy ani hnout a hrozilo, že jí bude vycestování z vlasti znemožněno. Zdena si ve Spojených státech nikdy nezvykla, nikdy se tam necítila dobře. *Zdenka se o celou naši kolonii obětavě starala. Nenáviděla ale Ameriku, a jak přišlo osvobození, táhlo*

¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 177.

² WERICH, Jan. *O vánocích*. In *Všechno je jinak*. Praha: Olympia, 1991, s. 134.

³ Údajně podle Frances, manželky Jaroslava Ježka.

⁴ BĚLÍKOVÁ, Marie. *Zdenička*. In: *Listování*. Praha: BRÁNA, 2011, s. 189.

ji to domů, vyprávěl později Voskovec.⁵ Přesto pomáhala československým emigrantům – zvláště Adolfu Hoffmeisterovi a Antonínu Pelcovi, zadržovaným v Paříži a následně živořícím v marockém uprchlickém táboře, odkud se (díky Zdenině intervenci u Eleanor Rooseveltové) dostali do New Yorku. Oba byli ve Francii považováni za „bolševické špiony“ a *jejich dny by byly sečteny, pokud by se jim nepodařilo dostat na americkou pevninu*.⁶ Hoffmeister i Pelc měli ve válečných letech u Werichů dveře otevřené, stejně jako Hugo Haas, ovdovělá Frances Ježková a další. Zdena Werichová hostila skutečně kdekoho, jak shrnuje Jiří Voskovec v dopise, v němž dopodrobna popisoval její aktivitu v USA. Bez Voskovcova svědectví by totiž neměla nárok na pobírání starobního důchodu. Jiří proto pečlivě vypodobňoval atmosféru panující u Werichů: *A každý návštěvník válečného New Yorku, aťsi z Londýna, z Afriky, z Moskvy či z Dálného Východu, od Jana Masaryka až po anonymní mladíčky, dobrovolníky, československé piloty britské Royal Air Force /.../, každý dříve či později nevyhnutelně zasedl k Zdenčině večeři*.⁷

Záhy po skončení války se Jan Werich s rodinou navrácí do Prahy, kde ihned začíná aktivně „divadelnit“. Avšak navázat na předválečnou notu a dělat politickou satiru bylo v nových podmínkách stále obtížnější. Navzdory neblahé proruské orientaci Československa zde zůstává a pokouší se nadále pracovat. Když 11. července 1948 uzavře své a Voskovcovo divadlo, přechází do divadla v Karlíně, jemuž po tři roky šéfuje (do roku 1951). Naposledy pak hraje v Divadle satiry, později přejmenovaném na Divadlo ABC. Zde mezi lety 1955–1961 zastával také funkci ředitele. Paradoxně roku 1963, kdy mu byl udělen titul národní umělec,⁸ již v divadle nevystupoval, protože jeho forbíny vyvolávaly nelibost mocenských orgánů. Objevoval se v televizi a sporadicky ve filmu, až byl po srpnové intervenci sovětských bratří striktně odříznut od veškerého kulturního a veřejného života vůbec.

Dlouhodobě lavíroval se zdravím, konkrétně s plícemi zmoženými silným kouřením a nadváhou. Umírá posledního říjnového dne roku 1980. Byl již půl roku vdovcem a věděl, že jeho dcera má karcinom děložního čípku.

Dodnes je Jan Werich vnímán jako osoba rozporuplná. V době Pražského jara připojil svůj podpis pod petici *Dva tisíce slov* a kriticky (byť v metaforách) se v každotýdenním publicistickém pořadu Vladimíra Škutiny *Co tomu říkáte, pane Werichu?* vyjadřoval k soudobé domácí

⁵ CINGER, František - KOLÍŠ, Karel. *Voskovec + Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 12.

⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 53.

⁷ *Tamtéž*, s. 53.

⁸ Společně s Werichem byl tehdejším nejvyšším titulem udělovaným v oblasti kultury oceněn také Jiří Trnka.

situaci.⁹ Nutně zarážející pro mnohé lidi byl rok 1977, kdy se jeho jméno objevilo mezi signatáři Anticharty. Dle jeho vlastních slov se sice na chvíli objevil na shromáždění v Národním divadle, ale podepsal tehdy pouze prezenční listinu a nikoliv dokument samotný. Dlouhé záběry „mistra“ Wericha, zaujatě naslouchajícího projevům, byly součástí propagandy, jíž se Jan Werich nedokázal bránit.

*A ráno už mi volali známí, že se dočetli v Rudém právu, že jsem se svým podpisem přihlásil, atakdale. Tak jsem se strašně rozčilil a chtěl jsem hned telefonovat ministrově vnitra, jenomže byla sobota, na ministerstvu nikdo nebyl, ale snad to bylo i dobře, protože pak, když už jsem měl trochu chladnější hlavu, tak jsem si řekl: Když budu žádat o zveřejnění svého odvolání, že jsem zkrátka nic takového, žádnou petici, nepodepsal, tak to stejně nikde neotisknou. Soudit se – to nemá žádné význam ztráta času – a zveřejňovat něco v cizině?*¹⁰ Takto na aféru s Antichartou nahlížel on sám a já si nepříjdu oprávněná vyvracet či potvrzovat tato slova.

*Noblesní komik, filosofující klaun, originální herec a autor moderních pohádek.*¹¹ Nálepky, které se snadno dávají, klišé znějící dutě, jimiž by on sám pohrdal. Jana Wericha lépe poznáme pročítáním dopisů adresovaných příteli, před nímž není možno hrát si na hrdinu a velkého umělce, před nímž se není třeba přetvařovat.

2.2 Jiří Voskovec

Jiří Wachsman se narodil dne 19. června 1905 v Sázavě, v domě svého dědečka z matčiny strany, malíře Soběslava Pinkase.¹² K svému rodišti měl nostalgický vztah, který se čím dál více prohluboval od 70. let. V době, kdy byl již nějaké to desetiletí usazen ve Spojených státech amerických a kdy politická situace v Československu nedávala příliš nadějí k domněnce, že by se do vlasti ještě někdy mohl podívat.

Ambivalentní, ba složitý byl Jiřího poměr k rodičům. Otec, hudebník Vi-

⁹Roku 1981 vyšla kniha *Tak jsem tady s tím vápnem, pane Werichu!*, v níž Škutina vzpomíná na spolupráci s Janem a přepisuje jejich rozhovory ze 60. let.

¹⁰SUCHÝ, Ondřej. In *Jiří Voskovec a Jan Werich v divadle, ve filmu, v soukromí*. Praha: BRÁNA, 2001, s 99 - 101.

¹¹ANONYM. Jan Werich [online]. [cit. 23. 2. 2015]. URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/lide/jan-werich/>>.

¹²Všestranný malíř, karikaturista, publicista a jeden z průkopníků chalupaření Hippolyt Soběslav Pinkas (1827-1901) si v 60. letech 19. století nechal postavit v Sázavě staročeskou chalupu, jíž vybavil starým nábytkem. Mimo jiného například ilustroval časopis *Květy a Humoristické listy*, pro vévodu de Trévisse maloval rodinné portréty a byl činný v radě pro budování Národního divadla.

lém Wachsman byl legionářem z doby první světové války, který si jméno z vlastenectví počestil. Problematictější byl vztah k matce Jiřině, poloviční Francouzce, pro níž byl údajně nechtěným dítětem. Měl totiž dva starší sourozence – bratra Prokopa (1893-1977) a sestru Adrienu (1895-1949). Z existenčních důvodů znamenal třetí potomek pro rodinu přítěž.

Francouzsky orientovaná rodina poslala roku 1921 syna na studia do Lycée Camot v Dijonu, kde se zapojil do studentského divadla. Jiří tuto zkušenost pozitivně kvitoval: *Moje studium ve Francii, to byl jeden z těch neočekávaných momentů, kdy se člověku ohne život někam, kam vůbec nemířil. Aspoň ne vědomky. Asi vůbec nejdůležitější zatáčka, kterou jsem říznul... /.../. Byla to strašná dřina, ale málokdy nuda. Naučili mě tam psát a myslet. Poznat poprvé Paříž v šestnácti letech taky není k zahoezení. /.../ Když jsem se /.../ vrátil do Prahy, přinesl jsem Janovi konkrétní poznání francouzské kultury; ne jako nějaký akademický titul nebo školometnou výzbroj, nýbrž jako zkušenost všedních dnů, něco, v čem se chodí jako ve svetr, s čím se vstává z postele, co se nosí jako čepice, nikoli cylindr.*¹³

Vazby na Čechy, Francii a Rusko byly snad zdrojem jeho nezakotvenosti, nezakořeněnosti. Sám se Werichovi nejednou svěřoval s tímto zvláštním pocitem, že nikde není doma. Nejlépe se cítil v druhé polovině svého života ve Spojených státech amerických, kde mohl svobodně tvořit a kde měl rodinné zázemí. Ale to trochu předbýváme událostem.

Po návratu z lycea se roku 1924 aktivně zapojil do společenského života, když vstoupil do avantgardně orientovaného spolku *Devětsil*, z něhož byl roku 1927 vyloučen. Kromě toho na přání rodičů studoval práva na Karlově univerzitě, aniž by toužil po takové profesi. Záhy poté, co dramatická odnož Devětsilu rozšířila v roce 1925 pražskou divadelní síť o Osvobozené divadlo, se zde Jiří Voskovec uplatnil jako herec. Se svým spolužákem z reálného gymnázia v Křemencově ulici, Janem Werichem, uváděli od dubna 1927, pod hlavičkou Osvobozeného divadla, svou autorskou hru *Vest pocket revue*, s níž zaznamenali neobyčejný úspěch. Významnými inspiračními zdroji jim byla, mimo jiné, němá groteska reprezentovaná Charliem Chaplinem, bratry Fratellini, Frigem a Lloydem a dalšími. Uměli si udělat legraci jak z věcí pro národ posvátných (například Alois Jirásek), tak z kýče. Od 30. let pak stále častěji reagovali na aktuální politické a sociální problémy. Jejich hry neplnily divadlo pouze díky ostrovtipu textů, ale důležitou složkou byla taneční čísla, hudba a písně, při čemž šťastnou se ukázala spolupráce s Jaroslavem Ježkem (1906-1942).

Satirickými šlehy proti sílící nacistické zvůli dospěli roku 1938 až k uzavření Osvobozeného divadla těsně před premiérou hry *Hlava proti Mihuli*.

¹³ VOSKOVEC, Jan. *Srdečně Váš Jiří Voskovec*. Praha: Divadelní ústav, 1992, s. 109.

Nezbývalo než opustit republiku. Útočištěm pro ně (V+W+J) a jejich rodiny se staly Spojené státy americké.

Když se roku 1946 Jiří Voskovec s obavami navracel do Československa, našli se jedinci, kteří jej od takového úmyslu zrazovali. Touha opět tvořit po boku svého přítele z nehmotných nápadů, inspirací a myšlenek divadelní materii, nasměrovala Jiřího zpět k domovu. Později připouští, že našel jinou zemi, než tu, z níž před šesti lety emigroval.

Po únorovém puči roku 1948 se dlouho nerozmýšlel a v květnu odjel do Francie, kde s Anne Gerlette založil komorní americké divadlo (American club theatre, později přejmenované na American Theatre of Paris), pro něž překládal do angličtiny díla francouzských dramatiků Moliéra (*Lékařem proti své vůli*), E. Labiche (*38 sou*), G. Courtelina (*Hortensie, do postele!*) a J.-P. Sartra (*S vyloučením veřejnosti*). Krom toho zde byly uváděny též hry amerických autorů – T. Williamse (*Paní z Larkspur Lotion*), W. Saroyana, I. Shawa, T. Wildera (*Radostný výlet do Trentonu* a *Naše městečko*).

Jiří na své umělecké působení ve Francii vzpomínal v rozhovoru s Pavlem Tigridem roku 1963. *V Paříži se v takzvaných pokrokových kruzích strašně shazovala americká kultura. Tak jsem se namích a řekl jsem si: proč nedělat moderní americký divadlo a ukázat Pařížanům, jaký opravdu je. No, bylo to umělecky velmi úspěšný, kritické uznání v tisku monumentální, jenže jsem na tom prodělal kalhoty.*¹⁴ Zároveň působil jako programový specialista v pařížské pobočce UNESCO, v oddělení hromadných sdělovacích prostředků (Mass Communication Department).

Každoročně si létal do USA obnovovat status domovského práva. Když chtěl roku 1950 využít svého nároku a podat si žádost o americké občanství, neměl zdání, že se byrokratická nicotnostka promění v jedenáctiměsíční boj o svobodu poté, co bude jako podezřelý živel internován na Ellis Islandu. Americké státní občanství získal teprve roku 1955.

Krátce po propuštění z Ellis Islandu již natáčí film *Affair in Trinidad* (1952) a brzy se na Broadwayi i v Hollywoodu etabluje jako charakterní herec širokého rejstříku. *Osud děsně plánuje. A vždycky proti mým plánům. Já nevím, proč si vybral mne. Když jsem opustil Prahu /.../, měl jsem v plánu přestat hrát. Mně už nezajímá hraní divadla, řekl jsem si. A od té doby jsem nepřestal hrát; řekl jsem si, a budu psát a režírovat, a tak jsem od té doby nic pořádného nenapsal a nic jsem nenarežíroval; ale hraju, pořád hraju.*¹⁵ Nestane se hvězdou, jíž se splnil americký sen o slávě a bohatství. Po třicet let

¹⁴ VOSKOVEC, Jiří. Rozhovor s Jiřím Voskovcem. *Svědectví* 1963, č. ročníku 6, č. výtisku 22, s. 169

¹⁵ *Tamtéž*. s. 170.

bude někým, jehož obličej budou lidé znát z drobných filmových rolí a rolíček, aniž by se rozpomenuli na jeho jméno.

Se zákonitostmi amerického zábavního průmyslu byl Jiří dobře obeznámen, jak vyplývá z přepisu rozhovoru s A. J. Liehmem. *Je to režim hitů a flopů, úspěchů a propadáků, buď anebo, ano či ne. Nic mezi tím. Buď velký úspěch nebo velký průser. Přes noc. Za týden. Za měsíc.*¹⁶

Po několik desetiletí bude broadwayským i off-broadwayským hercem v inscenacích, jejichž „runy“ nebudou mít, vyjma několika z nich, dlouhého trvání. Nejspíše proto častokráte opakuje větu, jakési osobní motto: *Život herecký je strašný – někdy vůbec ne*. O jeho herecké vytíženosti vypovídá též skutečnost, že se nikdy nedostal k literární tvorbě, nebo jistě ne v takové míře, v jaké by býval chtěl. Intelektuálnětější Jiří Voskovec se stal hercem, komediantem, zatímco Jan Werich byl politickými podmínkami odsunut do pozadí a mohl pouze psát (kterážto díla nebyla vydávána bez problémů a cenzurních zásahů).

V posledním roce žil Jiří Voskovec v Kalifornii, v Pear Blossom, čelil karcinomu a nakonec podlehl infarktu dne 1. července 1981. Přežil Jana Wericha o osm měsíců. Polovina jeho popela byla poslána do České republiky a pochována vedle Jana na Olšanských hřbitovech. Druhá půle byla rozptýlena 28. října 2009 společně s Christininým popelem do Atlantického oceánu na Long Islandu, jak znělo jeho přání.

Jiří Voskovec byl za svůj život celkem třikrát ženatý. Konkrétně jednou rozvedený (Madelaine Maine), jednou ovdovělý (Anne Gerlette) a s poslední partnerkou (Christine McKeown) dožil. S Anne Gerlette adoptoval v 50. letech dvě dcery – Victorii alias Vicki (1954) a Georgeannu řečenou Gigi (1956). Dívky žily pohromadě se svým otcem pouze do svých deseti a osmi let. Toto a další méně známé podrobnosti z Voskovcova rodinného i hereckého života zachytil dokument Libuše Rudinské *Můj otec George Voskovec* (2011).

Roku 1995 udělil prezident Václav Havel Jaroslavu Ježkovi, Jiřímu Voskovcovi i Janu Werichovi in memoriam stříbrnou medaili Za zásluhy II. stupně.¹⁷ Co k tomu dodat? Snad jen slova Jiřího Voskovce z poloviny 60. let: *Tedy esli /.../ jsme kdy začli na nějaké programové základně, byl to zavilý odpor k jubileům, výročím, vlajkoslávám, fáborům a korouhvím, k veškerému hujajá a piškumpré a sláva mu, on je pašák. – – – Zahájili jsme svou činnost co revoltu proti kdejakému „slavme slavně slávu slavných Slávů – tomu věnec budiž dán – skleničko ty skleněná“ – – proti Slavínům, Památníkům, Pante-*

¹⁶ LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 19.

¹⁷ Medaili Za zásluhy uděluje prezident republiky osobám, které se zasloužily o stát nebo územní samosprávný celek v oblasti hospodářské, vědy, techniky, kultury, umění, sportu, výchovy a školství, obrany, bezpečnosti státu a občanů.

*onům, Pantátům, Potentátům a Páprdům. Na této základně hodláme setrvat i co plešatí a fousatí.*¹⁸

¹⁸ *SHAKESPEARE, William - WERICH, Jan - VLADISLAV, Jan. Falstaffovo babí léto. Praha: Svoboda, 1969, s. 114 - 115.*

3 Blýská-li se na časy či neblýská-li se?

3.1 Americké dobrodružství

Umělecká dvojice V+W na přelomu roku 1938/9 odjíždí společně s Jaroslavem Ježkem do Spojených států amerických, kde stráví několik následujících let. Snaží se zde – s kolísavou úspěšností – prosadit na divadelních prknech (v anglických překladech vlastních her *Heavy Barbara* a *Ass and Shadow*), ve filmovém průmyslu i v rozhlasu.

K rozhlasu je přivedla spolupráce s Úřadem válečných informací (United States Office of War Information, zkratka OWI), vládní americkou agenturou vzniklou pro šíření informací a válečné propagandy během druhé světové války.¹ V+W se podíleli na psaní a nahrávání krátkých písní a dialogů v češtině, tzv. amerických kukátek. Jiří Voskovec zde pracoval až do svého odjezdu do Československa. Podle ohlasů v tisku a mnoha dopisů bylo jasné, jak mohutnému posluchačskému zájmu se tyto pořady těšily v Čechách a na Slovensku (i když hovořil pouze Voskovec minus Werich). *Vážně, to je neuvěřitelný, jak si nás lidi váží a jak nás mají rádi. Hlavně mě těšilo, že jsme se ta léta v OWI správě třefovali a že to lidé poslouchali.*² Takto si Jiří pochvaluje na konci listopadu 1945.

Voskovec v pozdějších letech často v dopisech vzpomíná na tyto roky a snaží se zpětně nalézt důvody, proč se jejich divadelní produkce nesetkaly s tak pozitivním ohlasem, jako tomu bylo ve vlasti. Nepříliš úspěšné roky vylepšila, leč zároveň završila, legendární broadwayská inscenace Shakespearovy hry *Bouře*³ v režii Margaret Webster, v níž Jan Werich ztvárnil Stephana, opilého číšníka neapolského vévody a Jiří Voskovec byl obsazen do role šaška Trincula. Dostalo se jim zde příležitosti zpívat a improvizovat, byli tudíž zpět ve svém živlu. Shakespearovi prorační klauni si nad sebou zachovávají ironický nadhled a jejich repliky jsou plné slovních hříček. *I have been in such a pickle since I saw you last that, I fear me, will never out of my bones: I shall not fear fly-bowing.*⁴ Nechává se například slyšet Trinkulo.

¹Od druhé poloviny roku 1945 probíhala reorganizace OWI, která přestala být samostatnou, nezávislou agenturou a včlenila se pod State Department.

²VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 24.

³Broadwayská premiéra v Alvin Theatre se konala 25. ledna 1945 a dočkala se do května rekordního počtu sta repríz. Voskovec s Werichem hráli pouze do března, kdy se produkce přesunula do Broadway Theatre a role Trincula a Stephana byly přeobsazeny.

⁴*Zdělal jsem se, co jsme se neviděli tady všude, a protože jsem tak odporně zdělaný, už mě ani moucha nepodělá.* (překlad Jiřího Joska)

Sebeironie a otočení všeho v žert je vlastní nejen Shakespearovským šaškům. Voskovec a Werich toto praktikovali již v letech „osvobozeneckých“ a zde se k nim přidal ještě afroameričan Canada Lee v roli Calibana.

Tuto inscenaci i celé jejich šestileté americké působení zmapoval Jarka M. Burian, který následně publikoval v *Divadelní revue* (ročník 1999, číslo 4) článek *Příhody Voskovce a Wericha v Americe, 1939-1945*.⁵ Proto nepovažuji za nezbytné opětovně se podrobněji navracet k tomuto tématu a zvědavé čtenáře odkazuji k Burianově studii.

O mnoho let později píše o americké anabázi sám Jiří Voskovec následovně: „*Nechci vyvolávat u čtenáře lítost k nám tehdejší zapačlým vlastencům. Vůbec ne! My se cítili ohromně mladí – a hlavně jsme věděli, že jsme se, tak říkáje, podruhé narodili, uniknuvše Hitlerovi. Já na to období vzpomínám s nostalgií, přestože to bylo hospodářsky tuhé. A kulturně chaotické. A co do vyhlídek světové pokrokových chvíli dost hrozivé. Byli jsme v hrozném rejži, ale Jan i já jsme se cítili naprosto doma v nějakém nedozírném, nesmyslném dobrodružství. Snad jsme právě tak dobrodruzi jako komedianti.*“⁶

3.2 Na dvou stranách Atlantiku (1945 – 1946)

Jan Werich přistává v říjnu roku 1945, po šestnáctidenní plavbě, na „starém kontinentu“, zatímco Jiří Voskovec zůstává ve Spojených státech amerických. Jedná se o první rozdělení této umělecké dvojice, která spolu kontinuálně tvořila od roku 1926, ať již v Československu nebo v USA.

Ačkoliv se Voskovec chtěl vrátit do vlasti, realisticky zhodnotil situaci a Wericha žádal: *A pokus se najít možnost, jak se beze mne na místě co nejdýl obejít. Veřejně řekněte, co chcete: lež, kus pravdy nebo celou pravdu. Mně je to na duši jedno. – A když zjistíte, že to opravdu nejde, že tam musím být honem – no tak holt tam musím být honem. /.../ Znáš mne dost, abys věděl, že když to takhle komplikuju, že k tomu musím mít sakra skutečný důvody. Znáš mne dost, abys věděl, jak mne to sere, že stěžuju práci.*⁷

Jiří doufá, že se Jan zorientuje v domácím prostředí, aby se Voskovec ihned po svém příjezdu mohl začlenit do činorodé práce. Záhy se začínají rojit zaručené, leč dostatečně nepodložené zprávy o tom, že dvojici V+W odzvonilo, že je mrtva a nepoužitelná. Tyto informace nejsou jen obecnou

⁵ BURIAN, Jarka M. Příhody Voskovce a Wericha v Americe, 1939-1945 [online]. [cit. 29. 11. 2014]. URL: <<http://host.divadlo.cz/art/clanek.asp?id=9666>>.

⁶ VOSKOVEC, Jiří. *Glosy Jiřího Voskovce k některým písničkám uvedeným v našem výběru*. In: doprovodný text k CD *Tam za tím mořem piva...* Praha: Supraphon Music a. s., 2008, s. 5.

⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 18.

šušandou, ale píše se o tom též novinové články. Voskovec se proti fámám ostře vyhraňuje. *Prostudoval jsem slovo za slovem všechny texty posledních rozhlasů, i půlhodinek a nikde nenašel ani slovo, jež by se dalo vyložit i z dálky jako split teamu. V minulém show (neděle) jsem výslovně řekl: „Werich je v Praze, kde chystá opětné zasazení potulných clownů VěW do rodné půdy.“*⁸

První svazek *Korespondence* obsahuje z těchto měsíců (od listopadu 1945 do srpna následujícího roku) výhradně listy Jiřího Voskovce, z nichž je patrné, že na ně dostával odpovědi formou dopisů i telegramů, ty se mi ovšem nepodařilo dohledat. Získáme přesnou představu o Voskovcově profesní činnosti i rodinných poměrech – složitý rozvod s manželkou Madelaine Main a nový vztah s herečkou Anne Gerlette -, zatímco o situaci v Československu se dozvídáme zprostředkovaně, když Voskovec reaguje na některé domácí události, o nichž čte v tisku či ve Werichových psaních.

Voskovec i Werich byli v dopisech z vlasti ubezpečováni, že budou moci dělat takové umění, jaké sami budou chtít, které nebude omezováno klacky pokoutně na jejich divadelní cestu kladenými. Ministr informací Václav Kopecký slíbil Werichovi nejen zaměstnání, ale též byt či hotel, kde by hlavu složil. Kopecký se dále snažil získat pro Voskovce funkci vyslance se zvláštním posláním (good will ambassador), o čemž je v dopisech několik drobných zmínek. Vyhlídka na tento post nakonec vyšuměla do neurčita. Voskovec dle vlastních slov chtěl být vlasti prospěšný i za oceánem, avšak žádný „melouch“ se k němu nedostal – skončilo se jen u slibů. Nový šéf československého rozhlasu Ivan Olbracht počítal s Werichovou prací v radiu a zajímala jej též Voskovcova rozhlasová práce v USA. Vskutku nadějně vyhlídky a povzbudivá slova se řinula z Československa.

Když 9. října 1945 Jan Werich vkročil na půdu domoviny, byla to událost, kterou si nenechali ujít novináři ani rozhlasoví reportéři. Český rozhlas má dnes v archivu záznam rozhovoru s Janem Werichem ze dne jeho návratu. Werich se mimo jiné vyjadřuje v tom smyslu, že Osvobozené divadlo je uzavřenou kapitolou, jakožto specifický produkt své doby mezi první a druhou světovou válkou. Jan v závěru ujišťuje reportéra Josefa Cincibuse o množství nápadů, které s Voskovcem mají a chtějí uskutečňovat.⁹

⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 19.

⁹ *Rozhovor s Janem Werichem po návratu z USA (1945).* Český rozhlas Vltava. 14. 10. 2013, 12:50. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/archiv/rozhlasovyrok/_zprava/1268905.

Jan Werich poprvé vystoupil před publikem na konci listopadu v sále pražské Lucerny. V první části programu Werich vykládal, jak „druhá republika“ hned v samých začátcích zavřela Osvobozené divadlo a vyhnala je vlastně do exilu /.../. Druhá část večera nabídla písně „starší i novější“.¹⁰

Ještě v prosinci 1945 natočil Werich ony novější melodie v nahrávacím studiu Rokoska. Vznikla tak deska obsahující pět písní. Šlo o překlady amerických lidovek za doprovodu kytary a varhan, z nichž některé se vysílaly již v Hlasu Ameriky: *Za mořem piva* (*Big Rock-Candy Mountain*), *Půl párku* (*One Meat Ball*), *Strojvůdce Příhoda* (*Casey Jones*), *Když padla rosa do je-tele* (*The Foggy, Foggy Dew*) a *Náš pán je pod drnem* (*Blue-Tail Fly*). Za několik měsíců se nahrávka dostává do rukou Jiřímu Voskovci, který ji v následujícím dopise ihned otevřeně zhodnotil, pochválil, zkritizoval.

Ani Jiří Voskovec v USA nezahálel. Možná mu práce poskytovala do určité míry příležitost k odreagování se od domácích „bengálů“. V říjnu se mu díky Bobovi Gordonovi rýsuje režijní příležitost v podobě *Camp Shows*¹¹ produkce komedie anglického dramatika Noela Cowarda *Blithe Spirit* (u nás překládáno jako *Rozmarný duch* nebo *Duchové na zemi*), která měla světovou premiéru na Broadwayi roku 1941. Snad Voskovcova rozhlasová zmínka o turné *Blithe Spirit* do Pacifiku přispěla k výše zmíněným spekulacím o rozštěpení dua V+W. Voskovec měl hru pouze nazkoušet a dále ji nechat žít vlastním životem.

S výsledným tvarem inscenace byl Jiří více než spokojený: *Byl to nejúspěšnější showing, který Camp Shows kdy měl. Herci mi hráli náramně, celá kompanie je do mne zfanděná, říkají, že jakživi takovýho režiséra neměli. Nacpal jsem do hry spoustu businessu, kterej všechen bezvadně chytal přesně, jak jsem chtěl, dokonce jsem přidělal k panu Cowardovi pár improvizací, který měly největší smíchy z celé hry. Mám dojem, drahý příteli, že jsem slušnej režisér a hrozně mne to baví „dělat“. Nezlob se, ale víc než hrát. Musím režirovat něco s tebou v hlavní roli. A byl bys lepší, než kdy před tím a měli bysme srandu. To ovšem neznamená, že odmítám hrát v teamu – neboj se. A hrozně se těším, Jeníku, až budeme zase spolu na nějaký tý předscéně /.../*.¹² Po prvotních nesnázích s obsazením hlavní mužské role a následných čtyřech týdnech intenzivních zkoušek byla jeho režisérská euforie jen logická.

Samotná hra, v níž vystupuje pouze sedm postav, je zasazena do domu dobře

¹⁰ CINGER, František - KOLÍŠ, Karel. *Voskovec + Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 19.

¹¹ Tyto *Camp Shows* spadaly pod USO (United Service Organization) – americkou neziskovou, nevládní, ačkoliv ministerstvem obrany finančně dotovanou organizaci, kterou založil roku 1941 prezident F. D. Roosevelt. Dodnes zajišťuje volnočasové aktivity pro vojáky na misích a posiluje vazby vojáků s jejich rodinami.

¹² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 28.

situované rodiny v hrabství Kent. Vše se točí okolo spiritismu, nadpřirozených sil, duší zemřelých a astrální bigamie. Co všechno může způsobit nevinná duchařská seance u manželů Ruth a Charlese Condominových, kteří vlastně na nadpřirozené jevy a komunikaci s mrtvými nevěří. Charles nechtěl nic víc než *nasbírat materiál pro svou novou detektivku o vraždícím médiu*.¹³ Charles snad podcenil schopnosti madam Arcati a jeho nevíra je potrestána zhmotněním sedm let zesnulé Edith, jeho první choti, jejíž pobyt v domě registruje pouze on a nějakou dobu se pochopitelně Ruth obává, že se Charles zbláznil. Nakonec uvěří v přítomnost nezanedbatelné návštěvnice a mezi sokyněmi se rozhoří boj o Charlese. Nešťastnou souhrou okolností umírá posléze Ruth, která se brzy zhmotní taktéž. Nyní musí madam Arcati napnout veškeré síly k odhmotnění obou dam, až je vše korunováno úspěchem a Charles ve spěchu opouští dům s vizí lepšího života.

Z listů lze vyrozumět, že nešlo o hru vybranou samotným Voskovcem, nýbrž o zadaný úkol. *Blithe Spirit* se ani zdánlivě nepodobal textům, s nimiž doposud co herec pracoval. Nalezl ke Cowardově hře vlastní originální klíč? Jak dalece parodická, ironická a stylizovaná byla v takovém případě inscenace? Jiří sám píše o několika scénách okořeněných notnou dávkou vlastní invence, jež se těšily snad největšímu ohlasu premiérového publika. Hra se mu zjevně zalíbila, stejně jako režijní práce. Dokonce uvažoval, zda by nemohl dělat *Rozmarného ducha* v Praze, k čemuž ale nikdy nedošlo.¹⁴

Po *Blithe Spirit* následují ještě dvě další komedie. Znovu pro Camp Shows nastudoval hru *Petticoat Fever* (*Spodničková zimnice*) Marka Reeda a pro jakousi letní produkci titul *Whistling in the Dark* (*Pískání ve tmě*) od Laurence Grosse a Edwarda Childse Carpentera. Přestože se obě hry nedlouho po svém vzniku dostaly na filmové plátno a byly ve své době populární, nepodařilo se mi nalézt jediný záznam o jejich českém uvedení.

Kromě aktivit divadelních a rozhlasových Voskovec ještě daboval americké pořady do češtiny. Například hodinový film o životě v mexické vsi *The Forgotten Village* (*Zapomenutá vesnice*, 1941), k němuž dělal scénář John Steinbeck. Film natočil český filmař Alexander Hackenschmied a Herbert Kline.

Jsem ochoten ke všem kompromisům propagačně nevyhnutelným, pro začátek – ale pak chci dělat opravdický divadlo, ať to lítá, kam to lítá. A mnoho jiných aktivit,¹⁵ dušuje se Voskovec v listu svému příteli do Prahy. Jiří ovšem nepsal pouze Janovi, ale také Zdence: *Mám strašnou radost z Janovy podnikavosti a výkonnosti – uvidíte, že z těchto podivných událostí vyleze dvojice lepší než kdy byla, a budeme oba samostatnější a plodnější. Já si tu mezitím*

¹³ COWARD, Noel. *Rozmarný duch*. Plzeň: Divadlo J.K. Tyla, 1991, s. 32.

¹⁴ První uvedení hry *Rozmarný duch* na českých jevištích proběhlo 17. října 1946 v Divadle pracujících Zlín v režii Bedřicha Vilského.

¹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 28.

nezávisle zjistil, že jsem přece jen režisér a mám takovej pocit, že budeme dělat s Janem podivný a nový věci ve všech možnejch oborech.¹⁶

Na konci roku 1945 byl Jiří Voskovec zřejmě plný optimismu. Věděl, že nejprve budou muset být političtí a učinit zadost tradici předválečných V+W, čímž by nasýtili hladové publikum, ale neváhal, že posléze budou tvořit tak jak oni sami budou chtít. Navíc se vyvlékl z prvního nepodařeného svazku manželského a na obzoru byla svatba nová. V Americe dostával pracovní nabídky a byl s Werichovými v kontaktu, jakkoli omezeném. *Co jsem teďka s Anne a co vím, že pojedem spolu, tak se hrozně těším do Prahy a všechno na se vzalo nový háv.*¹⁷ Rozradostněně sděluje Zdeničce na začátku července 1946.

Tento pocit nadšení bohužel kolísal v průběhu roku 1946, před i po příjezdu do Prahy, kde vše začíná směřovat vstříc „vítěznému únoru“. Voskovce na jaře znejistí i Jan se Zdenou, když jej nabádají, ať nikam nespěchá a raději vyčká až bude možno po československých volbách lépe odhadnout politické vyhlídky.

Tušení ne zcela ideálních domácích poměrů vedlo také Jiřího k tomu, že si před odjezdem z USA zajistil americké domovské právo.

*Já doufám, že příští rok či tak, bysme mohli udělat doma hodně dobré práce – no, a pak uvidíme, co dál. Nechci zůstat zakopán v Praze za žádnou cenu. Jelikož nechci, tak nezůstanu. Chci tam volně a pozitivně dělat. Když mne nenechají, nebo když zjistíme, že to nestojí za námahu, nebo že mne to tam moc otravuje, tak tam nebudu. /.../ Doufám, že je ti toto stano-visko jasné a mám dojem, že je to i tvoje.*¹⁸ Opak Voskovcova předpokladu se ukázal pravdou, když Werich nenalezl dostatek odvahy odjet podruhé ze země, kde byl panem Werichem a stát se místo toho nějakým Werichem, americkým přistěhovalcem. Voskovec toto riziko podstoupil, a ačkoliv se nikdy nestal americkou filmovou ani divadelní hvězdou a nejednou trpěl existenčními problémy způsobenými nedostatkem pracovních příležitostí, nelitoval, že může pracovat ve svobodných podmínkách tržní ekonomiky.

Československé parlamentní volby do Ústavodárného Národního shromáždění dne 26. května 1946 byly prvními po druhé světové válce a zároveň jedinými do nástupu komunistů k moci v únoru 1948. Volit se mohly pouze povolené partaje, které byly sdružené pod hlavičkou Národní fronty, jež seskupovala politické strany a společenské organizace v Československu mezi lety 1945-1990. Národní fronta navíc mohla rozhodovat o tom, komu bude umožněna činnost a kdo bude z politické mapy Československa vyškrtnut. Tím

¹⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I.* Praha: Akropolis, 2010, s. 32.

¹⁷ *Tamtéž.* s. 32.

¹⁸ *Tamtéž.* s. 36.

pádem stála hierarchicky nad parlamentem a mimo jakoukoli demokratickou kontrolu. *Byla ustavena v březnu 1945 v Moskvě představiteli londýnského a moskevského zahraničního odboje a zástupci Slovenské národní rady. V jejím programu byl zakotven princip národní jednoty a spolupráce všech demokratických a antifašistických sil v poválečné ČSR. Původně měla řešit zásadní politické otázky a spory. Demokratickými stranami byla chápána jako koalice politických stran, postupně byla zneužívána KSČ, zejména v průběhu únorového převratu 1948.*¹⁹

Výsledky poválečných voleb byl posílen vliv Komunistické strany Československa v čele s Klementem Gottwaldem – KSČ získala v celostátním měřítku 37,94% hlasů (v českých zemích 40,17%). /.../ Na Slovensku zvítězila 61,43% hlasů Demokratická strana, což vedlo 30. května k zasedání ÚV KSČ, kde byl výsledek voleb na Slovensku zhodnocen jako znepokojivý a byla přijata příslušná opatření. Komunisté tedy měli ve vládě devět zástupců, slovenští demokraté, národní socialisté a lidovci po čtyřech, sociální demokraté tři a dva ministři byli bez stranické příslušnosti.²⁰

3.3 Z exilu do vlasti a zpět (1945 – 1948)

Vše, co jsem s Janem kdy dělal, bylo v mládí. Poslední svoji společnou hru, Pěst na oko, jsme začali psát, než nám bylo třicet. Toliko slova Jiřího Voskovce, která byla otištěna v jeho knize Klobouk ve křoví. Zčásti jsou pravdivá a zčásti nikoliv.

Dvojice Voskovec-Werich spolupracovala ve třech poválečných letech autorsky, režisérsky i herecky na několika inscenacích. Stejně nezpochybnitelná je skutečnost, že Voskovec nevnímal ve vlasti tvůrčí, otevřenou, svobodnou atmosféru pro svou a Janovu uměleckou činnost, což práci ztěžovalo. Výmluvným svědectvím je taktéž neschopnost dát vzniknout nové hře z per Voskovce a Wericha, k čemuž se Jiří s odstupem vyjadřoval: *My jsme shledali, že nám to nejde. Nemohli jsme najednou nic napsat. To je velmi jednoduchý fakt. Seděli jsme a snažili se tři nebo čtyři měsíce, každý den jsme seděli, plných pět nebo tak pracovních hodin, a snažili se napsat hru. /.../ Nemohli. Nemohli. Přestalo nám to psát, jak říkáme.*²¹

V čem tkvěl pravý důvod této nemožnosti? V politické situaci? V neshodách mezi Werichem a Voskovcem? Pochybují, že to dnes dokáže někdo

¹⁹ RŮŽIČKA, Daniel. Národní fronta Čechů a Slováků [online]. [cit. 16. 4. 2015]. URL: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/nf.php>>.

²⁰ JUST, Vladimír. *Divadlo v totalitním systému*. Praha: Academia, 2010, s. 171.

²¹ VICENÍKOVÁ, Dora. *Program ND Brno - Korespondence V+W*. Brno: Národní divadlo Brno, 2010, s. 13.

rozlousknout. Pravdou zůstává, že Voskovec již nikdy nevytvořil samostatně žádné ucelené literární dílo krom okomentované sbírky poezie, písňových textů *V+W Klobouk ve křoví* (1965). Autor výběr komentoval: *Většina veršů v této sbírce pochází z našich her, některé z filmů – a hrstka jich byla původně napsána pro účely nedivadelní.*²² *Klobouk ve křoví* nebyl jen antologií, ale texty byly rozděleny do tematických kapitol, z nichž každá byla uvedena Voskovcovým esejem. Jiří knihu dále opatřil doslovem *Komediantův ranec aneb Sláva smíchu* a poznámkami, kde se krátce věnoval jednotlivým písňům a inscenacím, z nichž byly vzaty. Werich byl na rozdíl od svého přítele literárně činný, ačkoliv některé jeho texty vyšly až posmrtně.

Po svém srpnovém návratu do Čech se Voskovec začíná ihned aktivně činit. Po Bohumilu Záhorském přejímá roli Banja, přítele zvykaného Sheridanu Whitesida, v americké komedii George Kaufmanna a Mosse Harta *Přišel na večeri* (premiéra 1. června 1946 v Realistickém divadle, obnovena v září 1946 s Voskovcem). Společně s Werichem zakládá v paláci u Nováků ve Vodičkově ulici Divadlo V + W, kam je inscenace přemístěna z Realistického divadla.

Stručnou bilanci jejich první sezóny si můžeme přecíst v *Divadle* neboli *Listu svazu českého herectva*. Po úvodní zmínce o rekordní divácké návštěvnosti je zrekapitulován repertoár i směřování této scény: *Vedení zahájilo opatrně americkou veselohrou, po níž přešlo ke hře, která plnila svůj úkol již před válkou.* Jedná se o inscenaci *Pěsti na oko aneb Caesarova finále*. Ukazuje se, že *obecenstvo je stejně vděčné jako dříve. Prozatím se nezdá, že V+W napíše novou hru z dnešního prostředí, jak někteří očekávají.*²³

Teprve rok po návratu Jiřího Voskovce došlo k obnovené premiéře *Pěsti na oko aneb Caesarova finále* (16. září 1947), kterou uvedli již roku 1938 jako poslední inscenaci Osvobozeného divadla. *Jen velmi mírně ji upravili, a kupodivu byla i po takřka deseti letech a po celé jedné válce opět aktuální,*²⁴ vzpomíná Jiří. Poválečných přidaných čísel nebylo mnoho, například písňe *Balada byrokratova* a *Po stopách Čehonových*, jež obsahuje i Voskovcův *Klobouk ve křoví*. Z první pochází známé dvojverší: *Pan sekční šéf tu dneska není / Neúradujem pro strany.*²⁵

V dopise Ferdinandu Peroutkovi, který vznikl během Voskovcovy internace na Ellis Islandu hodnotí Jiří *Pěst na oko* následovně: */.../ tuto hru jsme hráli v roce 38. takřka doslovně stejně. Tenkrát padla fašistům a když*

²² VOSKOVEC, Jiří. *Klobouk ve křoví*. Praha: Československý spisovatel, 1965, s. 239.

²³ MAZÁČ, Antonín. Druhá porevoluční sezóna skončila. *Divadlo* 25. 8. 1947, č. ročníku 33, č. výtisku 5, s. 72.

²⁴ VOSKOVEC, Jiří. *Klobouk ve křoví*. Praha: Československý spisovatel, 1965, s. 261.

²⁵ *Tamtéž*. s. 175.

*jste ji viděl po válce, padla komunistům. Ta hra se nezměnila. Ani já. Ani komunisti. Ale fašisti byli setřeni. A komunisti si stoupli na jejich místo. My mohli klidně hrát, jak to bylo. Až jsme to museli zavřít – jako o deset let dříve... Tutěž hru.*²⁶

V programu k inscenaci nalézáme pro srovnání výňatky kritik předválečných a poválečných, přičemž na některých z roku 1947 je již patrné socialistické smýšlení pisatelů. Pozitivní ohlasy přesto převažovaly: *Tenkrát povzbuzovala, dnes nabádá, a to zároveň břitce i taktně, s onou vervou, která přitom ze všech sil se snaží o pravdu. Nový vtip na starý výjev, nová slova ke známému nápěvu, přidaná sloka, místy rozkošně slučující minulost s přítomností, psaly Svobodné noviny.*²⁷

*Lidová demokracie také jákala: „Pěst na oko“, rozšířenou o sršivý gejzír nápadů a výpadů, slovních hříček i vtipných šlehů, žahavé ironie i dravého sarkasmu. Zároveň však i soustředěného zamýšlení a odpovědné výzvy k rozvaze, zdravému rozlišování, mužnému optimismu a soudnosti: bylo těžké spojit obě složky a dát jim vyznět tak plně a bezprostředně, jak se to Voskovcovi a Werichovi zdařilo především ve vstupním obraze a prvních scénách.*²⁸

Výhrady a výtky na jejich práci soudobou i minulou (nejen na tuto inscenaci) dokázal Voskovec vždy odpinknout jako lehký míček.

Dvojice Voskovec-Werich se umělecky separovala již v Praze a ironie osudu se zde naplno projevila. Podle vzpomínky Jiřího Voskovce bylo jejich divadlo *na týdny, snad na měsíce předem vyprodáno. Nikdy jsme nebyli oblíbenější. /.../ Každého večera lid jásal a burácel nad naším umem. A každého poledne jsme spolu usedali nad papírem, který navěky zůstal nepopsán, ať jsme seděli a mysleli, jak mohli. /.../ Nikdo z jásačícího publika netušil, že tleská zděšeným cizincům, kteří spolu už nikdy nic nového nenapiší a nezahrají. Až jsme posléze toho planého vysedávání museli nechat a vydat se každý svou vlastní osamělou cestou.*²⁹

Jiří Voskovec například přeložil, upravil a v červnu 1947 inscenoval na prknech Stavovského divadla dramatický text Thorntona Wildera *The Skin of Our Teeth*, do češtiny přeložený jako *Jen o chlup*. Světově první uvedení textu proběhlo roku 1942 v Shubert Theatre v Connecticutu.

Do hlavních rolí manželů Antrobusových obsadil Zdenka Štěpánka a Marii Vášovou. Co je to za lidi? Pan Antrobus *pochází ze starého jaderného rodu a vypracoval se z velmi skromných začátků. Praví se, že původně byl zahradníkem, ale změnil*

²⁶ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 64.

²⁷ ANONYM. Hlasy tisku nyní. In: *Program divadla V + W - Pěst na oko*. Praha: Divadlo V + W, 1947, s. 12.

²⁸ *Tamtéž*. s. 12.

²⁹ VOSKOVEC, Jiří. *Rekomandace*. In: *Tankový prapor*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, Corp., 1980, s. 8.

3 Blýská-li se na časy či neblýská-li se?

povolání za okolností o nichž se dohady různí. Pan Antrobus bojoval v mnoha válkách, jak dosvědčují četné jizvy na přední i zadní části těla. Jeho paní je roztomilá předsedkyně /.../ Rady Žen, /.../ znamenitá hospodyně, která se dobře vyzná v šití: /.../ vynalezla zástěru, kterážto vymoženost doznala od té doby tolik poutavých změn.³⁰

Manželé procházejí dějinami od doby ledové, přes potopu světa až k dlouhotrvajícím válkám, ačkoliv dle kostýmů a chování jde stále o tytéž lidi 20. století. Biblické narážky i odkazy na antickou řeckou mytologii, filosofii a básnictví. To všechno spoluvytváří pestrou paletu tohoto moderního podobenství, které na určitých místech připomíná dramata Karla Čapka.

Prosím vás, celé je to o tom, jak lidské pokolení mělo vždycky těžkosti. Je to nějaký děj? A to si autor v tý své hlavě potrhly ani nesrovnal, jestli jsme lidé jeskynní, anebo bydlíme v Chuchli! A tak to de pořád až do konce.³¹ Stěžuje si na Wilderův text služebná Antrobusových Sabina.

Dle Voskovcových vzpomínek šlo o nezbytnou autorskou pauzu, kterou si s Werichem naordinovali po první sezóně Divadla V + W. V tomto mezidobí se Voskovec uchýlil k dramatu plnému brechtovských zcizovacích efektů, k přiznané hře ve hře s bizarními postavami Dinosauru a Mamuta. Voskovec se o ní vyjadřoval jako o *nejzávažnější hře, jež vyšla z válečné Ameriky*.³² V programu, v článku nadepsaném *Heroické drama bez plnovousu*, Voskovec také seznamuje diváky s poetikou Wilderovy hry, co chce říci a jaké k tomu užívá prostředky.

Chtěl napsat komedii o tom, „jaké lidské pokolení mělo vždycky těžkosti“. Chtěl také říci, že po každé „poslední šanci“, kterou člověk kdy měl, si dovedl najít ještě jednu. Chtěl se obdivovat lidské vytrvalosti a smát se lidské pošetilosti,³³ stejně jako to v některých svých hrách dělávali i Voskovec s Werichem. Dále charakterizuje Wilderovu komedii jako dílo pojednávající o osudu lidstva tam, kde se po věky odehrává, v triviálním každodenním životě, u rodinného krbu, mezi otcem, matkou, synem a dcerou. /.../ to vše v přísných dimensích jeviště, včetně zákulisních skandálů a technických obtíží... vždyť i divadelní představení se každého večera povede „jen o chlup“, neboť co jest pravé divadlo, ne-li Shakespearovo zrcadlo nastavené životu.³⁴

Proběhl tzv. „vítězný únor“ a v paláci U Nováků se schylovalo k prvnímu uvedení *Divotvorného hrnce* na evropském kontinentu (premiéra 6. března 1948), pouhých několik měsíců po světové broadwayské premiéře.

³⁰ WILDER, Thornton. *Jen o chlup*. Přel. Jiří Voskovec. Praha: strojopisně rozmnožilo divadelní zastupitelství Josefa Dolejšího, 1947, s. 3.

³¹ *Tamtéž*, s. 7.

³² VOSKOVEC, Jiří. *Heroické drama bez plnovousu*. In: *Program ND - Jen o chlup*. Praha: Národní divadlo, 1947, s. 2.

³³ *Tamtéž*, s. 2.

³⁴ *Tamtéž*, s. 2.

Počátkem nové divadelní sezóny 1948/9 byla inscenace přenesena ze zaniklého Divadla V + W do karlínského Divadla státního filmu, kde byl Jan Werich po tři roky uměleckým šéfem (1948-1951). V nových politických podmínkách nebyl tento západní kulturní produkt příliš žádoucí. Kritici se o *Divotvorném hrnci* raději nezmiňovali a když, tak nijak pochvalně, což ovšem nemělo na divácký zájem žádný vliv. V Karlíně bylo odehráno během dvou let více než 300 repríz.

Edgar Yip Harburg (scénář), Fred Saidy (texty písní), Burton Lane (hudba). To je trojice tvůrců muzikálu *Finian's Rainbow*. Překlad písňových textů do češtiny a úpravu hry pro českého diváka si vzali na starost Jiří Voskovec a Jan Werich, kteří krom toho také inscenaci režírovali (Voskovec) a hráli v ní (Werich). Důvodem byl jejich přátelský vztah k Yipu Harburgovi, který jejich práci znal, čímž pádem odpadly obavy o „zmrvení“ díla.

Jak čas ukázal, mělo se jednat o vůbec poslední verše, které vzešly ze společného pera Voskovce a Wericha. *Samozřejmě nelze překládat doslovně; podařilo se nám však zachovat nejen ducha původních písní, nýbrž i základní nápady, a v mnoha případech i mnohé poetické či komické obrazy. A tam, kde jsme je nahradili vlastními, jsme myslím nikdy nevybočili z rámce autorových úmyslů. /.../ Jakmile jsme však začali pracovat na textu první a nejirštější písně, How are thing in Glocca-Mora³⁵ /.../, shledali jsme s úžasem, že českými slovy je najednou po Irsku a muzika hučí se sázavským jezem, zvedá se s polabskými husami, štěká s černošickým psem a lká se žižkovskou harmonikou! Look, look over the Rainbow má hudbu a text tak typicky irský, že z nich přímo kape tradiční zeleň svatého Patricka. Napište na ni slova: Tam, tam, tam za tou duhou... a srdce své jsem vzala – a do šátku dala a obdržíte nejen jazyk a obrazy české národní písně, nýbrž i původní hudba by najednou klidně mohla být Ježkova... Nikdy se nepřestanu podívat hluboké příbuznosti lidové poezie kolem světa. Je to jako mezinárodní souvislost mýtů a symbolů.*³⁶ Takto vzpomíná Jiří Voskovec v 60. letech na počestování prvního ryze amerického muzikálu, který Evropa spatřila.

Ačkoliv není ničím zvláštním, když se starší překlady modernizují, přepisují a upravují, *Divotvorný hrnec* se i po více než půl století hraje stále ve stejném znění. Snad je to dáno skutečností, že více než o překladu je vhodné hovořit o razantní úpravě původní hry, ne-li o autorské hře V+W, která se *Finian's Rainbow* pouze inspiruje. Vždyť byly připsány nové písně (např. *Množení*) a z postavy irského skřítky se stal jihočeský vodník. Josef Träger psal o Čochtanovi jako postavě, jíž Werich *počeštil, dal jí báchorečnost národních pohádek a při tom do ní vtělil charakter českého lidového člověka*

³⁵ *Jakpak je dnes u nás doma.*

³⁶ VOSKOVEC, Jiří. *Klobouk ve křoví*. Praha: Československý spisovatel, 1965, s. 254.

s jeho pozemsky strážlivou filosofií, s jeho vtipem a humorem, s jeho optimismem i kriticismem. /.../ Z pohádkové bytosti českého vodníka se stal časový komentátor a glosátor, který vedl dialog nikoliv už se svým životním partnerem, brzy nato opouštějícím domov, nýbrž s obecnstvem, které si do hlediště přinášelo zjitřenost z nových poměrů, neklid z revolučních změn a zalekllost z některých povážlivých zjevů ve veřejném životě. Werich mu dával možnost se zasmát, pomáhal k jeho uklidnění, neboť jak kdysi citoval, „kde je smích, tam je naděje, a kde je naděje, je život“.³⁷

Když byla na slavnostní schůzi herectva dne 25. března 1948 v Národním divadle ustanovena resoluce *O socialistické československé divadlo*, bylo každému strážlivě uvažujícímu divadelníkovi zřejmé, že následný vývoj nebude nejružovější.

Resoluce, přečtená Stanislavem Neumannem, požadovala *dramaturgii zaměřenou bezvýhradně k slovanskému repertoáru a k československé dramatické tvorbě, nesené duchem činorodého humanismu. Oprostíme svá jeviště od samoučelného hračkářství a vytvoříme v duchu tradic našich národních klasiků Tyla a Smetany divadlo uskutku lidové, divadlo vyrůstající z této doby a této skutečnosti, socialistické československé divadlo. Zaměříme svou práci k pracujícímu lidu měst a venkova a věnujeme zvýšenou péči divadlu na vesnici. Přispějeme každý svou osobní účastí kulturnímu rozkvětu na vsi, jak k němu dali předpoklady sami rolníci vytvořením vlastních kulturních družstev. Postaráme se, aby v divadelní kultuře neměla výsostné postavení jen Praha, ale celá Československá republika. Výsledný Voskovcův dojem nezměnilo ani nadšené závěrečné zaklínadlo: Ať žije Národní fronta dělníků, rolníků, živnostníků a pracující inteligence – a její vláda pod vedením Klementa Gottwalda! Ať žije československé divadlo!*³⁸

Jiří proto definitivně opouští rodnou hroudu. *Mně se tam nechce. Proč mám jezdit někam, kam se mi nechce. Radši si to představuju. Pro mě jsou Čechy ne tam kde jsou. Vlast nepopírám, jsem Čech jak poleno – i když Američan – nosím to v tkáních, v hlavě. Fyzickou přítomnost k tomu nepotřebuju. Jen by mě to popletlo. Je v tom snad i úzkost. Ne z policie, to by bylo dnes už možná nemístné, ale úzkost jakoby kafkovská, z nedostatku vzduchu, představa klaustrofobie. /.../ Čím má nepřítomnost trvá déle, tím víc si říkám, že by bylo škoda to kazit. Nechci, aby to znělo nafoukaně, ale je na tom něco hezkýho, že V+W jsou jako ten rozčísnutý svět. Jeden je tam a druhý tady. Všechno, co jsme kdy dělali, bylo určeno nejen rodnou zemí, ale taky Evro-*

³⁷ TRÄGER, Josef. *Přišel viděl zvítězil*. In: *Jan Werichtiletý. Zdravice Werichových přátel* k 6. 2. 1965. Praha: Orbis, 1965, s. 37 - 38.

³⁸ ANONYM. *O socialistické československé divadlo*. *Divadlo* 5. 5. 1948, č. ročníku 34, č. výtisku 3, s. 33.

3 Blýská-li se na časy či neblýská-li se?

*pou, Středomořím, Amerikou. A mnozí mi říkají, že lidi doma to naše dnešní rozdělení takhle chápou, rozumějí mu, dovedou je interpretovat.*³⁹ Odpovídal roku 1974 Voskovec na otázku, proč se nikdy nejel podívat do vlasti.

³⁹LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 3.

4 Společný čin ve znamení V+W

Kromě korespondenčního styku byl Jiří Voskovec s Janem Werichem ve spojení prostřednictvím občasných telefonátů, několikrát se osobně setkali a nikdy nehodili za hlavu ideu společného divadelního nebo filmového projektu. Kdyby jim nebylo umožněno setkat se při práci, alespoň by Werich mohl tvořit „umělecké hodnoty“ v New Yorku a přebývat u Voskovcových na delší dobu. V to Jiří Voskovec doufal, netuše, jaké všechny překážky mu budou opětovně kladeny do cesty.

Druhý svazek *Korespondence* je prostoupen touto snahou, kdy po sobě Voskovec s Werichem metají nápady a vizemi seč jim síly stačí, které partner z druhého konce světa podporoval a dále rozvíjel, upravoval nebo navěky zavrhl.

Spolupráce s nemocným, náladovým, čím dále častěji trdomyslným Werichem byla tvrdým, byť zdaleka ne jediným, oříškem. O pojetí umění a herectví se zkrátka nedokázali shodnout (po Voskovcově emigraci, ale nejspíš již před ní). Voskovec se snažil hájit svůj postoj a pochopit i přístup Werichův, aniž by soudil, co je hodnotnější a správné.

Roku 1966 Jiří do Prahy píše o svém pojetí umění a řemesla: *Jsem zcela hrd na to, že jsem profesionální, řemeslný hráč, který se tím žíví. Nejsem umělec.* (podtrženo J. V.) *Umělec jsem, když něco krásného čtu nebo si představuju, nebo když pozoruju přírodu či malbu či přemejšlím o historii, zkrátka když jsem živ a rád na světě, nebo i smutnej a zoufalej. Ale když pracuju* (podtrženo J. V.) *pro živobytí, tak jsem řemeslník. A tak to má bejt. U tebe je tomu jinak, neboť pro tebe je odpovědnost za materiál pořád spojena s odpovědností za výkon. Proto taky nerad pomýšlíš na role co takové, a vždy hned uvažuješ o přepisu, adaptaci, literárních změnách. Jsi herec-autor, jako jsme bejvali za starejch časů spolu, kdežto já se z nutnosti přebral do herce interpreta. /.../ To není dobré ani špatné. /.../ Voda je lepší než písek jenom k pití, a písek než voda ležet na slunci nebo dělat z něj sklo.*¹ V rozhovoru s A. J. Liehmem se Voskovec vyjadřuje obdobně, když rozebírá slovo „umění“, odvozené od slovesa „umět“, nikoli od podstatného jména „umělecké dílo“.

Třeba byly důvody složité spolupráce, která k ničemu nevedla, ještě *hlubší* – *prostě v naprosto odlišných, neslučitelných životních, existenčních i sociálních podmínkách, za nichž oba pracovali.*²

Bez ohledu na právě napsané se Jan Werich vyznává: *Jistě je ti známo, že bych dal, nevím co za to, abychom byli někde spolu. Je mi smutno na světě!*

¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 274.

² JUST, Vladimír. Strhující kniha roku, kvalita nebo šlendrián? *Divadelní revue* 2008, č. ročníku 19, č. výtisku 2, s. 66.

/.../ jsi hodný, že se o mě staráš, já se starám taky o tebe, bohužel je tu jiný materiál – lidský – se kterým musím jednat a tak to jde pomalu a po česku, dá se říci i jiným slovem: prdelně, bezpáteřně, úlisně, idiotsky atp.³ A na jiném místě Werich píše: *To se ví, že bych chtěl něco s tebou podniknout. Just for fun of it.*⁴ A pak, že se mi stejská po tom souběžném myšlení, po vzájemné ponuce mozku, mozkůůů. Připadám si někdy strašně sám. Sám v tom smyslu, že se mi myslí osaměle, jakoby mi nerozuměli a mám strach, že třeba je to má chyba – a i když vím, že ne – je mi zkrátka osaměle. A to je chyba, která zkracuje život, krade zájem, maří naději, škrtá úsilí a květiny vadnou bezdůvodně. Chtěl bych se s tebou sejít, zvýšil by se mi tlak, vyloučil adrenalin a snad by deset let padlo pod stůl a něco by nás napadlo. Přemýšluj.⁵

Voskovec se v listech vyjadřuje shodně. *Hemžím se na všech stranách. A vůdčí heslo je: Společný čin ve znamení V+W. Já si s tebou chci zahrát. Nudí mne už hrát s obyčejnými herci.*⁶

Situaci a touhu po spolupráci pregnantně charakterizuje v listu z června 1964 Jiří Voskovec. *Hošíčku, já bych to taky rád dělal s tebou (myšleno Film-falstaffa) – je to vsutku hrozný smutek a – jo, já se za to slovo nestydím: tragedie – že teď, kdy konečně aspoň kapku víme svůj (podtrženo J. V.), a každý na svůj vlastní vrub – a zároveň nějak dohromady – jsme se zbavili různých vzájemných zábran a křečovitostí – čili dnes, kdy bychom možná spolu mohli udělat daleko „loftier“, závažnější výkony a spolu-díla na zralejší a hlubší rovině – nelze to, ani ne tak proto, že jsme vzdáleni, což nejme – nýbrž protože naše vzájemné zápasy o živobytí, důstojnost, identitu – se odehrávají ve dvou jazycích, dvou zřízeních, dvou ekonomích. Obě jsou stejně blbě, stejně identické, stejně nepřiložitelné jedna k druhé. A na to ty a já musíme doplácet. Za žádný zločin. Jen za to, že jsme vždy chtěli a vždy budem chtít zůstat sami sebou. Říkám to blbě, ale ty mi jistě rozumíš, neboť říkat věci blbě umíš zároveň se mnou.*⁷

Vlivem politiky, zdravotního stavu a dalších okolností zůstane jediným společným počinem právě *Korespondence*.

4.1 *Pomalý tanec na vražedné půdě*

Jiří Voskovec se čas od času pokoušel přesvědčit americké producenty a režiséry o Janově talentu ve snaze získat pro Wericha hereckou příležitost na

³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 138.

⁴ Jen pro tu srandu.

⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 253.

⁶ *Tamtéž*. s. 271.

⁷ *Tamtéž*. s. 110.

Broadwayi. Toto úsilí bylo ztěžováno skutečností, že se bývalí herečtí partneři ne vždy ideově shodli. Rozcházel se ve svém názoru na umění a uměleckost v opozici k výhodné finanční nabídce, na míru osobní zodpovědnosti za roli a za hotovou inscenaci, na ideje, které budou svými ústy z jeviště proklamovat. V praxi to dopadalo podobně jako s hrou mladého dramatika Williama Hanleyho *Slow dance on the killing ground*. První produkce v Plymouth Theatre 30. listopadu 1964 byla režírovaná Josephem Anthonym (dle Jiřího *úspěšný, šikovný režisér*)⁸ a obsazena Georgem Rosem (Glas), Clarencem Williamsem (Randall) a Carolan Danielsovou (Rosie). *Nevím, kdo jsou, ale ne velice starové, leč prej znamenitý lidi*,⁹ popisuje je Jiří. *Pomalý tanec na vražedné půdě* dosáhl v premiérové produkci počtu 88 repríz. Na svou českou premiéru tento text stále čeká.

Ještě v létě 1964 byla přitom reálná vyhlídka na Werichovu hereckou participaci při Broadwayské premiéře.

*Tři akty, tři postavy. Nic víc. Celovečerní dramatická tragikomedie ve třech osobách a jedné dekoraci. /.../ Hra je to s humorem, ale temná.*¹⁰ Zní Voskovcova stručná charakteristika ze začátku července 1964. Hanley je dle privátního Voskovcova názoru neobyčejně nadějným, talentovaným dramatikem, jehož si osobně váží více než podobně starého, úspěšnějšího Edwarda Albeeho. *Bill Hanley nevěří, že život je sranda, ale má lidi rád, nebo k nim má aspoň soucit. Albee jen říká* (podtrženo J. V.), *že má soucit. A říká to dobře. Ale je homo. Bill Hanley vůbec ne. A tam je ten rozdíl, kterej se nám* (podtrženo J. V.) *líbí.*¹¹

Dopis pokračuje Jiřího stručným shrnutím děje. *Je noc v malém, ušmrcnutém candystoru v Brooklynu, ve čtvrti továren a skladišť, na opuštěné ulici. Pořez dědek k šedesátce* (podle úvodní scénické poznámky je mu šedesát pět let), *majitel toho candy storu, je v krámě sám na štaflích a dělá inventář.*¹² Dějiště, v němž se během pozdního večera a noci 1. června 1962 střetne vyprávění tří životních příběhů, je nastíněna. Jak je v textu několikrát zdůrazněno, je to den, kdy byl za své zločiny proti lidskosti oběšen Adolf Eichmann.

Vše se odehrává přímo v cukrárně nebo v přilehlé kuchyni pana Glase. Tříaktová hra si vystačí se třemi postavami, *z nichž každý udělal nějaké svinstvo a snaží se s tím žít.*¹³ Text je členěn na akty uměle, není k tomu žádný důvod, další dějství začíná na stejném místě, kde předchozí skončilo. Pravdou je, že první akt je takřka bezdějový. Dva muži se setkávají v deset hodin večer v malém krámku, nedůvěřují si, marně se snaží zjistit, co je jejich společník vlastně zač. Množství zbytných slov, nacvičených póz. Teprve s příchodem dívky Rosie se věci dávají do

⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 132.

⁹ *Tamtéž*. s. 132.

¹⁰ *Tamtéž*. s. 130 - 131.

¹¹ *Tamtéž*. s. 131.

¹² *Tamtéž*. s. 130 - 131.

¹³ *Tamtéž*. s. 131.

pohybu, pravdu o životě každého z nich nelze déle udržet v tajnosti. *Ve druhém a třetím aktu dojde k postupnému a velmi rafinovaně udělanému pokusu o sdílení mezi těmito třemi individui,*¹⁴ píše o tom Voskovec.

Když Rosie, Glas a konečně i Randall odhalují své duševní šrámy, není důležité jen prosté vyřčení pravdy, ale stejně podstatný je postoj, jaký k dané skutečnosti zaujmou jeho dva posluchači.

Spořádaný, před okolním světem uzavřený pan Glas je bývalým komunistou, pro nějž se stala víra ve stranu a ideologii silnější než vztah k rodině. Glas měl manželku židovského původu a s ní desetiletého syna. Opustil je, čímž si zajistil přežití a jako komunista bojoval za svou vlast, za ohrožené Německo. *Partaj byla nade vším, víra v ní přesahovala veškerou morálku.*¹⁵ Teprve po dlouhé době se dočká soudního procesu, jemuž předsedá devatenáctiletý mladík Randall, jehož zná zhruba dvě hodiny a který zároveň zastává funkci žalobce. Z porotcovské židle vše poslouchá těhotná dívka, jež se vyhýbá odpovědnosti a nevěří v lásku ani celoživotní partnerský svazek, odvolávajíc se přitom na svou nepřilíši pohlednou tvář. Glas je obviněn z napomáhání nacistické mašinerii při vraždění židů. Jednohlasně je konečně usvědčen ze všech bodů vznesených obžalobou a odsouzen k trestu smrti, který má být bezodkladně vykonán. Glas pocituje úlevu a přijímá smrt jako jistý způsob vysvobození. Glasova pistole, na počátku hry bezpečně ukrytá v zásuvce stolu, putuje postupně do Randallovy kapsy, zpět ke Glasovi a nyní by se měla pro svého majitele stát popravčím nástrojem.

Devatenáctiletou Rosie vnímá Randall i Glas rozporuplně, když se pokoušejí pochopit její složitou situaci pramenící již v nefunkčním rodinném zázemí a zároveň se jí snaží rozmluvit potrat. Tři lidé tápající v nejistotách, chodbách, na jejichž konce nedohlédnou.

*Všechny tři role jsou skvostné. Glasova /.../ nejtěžší, poněvadž nejjemnější a celá v nuancích, podehrávkách a reakcích. /.../ Technicky, ač dědek je na scéně skoro naskrz, to není pro lidi jako jsi ty, či já, žádný problém. Fyzicky neúnavné, žádné řvaní, samé opření o pult a poslouchání, dialog spíše lakonický, až na jednu velkou scénu, kdy o sobě dědek poví pravdu. Leč ani ta scéna není žádný řádění po jevišti,*¹⁶ vypodobňuje Voskovec.

Na základě vlastní čtenářské zkušenosti s tímto textem mám naopak za to, že nejkomplikovanější postavou je Randall, záhadný černoš, syn prostitutky, který kvůli matkovraždě nyní prchá před policií. Randall přichází s nejasnými úmysly (pokud vůbec s nějakými) a nakonec Glase rozpovídá tak, jako nikdo dvacet let před ním. Randall vede chvílemi řeči, na jejichž základě čtenář/divák pochybuje o jeho stoprocentním duševním zdraví. Naopak jeho vysoký inteligenční kvocient mu umožňuje zapamatovat si nazpaměť různé citáty a pasáže z knih, kterými hojně své řeči prokládá a z nichž zkouší své okolí. Má dokonce dva způsoby, jimiž hovoří. Jeden pro neznámé lidi a druhý pro ty, s nimiž je nějakým způsobem duševně spřízněn. Když Randall promluví, není jisté, zda míní vyřčené vážně

¹⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 131.

¹⁵ HANLEY, William. *Slow dance on the killing ground*. New York: Random House, 1964, s. 103.

¹⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 131.

nebo žertem. Je to muž plný záhad, mající – byť dobře skrývaný – komplex méněcennosti kvůli barvě své pleti. Na rozdíl od Glase a Rosie zůstává plný záhad a nedořečeností i po zhasnutí posledního reflektoru.

*Théma samo ti bude moc blízký: o nekomunikaci mezi lidma, o samotě odpovědnosti, o tom, jak jsme krutý v krutým světě. Při tom se to nešklebí a není to cynický.*¹⁷ Uzavírá svůj referát o hře Jiří, přecházejí k věcem praktickým.

Voskovec jednal s producenty připravované broadwayské premiéry Humem Cronynem a Lou Allenem. Hanley, s nímž se Voskovec osobně znal, měl již při psaní na mysli jasného pana Glase v podání Voskovcově. Kvůli vícero pracovních příležitostí, které se naskrumázily, bylo pro Voskovce nemožné účinkovat v připravované premiérové produkci. Role Randalla i Rosie byly obsazeny, aniž by se našel vhodný kandidát na Glase. Nyní se Jiří dostává k jádru věci. *Načež Peter Witt, můj skvostný agent /.../ přišel s nápadem, že bys to měl dělat ty. Já se přiznám otevřeně, že mne to nenapadlo /.../ - ale v okamžiku, kdy Peter to řekl, jsem vylít a prohlásil, že /.../ ty (podtrženo J. V.) bys v tom byl daleko lepší. /.../ jali jsme se oba tlačit a hudrovat a výsledek je, že /.../ jsou celí horký, neb na mne i na Witta dají. Odpusť, že je to tak složité, ale to je tyátr.*¹⁸

Cronyn i Allen zhlédli v polovině srpna Jasného film *Až přijde kocour* s Werichem ve dvojroli a vše bylo na nejlepší cestě k podepsání kontraktu. Allen uvažoval o návštěvě Prahy a osobním setkání s Janem. *Esli přiletí, pusť na něj svou personalitu, a nezdůrazňuj jenom (podtrženo J. V.) komiku, nýbrž spíš zamýšlenost, seriózní charakter a existencialismus,*¹⁹ upozorňuje Jiří přítele. Pravdou je, že Werich-komik, pro nějž jsou přirozeným uměleckým prostředím komedie a ironicky laděné fabule čechovovského typu, zdánlivě není nejvhodnějším adeptem na realistu Glase, muže, jemuž životní nadhled již došel.

Jiří přesto o Werichově vážné poloze nepochybuje: *Bylo by báječné, kdybys tu roli na B'wayi hrál. Jsem přesvědčen, že bys měl ohromný personal (podtrženo J. V.) succes bez ohledu, zda hra bouchne či ne. Když bouchne, vydělal by sis pěkný tolar. Úspěch by vedl k dalším podnikům.*²⁰ Voskovec se snaží Jana přesvědčit o výhodách, které tato pracovní příležitost zahrnuje. Zároveň však měl obavy, zda Werichovi nezkríží plány natáčení (či příprava) *Filmfalstaffa*. Aniž by znal Janův postoj k celé věci, udržuje Jiří uhlíky žhavé. Komunikuje čile s producenty, které ubezpečuje, že *sice pracuješ na přípravě k svému*

¹⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 131.

¹⁸ *Tamtéž*. s. 132.

¹⁹ *Tamtéž*. s. 134 - 135.

²⁰ *Tamtéž*. s. 133.

novému filmu, že možná by tvá práce v NYC vyžadovala určitých změn ve skeduli, ale že se mi nezdálo, že by ti to činilo velkých starostí.²¹ O deset dní později Jiří přiznává, že k žádnému posunu v jednání nedošlo, leč: Věř, že budu dále činit, jak nejlíp umím – se vši svou dnes znalostí B'waye, jako bych plotoval sám sebe, ba víc a lépe (podtrženo J. V.).²²

Werich v návaznosti na tyto listy nastiňuje vývoj událostí kolem Falstaffa, který se jistě realizovat bude, ačkoliv zatím není pevně určeno kdy: *Nemám v úmyslu dělat kompromisy, už jsem na to starej. Tak mi nevadí, kdyby se to odložilo o rok. Zatím bych pak dělal, jak bych uznal za dobré.*²³

Jak lze vyrozumět z Voskovcova prosincového dopisu, byla Hanleyho hra Werichovi zásadně proti srsti z důvodů, které v *Korespondenci* nejsou explicitně pojmenovány. Voskovec se pokouší situaci pochopit a jít vstříc jiným projektům. *Kdyby mně byl Hanley tak protivný jako tobě, mluvil bych právě tak odmítavě jako ty. Mně se líbí – tak co mám dělat? Lhát ti? Nebo tě marně přesvědčovat? – Dyť kdybychom se my dva opravdu doslova* (podtrženo J. V.) *o všem dohodli, co bysme byli? Zombs, stínové jeden druhého a dohromady nic. /.../ Copak jsme flašky od sodovky, nebo podrážky téže velikosti? Ať už jsme, jak jsme blíženci, ty a já, přece jen jsme dvě s různými otisky prstů. /.../ To neznamená, že se nebudu dál hemžit. Jakmile se vyskytne cokoli, co /.../ by pro tebe bylo (a ne pro mne* (podtrženo J. V.)) *vrhnu se opět se stejným nadšením do boje. To ti dá rozum.*²⁴

George Ross v roli Glase sice představení neuškodil, leč dle Voskovce by Jan byl bezpochyby lepším. Při dalším čtení téhož listu vystupuje na povrch Voskovcovo znechucení nad Werichovou zpovýkaností a přemrštěnými požadavky. Například *sen o třech skriptech*, které by byly Janovi nabídnuty s rolí na vybranou. *Já myslím, /.../ že nevíš, co jsem se tu s tím Hanleyem nadejchal a načepejřil. /.../ A ty nic. Já jen, abys zůstal v reálných proporcích.*²⁵

Po výlevu zlosti následuje zklidněný tón snad proto, že si je Jiří vědom Werichovy precitlivělosti vůči kritice. *Chápu tě, chápu tě, chápu tě – i když zním příkře. Učiním vše do roztrhání těla, abych ti tu něco zchras-til, co by nebylo jako Hanley. Ale musíš se umírnit ve svých požadavcích, a víc na mne dát* (podtrženo J. V.), *trumpeto.*²⁶ V *Korespondenci* je dobře patrné, jak na každou Voskovcovu výtku Werich neúměrně reagoval, snažil se bránit, jako kdyby si připadal napadený. Voskovec se tudíž snažil opanovat a uzavírat každé takové psaní ujištěním o snaze Werichovi pomoci, nikoli jej

²¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 134.

²² *Tamtéž.* s. 141.

²³ *Tamtéž.* s. 138.

²⁴ *Tamtéž.* s. 151 - 152.

²⁵ *Tamtéž.* s. 152.

²⁶ *Tamtéž.* s. 152 - 153.

vyplísnit.

Shodou okolností Jiří Voskovec ve *Slow dance on the killing ground* úlohu pana Glase „vystříhl“ o šest let později v off-Broadwayské produkci (1970). Hanleyho hra byla totiž na přelomu 60. a 70. let inscenována v Baltimoru, kde zaznamenala fenomenální úspěch, o němž se Voskovec zmiňuje: *Jinej režisér, jiný obsazení – a uplynulá doba s vývojem černosti. Teď se to bude dělat zde off B'way /.../ a já budu dělat tu moji-tvoji roli.*²⁷

Život této newyorské inscenace nebyl dlouhý, s čímž Voskovec tak trochu počítal. Častým důvodem zavření produkce bývaly nepříznivé kritiky. Tentokrát byla „vina“ na straně diváků. *Lidi šleli, ale nechodili v dostatečných počtech,*²⁸ což způsobila zejména hospodářská krize, která USA v 70. letech zasáhla. Tehdy i *největší běžné Broadwayské hity kolísají a utíkají se k pochybným reklamním stéblům tonoucích.*²⁹

4.2 Válka s mloky

Ján Kadár, od roku 1966 držitel sošky Oscara za film *Obchod na korze*, oslovil v polovině 60. let Voskovce a Wericha a svěřil se jim se svou touhou natočit *Válku s mloky*. Jeho podmínkou byla přitom participace dvojice V+W. V prvních měsících se dokonce zvažovala americká koprodukce, když se o *Válku s mloky* zajímal producent Max Rabb a skrze něj filmové studio Seven Arts Productions s šéfem Elliotem Hymanem. Podle plánů měly být dvě třetiny filmu natočeny v Československu a zbytek ve Spojených státech amerických.

Na Voskovce, s nímž se roku 1965 při své cestě do USA Kadár osobně setkal, udělal režisér dobrý dojem. *Kadár se mi líbil /.../ svou vážností, soliditou a jakousi energickou zralostí. Vykládal mi z dost široka o svém plánu. /.../ Já byl na to vlídnej a nezávaznej,*³⁰ píše Voskovec. Ani Werich se zjevně Kadárovu nápadu nevzpíral.

Výhrady k Čapkovu textu vedly Jiřího a Jana k úvahám o novém uchopení díla, jež dle Voskovce trpí absencí *ústřední story-line a je to blbě napsaný. /.../ Je to provinční* (podtrženo J. V.), *naivně čecháckovské a naproti tomu nápady jsou tam náramné. Základní princip těch zvířat, která se hravě naučí od lidí těm nejhorším vlastnostem a trikům, princip lidské chamtivosti, z kterého si lidstvo na sebe uplete vlastní zkázu, hrozný, chladný, věcný duch Velikého Salamandra /.../ – to jsou všechno pozoruhodné věci.*³¹ Po výčtu

²⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 98.

²⁸ *Tamtéž*. s. 111.

²⁹ *Tamtéž*. s. 111.

³⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 217.

³¹ *Tamtéž*. s. 217.

všech neduhů Voskovec logicky dospěje k přesvědčení, že by chtěl pro film vytvořit scénář Čapkovým románem pouze inspirovaný.

Jiří Voskovec měl dle Kadárových plánů ztvárnit levicově orientovaného žurnalistu, zatímco role kapitána van Tocha by připadla Werichovi. Voskovec je zprvu zneklidněn, že rozdělení a pojetí jejich postav je shodné s neuskutečněnou vizí falstaffovskou. */.../ to by znamenalo skutečně zapomenout na Falstaffa, ne? Přece nebudeme dělat dva filmy s týmž trikem? Já bych ovšem radši hrál Shakespeara než Čapka.*³² V říjnu 1965, kdy byl psán tento dopis, hovořil o Falstaffovi soustavně pouze Voskovec. Nabízí se myšlenka, že Werich projekt Falstaffa definitivně „odpískal“, aniž dostatečně jasně informoval amerického druha o stavu věcí. Teprve v lednu 1966 již Werich nic nezastírá: *Falstaff není, lze jen čekat na nějaký nový film, čekat na Godota.*³³

Kromě Voskovce a Wericha bylo počítáno s obsazením Huga Haase (do role podnikatele Bondyho) a Francise Lederera, herců, kteří se již etablovali v rámci americké kinematografie. Voskovcovi se tato úporná Klosova a Kadárova snaha o „zmezinárodnění“ filmu jeví směšnou a neubrání se ironickému štouchnutí: *Jsou oba jaksi velice out of things*³⁴ */.../. Nebo myslíš, že by byli assets*³⁵ *pro starou vlast? Já si vůbec myslím, že ko-produkce bude možná vyžadovat přibrání nějakého či nějaké skutečného či skutečné „marquet value“, tedy kasovní mezinárodní hvězdy.*³⁶

Na scénáři měl podle Kadárových plánů spolupracovat též nějaký americký autor. Voskovec nejdříve navrhoval humoristu Sidneyho Josepha Perelmana, muže s *ohromnou fantasií a humorem svým zoufalstvím příbuzným našemu.*³⁷ Perelman byl dlouhodobým přispěvatelem *The New Yorkeru*, měl bohaté zkušenosti s psaním scénářů pro Hollywood, například *Cesta kolem světa za 80 dní*, o níž píše ódy Voskovec jakožto o Perelmanově nejnovějším úspěchu. Následujícího dne, tj. ještě ve stejném listu, odvolává Jiří vyřčené s tím, že by to nebyla správná volba a bude přemýšlet o někom jiném. Nikde jsem však nenalezla zmínku, že by s Kadárem spolupracoval na scénáři někdo jiný než Edvard Valenta, Elmar Klos a Voskovec s Werichem.

První verzi Kadárova skriptu spatřil Voskovec v lednu 1966. *Ten nástin, co mi sem přivezl, co dělal s Klosem, to nestojí za nic. /.../ A tobě zakazuju to číst. Jen by tě to spletlo a dekurážovalo. Napsali to blbě, ale myslej*

³² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 217 - 218.

³³ *Tamtéž*. s. 252.

³⁴ Zastaralí.

³⁵ Jměním.

³⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 223.

³⁷ *Tamtéž*. s. 224.

to správně,³⁸ kteréžto přesvědčení udržovalo Voskovcovu chuť ke spolupráci. Kadár měl v úmyslu rozdělit film na dvě části – v New Yorku se odehrávající *současný děj, jaksi rámcovou skutečnost*,³⁹ kolem níž hodlal oživit Čapkovu utopii. Ján Kadár hodlal alespoň část scénáře tvořit v dubnu 1966 v americkém prostředí za Voskovcovy účasti, o čemž Jiří referuje a dodává: *Až to bude, pak by přišly další fáze, z nichž zejména nás se týkající vypracování našich* (podtrženo J. V.) *V plus W rolí a sekvencí*.⁴⁰

Toto viděl Jiří Voskovec. Zajímavé je nahlédnout *Válku s mloky* tak, jak je nastíněna v monografii o Jánú Kadárovi, jejímž autorem je Václav Macek. V knize se vychází ze scénáře z let 1964 a 1965, tedy z prvního „nástřelu“, ještě před tím, než k adaptaci začali mít své připomínky Voskovec s Werichem. Plánováno bylo zařazení hraných i reportážních sekvencí, částí amatérských, ryze vědeckých i vědecko-populárních filmů. Barevný film chtěli kombinovat s filmem černobílým. V adaptaci měly být nejprve ukázány následky a teprve posléze rozběhnout příběh, což by umožnilo divákovi položit si otázku, jak mohly věci zajít tak daleko. Film začíná v přítomnosti a couvá nazpět, časové roviny se střídají a prolínají.

V Národním filmovém archivu je uložen nerealizovaný literární scénář *Války s mloky*, který vypracoval Kadár ve spolupráci s Elmarem Klosem a Edvardem Valentou. Jan Werich ani Jiří Voskovec nejsou jako spoluautoři uvedeni. Jedná se pouze o literární scénář, což znamená, že ne všechny promluvy jsou rozepsány v dialogy. Někdy se dovídáme jen smysl sdělení a ne jeho konkrétní formu. Vzhledem ke skutečnosti, že text není opatřen datem vzniku, lze se pouze dohadovat, zda byl napsán dříve než se rozběhla spolupráce s V+W nebo až po ní. Z toho důvodu mu nebudu věnovat větší pozornost a zmíním jej pouze okrajově, ačkoliv sám o sobě je dokumentem nanejvýš pozoruhodným.

Na samém začátku je námořní kapitán na penzi van Toch, objevitel mloků v indonéské zátocce, vyrušen z četby o posledním případě potopené vojenské lodi, kterou mají na svědomí inteligentní mloci. Přichází k němu novinář chtějící získat materiál pro svou reportáž o původu mloků a jejich historii. Žurnalista byl jedním z hlavních charakterů, který měl v románu svůj předobraz v postavě neznámého filosofa, který hlasitě před mločím nebezpečím varuje. Zároveň ztělesňuje Čapkovu alterego, humanistu, který si dokáže představit neblahé důsledky mločí expanze. Bez ohledu na vynaložené úsilí je mu uveřejnění reportáže znemožněno, protože vláda spolupracuje s mloky, což dokazuje, že se situace vymkla kontrole. Novinář se přesto nezalekne mločích výhrůžek, odmítá přistoupit na přemrštěné požadavky zvířat a stane se v důsledku obětí atentátu. Pokud se pod kola jedoucího auta nevrhl z vlastní vůle...

³⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 260.

³⁹ *Tamtéž*. s. 260.

⁴⁰ *Tamtéž*. s. 261.

Narůstající vliv mločích vetřelců zprostředkovávají různé postavy, například podnikatel Bondy, vědec Hinkel i filmař Schultz. *Podobně jako v nerealizovaném scénáři o Lidicích i v námětu adaptace Války s mloky vnímáme události z pohledu rozmanitých účastníků. Vtipné je zařazení persifláže o natáčení hollywoodského katastrofického velkofilmu o mločích. /.../ Novinářovy halucinační vize konfrontují obrazy přicházející zkázy lidstva s obrazy všeho krásného, co lidé vytvořili. Mlokem ve Vltavě končí i filmový námět.*⁴¹ V závěrečném epilogu ztotožnili Klos s Kádárem mločí hrozbu s nebezpečím fašismu a přidali výstrahu: *nezvládnutá jaderná energie by mohla zničit lidstvo podobně jako fašismus.*⁴² Scénář se pokoušel zmírnit filosofickou rovinu Čapkovy prózy a obohatit ji místo toho o emoce, s nimiž by se mohli diváci ztotožnit (například láska rodičí se mezi novinářem a Márinkou). Tolik popis filmu v knize Václava Macka.

Jsem opatrně skeptický, nikoli však pesimista. Kádárovi o to skutečně děsně jde, uvědomuje si, v čemž ho podporuju (podtrženo J. V.), *že chce-li mocí mermo nás dva, musí sebou hodit, neboť se schylujeme – a vůbec celá věc by se měla kouti, dokud aspoň něco je někde žhavý. /.../ Mám dojem, že s kapkou kliky by to vše mohlo vyjít /.../. Ty si zatím klidně kuř svou cigaretu a počkej, až se to trochu vystříbří. /.../ Kdyby se na tebe s tím šlo teď, začneš šťourat, fňukat, poscávat, namítat, a všechno uvedeš v niveč. Já už znám tvoje pesimistické stanovisko a dám si na tebe pozor, beatníku s beatníkem, desperado s desperádem.*⁴³ Takto nahlíží na celý podnik Voskovec v únoru 1966. Zároveň zmiňuje Werichovu netrpělivost při tvorbě a nekontrolovatelnou tendenci vztekle odmrštit cokoliv, v čem by se mu nepozdávalo jediné slovíčko. A za měsíc Jiří pokračuje: *Mám dojem, že ten podnik by moh bejt pro nás oba veliké* (podtrženo J. V.) *terno, dojde-li k solidní produkci.*⁴⁴ O tři měsíce později avizuje Voskovec novou řadu nápadů, s nimiž se opět chce Werichovi svěřit teprve poté, co jim dá jasnější obrysy.

On se každěj na světě (podtrženo J. V.) *se vším tak sere – my dva máme tak málo času.*⁴⁵ Jiřího povzdech z listopadu 1965 již věstil nezdar snímku. Kádár se svou rozvlácností ukáže snad ještě horším než obecná množina lidí, jimž Voskovcův povzdech platil. Po zhruba patnácti měsících obtížné komunikace a práce ploužící se vpřed šnečím tempem dojdou totiž Werich s Voskovcem k názoru, že Kádár a Klos nejsou *slibní bratislavští Stanislavové*,⁴⁶ jak se zprvu jevílo a pouze ztratili několik měsíců života angažováním se při stavbě jejich vzdušných zámků. Trvalo relativně dlouho, než Voskovec odhalil Kádára jako *tvrdohlavého genia s anti-smyslem pro dimensi času.*⁴⁷

⁴¹ MACEK, Václav. *Ján Kádár*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2008, s. 162.

⁴² *Tamtéž*, s. 162.

⁴³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 261.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 271.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 233.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 224.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 283.

Naopak od počátku nebyla Voskovcovi sympatická producentka Catherine Desmaraisová. Tato *podivná francouzo-kanadanko-rusko-židovka, která koupila Obchod na korze*⁴⁸ a v USA jej produkovala, se roku 1966 jevila pro projekt *Války s mloky* nenahraditelnou. Kádárovi na ní velice záleželo a úspěch připravovaného snímku viděl ve spolupráci s ní. Měla údajně v úmyslu financovat nejen film, ale již samotné psaní scénáře. Na tuto *úlisnou lhárku a diletantku*⁴⁹ Voskovec později svede hlavní podíl zániku produkce.

*Celej ten Mločí projekt je sice potenciálně skvělej, ale tak těžkej i za nejlepších okolností, že za těchto tak strašně zamotaných techtlů s těmi divnými šizunky (myslím v obchodě) z Barrandova, plus KČK neurčitostí a jejich záhadným okouzlením podvodnicí Desmarais*⁵⁰ není realizovatelný, uzavírá Jiří. Na sklonku roku 1966 k tomu ještě bez valného zájmu a nadšení dodává: *Snad ten film nakonec udělaj, a ty a já v něm budeme jako vycpané mumie na špagátkách. Jsou to blbci. Kdyby mne byli poslechli loni, když jsem je varoval, že ta baba je podvodnice, mohlo to být jednoduchý. Ale mě neposlechne z Čech nikdo.*⁵¹

Názory, proč se projekt *Války s mloky* nerealizoval, se různí. Co svědek, pamětník, to jiná výpověď. Shrnutí těch nejpravděpodobnějších překážek nalezneme také v publikaci o Kádárovi. Dvě skupiny producentů, které se nedokázaly dohodnout, například znemožnily realizaci filmu dle Elmara Klose.

Snímku jistě citelně uškodila taktéž různorodost produkčních zájmů československých a amerických. Scénáristé například *ironizují amerického filmového magnáta Loeba, který je na dovolené v Karlových Varech a plánuje zrealizovat téma mločího nebezpečí*, přestože věděli, že bez amerického kapitálu nic nezmohou.

Čapkovi dědici prokázali autorovi medvědí službu, když nechtěli svolit k adaptaci „mistrovského díla“,⁵² vzpomíná zas režisér a scénárista Jiří Weiss.

Finanční nákladnost snímku a jeho pojetí, které kvůli *intelektuálnímu politizování*⁵³ bezvýhradně nenaplnovalo dobové ideové požadavky, též přispělo ke ztroskotání projektu. A tak dále a tak dále. Rozpory a neshody vyřešil radikálně a jednoznačně příjezd tanků.

Válka s mloky režiséra Kádára, na níž se měli co scénáristé a herci setkat Jiří Voskovec a Jan Werich, zůstala pouze na papíře, ačkoliv se o filmu hovořilo ještě v létě 1968. Na své filmové zpracování tento Čapkův román dodnes

⁴⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 261.

⁴⁹ *Tamtéž*. s. 261.

⁵⁰ *Tamtéž*. s. 279.

⁵¹ *Tamtéž*. s. 311.

⁵² MACEK, Václav. *Ján Kádár*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2008, s. 164.

⁵³ *Tamtéž*. s. 164.

marně čeká a jeho realizace je ve hvězdách, přestože o něm již několik let hovoří mladý režisér Tomáš Krejčí.

V sedmdesátých letech měl Werich ztíženou možnost umělecké činnosti – problémy s vydáváním knih, téměř žádné filmové a televizní role, o těch divadelních ani nemluvě. Roku 1973 se svěřuje příteli: *Je to někdy k posrání. Někdy ne. Někdy je mi hej. Něco mi chybí. Asi smysl života. Zkrátka a dobře chtěl bych být s tebou, povídat si a jsem si jistý, že bych našel, co hledám, nebo že bys mi pomohl zjistit, že nemám co hledat. A tím bych to našel. A koho mám jiného než tebe a ty jsi tam a já jsem tady a co srdce pojí moře nerozdvojí.*⁵⁴ Werich tehdy zjevně neprahl po společném uměleckém počínu. Chtěl být se svým přítelem, s nímž si rozuměl a vedle nějž se cítil dobře. Voskovec tento nový vítr zachytil a v dalších filmových projektech V+W se (s jedinou výjimkou) neangažoval. Zbylo několik scénářů v různém stupni rozpracovanosti, pocit zmarněných příležitostí a dopisy plné těšení a plánů.

4.3 Poslední reálná filmová šance

*Tohle musíme spolu ještě udělat. Já jsem přesvědčenější (po kolikáte už?), že tentokrát jsem na pravé cestě. A věřím, že se ti to bude líbit.*⁵⁵ List pokračuje Jiřího popisem posledního „zaručeného“ filmového projektu, o němž Voskovec s Werichem snili v 70. letech.

V červnových dnech roku 1971 se Jiří Voskovec blíže seznámil s režisérem a scénáristou Ivanem Passerem, emigrantem žijícím a tvořícím již tři roky v USA. Šlo o dalšího obdivovatele dvojice V+W, který si umínil natočit snímek, v němž by se stárnoucí legendy prvorepublikové éry znovu sešly a Jiří o tom ihned referuje do Prahy. *Říká: kdybyste pane Voskovec něco věděl nebo si vymyslel, cokoliv, nebyl by problém sem zaplatit dovoz panu Werichovi a mohli byste spolu a trochu se mnou psát /.../ a pak bysme viděli. Nemohu zaručit, že to výjde, znáte filmový svět, ale dělal bych psí kusy, aby se to uskutečnilo. – Říkal to tak prostě a upřímně, že jsem hned okamžitě /.../ dostal nápad a jemu se hrozně líbil.*⁵⁶ Rozdíl je tentokrát patrný ve volnosti námětu, kdy V+W nejsou ničím limitováni, nemusejí se vměstnat do předem nastíněných charakterů. Passer je navíc podle Voskovce vynikajícím autorem *znamenitych a lehounkých*⁵⁷ scénářů, což dává tušit, že i film s V+W by se mohl vydařit.

⁵⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 211.

⁵⁵ *Tamtéž*. s. 149.

⁵⁶ *Tamtéž*. s. 104.

⁵⁷ *Tamtéž*. s. 105.

Voskovec na sebe s námětem nenechá dlouho čekat – šlo by o příběh dvou cizinců žijících v New Yorku, kteří mají společnou domácnost a odlišné kořeny. *Jeden je ze střední Evropy, druhý třeba z Portugalska či z Francie.*⁵⁸ Mají běžná povolání, jeden je taxikářem a druhý vrchním číšníkem v italské restauraci, *ale hlavně jsou oba staří šmíráci – mají nějakou, byť ne společnou, divadelní minulost a pořád uprostřed hádek a běžných obtíží se stářím, usilují o „projekt“, jak „na to vyzrát“ a „make a hit“ – a pracují na Falstaffovi či Learovi uzpůsobeném k „pop-rock“ – zkoušej u moře na Coney Island v zimě, když atrakce jsou zavřené a fouká vítr...*⁵⁹ Druhou rovinou filmu by byly osobní životy těchto stárnoucích mužů, se všemi jejich romancemi a manželstvími. Dle Voskovcových představ by bylo vhodné použít *hadrových chudáckých náznaků – a mohlo by to být dojemný, smutný, a děsná sranda – a o všech hlavních věcech života.*⁶⁰

Voskovec přiznává, že jde o první nástřel, *šišatý rámec něčeho, co by asi mělo být a bude asi docela jinak.*⁶¹ Wericha se Jiří snaží přimět k trpělivosti a tolerantnosti, kdy nemá máchnutím ruky všechno odmrštit, protože: *Jenidlo, já bych byl tak strašně šťastnej, kdybych s tebou mohl udělat krásnej, vopelichanej a s donkichotskou srandou a chocholem udělanej labutí song – a tohle je příležitost. Tady, s mým dneska zdejší čuchem a s tebou napříč za oceánem a s tvým evropským pohledem a spolu s tím jemným, ale zároveň tough*⁶² *Passerem a uvnitř newyorské reality, spojené s našimi fantaziemi.*⁶³

Jiří doufá, že v případě potřeby by Jan mohl být oficiálně pozván do USA za účelem práce na scénáři. Werich ideu zcela nezavrhl, avšak zarážejícím způsobem upozorňuje druha, aby zohlednil jejich věk, nic nepsal a tuto činnost již přenechal mladým. Ani Passer se nenechal obalamutit a dal se slyšet: *Ale to von, až to bude připravený a začne se dělat, bude chtít všechno přepisovat, a bude do toho hrr a nebude s ním pro samou práci k vydržení.*⁶⁴

Snad Werichův negativní postoj ještě umocňovala nepříznivá domácí politická situace, která mu po tvůrčí stránce nepřála. Je udivující, že Werich této filmové příležitosti nepřítakal nadšeněji. Zvláště, když v Československu se z něj neoficiálně stávala persona non grata. *Jednou jsem nesměl to, po druhé ono. Tedka nesmím nebo nemám být v TV, v rozhlase, s vydáváním knih jsou potíže. Zjistil jsem pomocí svých přátel a i nepřátel, že nikdo nikde*

⁵⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 104.

⁵⁹ *Tamtéž.* s. 104.

⁶⁰ *Tamtéž.* s. 104.

⁶¹ *Tamtéž.* s. 110.

⁶² Spolehlivým.

⁶³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 104 - 105.

⁶⁴ *Tamtéž.* s. 110.

*nikdy žádný zákaz mojí činnosti nevydal. /.../ Rozhodl jsem se, že v nejbližší době, jen co si ještě ověřím některé skutečnosti, zdali jsou skutečnosti, či jenom okolnosti, že požádám o slyšení u doktora Husáka. Všechno ukazuje na to, že je to slušný člověk. Nu, a další zbývá být viděnu,*⁶⁵ informuje Jan Voskovce o svém zvláštním postavení koncem října 1970.

Pro dokreslení Werichova postavení vkládám ještě jeden úryvek. *Jest tomu několik let, co nemůžu dělat práci, kterou umím, ke které mám sílu a kterou mám rád. Kdybych řekl, že nesmím, lhal bych: Nikdo mi nic nezakázal. Rovněž mne nikdo nikdy z ničeho neobvinil, neobžaloval, a tím mi byla vzata možnost obhajoby. Nebudu vám vykládat, jakým podivným způsobem, záhadným, jsem byl ošizen o právo na práci. /.../ Jsem jediný národní umělec, který nemůže provozovat své národní umělectví. Situace téměř groteskní.*⁶⁶ Tak zní citace z oficiálního dopisu adresovaného ministrovi vnitra, ministrovi kultury a předsedovi vlády, v němž se Werich ohrazoval proti zamítnutí své výjezdní doložky na cestu do Vídně.

Tolik drobná odbočka k Werichově prazvláštní situaci. Hovor o Passerově filmu se ostatně zhruba na rok odmlčel a tak jsme si mohli toto zastavení dovolit. V létě 1971 klade Voskovec před přítele další fakta. Passer by chtěl mít scénář filmu dokončen na jaře 1972, kdy by se ihned začalo točit. Voskovec je dále přesvědčen, že oni staříci musí zákonitě korespondovat s reálnou situací a dle toho upravuje vizi scénáře: *„V“ je americký občan, Čech nebo co, naturalizovanej, v pensi. „W“ je čs. nebo co občan, a žije v Evropě. „V“ ho pozve na návštěvu, aby se ještě jednou viděli. Oba mají minulost jak evropskou, tak americkou. /.../ Jejich setkání v dnešní Americe je zároveň šok a spása. Navzájem omládnou. Jejich vzpomínky jsou flash-back do pozdních třicátých let, dejme tomu v „sepia“ barvě, kdežto současno je v barvách. /.../ Nemyslím, že by měli být herci, nýbrž spíš něco ze spřízněného.*⁶⁷

Ivan Passer byl údajně nadšen a plný elánu, radou by prý neodmítl přispět ani Miloš Forman. Skutečně slibné vyhlídky, které Jiří shrnuje: *Jen chci říct, že mám zaděláno na věc, jež by byla plná srandy, naší srandy, plná skutečnosti, byla by i smutná a dojemná, ale nikdy ne laciná, a místy velice sutární. A byli bychom involvováni*⁶⁸ *v lidské story s mladými lidmi. I smrt by v tom byla, ale vyšlo by to celý pro život. Totálně nepolitický – jen o lidech, což je jediná politika, co platí. /.../ Píšu ti jen, abych tě povzbudil do naděje. Já to chci absolutně dělat a ty musíš taky. /.../ Teď jde o to, abysme vydrželi*

⁶⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 115.

⁶⁶ *Tamtéž*. s. 241.

⁶⁷ *Tamtéž*. s. 148 - 149.

⁶⁸ Zapojení.

*do příštího jara či léta (72) v dostatečné formě, abychom to uhráli.*⁶⁹

Voskovec se na konci psaní zmiňuje o dalších nápadech, které chová v hlavě své šedivé, jež však nechce prozrazovat dříve, než je zakomponuje do scénáře. Stejně jako při přípravě *Války s mloky* i nyní Voskovcovi s Werichem přálo štěstí a setkali se v září 1971 ve Vídni, kde stěžejním tématem jejich hovorů byl nade vší pochybnost právě chystaný Passerův film. Po návratu je Voskovec naplněn optimismem a vírou v další brzké shledání. *Zase budeme činní, a zase budeme mít srandu a pohodu a zajímavosti.*⁷⁰ Voskovec měl v březnu 1972 vyhotoven zhruba dvacetistránkový koncept scénáře, nad nímž chtěl diskutovat s Passerem. Natačení se s ohledem na reálný stav věcí mělo posunout na jarní měsíce roku následujícího, což znamená dopsání scénáře před koncem roku 1972. Při té příležitosti Voskovec poprvé přiznává, že by raději točil s Formanem, jehož pokládá za spolehlivějšího. Nicméně dále pilně spolupracuje s Passerem a progres je zřetelný: *Tento týden zaregistrujeme ten treatment,*⁷¹ *aby se to nedalo krást. Pak se uvidí. Dycky z toho můžu udělat román – a pak to jistě někdo koupí na film. Esli do té doby vydržíme, abychom to zahráli.*⁷²

Werichovo zdraví se naneštěstí horšilo a rok 1972 byl spíše ve znamení zdravotních referátů z Prahy přicházejících, než-li myšlenek na film. V podzimních a zimních měsících byl Jan delší dobu upoután na nemocniční lůžko a byl mu voperován pacemaker. Ani poměry ve „znormalizovaném“ Československu nebyly růžové a podkopávaly úspěšně i Werichovu psychiku. Jan nechtěl přítele zatěžovat svými problémy a raději nepsal, proti čemuž se Jiří ostře ohrazoval: *To, co mi občas vzkážeš, žeš otráven a nechceš mne rmoutit – to je vadné myšlení. Kolikrát ti to mám opakovat, že od čeho je přítel, než aby se dělil o zlé i s dobrým, trumpeto. /.../ Komu máš brečet, nebo nadávat, ne-li mně? Kdo jinej tě má utěšit, či ti poradit, nebo aspoň pohladit?*⁷³ Werich v příštím dopise vysvětluje jak na něj doléhají domácí události a raduje se alespoň z optimismu, který z Voskovce vyzařuje stran filmu. *Snad tam u vás není vidět, jak čas letí rozmělněný marností, jako tady je to vidět. Odepřu si psát ti o tom, co vidím a zažívám, protože mám strach ti psát tak, jako jsem psával. Skutečně, teď se bojím, až do nedávna jsem se nebál.*⁷⁴ Obrisy filmu se Werichovi zamlouvaly, ačkoliv mu v druhé půli zeje neidentifikovatelná mezera.

Ani finanční stránka připravovaného snímku se nevyvíjela slibně, jak na-

⁶⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 149.

⁷⁰ *Tamtéž*. s. 162.

⁷¹ *Námět*.

⁷² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 171.

⁷³ *Tamtéž*. s. 173 - 174.

⁷⁴ *Tamtéž*. s. 174.

značuje v září 1972 Voskovec. *Přesto opakuju, že stále hledám, punktuju a kutím. Nutné mít trpělivost.*⁷⁵ Také Christina Voskovcová začala spolupracovat s Ivanem Passerem jako pomocnice při obsazování filmů, tzv. casting lady a byla připravena pomoci s realizací V+W snímku. Všichni se pilně činili – Voskovec s Christinou vymýšleli, Passer horoval po spolupráci, Werich se také tvářil přístupně (ač je z dopisů cítit, že jeho zájem byl slabší než například u *Války s mloky*). Poslední zmínka o chystaném scénáři je k nalezení ve Voskovcově dopisu ze začátku září 1972. Proč? Bylo hlavní potíží Werichovo zdraví? Finanční stránka věci? Odpískal projekt Ivan Passer kvůli jiné, lukrativnější práci? To jsou otázky stále čekající na své rozřešení.

4.4 „Soudeska“

Dnes není žádným problémem sehnat nejrůznější zvukové nahrávky – ty které pořídili Voskovec s Werichem při setkání ve Vídni roku 1964; blahopřání k narozeninám putující z USA do Evropy i směrem opačným; hovory vedené přes oceán a podobně.

Právě myšlenkou natočit gramofonovou desku, totiž *společný zvukový záznam recitací našich textů bez hudby, a k tomu malých poznámek a třeba transatlantického dialogu*,⁷⁶ nosil Jiří v hlavě velkou část 60. let. Voskovec si je na konci roku 1963 vědom finanční i časové náročnosti, která je spojena s filmováním. Přestože nevylučuje setkání před kamerou, deska by byl postup na jedné straně snadný a rychlý, *druhák, myslím strašně* (podtrženo J. V.) *žádoucí a úspěšný v ČSSR – a pak konečně, historicky zajímavý – tedy levný a pro nás logický náhrobek*.⁷⁷

Voskovec nepochybuje o snadnosti domluvy ohledně toho, kdo by namluvil který text, *a dokonce bychom si udělali bridges a přechody – jaksi improvizace přes oceán*.⁷⁸ Voskovec se nebrání ani kompromisu, kdy by většinu namluvil Jan a on by vypomohl jen kratičkým úsekem – *no zkrátka absolutně jak chceš ty a cítíš. Já udělám knížku*.⁷⁹ *O desce rozhodni sám*.⁸⁰

Jak je v *Korespondenci* běžné, více podrobností o připravované nahrávce čteme v dopisech amerických. Avšak nezvykle informacemi nabitě jsou při tomto plánování též listy pražské. Werich zjišťuje u Ochranného svazu au-

⁷⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 178.

⁷⁶ *Tamtéž*. s. 68.

⁷⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 68.

⁷⁸ *Tamtéž*. s. 69.

⁷⁹ *Klobouk ve křoví*.

⁸⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 69.

torského (OSA), zda by byl o takovýto artikl vůbec zájem; dále přemýšlí nad vhodnou délkou nahrávky (14 nebo 45 minut); zvažuje jak dosáhnout co největší autentičnosti (telefonní rozhovor Praha – New York dle předem připraveného skriptu); přemýšlí o čem vlastně hovořit. Jan zdůrazňuje, že by to celé mělo *být lehoučké, veselé, tedy vtipné, ale stručné, možná že kousek, tedy citát nějakého starého dialogu s novým dopadem*.⁸¹ Voskovec ihned přestírá svou vizi, totiž zhruba 25 minut čtení – nějaké texty by četl Voskovec a jiné Werich –, 10 minut vyčleněných pro úvody k jednotlivým úryvkům – *ty povíš chvíli něco o tom, jak to bylo a z čeho vznikla potřeba udělat „Davida a Goliáše“ a pak namluvíš ten text, nebo já řeknu o náladě či okolnostech „Strýčka Jacka“ nebo „Civilizace“ – a nakonec 10 minut skutečného dialogu přes Long Distance Phone, jak navrhuješ, a na dané, částečně připravené téma*.⁸²

O podobě dialogu měl Voskovec jasno. Každý by stál doma u svého okna, obklopen předem nahranými zvuky ulice. *Mluvili bychom k sobě jako těmi okny přes prostor, který je jen čas a tudíž vlastně jen konvence /.../. To by mohl být efektní a barvitý začátek a vedl by k dialogu o času, o jeho důležitosti na scéně a co divadelní proporce, o jeho mysteriu. Mám řadu nápadů, které se mi, jak to vypadá, do Klobouku nevejdou a tak bychom jich mohli použít takto. /.../ A v rámci takového dialogu bychom mohli i zarecitovat některé texty či zařadit část některého dialogu*.⁸³

Nahrávka, která opravdu vznikla (jediný zrealizovaný podnik celé této kapitoly), měla obdobnou strukturu. Werich pověděl, že je na Kampě a Voskovec udal svou adresu. Následně se Jan vyptával na hemžení v newyorském parku, do něhož lze dohlédnout z okna Voskovcova domu a vyptával se na svérázné postavičky, které při své návštěvě New Yorku v létě 1963 pravidelně vídal.

Jak byl Jiří Voskovec s nahrávkou spokojen je zaznamenáno v jednom z dopisů. Dialog prý vyšel perfektně, jako kdyby seděli vedle sebe v jedné místnosti a povídali si. *Udělal to bezvadně, hošíku. Děkuju*.⁸⁴

4.5 „Soukniha“

Nerealizované divadelní představení, nerealizované filmové snímky, zvuková nahrávka a konečně společná kniha. Svorníkem všech těchto projektů se mohou stát Voskovcova slova: *Jeníčku, je to všechno na dlouhý lokte to klepat*

⁸¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 70.

⁸² *Tamtéž*. s. 72.

⁸³ *Tamtéž*. s. 120.

⁸⁴ *Tamtéž*. s. 179.

na stroji – takhle si sednout, měli bysme to za deset minut... leč takový jest život. Děkuju ti za všechno, co děláš, abysme něco zase spolu dělali a vůbec.⁸⁵

Bylo by /.../ žádoucí napsat něco, co by nebylo jen lokální. *Genius loci* sice je genius, ale vůl, chudej.⁸⁶ Slova Jiřího Voskovce putující do Prahy v listu z června 1965. V tomto dopise Voskovec navrhoval sepsat knihu v jazyce anglickém, jejíž obsah se Jiřímu jeví zhruba následovně: *Kapitola první - Já, co „George V.“ udělám popis svého backgroundu, rodina, doba, dětství - trochu jako úvod ke Klobouku, ale osobněji* (podtrženo J. V.), *privátněji*.⁸⁷ Toto vypravování by vyvrcholilo momentem, kdy Voskovcův bratranec Jarda Kopecký představil Jiřího *bledému chlapečkovi v matroské blůze s přivřenýma očima. Tento moment popsán s absolutním* (podtrženo J. V.) *fotografickým impresionismem, tak jak jej mám zanešen v šedé hmotě*.⁸⁸

V druhé kapitole by stálo něco obdobného z pera Werichova. *Kdyby se nám to povedlo, byli bychom etablováni jako osoby – a nadto, spolu, každý z kapku jiného úhlu, bychom byli už přímo kaleidoskopicky, tedy trojrozměrně – etablovali též atmosféru doby – ono nostalgické vidmo, které dnešní mládí a mladší tak žerou. – No a dál, to by se muselo vykontentýrovat a vykomponovat. Ale, Jeníku, věř mi, we both and the two of us together, have got a hell of story to tell*.⁸⁹ *Mysli, nech si to jít hlavou*,⁹⁰ připomíná Voskovec příteli.

Voskovec je nějaký čas zavalen divadelní a televizní prací, tvoří scénář k zamýšlenému *Filmfalstaffovi* a hovor o knize tudíž umlká. Teprve v říjnu 1965, tedy o čtvrt roku později, se Jiří k tématu navrácí s tím, že smíšenina veršů a prózy, fikce a reality, *může dát zajímavé koření čitelnosti knihy, která nemá sama o sobě story, tedy knize, která není ani román, ani vědecká studie, ba ani v pravém smyslu autobiografie*.⁹¹ Kromě úvodního dvoj-pásma vzpomínek, by se dílo dále vyvinulo ve sled fragmentů scén, *dialogů, komických rutin z našich her v pečlivých anglických překladech či adaptacích. (V českém vydání by se to mohlo buď vynechat, nebo zpestřit srandovními poznámkami a margináliemi, případně s náčrtky „opravených“ zaktualizovaných verzí.*)⁹²

Výsledným tvarem měla být kniha, jíž by šlo číst od začátku do konce popořadě nebo z libovolného místa a přitom vše do sebe zapadalo. Koncepte bízka *Klobouku ve křoví*, který Voskovec nedlouho předtím dokončil, ačko-

⁸⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 187.

⁸⁶ *Tamtéž*. s. 181.

⁸⁷ *Tamtéž*. s. 185.

⁸⁸ *Tamtéž*. s. 185.

⁸⁹ *Každý z nás – a oba dohromady máme zatraceně co říci*.

⁹⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 185 - 186.

⁹¹ *Tamtéž*. s. 218.

⁹² *Tamtéž*. s. 218.

liv Jiří přítele ujišťuje, že by se nejednalo o použití navlas stejného klíče. Pouze by se postupovalo obdobnou cestou. Zařadit by šly i příhody z válečné emigrace v USA a navíc *by šlo mnohé pasáže z naší obsáhlé korespondence otisknout a vsunout. /.../ Je toho spousta už napsaného a další by se psalo krásně.*⁹³ Ojedinělý náznak z něhož vyplývá, že si Voskovec byl vědom literární hodnoty, již mají jejich listy v sobě zakomponovanou. Jiří vyzývá Jana ke sdělení, jak na celou věc nahlíží.

Nepříznivé pracovní podmínky na konci roku 1965 uvrhly Voskovce do finanční nejistoty, která mu dělala vrásky. *A to se blbě jedněmu myslí, když je nervósní – a když není nervósní a je zaměstnaněj, tak zase nemá na myšlení čas. Vybrali jsme si to blbě, narodili se blbě do blbý doby a s blbým zaměstnáním a chudý. Ale to říkalo před námi tisíce a tisíce umělců ze všech těch dob a míst, co jim je závidíme.*⁹⁴ Pravdou je, jak bude doloženo v následující kapitole, že Voskovec potřeboval stále shánět příležitosti filmové či divadelní, bez nichž by finančně nezajistil sebe a rodinu. Časté cestování za výdělkem mezi východním a západním pobřežím USA jej okrádalo o čas, který mohl věnovat literární činnosti. V případě připravované knihy s Janem pátral Jiří po grantech čili podpoře *směrem k uvolnění času a dočasného umrtvení existenčních starostí, za účelem získání podstatného množství hodinového času, který by bylo cele* (podtrženo J. V.) *možno věnovat přípravě svazku.*⁹⁵

Společná kniha měla být primárně určena Američanům a Angličanům, tedy světovému trhu. Voskovec navzdory plánům neztrácí kontakt s realitou, věda, že o bestseller by se v tomto případě – tj. u knihy se specifickým tématem divadla a osudů dvou „podivných patronů“ s divadlem spjatých - nejednalo.

Česká verze by sice také vyšla, ale neležel by na ní hlavní záměr autorů, protože by jim to vyneslo penízek mrzký. *Dá se tu hrát, dá se tu psát, leč podle starého českého zvyku, za chválu a za slávu a za málo. To /.../ musí se mít na mysli. /.../ Mám strach, aby to nevyznělo pesimisticky. To není pesimismus, Jiříku, tak to tu je a já si myslím, že se to všechno má vědět. Pak může člověk mít alespoň svobodu rozhodování. Já mnohokrát opakoval na patřičných místech: Já můžu dělat i zadarmo, ale musím to svobodně chtít! Jinak by to bylo okrádání,*⁹⁶ upozorňuje Werich z maticky stověžaté.

Werich navrhoval Voskovcův příjezd do Československa, kde by společně tvořili literaturu. Jiří se k tomuto nápadu staví negativně, tušíc, že by neměl dostatek času a klidu. Kdekdo by se s ním chtěl setkat a dlouze s ním rozprá-

⁹³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 226.

⁹⁴ *Tamtéž*. s. 227.

⁹⁵ *Tamtéž*. s. 247.

⁹⁶ *Tamtéž*. s. 241.

vět a práce by stagnovala. Dle Jiřího je „soukniha“ *projekt, který onen studijní pobyt můj v příslušné krajině nutně nepředpokládá. To konečně bylo již dokázáno úspěchem a plnou srozumitelností Klobouku vepřového. /.../ Právě tak souhlasím, že mnoho (podtrženo J. V.) z tohoto projektu by bylo lze připravit separátně na dálku, elementy sepsat, a pak (podtrženo J. V.) učinit fyzické setkání a pracovní spoluproduci ke konečné úpravě a montáži konečného produktu. Taky by to ovšem nevyklučovalo předběžné (podtrženo J. V.) setkání na konferenci, až bychom velmi hrubý obrys, leč nikoli přesné napsání, měli pohromadě.*⁹⁷

Hovory o spoluknize vyšuměly (bez ozřejmění proč tomu tak bylo) v průběhu roku 1966 do ztracena a když se příště Jiří Voskovec zmiňuje o nějaké literární práci, pak překládá české hry do angličtiny a Wericha k literární participaci nevybízí.

⁹⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 247.

5 Jiří Voskovec literátem

Sbírka písňových textů Osvobozeného divadla, překlady divadelních her, torza dramatických textů a románů, čilá korespondence nejen s Janem Werichem. To všechno svědčí o velkých, ač nenaplněných literárních ambicích Jiřího Voskovce. Vše vznikalo při plném hereckém vytížení (o němž mimo jiné vypovídá soupis filmových a divadelních rolí zařazený do příloh) a vedle práce na scénářích nikdy nerealizovaných snímků.

Voskovec na sklonku 70. let vzpomíná na zesnulou manželku, nepořádnici Anne, která měla na svědomí písemnosti svého manžela. *TAK se také odebral do Nudna, Nejsoucnosti, Nada, Nicoty veškerý můj literární archiv /.../. V jejích ručkách řečený archiv nepřežil. Skoro dopsaný román (toho, počítám, škoda není),¹ ale řada důležitých poznámek k práci V+W, spousta věcí, které už ani nepamatuju – to je vše v hajzlu.*²

Překlady dramát tvořil pro svou vlastní potřebu ve snaze je zhmotnit na scéně. Na divadelní hře, která vznikala přepisem starší *Balady z hadrů*, též pracoval s marnou vizí scénického ztvárnění. Jeho nikdy nedokončený román *Stín svobody* těží z jedenáctiměsíční internace na Ellis Islandu. Každý z Jiřího literárních projektů se sluší několika slovy představit.

5.1 *Kočka na kolejích* a další překlady českých her

*Skoro skoro jsem udělal Vaši Kočku v New Yorku (září 74). Ale v poslední chvíli jsem ztratil ty dva herce. A tak se to muselo zas odložit. Leč já se nevzdám. Ale mám s tím smůlu. No nic. To se poddá. Rozhodně se musí do roztrhání těla.*³ Naprázdno vyzněla snaha Jiřího Voskovce inscenovat na Broadwayi hru Josefa Topola *Kočka na kolejích* (*Cat on the rail*), o což se pokoušel od roku 1965, kdy ji Topol napsal a kdy byla inscenována v divadle Za branou. Zůstalo pouze u překladu, který vznikl ve spolupráci s Christinou Voskovcovou, s níž následně přeložil i další Topolovu hru, totiž *Slavíka k večeři* (*Nightingale for Dinner*).

V anglosaských zemích se tehdejší československá dramatika těšila zvýšené pozornosti. O *Kočku na kolejích* se například zajímalo londýnské National Theatre. Po původu originality české dramatiky 60. let se Voskovec

¹Román *Anděl mezi hodinami* o T. G. Masarykovi.

²VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 171.

³VOSKOVEC, Jiří. *Srdečně Váš Jiří Voskovec*. Praha: Divadelní ústav, 1992, s. 33 - 34.

pídí v rozhovoru s A. J. Liehmem. *Na jedné straně bylo (tehdejší české divadlo) součástí jakési mezinárodní existenciální atmosféry, ale na druhé straně se lišilo od francouzského, anglického a patrně i německého /.../ v absurditě, v ironii je vždycky přítomen silný prvek poezie. /.../ Český dialog udělal v tom období obrovský skok dopředu. Přiblížil se mluvenému slovu, ale zachoval si styl. Přestože používá naturalistických prvků, není naturalistický, má poetický šmrnc. (Slang je jen materiál, stylový prvek, jako zejména u Topola).*⁴

Komunikace s Dilií byla natolik složitá, že se Voskovec v červnu 1967 – po roce a půl bezvýsledného jednání o práva na provozování *Kočky na kolejích* – obrací na Wericha s dotazem, zda by nemohl někde v Praze na někoho zatlačit, díky čemuž by se věci pohnuly. Smlouva měla Voskovcovi zajistit *výhradu exkluzivních překladových práv do angličtiny ve všech oblastech toho jazyka*. Otálení je pro Voskovce záhadou i proto, že *autorovi na tom opravdu záleží, plně s tím souhlasí jakož i s podmínkami (50/50 tantiémů /.../) – ale co ti mám vykládat.*⁵

Dilie svázala Voskovcovi ruce, ačkoliv hra byla již přeložena, Topol byl s výsledkem spokojen a čekalo se tudíž jen na její vydání a inscenování. *Já bez platné smlouvy se zde nemohu hnout. Nikdo mi nedá do toho peníze, nesmím podepsat s herci, nemohu najmout sál, atd. To jsem se nota bene vzdal filmových práv i práv na exploitaci budoucí české verze filmu zde /.../ A oni pořád ne a ne podepsat. Říkají že jo, a dušují se, že je vše moje, ale nepodepisují.*⁶ Filmová práva si uzurpoval pro sebe Čs. film, který chtěl *Kočku na kolejích* natočit.

Dříve než se mohl Werich angažovat, byla podepsaná smlouva doručena do New Yorku. Voskovec plánoval inscenovat *Kočku na kolejích* na podzim 1967 s Robertem Redfordem v roli Vény. *Bob Redford, kamarád, je mladá rostoucí filmová hvězda, skvělejší herec, dokonalejší na toho Topola, a moc fajn chlap.*⁷ Redfordovo filmování a průtahy, kdy nebylo jisté, zda se hra bude moci skutečně uvést, způsobily posunutí premiéry o dalšího půl roku, až na jaro 1968.

Voskovec krom toho řešil obtíž s krátkostí dramatu, které nevystačí na celý večer. Hlavou se mu honila mimo jiné možnost zkompilovat pro druhou polovinu výňatky ze Švejka, který jej bavil v mladých letech. S jedním takovým skečem *mívám /.../ občas skvostný řevy na /.../ benefitech a příležitostkách.*⁸ Voskovec vzápětí dodává, že je nezbytné Haška *editovat, zrychlit*

⁴ LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 4.

⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 360.

⁶ *Tamtéž*. s. 360 - 361.

⁷ *Tamtéž*. s. 369.

⁸ *Tamtéž*. s. 362.

a ekonomizovat. Učiní-li však jeden, je to opět dynamit,⁹ rezonující v napjaté atmosféře studené války, ačkoliv lidé obecně reagují nejživěji na „švejkovštiny“ nevojenské. Po detailnějším pročtení *Osudů dobrého vojáka Švejka* dospěl Voskovec nicméně k přesvědčení, že zařazovat jej spolu s *Kočkou na kolejích* by nebylo rozumné. *Je to jak právně, tak pfyнанčně a konec konců i stylově neúnosné. Ta Topolova hra chce něco kontrastního, ale moderního* (podtrženo J. V.). *A jak už jsem psal, českého.*¹⁰ Přestože figura Švejka je nesmrtelná a geniální a některé situace jsou jedinečné, tak Haškovy „úvahy“ a „satirické“ šlehy, to je děs. A vůbec je tam děsného plevele a šeredária,¹¹ vysvětluje Jiří.

Voskovec opustil Haška a chtěl stůj co stůj zařadit ke *Kočce na kolejích* Werichův skeč pracovně nazvaný *Astronaut* nebo *Barber shop*¹² a vyhrožuje: *Nedáš-li mi to, tak to ukradnu a žaluj mne. Tak mi to radši dej. A kuš. Je to krásný. Je to nedodělaný. Ale já myslím, že bych to moh dost snadno zaokrouhlit.*¹³

Starý astronaut, holičství, *technologické science-fiction efekty* zajišťované efekty světelnými a zvukovými, místo složitých dekoračních hovadin.¹⁴ Voskovec ví o čem píše, máje text před sebou. Werich mu v odpověď dává další podněty a připomínky, též s textem na očích. Pro člověka nezainteresovaného, který skeč neměl možnost pročíst, je to gejzír nápadů, z něhož se těžce rodí alespoň hrubá představa o tomto dílku. *Představoval bych si to jako dost krátký absurdózní trialog, jak u holiče bejvají, /.../ jaksi zobrazující obludnost a nesmyslnost dneška na světě teď. /.../ A já bych měl pocit hřejivý, že jsi v tom podniku se mnou,*¹⁵ nechal se v červnu 1967 slyšet Voskovec. Po úpravách a drobném přepsání Janova skeče ke své potřebě Jiří zjistil, že *Kočka na kolejích* vyžaduje přeci jen něco méně satirického. *Barber shop /.../ je /.../ jiná muzika, jiné barvy /.../. A tak to užiju někde jinde. Ale neztratí se to.*¹⁶

Text tohoto Werichova skeče – a není vyloučeno, že též Voskovcovo přepracování – je uložen v Památníku národního písemnictví, který spravuje objemnou pozůstalost Jana Wericha spolu se zlomkem pozůstalosti Voskovcovy. Dostat se k těmto materiálům (byť za účelem studia) je složité a pro běžného smrtelníka téměř nemožné, protože si je nutné dříve opatřit svolení dědičky Zdeny Hulíkové, kterou zastupuje jedna pražská advokátní kancelář.

⁹ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 363.

¹⁰ *Tamtéž.* s. 371.

¹¹ *Tamtéž.* s. 369.

¹² Holičství.

¹³ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 371.

¹⁴ *Tamtéž.* s. 371.

¹⁵ *Tamtéž.* s. 371 - 372.

¹⁶ *Tamtéž.* s. 405.

Ta ani na mé opakované výzvy nereagovala a Památník národního písemnictví střeží nadále Werichovu pozůstalost stranou veřejnosti.

Samotný překlad *Kočky na kolejích* se dle mého názoru neodlišuje výrazně od originálu. Text je pouze krácen v místech, kde se hovoří o specificky českých reáliích, bez nichž se američtí diváci snadno obejdou. Různé vtipně znějící a dvojsmyslné slovní obraty se naopak v překladu neztratily a manželé Voskovci pro ně našli smyslově shodné obraty americké. Kvituji, že se vystříhali samoučelného přelokalizování hry do nějaké zapadlé vísky v USA. Dle úvodní poznámky v překladu je děj zajímavě zasazen na malou železniční stanici nedaleko Prahy. Z originálního Topolova dramatu lze vyrozumět totéž, ale Praha není v úvodu takto explicitně jmenována, je pouze zmíněna mezi řeči v průběhu hry. Snad tím Voskovec chtěl připomenout Američanům, kteří znali z Československa pouze Prahu, kam je hra umístěna.

Jiří režíroval *Kočku na kolejích* a *Slavíka k večeri* v komponovaném večeru na Oklahomské univerzitě, kam jej původně pozvali k nazkoušení hry Eugena O'Neillů *The Iceman Cometh* (do češtiny překládáno jako *Popelář přichází*), což mi neleželo, navrhl jsem Topolovy hry a Oklahomští souhlasili. Nazvali jsme to *Dvě z Prahy* (*Two from Prague*), a rozletěl jsem se do dálných plání oklahomských. Nevěděl jsem, do čeho mě letadlo nese: herci studenti, role většinou plné skrytých úskalí i pro hbitého profíka a text nejen evropský, nýbrž i evropsky nekonvenční. I řekl jsem si: *Oklahoma je daleko nejen od Prahy, nýbrž i od New Yorku, a upadnu-li na obličej, ono se to v zeleni prerie ztratí. – Měl jsem štěstí. Během tří dnů jsem z asi čtyřiceti pokročilých studentů vybral osm. Scházeli mi Otec a Matka ve Slavíkovi. Věková hranice byla v cestě. Nadto role Otce vyžaduje náramnou jevištní autoritu. Za kuropění a nad vyprázdněnou pintou skotské se mi podařilo přimět dva členy dramatické fakulty, aby se připojili k mé studentské tlupě: Junge Springer, zkušený herec a k tomu nadšený znalec evropského „absurdního“ divadla, mi zahrál skvělého Otce. Také s Vénou a Évi v Kočce stál Dionysos při mně. Kočku Évi jsem objevil okamžitě v drobné dvaadvacetileté tmavovlásce s hlasem, který v temnějším, vášní rozkřáplém rejstříku jí dovedl přidat těch osm let, co jí do role scházelo. K tomu jí Pámbu, horoskop, chromosomy nebo kterež ouřad to má na starosti, přidělil bleskovou intuici, zasmušilý humor a skutečně kočičí temperament, ať předla či škrábala.¹⁷ Tato pasáž, vyňatá z rozhovoru s Josefem Trägerem, je jedním z mála dokladů Voskovcovy režisérské práce.*

V *Korespondenci* sděluje Jiří své zážitky Werichovi stručněji: *Celé to nastalo náhle. Byl jsem zatelefonován, zda bych se studenty co herci zarežiroval. Abych prej řekl co. Tak jsem řekl Topola. Oni se ihned posrali, neb v USA dnes*

¹⁷ TRÄGER, Josef. Dialog na dálku. *Svobodné slovo* 24. 5. 1969, č. ročníku 25, s. 5.

„co je české to je hezké“ /.../.¹⁸ A posléze čteme: *Topolovy aktovky (dvě) mi tu dopadly nad očekávání dobře. Lidi se chechtaj a jsou dojatí – a mladejm* (podtrženo J. V.) *se to děsně líbí. Já strašně rád dělám s mladejma herci. A zaplať pámbu jsem si pro sebe zjistil, že jsem nezapomněl režírovat. Tak ty hry musíme* (podtrženo J. V.) *uvést v New Yorku. A ty naše (s Chris) překlady zní na scéně, jako když to kachnám hází. – Jen kdyby mi ti noví čeští dramatikové víc věřili.*¹⁹

Voskovcovy plány se, jak vidno z následující citace, nedrží při zemi, ale chtěl by ve své domácnosti vytvořit středisko *americko-českých divadelnin*. *Musím opakovat, že někteří mladí čeští dramatici /.../ ke mně mluví. Pokračuju dál v adaptaci jejich her. Děsně se mi to s Chris daří – opravdu to anglicky vychází, a máme dojem, že by z toho mohla zde vzniknout radostná činnost.*²⁰

Kromě dramát Topolových se Voskovec živě zajímal také o *Zahradní slavnost*, *Vyrozumění* a vůbec všechny kusy Václava Havla, s nímž se osobně setkal a jenž Jiřímu imponoval. Mluvil s Havlem o svých plánech a chtěl získat výhradní práva k překládání a provozování jeho her. Jako ránu pod pás tudíž vnímal skutečnost, že požadovanou výsadu dostala – dle Voskovcova mínění velice netalentovaná – Věra Blackwellová, která je *promptně /.../ totálně zvorala. Je to drzá a neschopná amatérka.*²¹

Jiřího Voskovce oslovily roku 1967 i hry Ladislava Smočka *Bludiště* a *Podivné odpoledne doktora Zvonka Burkeho*. V první z nich si chtěl, jak se svěřil v dopisu, zahrát a zároveň ji režírovat. Smoček prý dříve, než se dozvěděl o Voskovcově úmyslu, dal práva *někomu v Anglii, ale chtěli mi udělit práva americká. To je ovšem blbost, neboť pokud člověk nemá plná výhradní práva v angl. jazyce pro všechny* (podtrženo J. V.) *anglické oblasti, nestojí za to se pidlit s překladem tím méně s produkcí.* Voskovec byl tudíž přirozeně zmaten, když mu o několik týdnů později Dilie poslala kabel, že *mi dávají výhradní světová práva (angl.) na Smočka exklusivně, i s filmovými!! /.../ Mám velkou radost, protože takhle jsem konečně na cestě k monopolizaci českých dramatických properties do angl., tj. budu si moci vybírat, co se mi zamlouvá a nun-vářům nechám plevel a oškliváctví, jako „Zámek“ od pana Klímy, nebo hru Václava Renče „Královské vraždění“, a jiné ohavnosti, které mi Dilie pilně posílá.*²²

Zmínka o Ladislavu Smočkovi nás proudem asociací přenese k nabídce

¹⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 441.

¹⁹ *Tamtéž*. s. 446.

²⁰ *Tamtéž*. s. 391.

²¹ *Tamtéž*. s. 370.

²² *Tamtéž*. s. 369 - 370.

Jaroslava Vostrého²³ z pražského Činoherního klubu na hostování Jiřího Voskovce. *Byli bychom velmi rádi, kdyby se Vaše režie uskutečnila buď ke konci této sezony, nebo na začátku příští sezony, podle Vašich možností.* Sděluje Vostrý v kratičkém dopise ze září 1967. Voskovec je v listu dále žádán o dodání seznamu dramatických textů, které by z jeho pohledu přicházely v úvahu. Voskovec si vymíňoval dělat americkou hru, jelikož neměl dostatečnou znalost českého prostředí, takže by neměl správný odhad, kde by co rezonovalo. Vostrý na oplátku slibuje zaslání fotografií členů hereckého souboru s ujištěním, že díky spolupráci Činoherního klubu s externisty by byl výběr ještě širší. A závěrečná zdvořilostní formulka: *Chtěl bych Vám při této příležitosti poděkovat za zájem, který jste projevil o naše hry a doufám, že i pokud jde o Vaši režii v našem divadle, půjde všechno dobře a budeme Vás moci uvítat mezi sebou, což by nám všem způsobilo opravdu upřímnou radost.*²⁴

Vostrého pozvání předcházela návštěva Miroslava Hercíka v New Yorku, kde se tento ředitel Státního studia *stal historicky první osobou, která mi učinila konkrétní nabídku*²⁵ režírování. Voskovec je potěšen, že by jej co režiséra chtěli pro kolektiv mladých herců.

Jiří žádá v nejbližším listu Jana o radu, jak se má k nabídce postavit, respektive jaké je skutečné, brýlemi mámení nezkreslené československé ovzduší. Zda-li totiž přeje svobodnému uměleckému duchu. *Jakákoli tvoje rada bude rozhodujícím elementem v mém konečném stanovisku,*²⁶ uzavírá Voskovec. Jan Werich na sebe s odpovědí nenechá dlouho čekat. Radí k obezřetnosti a uvádí důvody hovořící proti Voskovcovi hostování. *Byla by to pro ně sensace, kdyby tě uvedli, v čemkoli, neboť ty tu máš kurs, sort a mythus, kdežto oni chodí po zemi. /.../ Vizuelně čteme slova, nejsme si však jisti, zda-li obsah je ten, která měla, když jsme je naposled četli, či mají-li jiný, nový obsah. /.../ To se ví, že jsou tu také slušní lidé. Všude se najdou. Ale člověk říká, že by je neměl rušit.*²⁷ Možná šlo o Voskovcovi zbytečně promarněnou šanci, když dal na radu přítele, který se právě zmítal na dně propasti zvané „trudomyslnost“, z níž se ne a ne dostat ven. Spolupráce s českými divadly byla v srpnu roku následujícího znemožněna docela, stejně jako spousta jiných věcí.

Z *Korespondence* nelze usuzovat, co si Werich o Topolově dramatice mys-

²³Dramatik, režisér, pedagog a divadelní teoretik Jaroslav Vostrý založil roku 1965 spolu s Ladislavem Smočkem Činoherní klub, v němž do roku 1972 působil jako umělecký šéf. Činoherní studio bylo součástí Státního divadelního studia.

²⁴VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 383 - 384.

²⁵*Tamtéž.* s. 390.

²⁶*Tamtéž.* s. 391.

²⁷*Tamtéž.* s. 395 - 398.

lel, myslel-li si vůbec něco. Voskovcovo dloubnutí v jednom z listů naznačuje, že Werich hry soudobých českých dramatiků nečetl, nezajímal se o Topola, Havla, Smočka, ani kohokoli jiného.

Překlady anglických divadelních her a písňových textů do češtiny jej naopak bavily. Na začátku roku 1968 například překládal Werich *písničky do „Stala se sranda na cestě na Forum“ jako mourovatý*.²⁸ Voskovcovi přijdou tyto texty náramné, s *nádherným muzikálně textovým efektem*.²⁹ Roku 1971 se Jan sháněl po jiném americkém muzikálu *Show Boat (Loď komediantů)*.

Když Janu Werichovi bylo po roce 1968 zkomplikováno vydávání knih a natáčení, chtěl pomáhat své dceři s překlady anglo-americké dramatiky. *Taky jsem začal překládat pro Janu, aby si něco vydělala. Mně by stejně nic nepřijali, protože oficiálně neexistuju a nic nesmím*.³⁰ Z New Yorku přichází v odpověď jásoť: *Já myslím, že ten tvůj plán adaptovat anglo-americké hry do češtiny ve spolupráci s Janou je skvostnej* (podtrženo J. V.). *Je to tvořivá práce, oba jste na to skvěle vybaveni – Jana svou trvale čerstvou angličtinou a ty, co (rovněž angličtiny plně schopný) eště též co český dramatik a hrystrojník (playwright)*.³¹ Werich o svém záměru psal ve spojitosti s konkrétní žádostí. Chtěl po Voskovci zaslání komedie Neila Simona *The Sunshine Boys*, česky běžně hrané pod titulem *Vstupte!*, nedlouho po její premiéře na Broadwayi roku 1972. K soustavné překladatelské spolupráci otce a dcery nedošlo vlivem Werichova zdraví i komplikovaného vztahu mezi nimi.

5.2 Filmová povídka *Švejk*

Krátkou zmínku si na tomto místě zaslouží filmový přepis Haškova románového Švejka. Ve spojitosti s *Kočkou na kolejích* jsem psala o vztahu V+W k tomuto dílu, který se postupem času vyvíjel a stával se stále kritičtější. Časopis *Illuminace*, periodikum *pro teorii, historii a estetiku filmu* otisklo v polovině 90. let filmovou povídku *Švejk*, jedno z posledních společných literárních děl Voskovce a Wericha, jež skončilo pouze na papíře.³²

Václav Kofroň uvedl samotný text *Švejka* krátkou pasáží, v níž charakterizoval vztah předválečných V+W k této postavě. *V době, kdy pražský obchod-*

²⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 411.

²⁹ *Tamtéž*. s. 416.

³⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 197.

³¹ *Tamtéž*. s. 201.

³² Nakonec se uskutečnily projekty jiné, například roku 1954 Trnkův loutkový film *Osudy dobrého vojáka Švejka* a dva snímky: *Dobrý voják Švejk* (1956), *Poslušně hlásím* (1957), jež natočil právě Karel Steklý. Se Steklým navíc V+W spolupracovali ve 30. letech při psaní scénářů k filmům *Hej rup!* a *Svět patří nám*.

*ník se psy přijímá úděl klauna zmítajícího se v banalitách dějinné nevyhnutelnosti, jsou Voskovec a Werich gymnazisté. Jiří ve Francii a Jan v Čechách se seznamují s Haškovým hrdinou, který je jako našeptávač, tichý společník i hlučný kumpán bude doprovázet*³³ zejména v počátcích jejich umělecké dráhy.

Jaký byl ve 30. letech jejich vztah k onomu „úřednímu blbovi“ a jeho autorovi? Emil František Burian jim tuto otázku položil a jejich odpověď otiskl v *Programu D 36: Škoda, že Hašek není živ, aby nám napsal hru. Nám, pro radost a k vzteku těch, kteří pomalu myslí a kteří proto vidí v Haškově díle paliteraturu. To jsou ti poručíci Dubové, kteří bohužel nevymírají a kteří nedej bůh, kdyby se znovu narodili za pár set let, až Hašek bude „klasik“, by byli určeni obdivem „nad dílem, jemuž staletí neubrala na hodnotách“*.³⁴

Bez uzardění lze zpracování švejkovského tématu pokládat za jeden z nejvýraznějších počínů, které Voskovec s Werichem „spáchali“ po druhé světové válce.

Natáčení filmu, který měl režírovat Voskovec, bylo plánováno na léto 1948 s tím, že Werich by hrál Josefa Švejka a pro Voskovce bylo počítáno s rolí putimského strážmistra Flanderky. *Podle data uvedeného na konci textu, autoři povídku dopsali 30. listopadu 1947. Filmový umělecký sbor ji schválil v polovině prosince téhož roku a další kroky měly být následovné: dokončení scénosledu a scénáře do poloviny dubna, přípravné práce od 15. dubna do 28. června, celý červenec a část srpna byla vyhrazena k natáčení v ateliérech, potom mělo následovat filmování v exteriérech a dokončení práce do 15. října. První kopie filmu mohla být hotova 15. listopadu 1948.*³⁵

Tvůrci plánovali kombinovat klasický hraný film s filmem kresleným, jehož autorem měl být Jiří Trnka. Tyto tři animované vsuvky měly narušovat děj stejně jako to dělal Hašek svou kompozicí *vsuvných novel*.³⁶

*Slunné, syté, blankytné nebe, plné bohatých vrstev bělostných kyprých mraků. Jásavá zpěvná hudba. Náhle je idylický obrázek přerušen atomovým hříbem, prudce jedovatou Hirošimou Bikiniensis, lidově známou též jako Atomka až na věky amen. /.../ Strašně rychle roste a pak straší lidi ve snách... pokud je neuspí nadobro...*³⁷

Takto vypadá začátek povídky, kterou roku 1947 vytvořil Jiří Voskovec

³³ KOFROŇ, Václav. Putimská epizoda. *Illuminace* 1996, č. ročníku 8, č. výtisku 2 (22), s. 121.

³⁴ *Tamtéž.* s. 124.

³⁵ *Tamtéž.* s. 123.

³⁶ *Tamtéž.* s. 124.

³⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan - STEKLÝ, Karel. Švejk. *Illuminace* 1996, č. ročníku 8, č. výtisku 2 (22), s. 125.

a Jan Werich ve spolupráci s režisérem Karlem Steklým.

Následuje spekulování o válkách, jejich neblahém dopadu na celé lidské pokolení a pátrání po viníkovi těchto nelidskostí. Snad že by za to mohl Hitler, který na záběru krmí srnečky v oboře (*tenhle hodný pán na dovolené?*),³⁸ nebo Mussolini hřímající – v jedné ruce pušku, v druhé knihu – na tribuně nad jásajícím davem (*to bude asi nějaký komik /.../ a populární!*),³⁹ nebo dobrácky vypadající, zvětšely císař „Franta Pepa Jednička“? Třeba jsou za válku zodpovědní řadoví vojáci, ti, kteří skutečně střílejí, opravdu bojují muž proti muži. Tento prolog končí záběrem na vojenský plášť, který má na sobě, po nádraží se pohybující, Josef Švejk. Půda pro jeho českobudějovickou anabázi je připravena.

Tento úvod a ještě závěr jsou autorskou licencí Voskovce a Wericha s aktuálním nádechem. Povídka končí tam kde začala, totiž hovorem o atomové bombě. *A tak jsme se nedověděli, kdo války začíná. Ale jedno teď víme bezpečně: že proti člověku je tahle prašivka... (Pohled na houbovitý sloup kouře, vybuchlé atomové pumy, který zpětným pochodem se smrskne vniveč.) ... takováhle.*⁴⁰ Zbytek se věrně přidržuje originálního Haškova textu.

Text filmové povídky byl opatřen přípisem Steklého a Ladislava Hanuše Filmovému uměleckému sboru: *Filmisace klasické Haškovy komické figury se soustředila jen na putimskou epizodu Haškovy knihy. Vychází jednak z aktualizačního záměru (namíření humoru na dnešní, válkou už zase harašící a kramařící svět atomové pumy), jednak z nového pohledu filmového, spočívajícího ve spojení filmu hraného s kresleným.*⁴¹

Děj je zarámován prvními dvěmi kapitolami druhého dílu *Osudů dobrého vojáka Švejka*. Od cesty vlakem k vojenskému pluku do Českých Budějovic, která se samozřejmě neobejde bez několika nedorozumění způsobených Švejkovou upovídaností a bezelstností. Po výstupu v Táboře následuje Švejkovo bloudění po jižních Čechách ve snaze dostat se do Budějovic. Příhoda na putimské policejní stanici, kde agilní strážmistr nepochybuje, že právě dopadl nebezpečného ruského špiona, jehož usvědčil díky svým profesionálně kladeným otázkám. *Těžištěm příběhu se pak stává křížový výsledek a propitá noc na putimské strážnici. /.../ Přes řadu vynechaných pasáží zachovává chronologii Švejkových nehod i přesné znění dialogů.*⁴² V závěru se Švejk dostává do kýžených Budějovic, kde se shledá s nadporučíkem Lukášem.

³⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan - STEKLÝ, Karel. Švejk. *Illuminace* 1996, č. ročníku 8, č. výtisku 2 (22), s. 126.

³⁹ *Tamtéž.* s. 126.

⁴⁰ *Tamtéž.* s. 150.

⁴¹ KOFROŇ, Václav. Putimská epizoda. *Illuminace* 1996, č. ročníku 8, č. výtisku 2 (22), s. 122.

⁴² *Tamtéž.* s. 123.

5.3 *Stín svobody* – od Voskovce o Voskovci

Námět k největšímu literárnímu projektu nabídl Werichovi alžbětinské historické drama a Voskovcovi sám život. Dne 16. května 1950 přistálo na letišti La Guardia ve Spojených státech amerických letadlo z Paříže, na jehož palubě byl i Jiří Voskovec, který chtěl v New Yorku učinit zadost všem formalitám, na jejichž základě by získal americké občanství. Kromě toho si chtěl udělat obrázek o nových amerických hrách, které by mohl s Anne uvádět v jejich pařížském divadle. Ačkoliv se sem vracel opakovaně – předtím byl v USA v létě 1947 a roku 1949 -, *jeho povolení k návratu do Spojených států mu nebylo uznáno. Místo, aby mu bylo dovoleno pokračovat v cestě, byl internován na Ellis Islandu, malém to ostrůvku nedaleko sochy Svobody před vjezdem do newyorského přístavu.*⁴³

V prvních chvílích mu byl nejprve odepřen kontakt s manželkou Anne, která zůstala v Paříži, i s právním zástupcem. Nikdo mu nechtěl poskytnout vysvětlení, proč nebyl na území USA vpuštěn. Voskovec sám vzpomínal na povýšená slova vyšetřujícího komisaře: *Nemám nejmenší pochyby, pane Voskovče, že na to můžete odpovědět daleko lépe než já.*⁴⁴ Dvoudenní výslech se od formálních otázek po jméno a národnosti stočil na Voskovcův pobyt v USA za války, jeho návrat do Československa roku 1946, záměry, s nimiž se do vlasti vracel a co tam provozoval, důvody a okolnosti jeho emigrace z Československa roku 1948 a podobně. Na základě čeho byl podezříván z *činnosti, zakázané zákony Spojených států, jako je špionáž, sabotáž, veřejný nepořádek a jiná činnost, podvracející národní bezpečnost*⁴⁵ se nikdy přesně nedozvěděl. K jeho uším dolehly pouze kusé informace o tom, že byl pokládán za komunistického špiona (zřejmě na podobně chabých základech, jako Švejk při své jihočeské anabázi). Podezřelé byly například jeho styky s Adolfem Hoffmeisterem, který mu údajně pomohl vyjet v dubnu 1948 do Paříže na pracovní pohovor. Adolf Hoffmeister působil v letech 1948-1951 v Paříži jako československý velvyslanec ve Francii a od září 1950 do konce roku se účastnil pátého valného shromáždění OSN v New Yorku. Voskovec marně prohlašoval, že se s ním po roce 1948 již nestýkal. Kromě toho byly prověřovány Voskovcovy styky s dalšími představiteli komunistické vlády, tj. ministrem zahraničí Vlado Clementisem a Václavem Noskem, ministrem vnitra.

Z mnoha předvolaných svědků vypovídal v Jiřího neprospěch jediný Bohdan Chudoba, historik, překladatel a politik, který byl úředníkem na ministerstvu informací za Václava Kopeckého (1945-1946). *Jeho svědectví proti Voskovcovi bylo prý založeno na interpretaci filmu Hej rup!, který chápal jako*

⁴³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 447.

⁴⁴ *Tamtéž*. 490.

⁴⁵ *Tamtéž*. 479.

*propagaci Sovětského svazu a ruského jazyka.*⁴⁶

Voskovec nebyl z rozhodnutí Zvláštní vyšetřovací komise vpuštěn na území Spojených států amerických. Je dobré zdůraznit, že internaci mohl sám ukončit, kdyby se vrátil dobrovolně do Paříže, odkud přiletěl. Jiří odmítl učinit toto gesto kapitulace, čímž by zavdal podnět ke spekulacím, že je skutečně komunistou a naždy by mu byl odepřen vstup na území USA. Raději podstoupil zdoluhavé vyšetřování, které ve finále přineslo kýžené výsledky. Využil svého práva a odvolal se ke komisaři pro imigraci a naturalizaci, který neshledal výpovědi svědků relevantní. Nepotvrdilo se, že by byl komunistou či sympatizantem, natož pak komunistickým špiónem. Verdikt zněl: *Nařizuje se, aby odvolání bylo přijato a aby žadatelovi bylo uděleno právo trvalé rezidence ve Spojených státech.*⁴⁷

S prosbou o pomoc se Voskovec obrátil také na Ferdinanda Peroutku,⁴⁸ který patřil mezi uznávané československé exulanty s morální i politickou autoritou. Voskovec si byl vědom nedůvěry, kterou Peroutka choval vůči Osvobozenému divadlu, jež pokládal za příliš levicově orientované. Victor Jacobs, Voskovcův advokát Jiřímu sdělil, že *podle Peroutky „svým divadlem pomohl Gottwaldovi tam, kde dnes sedí“.*⁴⁹

Voskovec toto považoval za nedorozumění a napsal 23. srpna 1950 Peroutkovi tlustospis (*tlustospis bohužel musí být, protože se týká věcí pro mne vitálních a při tom nikoli jednoduchých*),⁵⁰ v němž mu vysvětlil svůj postoj vůči komunistům - současný i ten z doby první republiky. *Nuže – komunista jsem nebyl. Nikdy. Nesčíslněkrát jsem to v Americe odpřísáhl úředně i legálně, takže v případě opačném bych byl mnohokrát krivopřísežníkem a to, jak víte, je velmi zlé. Stejně nesprávná by byla domněnka, že lze do Voskovce promítat to samé co do Wericha, s nímž se znal Peroutka blíže a který se přel a přeháněl víc a raději než já. /.../ Tím chci říci, že na divadle jsme se doplňovali a vzájemně jsme byli kompromis. Šťastný kompromis. – V soukromí by bylo omylem nás zaměňovat či ztotožňovat. /.../ Ferdinande Peroutko - já Vám musím z hloubi svědomí opakovat, že jsem nikdy fellow-traveller*

⁴⁶ CINGER, František - KOLIŠ, Karel. *Voskovec+Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 60.

⁴⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 484.

⁴⁸ Ferdinand Peroutka (1895-1978) žil mezi lety 1948-1950 ve Velké Británii a roku 1950 se také vydal do New Yorku, kde se usadil natrvalo. Od začátku se aktivně podílel na vzniku Rady svobodného Československa s hlavním sídlem ve Washingtonu. Ta byla zřízena po únorovém puči jako zástupkyně exilových politických stran a politiků. Od roku 1951 řídil po dobu deseti let československé vysílání rozhlasové stanice Svobodná Evropa.

⁴⁹ CINGER, František - KOLIŠ, Karel. *Voskovec+Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 56.

⁵⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 60.

*ani komunista nebyl.*⁵¹

Bylo jen logické, že za první republiky – v době vyznačující se takovým kvantem *skupin a podskupin, oblib a podrážděnosti, předpojetí a pověstí*⁵² – bylo snadné někoho zaškatulkovat. *Člověk zařadil někoho do určitého ovzduší z letmého dávného dojmu – a pak ho tam nechal... Dokud bylo svobodno – nevadilo to příliš. Ale když nastalo v pozdních třicátých letech dělení na fašismus a komunismus a na protifašismus a protikomunismus – začalo se natírat dvoubarevně. Odstíny zmizely. A pravda /.../ se utopila v jednoduchosti a nespolehlivosti lži, legendy, či propagandy.*⁵³ Takovýto nebyl pouze svět válečný, ale přenesl se i do následného striktního dělení na „východ“ a „západ“, na dobré a špatné, na komunisty a kapitalisty. A Jiří pokračuje: *Ale, milý Peroutko, – to je přece stará historie! Že komunisté horlivě adoptují nic netušící jedince, kteří náhodou říkají, co se částečně kryje s momentálním zákrutem linky! Kolikrát se jim hodil Beneš, kolikrát Čapek, i Vy jste se jim hodil, když Vás Němci zavřeli. A nehodil se jim Roosevelt či Wallace, Hemingway či Steinbeck, Gide a tisíc jiných.*⁵⁴

Dopis obsahuje stručnou Voskovcovu biografii, na jejímž základě se snaží vyvrátit nařčení ze sympatií ke komunismu. Psal o vzorech a inspiracích, které měl společné s Werichem. O Švejkovi, Chaplinovi, Baudelairovi, dadaismu, vzpomněl na Šaldu i Peroutku, jenž *se hádal a pohrdal námi a my pohrdali Peroutkou a já byl trouba a snob – ale konec konců, to je v tomto věku hnedle každý. Myslím, že mě to přešlo poměrně dost brzy.*⁵⁵ Připomíná film *Hej rup!*, v němž si V+W dobírali sovětskou kinematografii a tzv. socialistický realismus, který jim byl k smíchu i v článcích, které psali do divadelních programů.

Jiří psal mimo jiné o tom, jak inscenaci hry *Osel a stín* strhalo *Rudé právo* jako reakční a zmatenou. *My jsme pomáhali jen kurážným a svobodným lidem, kteří si chtěli myslet svoje – kteří chtěli Masarykovu slušnost a civilizaci a vřelost mezi lidmi – pomáhali jsme jim stát zpříma a nebát se fašistů. To, že tenkrát komunisti řvali proti fašistům taky a že fašisti nám nadávali do bolševiků – tím se přece Vy (podtrženo J. V.) nedáte plést! Ocit jsem se v rejži, jež plyne ze směsice drbů, lží, optického klamu dějinné perspektivy a velmi nepříznivého hysterického klimatu a ročního období. Mám řadu přátel, kteří mi věří. Tento dopis je pokus o to, abyste i Vy zkusil mi uvěřit. Byl bych rád, kdybyste mohl./.../ Těm zásadním věcem, o které Vám i mně jde nejvíc, těm jde*

⁵¹ *Tamtéž.* VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I.* Praha: Akropolis, 2010, s. 60 - 61.

⁵² *Tamtéž.* s. 61.

⁵³ *Tamtéž.* s. 61.

⁵⁴ *Tamtéž.* s. 63.

⁵⁵ *Tamtéž.* s. 62.

*o kejhák. Říkejme tomu pro zjednodušení humanismus (podtrženo J. V.) nebo lidská práva (podtrženo J. V.) či západní škála hodnot – tomu jde o kejhák. Já myslím, že je mou povinností Vás upozornit, že máte nepřesné představy o mé minulosti. Myslím, že lidi, kterým jde o totéž, nemají právo kolem sebe bloudit v mylných domněnkách. /.../ Já mám čisté svědomí, Peroutko – a myslím, že je mám nejen podle svých, ale i podle Vašich standardů. /.../ A dejte mi vědět v každém případě, prosím, zda jste se z tohoto listu něco nového dověděl.*⁵⁶

Dopis adresáta přesvědčil, takže k Voskovcovu vpuštění na území USA přispěl i hlas Ferdinanda Peroutky.

Co si z této internace Voskovec odnesl pozitivního? Obdivoval zejména kolik lidí, Američanů, mnozí z nich zaměstnanci vlády, ministerstva zahraničí, bylo za politické éry J. R. McCarthyho ochotno angažovat se přísežně nebo písemně se vším všudy pro jednoho českého imigranta, podezřelého z komunismu a z bůhvíčeho ještě. To nebylo malé riziko. Většina ani nebyli mí osobní přátelé, nedělali to z kamarádství, ale protože byli přesvědčeni, že takový je zájem pravdy a spravedlnosti. A pro tuhle zkušenost a tuhle Ameriku stálo jedenáct měsíců za to.⁵⁷

*Honorable Kamikazi a vůbec Kaleidoskope života mého, /.../. Osciluji mezi třemi možnostmi, z nichž jedna je psací projekt, který záleží jen na mně.*⁵⁸ Takto zní výňatek z Voskovcova dopisu psaného těsně před vánočními svátky roku 1969, téměř dvacet let od událostí na Ellis Islandu. Tento psací projekt měl být románem, realizací něčeho, co mu už léta hárá hlavinkou, leč teď konečně začíná nabývat čím dál konkrétnějších obrysů.⁵⁹

Voskovec si pochvaluje, že někdy se v noci probouzí, čmárá na papír útržky myšlenek – a pak usnu, a když si to ráno přečtu, *není* (podtrženo J. V.) *to kupodivu blbý. To je vždy dobré znamení. Bude to ovšem přesto těžký to správně vykonat – ale co není těžký?*⁶⁰

Poprvé o tomto svém literárním činnosti píše o rok dříve Zdence Werichové: *Já pilně píšu a mám s tím srandu i fušku. Je to takovej zapeklitej životopis, kterej není životopis, nýbrž jakýsi almanach skoro o všem, a je vykonstruován kolem mého dobrodružství na Ellis Islandu. Rozměr času se tam prolíná a kroutí a drolí. Budto to bude průser nebo moc dobrý. Tentativní titul je „Forget It!“ (The story of my life)“.*⁶¹ Dobrý lidi se tomu titulu smějou, tak

⁵⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 64 - 65.

⁵⁷ LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 16.

⁵⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 82.

⁵⁹ *Tamtéž*. s. 82.

⁶⁰ *Tamtéž*. s. 82.

⁶¹ „Zapomeň na to!“ (Můj životní příběh).

nevím. Tak mi držte palce.⁶²

Dá-li se objektivně soudit na základě několika málo stránek, které Voskovec uznal za vhodné uveřejnit, jednalo se o příběh plný odboček, zákrutů mysli a asociací, které vyvolávaly nové a nové vzpomínky. Místy až proustovská struktura přenášela hrdinu z vyšetřovací kanceláře na Ellis Islandu do doby dětství a mladých let, do Prahy, doprostřed inscenace *Pěsti na oko* v Osvobozeném divadle. Málo platné, že jej Jan Werich k psaní povzbuzoval a poukazoval na nespornou výhodu – volnost projevu, kterou měl Jiří v USA. Z ich-formou psané knihy nezbylo nic víc než krátké výseky česky a anglicky psaných úryvků.

V autobiografickém textu se Jiří pokoušel přenést na papír své zážitky z jedenáct měsíců dlouhé internace. Byl plný odhodlání podat svědectví o stinné straně Ameriky v době tuhého mccarthismu. Navíc byl motivován Josefem Škvoreckým, který s Voskovcovým dílem počítal pro své nově založené torontské nakladatelství *Sixty-Eight Publishers* (zahájilo činnost roku 1971). Tyto příznivé okolnosti přesto nestačily a *Stín svobody* nikdy nespátril světlo světa. Zbylo z něj torzo, o jehož vzniku podává Jiří svědectví v *Korespondenci*. Důvody krachu zřejmě největší literární ambice Jiřího Voskovce hledá a pojmenovává Michal Schonberg v článku *Proč nevyšel Stín Svobody – příběh nenapsané knihy Jiřího Voskovce*.⁶³

V květnu 1971 se Voskovec Werichovi svěruje se šibeniční lhůtou, která jej nutí pracovat na knize jako „mourovatého“. Dle plánů má dílo vyjít v českém i anglickém jazyce, přičemž primární je čeština, zatímco vyhlídka na anglickou verzi je stále mlhavá. Z anglické verze by bylo zapotřebí vypustit osobnosti, jejichž jména by čtenářům nic neříkala. Kapitoly o Nezvalovi, Honzlovi, Seifertovi, Ježkovi a Devětsilu by proto vznikly pouze pro české čtenáře.

*Píšu to anglicky a převádím do češtiny – aby to bylo složitější.*⁶⁴ Proč tomu tak bylo? Údajně z důvodu, že to prožil v angličtině. Poprvé padne také zmínka o titulu: *Shade of Liberty* čili *Stín Svobody*.

Ještě o měsíc dříve, v dubnu 1971, píše Voskovec Zdeně Škvorecké jak se to s knihou vlastně má. Jeho internační dobrodružství se mělo stát pouhým odrazovým můstkem *ke komplikovaným rovinám sebezpytování a zúžené historie O.D. a krutého vývoje či utrpení starého Werthera v bludišti t.zv. Západních hodnot*.⁶⁵

⁶² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 500.

⁶³ SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevysel-stin-svobody>>.

⁶⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 146.

⁶⁵ SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevysel-stin-svobody>>.

Patrná je určitá míra Voskovcovy bezradnosti a pochyb, které mu brání zasednout a psát. Práce by pokračovala rychleji, *nebejt toho, že (a) je to věc tak delikátní a strašlivá (subjektivně, jak si to přeju) a chtěl bych to tak mít (b) mé řemeslo mne vždycky přeruší když jsem v nejlepším – anebo mne odvrátí ze starosti o živobytí (c) trpím konfliktem zda by to vyšlo spontánněji česky nebo anglicky. /.../ Je to skoro napsaný, jen to napsat. Pepík ví, co myslím. Jste teď vydavatelé. Poradte zmatenému autorovi. Já budu poslouchat. Esli uposlechnu, nevím. Leč mluvte.*⁶⁶

Voskovcovo váhání nakladatele neodradilo a vyžádali si krátkou anotaci, kterou jim Jiří se zdráháním poskytl: *Zlomky pamětí, pochyb a snad i pár nejistých jistot o životě a řemesle z perspektivy nedobrovolného pobytu na pustém ostrově jiho-jihozápadně od Manhattanu.*⁶⁷ Popisek rozpracované knihy byl odvážně zařazen do prvního reklamního prospektu *Sixty-Eigh Publishers*. Nakladatelství dostalo velké množství objednávek od dychtivých čtenářů. Vydaní avizovaného románu bylo v průběhu let několikrát odloženo a posléze vyšumělo do ztracena.

Jiřího tvorbu problematizují (jak již bylo nejednou připomenuto) finanční starosti, způsobené nedostatkem pracovních příležitostí, o nichž píše Zdenec Werichové v červnu 1972. *Snažím se pracovat pilně na své knize, ale je to fuška, a když jsou starosti se zaměstnáním, víte jak je těžký se soustředit.*⁶⁸

O rok dříve Voskovec poetickým jazykem popisoval Janovi stav, v němž se na počátku 70. let nacházel Hollywood: *Toto město, kde jsem asi rok nebyl, se rapidně mění v rozvaliny Říma filmového Imperia, které jsme znávali. Vandalové a Hunové televizních seriálů a reklamních „commercials“ (podtrženo J. V.) se uhnízdili v troskách Caesarů a uvrhli vyhladovělé herce a režiséry a kameramany do otroctví za skývu a půl brambory. Já pracuju za zlomek toho, co mi tu platívali ještě před pár lety, a musím si platit sám cestu. A to si nepředstavuj, že jsem osobně (podtrženo J. V.) poklesl v poptávce či kóvertu. /.../ Totéž, co já, musí akceptovat stovky žádaných a ctěných a vážených herců a hereček. Výjimkou je jen pár super-stárů a ještě obzvláště menší pár pod-stárů /.../, kteří jsou momentálně obzvláště (podtrženo J. V.) „hot“, protože vyhráli zrovna nějakou cenu, nebo právě udělali film, kterej je hit.*⁶⁹

Tyto starosti střídají období, kdy se zdánlivě s nedostatkem práce smířil a věnuje se s vervou psaní románu. V dopise Zdenec Werichové upozorňuje na zajímavé spojení mezi sebou a Janem: *V docela rozličných režimech, za docela*

⁶⁶ CHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevysel-stin-svobody>>.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 175 - 176.

⁶⁹ Tamtéž. s. 147 - 148.

*rozdílných okolností – nás nikdo nechce. Jsme každý po svém nezaměstnaní. Je to podivný úkaz, neb jsem si jist, že to není senilitou nebo nežádoucností co do toho, co který můžeme nabídnout. Ale je to nějaká mysteriózní rovnoběžná prázdnota – vakuum vůči oběma a každému z nás. Já si s tím však hlavu nelámu, neboť jsem si jist, že to přejde. Jak tam, tak tu. Tak o tom přestanu hovořit a bádát.*⁷⁰

Jaká vize se líhla ve Voskovcově hlavě? Jak by vypadala stručná koncepce jeho připravovaného románu? Nejlepší odpověď nám poskytnou jeho vlastní slova určená Werichovi, jednomu z prvních lidí, s nímž se roku 1969 dělil o svůj záměr. *Několika slovy, je to historie mého dobrodružství na Ellis Islandu. Zpráva o tom, co se mi tam dělo, jak jsem se tam ocitl a jak jsem se odtamtud dostal. A jak to celé bylo o ničem, ale tím právě o všem. Takže ačkoliv na jedné rovině by to byla auto-reportáž o tom případě, mělo by to zároveň řadu jiných, hlubších odnoží a faldů. Byloť by to plné flash-backs a autobiografických vzpomínek a úvah, neboť mým úkolem na tom ostrově bylo podat co nejúplnější sdělení o tom, kdo a co jsem. Tedy vidím to jako absurdní zastávku v půli života v jakémsi no-man's landu, a na té zastávce příležitost, ba nutnost zvážit a ocenit a kritizovat co jsem kdy dělal či nedělal, učinil či učiniti měl nebo neměl atd. Vše s absolutní jistotou o pouze jediném, t.j. neskonale absurditě lidského údělu. Tím samo sebou už je dáno, že to musí bejt komické, i když místy děsné...*⁷¹

Ačkoliv mi přijde jeho popis jasný, srozumitelný, on sám si stěžuje, že takto zkratkovitě nedokáže vyjádřit to, jak má román vypadat. *Jak ti to tak popisuju, vidím, že to nejde – což je v tomto případě dobře: neboť já vím, jak to má vypadat, a jenom tak to nutno napsat a doufat, že to skutečně tak vypadat bude. Starý, nevyhnutelný napínák každého díla čili pokusu.*⁷²

Kniha počítala s členěním do čtyř částí, z nichž první jsem nikde nenašla blíže specifikovanou. Druhá by se zaměřila na spolupráci V+W a měla končit jejich návratem do Československa. Zde se Voskovec vyjadřuje k pocitu frustrace, když neprorazili v Americe a vede paralelu se situací Bertolta Brechta, který taktéž přečkal válečná léta v USA, kde se mu za šest let podařilo uvést jedinou profesionální inscenaci. Třetí úsek, jež chtěl zahájit *teoretickou statí o „dobrodružné dimenzi času v divadle“*,⁷³ se měl zaměřit na Voskovcovo přesvědčení, že *deformace a akcelerace času jako zkušenost, kterou sdílí ve společném povědomí herec se svým obecnstvím, spočívá v samé*

⁷⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 155.

⁷¹ *Tamtéž*. s. 82 - 83.

⁷² *Tamtéž*. s. 83.

⁷³ SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevysel-stin-svobody>>.

podstatě ritualistického charakteru divadla. A po této exkurzi do metafyziky divadla se autor hodlal vrátit ke své deprimující zkušenosti z počátků svého druhého pobytu ve Spojených státech.⁷⁴ Poslední kapitolu plánoval věnovat samotnému Ellisovu ostrovu, to znamená slyšení před tříčlenným vyšetřovacím tribunálem, který jej doporučil k vyhoštění z USA. Popis měl být oživen volnými asociacemi a myšlenkami, vyvolanými projednávanými tématy anebo vzpomínkami, týkajícími se svědků.⁷⁵ Do závěru chtěl Jiří začlenit vzpomínky na 2. duben 1951, kdy mu byl odvolacím tribunálem povolen stálý pobyt na území Spojených států. Epilog měl připomenout televizní dramatizaci tohoto příběhu ve snímku *I was Accused*, v němž hrál sám sebe. Celek uzavírala smrt Anne Gerlette a setkání s Christine McKeown, jeho pozdější manželkou.

Podle Josefa Škvoreckého mělo zůstat ellis islandské období pouhým rámcem knihy, nikoliv jeho jádrem. V dalším dopise plném připomínek z dubna 1972 Škvorecký předkládá svou vizi díla. Totiž román mající tři těžiska: v historii V+W, Osobozeného divadla a obecně Voskovcova života za předmnichovské republiky; Voskovcovy zkušenosti s americkým divadlem a filmem; teoretické a filosofické úvahy a názory na umění. S touto vizí se Voskovec ztotožnil a přepracoval s tím ohledem rozdělení kapitol.

Korespondence mezi New Yorkem a Torontem čile pokračuje. Voskovec upozorňuje na drobnou písmáckou krizi, již ovšem hodlá překonat. Má problém jak zachovat v druhé části stejný charakter textu, který si vytyčil v prvním, již dokončeném oddílu. V létě 1972 přiznává, že román, který měl vyjít před vánočními svátky, dozajista nestihne napsat. Omílanou písničkou jsou opět finance: *Je mi to líto, že Vás zklamávám, ale je to tou látkou, snad většinou, já nevím – hlavně asi, kdyby tolik energie nešlo do hmotných starostí... Kdykoli si představím, že bych na nic takového nemusel myslet – což bych ve svém věku taky neměl muset – vím, že bych tu knihu vypliv a jncvají.*⁷⁶

Roku 1973 a 1974 se Voskovcova pracovní situace podstatně vyjasnila, což mělo za následek nedostatek času na psaní. Škvorečtí zařadili *Stín svobody* do katalogu na rok 1974 s opatrnickou poznámkou: *Dosud jsme nevydali, ale autor se zapřísahá, že zbytek rukopisu dodá do konce roku 1974.*⁷⁷ V příštím katalogu se již kniha nenabízí a nenalézá se ani v seznamu připravovaných titulů. Místo toho je na předposlední stránce následující upozornění pro čtenáře: „Nedotazujte se nás na osud paměti Jiřího Voskovce *Stín svobody*. Autor na nich pracuje. Až dopíše, vydáme během dvou měsíců, a všem, kdož si

⁷⁴ SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevysel-stin-svobody>>.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

objednali, knihu zašleme. Těm, kteří knihu zaplatili předem, jsme předplatné vykompenzovali jinými tituly podle přání, nebo jsme peníze vrátili. Jestliže jsme na někoho zapomněli, přihlaste se.⁷⁸

Roku 1975 byl Jiří Voskovec pracovně vytížený o něco méně a opět se snažil psát *Stín svobody*, byť s malým úspěchem. Werichovi se svěřuje: *Snažím se psát a jde mi to dost blbě. Mám spoustu nápadů. Ale jsem částečně líný a částečně deprimovaný, a částečně mě málo věcí baví a částečně bych se na všechno nejradši vysral a částečně vůbec ne – no, to vostatní si můžeš domyslet, dyž se podíváš do zrcadla.*⁷⁹ Filmování v Los Angeles mu vždy literární nit přetrhlo a tak to šlo stále dokola. Voskovec si tedy protřečí, když se v dopise o tři roky dříve svěřuje, že psát v nečinnosti není nic pro něj. *Psát o minulosti, když tě v přítomnosti nechějí (jak mne skoro rok nechěli), to jde pomalu a není to žádná velká radost. Radši bych dopisoval, jsa plně zaměstnán – kupodivu by to šlo rychleji.*⁸⁰ Nedopsaný román přesto usvědčuje Voskovce z opaku.

Od roku 1976 o knize nenajdeme u Škvoreckého ani Voskovce nejmenší zmínku. Teprve těsně před smrtí, jako by tento úkol ležel před ním jako balvan, který je nutno odvalit, píše Voskovec v únoru 1981 do Toronta: *Příště Ti napíšu o své knize. Je to furt problém, ale myslím, že ho zmůžu. /.../ Nestrachuj se zatím o můj věk, který je vysoký (75). Lékaři si mě chválí a tvrdí, že mám pracovat, že je to pro mne nejlepší. Já bych nejraději s Tebou měl dlouhý rozhovor co a jak mám udělat. Myslím s knihou. Napíšu víc. Mám dojem, že bys mi moh moc pomoci, kdybychom tak den hovořili.*⁸¹

Velkopodnik o pobytu *na ostrově Ellisově, uprostřed přístavu pod prdelí Svobodinou*,⁸² Jiřímu sice připravoval nečekaná úskalí, přesto jej bavil. V říjnu 1972 byl nezviklaným optimistou a věřil, že *snad to bude posléze čitelná věc. Bude tam mnoho o tobě a o všem možném. /.../ Tón a celkový postoj autorův mi, myslím, zatím dost vychází, ač mi dalo a občas dává fušku jej udržet a vyhnout se jak penderóznosti*,⁸³ tak banalitě.

Voskovcovy požadavky na vysokou uměleckou kvalitu románu mu zřejmě znemožnily knihu dokončit. *Voskovec byl velice přísný a důsledný kritik, a vůči vlastní práci, jak se ukázalo, byl zcela nekompromisní. Odpověď na otázku jak psát a o čem psát byla pro něho životně důležitá a mnohem komplikovanější*

⁷⁸SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevyšel-stin-svobody>>.

⁷⁹VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 284.

⁸⁰Tamtéž. s. 184.

⁸¹SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevyšel-stin-svobody>>.

⁸²Tamtéž.

⁸³VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 177.

než odpověď na otázky, které před něj kladlo herectví.⁸⁴ Literární dílo je – na rozdíl od herectví, které existuje ve své celistvosti jenom po čas představení – trvalým odkazem. *Autor během psaní zvažuje a případně obměňuje původní koncepci.*⁸⁵ Michal Schonberg se pokouší identifikovat zátarasy, které se *Stínu svobody* postavily do cesty.

Na začátku měl Voskovec problém s jazykem. Myšlenky mu přicházely v angličtině, avšak pro tuto verzi neměl nakladatele a proto anglický text paralelně překládal do češtiny. Schonberg se domnívá, že Voskovec se cítil zodpovědný za obraz, který podá o Osvobozeném divadle. Byl si vědom, že *když tak neučiní, ztratí se důležité detaily a cenný materiál*, kterýžto tlak ještě zesílil po smrti Wericha.

Jan se kolem roku 1973 také zmiňoval o knížce, v níž by pojednal dějiny Osvobozeného divadla, stejně jako druhoválečnou emigraci v USA. Werich nezvykle obsírně seznamuje Jiřího se svou ideou: *Je to pro výzkumný divadelní ústav. Řekl jsem ano, budu psát tak, jakoby se mi nikdo nedíval přes rameno, co píšu. Svobodně. Račte škrtnout, co světla nesnese, ale nechtějte, abych anticipoval. /.../ Začínám přemýšlet o tom, co mám psát o našem divadle. Myslím si, že by to měla být knížka nikoliv o divadle Osvobozeném, jako spíš knížka o sobě samém. /.../ všechno páte přes deváté, ale v rytmu myšlení, které, svobodné-li, je součástí vesmírného rytmu /.../. Nechci psát chronologii O. D., chci psát v první řadě pro práci jako takovou, a jelikož se mi hnusí psát do šuplete, vítám, že to někdo ode mne chce a že to, koneckonců, zaplatí, i když málo. /.../ Jelikož tam nemůžeš chybět a také tvoje rodina, jak se mým očím jevila, chtěl bych znát tvoje stanovisko, jak daleko můžu kráčet.*⁸⁶

Voskovec nadšeně reagoval na rysující se možnost vzniku dvou svébytných knih o identickém tématu. *Jak naznačuješ tvar a rozpětí své knihy či práce pro výzkumný Div. ústav, zní to čím dál tím líp a musíš* (podtrženo J.V.) *to udělat. /.../ Nebude to totéž, ale bude se to doplňovat a navzájem do sebe zapadat, esli chcem nebo nechcem. Jesli to dopíšem, měl by to jednou někdo vydat v jednom svazku a bylo by to jako ten sošný dvojportrét od Ševce, jenže napsanej* (podtrženo J.V.) *vod nás.*⁸⁷

Voskovec také zvažuje problém spojený s příběhem založeným na reálných událostech. Totiž nutnost elegantně bruslit a přitom nelhat při výpovědích o českých krajanech (zejména Adolfu Hoffmeisterovi), kteří se jej v pravou chvíli nezastali. To prý bude vyžadovat jemné našlapování, což je vzhledem

⁸⁴ SCHONBERG, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 9. 3. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevysel-stin-svobody>>.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 219 - 220.

⁸⁷ Tamtéž. s. 223.

k Jiřího tendenci nebrat si servítky, velmi zarážející. Snad nechtěl uškodit své „mýtické“ pověsti v Československu? Nehodlal přidělovat problémy svým přátelům doma? Ani jedno z možných vysvětlení mi nepřijde uspokojujivé. Navíc o půl roku později (v září 1972) obrátí o sto osmdesát stupňů, když předvídá, že *moc lidí a skupin se bude asi moc zlobit*.⁸⁸ Jediní, kdo se však nakonec mohli cítit dotčeni – třebaže jim v listopadu 1972 napsal omluvný dopis, byli čtenáři, kteří si tuto nikdy nedokončenou knihu v předstihu objednali. Je věčná škoda, že tento cenný dokument nevznikl. Místo toho se Jiří Voskovec uplatňoval na divadelních prknech v klasickém i novodobém repertoáru.

⁸⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 178.

6 Klasikové ruští a angličtí

Jiří Voskovec a Jan Werich se závisle i nezávisle na sobě střetli s dramatickou tvorbou nejznámějšího alžbětinského a jakubovského dramatika Williama Shakespeara. Nechám stranou inscenaci *Bouře*, jejich americký úspěch z roku 1945 a zaměřím se primárně na Werichův přepis *Jindřicha IV.*, slavnou inscenaci *Hamleta* s Richardem Burtonem v titulní roli a do třetice na hru Bernarda Shawa *Caesar a Kleopatra*.

6.1 Voskovec „otógovaný“

Posledně jmenovaná hra by správně, dle chronologie, měla být zmíněna jako první. Od poloviny června 1963 Jiří Voskovec zkouší v Connecticutu tuto hru pro prestižní letní Shakespearovský festival ve Stratfordu (American Shakespeare Festival), jakožto inscenaci pro svoji *kariéru nesmírně důležitou*. Dostal titulní roli, *dědka Gaia Julia /.../. Je to obrovská trefa, neboť je to role velkolepá, a taky hra je to pořáde náramně dobrá. /.../ Esli to nezvorám, a já se nechystám to zvorat, mohlo by to znamenat průlom, o který mi už delší dobu jde, t. j. hmatatelný důkaz producentům a režisérům, že mohu dělat klasickéj materiál, a ve „standard English“.* /.../ *Je to tedy prestižně veliká trefa – finančně však utrpení. No, co se dá dělat. Purpurová tóga to musí nahradit.*¹ Pro upřesnění to byla první neshakespearovská inscenace uvedená na festivalu od jeho založení v roce 1955.

Werich neskrbí podpůrnými slovy a věří, že Voskovcovi římský imperátor dopomůže k většímu věhlasu. *Přál bych si strašně moc, aby ti Caesar dal, co je ti dlužen, abys v první řadě ty měl dobrý pocit a ověřil sis, co sis ověřit chtěl, a pak, aby taky ti hovadové, co dělají tam u vás divadlo, si pořádně uvědomili, že mají co dělat s panem hercem.*²

O této produkci informuje Voskovec svého přítele velice podrobně, když udává přesná data zkoušek, previews (předpremiér) a premiéry, která je plánovaná na 30. července. Derniéra má proběhnout v polovině září. Tento harmonogram je Werichovi sdělen, aby si Jan ujasnil, kdy přijede na plánovanou návštěvu USA. A Jiří doplňuje: *Já vím, že bys rád, abych to vyřešil já a dal ti přesné instrukce. Ale jak můžu, když nevím přesně, jak se cejtíš a do jaké míry máš hrůzu z toho newyorského léta?*³ Werich totiž v červnu 1963 po-

¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 42 - 43.

² *Tamtéž*. s. 50.

³ *Tamtéž*. s. 43.

býval, v rámci *Týdne československého filmu* (14. – 20. 6.), v kanadském Montrealu, kam byl pozván s filmem *Až přijde kocour*, a chtěl využít cesty k setkání s Voskovcem, k němuž skutečně došlo.

Ale navratme se zpět do letního divadla. *Role jako kláda, delikátní, mnoho linek, práce na dikci*,⁴ popisuje Voskovec. Caesarův part je nejobjemnější z celé hry. Vystupuje ve všech aktech a text mu předepisuje několik velkých monologů, převážně filosoficky laděných. Málokdy předtím a málokdy potom dostal Jiří Voskovec příležitost uplatnit se v hlavní roli nějaké divadelní hry nebo filmu. Zřejmě nešlo o nedostatek talentu, Voskovcovu přílišnou vybíravost nebo jeho neschopnost hledat si práci. Jeho problém netkvěl ani v jazyku a špatném přízvuku, ačkoliv dostával často role cizinců, neameričanů. Voskovec na několika místech v *Korespondenci* zmiňuje špatné platové podmínky divadelních produkcí. Navzdory tomu nikdy natrvalo nepřesídlil do Hollywoodu a nestal se výhradně filmovou hvězdou. Důvod, proč zůstal v šedém hereckém průměru, zůstává i nadále neobjasněn.

Námaha vynaložená při zkouškách *Caesara a Kleopatry* přinesla své ovoce v podobě velkého diváckého ohlasu, kdy *lidi šleli a pokřikovali Bravo!*⁵ a relativně příznivých, místy vysloveně nadšených kritik (ač *všechny* (podtrženo J.V.) *jsou blbě jako vždy*).⁶ Posun na profesním žebříčku, kdy by o něj producenti a režiséři začali jevit enormní zájem, ovšem nenásledoval.

Caesar a Kleopatra, pětiaktová hra napsaná G. B. Shawem roku 1899 a tiskem vydaná roku 1901, není všeobecně známá a často inscenovaná. Prvně provedena byla v březnu 1899 v Newcastlu-on-Tyne a londýnské publikum ji poprvé mohlo vidět až v listopadu o osm let později.

Lze nalézat paralely a rozdíly v pojetí podobného tématu, to jest lásky egyptské Kleopatry k mocnému římskému politikovi a vojevůdci, u Shawa a Shakespeara (*Antonius a Kleopatra*). G. B. Shaw před nás rozprostírá počátek Kleopatřina příběhu, Shakespeare jeho konec. *Caesar a Kleopatra* se odehrává na několika místech, aniž bychom opustili Egypt. Neobsáhne zkrátka celý známý (vnímáno optikou člověka 1. století př. Kr.) svět jako *Antonius a Kleopatra*. Láska a milostný příběh titulního páru je u Shakespeara silně akcentován, zatímco v případě Shawova dramatu jsme na pochybách, co se to mezi Caesarem a dítětem, chtějícím za každou cenu být svůdnou ženou, vlastně odehrává. Zatímco Alžbětinec si neláme hlavu s něčím jako je historická věrohodnost, Shaw nemá tendenci stavět se za každou cenu proti běhu dějin. Takto bychom mohli pokračovat, což by dalo vznik jiné práci.

Dramatik čtenářům a inscenátorům usnadňuje výklad konkretizací nejdůležitějších charakterů: Kleopatry, Caesarova tajemníka Brittanica a nevynechá ani Julia Caesara. Vysvětluje proč se jeho postavy projevují právě určitým způsobem a ne jiným. Místy se ohrazuje proti výtkám, které se snesly či teprve

⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 43.

⁵ *Tamtéž*. s. 54.

⁶ *Tamtéž*. s. 54.

snesou na jeho hlavu. Snaží se Caesara odmytizovat, ukázat jej jako skutečného živoucího člověka, okolo něhož může dále rozvíjet filosofickou otázku o významnosti a výjimečnosti velkých postav dějin. Jak tyto postavy jednájí, čím jsou a jsou-li vůbec tak odlišné od běžné populace. Uvážlivý Caesar stojí v kontrastu k egyptské dívce, které nejprve poskytne návod jak se chovat a pak dopustí, aby Kleopatra dala volný průchod své panovačnosti, prchlivosti, ješitnosti a krutosti.

Pokud jde o Julia Caesara samého, vyhnul jsem se schválně anachronismu, sáhnutí po Caesarových knihách a z jich slohu vyvoditi postavu muže. /.../ Ježto představuji Caesara jako bytost mnohem složitější, než je pouhý historik gallských válek, střehl jsem se /.../ podlehnouti dramatické ilusi /.../. Přiznávám, pověst válečná je obzvláště sporná. /.../ Tedy schopnost některých vojevůdců-vítězů možno pokládati za pouhou ilusi; jejich sláva má svůj původ v neschopnosti protivníkův. /.../ Nemohu citovati všechny povídky o Caesarovi, jež zdály se mi hovořiti o jeho ryzí originalitě /.../ Pokud jde o Caesarovu humornost, dlužno přiznati, že není nejmenšího důvodu, proč měl by mu být humor odpírán /.../. Všichni lidé, tím spíše pak Julius Caesar, pojí v sobě v různých stupních skorem všechny vlastnosti lidské rasy. Vskutku zajímavou zůstává otázka, je-li správnou moje domněnka, že jedinou cestou vyvolati dojem velikosti, je představití muže, nikoli, jak otrockým plněním povinností ničí svoji přirozenost, aby nám svou velikost vštípl v mysl /.../, ale představití ho, kterak prostě koná vše, co vykonati přirozeným způsobem uzná za dobré,⁷ uzavírá doslov Shaw.

Caesar byla role krásná, jež Voskovce bavila. *Hraju lehkost a humor, ale taky hněv nad lidskou blbostí a zlobou, a taky autoritu vládce, a pak klukovskou dobrodružnost, kterou mu přes filosofickou moudrost Shaw ponechal.*⁸ Já bych Voskovcův výčet doplnila ještě o lehce zranitelnou ješitnost a jistou slabost ve chvílích, kdy musí čelit stárnutí. Ano, Caesar je vládce, jehož vzdor pokročilému věku baví strašit naivní šestnáctiletou Kleopatru mytickou postavou Caesara (Caesar: *Ale tuze rád hltá mladé dívky /.../ a kočky! Nu a ty's rozmilá, hloupá dívenka a pocházíš z černého kotěte. Jsi tedy obojí: dívka i kočka. Kleopatra: A myslíš, že mne sní? Caesar: Zcela jistě, leda bys mu dostatečně dokázala, že jsi ženou.*)⁹ na začátku hry a v závěru nad ní vynést morální odsudek za úkladnou vraždu. Duševní mladík Caesar přicházející bez pompézního doprovodu meditoval k soše Sfingy (*Tam, v onom malém světě, Sfingo, zaujímám stejně povznesené místo, jako ty zde v nedozírné poušti, s tím pouze rozdílem, že já putuji, kdežto ty klidně odpočíváš, já dobývám, ty trpělivě vyčkáváš, já pracuji a hledám, ty bdíš a hlídáš! /.../ Ty i Já, oba cizí lidskému plemeni, nejsme cizí sobě navzájem! /.../ Moje cesta k tobě je cestou osudu, neboť jsem tím, jehož genia ty jsi symbolem: z části zvíře, z části žena a z části bůh - nic ve mně není zcela lidského! Rozluštil jsem tvoji hádanku, Sfingo?*)¹⁰ i prozíravý politik snažící se místo vyvolávání konfliktů raději lidi smířovat. To všechno v sobě obsáhne Julius Caesar. *Moc barev, a až je pořádně vyváším a zblendý-*

⁷ SHAW, George Bernard. *Caesar a Kleopatra*. Praha: Melantrich, 1917, s. 163 - 167.

⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 54.

⁹ SHAW, George Bernard. *Caesar a Kleopatra*. Praha: Melantrich, 1917, s. 133.

¹⁰ *Tamtéž*. s. 27 - 28.

*ruju, tak to snad bude co k čemu,*¹¹ nechává se slyšet Voskovec. V kontextu s Caesarem lze hovořit přímo o koloběhu lidského života, kdy v sobě obsáhne rysy mladíka, zralého vojevůdce v nejlepších letech, stárnoucího muže v očích Kleopatry a toho, jenž se nebojí přemýšlet o konečnosti bytí.

Není divu, že filosofičnost Shawova textu Voskovcovi imponovala, když sám měl tendenci ve svých listech filosofovat. Kupříkladu o životě a postavení jedince ve společnosti, což je ústředním tématem *Caesara a Kleopatry*. Ne vždy Jiřímu Voskovcovi vyhovoval takto náročný, hutný text, někdy byl rád, když se dostavil oddych v podobě lehké komedie, ale tentokrát mu drama vyhovovalo.

Jakkoli pozitivním tónem psal Voskovec o inscenaci i režisérovi Ellisu Raabovi, když vše bylo v plném proudu, o rok později si při vzpomínce na *Caesara a Kleopatru* nebere servítky. Šlo o reakci na Werichův dopis (v *Korespondenci* neobsažený).

*Holka, co mi bude Kleopatrou, je prej dobrá, já ji ještě neviděl. Réža mladej a znamenitej, kultivovanej, s anglickým backgroundem, ač Američan.*¹² Tato Voskovcova slova zaznívají v čase, kdy byl cele ponořen do Shawova textu. Následujícího roku se na první pohled zdá, že má na mysli jinou inscenaci s jinými spolupracovníky. Jeho vzpomínky se totiž diametrálně liší: *Prosím tě. Divadlo skoro nikdo nedělá dobře, když ho neděláme my dva. Smál jsem se tvým dojmům z mých fotografií z Caesara. Uhádl, bylo to dosti operní, ale já nebyl. Ale produkce to byla posraná. Kleopatra byla ošklivácká krom první scény. Režisér, ktorej na začátku, kdyžs byl ve Stratfordu, jsem ještě myslel, že něco v sobě má, se ukázal mít v sobě mnoho horkého vzduchu. Teplouš, leč nespolehlivý – někteří, jako nebožtík Machov či božtík Gielgud a jiní více, jsou spolehliví – nadaný, ale posral se... bylo to děsný, když jsem velel svým legiím Vpřed! Nikdy jsem nevěděl, zda vojíni nenapadnou ze zadu vojína, jenž pochoduje před nimi – nejteplejší legiony, co kdy historie spatřila.*¹³

Pravděpodobně takto kriticky na stratfordskou inscenaci vzpomínal, byvše právě součástí vydařené produkce *Hamleta*, jíž přísluší věnovat následující podkapitolu.

6.2 Kralevic dánský a jeho první herec

Porovnáme-li v Shakespearově *Hamletovi* titulní postavu a postavu Prvního herce s ohledem na počet výstupů a délku jejich replik, objeví se jasná pro-

¹¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 54.

¹² *Tamtéž*. s. 42.

¹³ *Tamtéž*. s. 117.

past. Melancholický dánský následník trůnu se potýká s obrovskou masou textu, zatímco První herec se na scéně objeví pouze dvakrát nebo třikrát – příjezd herců na Elsinor, řeč Hamleta ke komediantům s instrukcemi jak hrát a při samotném představení, v němž pravděpodobně ztvárňuje divadelního krále, ačkoliv ve scénických poznámkách to není explicitně určeno – na krátkou chvíli.

Jiří Voskovec dokázal uchopit příležitost a stát se součástí slavné inscenace, byť mu byla vykázána jen veršově neobjemná role Prvního herce. *Jak víš, mám jen dvě scény – první s tou obrovskou tirádou o Pyrrhovi a Priamovi a o Hekubě – a druhou, tu formálně renesančně veršovanou (rýmovanou) hru-ve-hře „The Murder of Gonzago“ – tedy je to vlastně štěk, ale obě scény jsou velmi exponované – a první děsně těžká. Obě jsou svým způsobem v mém podání „show-stoppers“.*¹⁴ /.../ *Hraju starýho šmíráka, kterej to umí zakoulet, i když je to trochu šunka – a prej to dělám správně.*¹⁵

To, co Voskovec píše není zcela přesné, protože čtenář nabývá mylného dojmu, že scéna, kdy Hamlet nabádá herce jak mají správně hrát a nepřehrávat, byla z inscenace vyškrtnutá. Není tomu tak. Touto sekvencí začínala druhá polovina představení po přestávce. Voskovec tedy vchází na scénu a odchází z ní celkem třikrát.

O Voskovcově entuziasmu a nasazení pro produkci *Hamleta* vypovídá neobyčejný prostor, který věnuje této inscenaci ve svých listech. Neměl pocit, že může vzhledem k nevelké roli zanedbat přípravu a snažil se na malém prostoru rozehrát svého Prvního herce jak nejlépe dovedl.

Při obsazování rolí se mu na okamžik rýsovala možnost hrát též úlohu Hrobníka, proti čemuž se postavil producent Alexander H. Cohen s tím, že mezi „stary“ /.../ *nebude dublování.*¹⁶ S Hrobníkem, Georgem Rossem, velikánským srandistou s mnoha nádhernými divadelními historkami, sdílel nakonec Jiří Voskovec šatnu. *Gielgud se mi hrozně na začátku zkoušek omluvil, že mne připravil o toho Hrobníka, ale řekl mi: „George Ross byl ochoten to dělat a já jsem si myslel, proč nemít dva báječné herce namísto jednoho.“*¹⁷

Režisérem byl šedesátiletý *Jeník Gielgudovič*,¹⁸ v hlavních rolích vystou-

¹⁴Trháky.

¹⁵VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 100 - 102.

¹⁶Tamtéž. s. 108.

¹⁷Tamtéž. s. 109.

¹⁸Tamtéž. s. 73.

pili převážně američtí herci. Richard Burton¹⁹ jako králevic Hamlet, Alfred Drake (Claudius), Eileen Herlie (Gertruda), Hume Cronyn (Polonius), John Cullum (Laertes), Linda Marsh (Ofelie) a další. Sám Gielgud se obsadil do role starého Hamleta, který není na scéně fyzicky přítomen, slyšíme pouze jeho hlas a vidíme nejasný stín.

S tímto režisérem spolupracoval Jiří Voskovec již dříve při inscenaci *Big Fish, Little Fish* (*Malá ryba velká ryba*) roku 1961, která Gielgudovi vynesla Tony Award. Původně bylo s Voskovcem počítáno na úlohu krále Claudia (*a já bych ti ho tak dobře zahrál!*), kterou následně protekčně, jakožto kamarád producentův, získal Alfred Drake. *Bude dobrej, ale já bych byl lepší, a originálnější. No, nelze mít vše: a má role bude velice efektivní,*²⁰ uzavírá v únoru 1964 „obsazovací“ kapitolu Voskovec.

Na plakátech byl Jiří Voskovec psán mezi sedmi hlavními hvězdami *alfabeticky* (podtrženo J. V.), *což mne umísťuje na konec, ale to nehraje roli. Kdybych se psal Boskovec, tak bych byl před Burtonem, a to by bylo trochu blbý, ne?*²¹

Zkoušet se začínalo na začátku února, premiéra byla 26. 2. v O'Keefe Centre v kanadském Torontu, odkud se produkce přesunula do Bostonu, na Broadway a posledně absolvovala zájezd na východ USA. V psaní datovaném 6. března líčí Jiří úspěšnou premiéru a klade zvláštní důraz na ukazatel ekonomický. *První plný týden, co jsme právě dohráli, jsme zlomili rekord toho místního divadla (3 200 sedadel!) v dramatické hře; dosud držel rekord Sir Larry Olivier s Becketem. My udělali přes 100 000 hrubé tržby. K posrání, co? To bylo před tím zde překonáno jen v muzikálu (zvýšené vstupné), a to byl Camelot také s Burtonem... Je to kravina, Hamleta v takové ratejně hrát, ale producent by ten celkový náklad jinak neutáh, a nemohl by si pak dovolit ani Boston, ani Broadway, kde budeme hrát v sálech velkých sice, ale normálních. /.../ Lidi šlejí po každém představení, no tak uvidíme.*²²

Inscenace byla vyzdvižována jakožto srozumitelná, současná a strhující. Gielgudův *Hamlet* se stal ve své době nejvýnosnější produkcí tohoto dramatu v americké divadelní historii. Produkce čítala celkem 138 představení, čímž zlomila rekord pro nejdéle hranou broadwayskou inscenaci, kterou do té doby držel *Hamlet* z roku 1944 s Johnem Gielgudem v titulní roli. Burton znal tuto

¹⁹Britský herec Richard Burton (1925-1984) byl v roce 1964 na vrcholu své umělecké slávy. Rok předtím natočil velkoilm *Kleopatra*, kromě divadelní práce na *Hamletovi* vytvořil ve stejném roce filmy *Noc s leguánem*, *Becket* (oba mají předlohu v dramatickém textu). Roku 1965 se s Jiřím Voskovcem setkal při práci na snímku *Špion, který přicházel z chladu*.

²⁰VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 93.

²¹*Tamtéž*. s. 100.

²²*Tamtéž*. s. 100.

starší inscenaci a obdivoval Gielgudovo herecké pojetí dánského prince. Sám se ovšem stal Hamletem živočišnějším, extrovertnějším.²³

Richard Burton přistupoval k Hamletovi jako k dynamickému hrdinovi, jehož zkázonosné odhodlání k aktu pomsty pramení z pochybností, které si rozumově ověřuje. Nevystupoval na scénu jako rozpolcený neurotik v rozpacích. Gielgud uchopil *Hamleta* netradičně, když nechal všechny herce pobývat na jevišti v běžném oblečení (košile s vázankami, saka, kabáty, šály), evokujícím spíše atmosféru generální zkoušky před premiérovým večerem, než představení před obecnstvem. Jednoduchá, téměř holá scéna chudá na dekorace, opatřená jen vyvýšenou plošinou, zábradlím, stolkem, křeslem, několika lavičkami a obrovskými dvoukřídlymi posuvnými dveřmi tento dojem ještě umocnila. Pozornost diváků měla být zaměřena výhradně k propracovanému herectví, jemuž vévodil Burton.

*Častokrát a v mnoha hrách jsem měl pocit, že jsem vlastně viděl hru na posled při nepřerušované zkoušce: pak se najednou objeví výprava a světla a všichni jsou vyvedeni z konceptu. A i když si na výpravu zvykneme, a kdyby byla sebehezčí, přece jen jaksi tlumí obrazotvornost a poezii – a často také ničí tempo hry. A tak budeme hrát tuhle hru /.../ zbavenou všech vnějších příkras. Podíval jsem se na hru velice pečlivě a mám dojem, že vynecháním scénických proměn a improvizováním rekvizit se nám podaří donutit obecenstvo k větší obrazotvornosti, která by jinak byla přesnou výpravou a reálnými rekvizitami omezena. /.../ při zkouškách člověk často vidí, jak herec odněkud sebere kus látky a hodí si ho přes ramena jako plášť: a věří tomu víc, než když má pak v ruce skutečnou část kostýmu. Co herec potřebuje, to si také vezme. Když ho najednou napadne, že musí mít plášť nebo dýku nebo meč, chytne nějakou věc jako náhražku nebo prostě předstírá, že ji má. Několik pěkných, stylových rekvizit budeme mít; na stole bude stát kalamář, král bude mít psací mapu, Osrik dostane nápadný klobouk.*²⁴ Zdůvodňuje John Gielgud svou koncepci *Hamleta*.

Voskovec podotýká, že neotřele pojatá Hamletova tragédie se logicky neobešla bez řady námitek mezi návštěvnictvem, z nichž mnozí jsou zklamáni nekostýmovaností a nedekoracemi, ale s tím jsme počítali a přispěje to jen k diskusi. Ta koncepce je ohromně teatrální a jistě by se ti *moc* (podtrženo J. V.) líbila, velice příbuzná našemu chápání divadla.²⁵ Jiří Voskovec byl režisérovým uchopením inscenace nadšen a žádné výtky k dvěma hybným silám

²³CROALL, Jonathan. *Gielgud A Theatrical Life*. London: Methuen Publishing Limited, 2000, s. 441 - 445.

²⁴HODEK, Břetislav. Gielgud režíruje Burtona v Hamletovi. In: *DIVADLO* 1969, č. ročníku 20, č. výtisku 11, s. 39.

²⁵VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 100.

Hamleta (Gielgudovi a Burtonovi) nejsou v *Korespondenci* k mání.

Časopis *LIFE* věnoval roku 1964 Gielgudovu *Hamletovi* a jiným přelomovým inscenacím této Shakespearovy tragédie mnoho prostoru ve svém dubnovém čísle. Vyjma toho se dubnový *LIFE* zaměřil také na černobílou ruskou filmovou verzi *Hamleta* od režiséra Grigorije Kozinceva s Innokentijem Smoktunovskim v titulní roli. Roku 1964 uplynuly totiž čtyři století od narození Williama Shakespeara, což nezůstalo bez povšimnutí – vznikaly inscenace, natáčely se filmy, psaly se články a studie do odborných i populárních časopisů.

Tolik k vnějším okolnostem vzniku Gielgudovy inscenace. Co nám o *Hamletovi* vypovídá přímý účastník Jiří Voskovec v *Korespondenci*? Kromě uměleckých hodnot praktický Voskovec kvitoval i finanční jistotu, kterou mu práce na *Hamletovi* přinese. Uzavřel totiž kontrakt, který mu *za velice příznivých gázových podmínek zaručí zaměstnání na dvacet dva týdnů – jinými slovy, mám do konce léta vystaráno, což jest pocit zdravý. /.../ T. zv. limited engagement, t.j. zaručené* (podtrženo J. V.) *angažmá bez ohledu na kritiky.*²⁶ Této výsady si Voskovec považoval o to více, že mnohdy účinkoval ve vynikající inscenaci, která byla po několika reprízách stažena z repertoáru, byť se těšila diváckému zájmu. Nesmlouvavý ortel vynášeli v takovýchto případech právě kritici.

*To se ví v New Yorku nás jistě někteří kritikové budou bít už z principu, aby se nepoddali Burtonově fámě, a aby byli důležití. Já přesto doufám, že to neomezí new-yorský run, o který je fantastický zájem v předprodeji.*²⁷ Jiřího obavy z reakce kritiků se přitom již v dubnu ukázaly lichými: *Kritiky byly příznivé a blbé. Obchodně výtečné, což je jediný, k čemu jsou dobrý. Mne chválej, ale jen tak mimochodem, poněvadž nemám dost velkou roli, aby se uráčili, a za druhé jsem na ně moc dobřej.*²⁸

Za své účinkování v *Hamletovi* Jiří Voskovec inkasoval 750 dolarů za 22 týdnů běžící inscenaci. Upřesňuje sice, že se během let vypracoval v rámci Broadwaye až k patnácti stům dolarů – *ale vzhledem k rozměru role a k uměleckému jubilejování je tohle gáze monumentální, hvězdná. – To se nevytahuju na tebe* (podtrženo J. V.), *hošku, to jen abych ti udělal radost, že nejsem baletní mistr v Košicích, a abys taky některým vybraným oslům, kteří budou mít vztek, moh říct.*²⁹

Již dva měsíce před samotnou premiérou píše Voskovec rozradostněně do Prahy: *K tomu bude televizováno a patrně na desce, což jsou další mazumy.*

²⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 73.

²⁷ *Tamtéž*. s. 100.

²⁸ *Tamtéž*. s. 108.

²⁹ *Tamtéž*. s. 108.

Hlavně (podtrženo J. V.) *však je to nesmírně prestižní*.³⁰ *A budu ovšem děsně ctěnej a váženej /.../ anžto je to all-star cast, mne nevyjímaje*,³¹ pokračuje ve svém referátu Jiří.

Tyto slibné kontury z konce prosince 1963 nabyly jasnějších obrysů při únorových zkouškách. *Jeníku, klep na dřevo, ale od té doby, co jsme spolu dělali v Praze divadlo* (otázkou je, zda má Voskovec na mysli éru Osvobozeného divadla nebo Divadla V + W), *jsem v tak rozčiluujícím angažmá nebyl. To je odplata za všechny ty televizní sračky, co se v nich máčím*. Chybí pouze dodat, že tak činíval z důvodů finančních. Ve chvílích existenčních krizí musel někdy vzít zavděk i co do uměleckosti nehodnotným dílkem. *Je to nádherná* (podtrženo J. V.) *kompanie, samí buď fajn profíci, nebo hrozně talentovaný mláďata – režisér rytíř Jan /.../ na nás hraje skutečnej koncert – zná tu hru líp, než /.../ nikdo jinej na světě, a to ne jako knihomol, nýbrž jako živoucí, praktické divadlo. A posléze Richard Burton, nádhernej hráč* (podtrženo J. V.) *a báječnej mužskej. /.../ je to doslova náš člověk, mušketýr, inteligentní, srandista, a skvostnej umělec se srdcem i hlavou. Pije jako duha a nikdy není ožralej, a hrozně na mě drží. Myslím, že budeme mít památný, historický představení*,³² pochvaluje si v psaní z února 1964 Voskovec.

Po veleúspěšné premiéře a prvních reprízách Jiří kvituje snahu Richarda Burtona soustavně na roli pracovat a prohlubovat ji *takovým zajímavým, nesystematickým, welšsky mračným a náladovým způsobem, ale taky s náramným humorem a s pronikavou inteligencí*.³³

Během zkoušení a jednotlivých repríz se mezi Voskovcem a Burtonem zřejmě vytvořilo přátelské pouto. */.../ hrozně rád se mnou hraje a mně se dobře hraje s ním. To holt je kontrakt – souhra – to jsme se naučili spolu, Jeníku*.³⁴ Voskovec se logicky spřátelil i s Burtonovou partnerkou Elizabeth Taylorovou. S radostí je shledal normálním, *fajn bláznivým párkem*, který si dělá *ohromnou srandu z té všesvětový publicity. Vůbec se neberou moc vážně*.³⁵ Existují spekulace, že sňatek Taylorové a Burtona, který uzavřeli vzápětí po premiéře v Torontu, přitáhl všeobecnou pozornost a přispěl k většímu diváckému zájmu o *Hamleta*.³⁶

Vznikl také více než tříhodinový televizní záznam této inscenace, díky němuž si můžeme udělat lepší představu o Burtonově a Voskovcově herecké

³⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 73.

³¹ *Tamtéž*. s. 77.

³² *Tamtéž*. s. 92 - 93.

³³ *Tamtéž*. s. 100.

³⁴ *Tamtéž*. s. 108.

³⁵ *Tamtéž*. s. 93.

³⁶ CROALL, Jonathan. *Gielgud A Theatrical Life*. London: Methuen Publishing Limited, 2000, s. 445.

práci i celkovém pojetí inscenace, než z prostých fotek nebo recenzí. Film se natočil v době, kdy inscenace měla za sebou více než 100 repríz a byl promítán v tisícovce kinosálů. Gielgud se snímek spokojen nebyl, neboť soudil, že Burton obnovil okázalost a mnoho efektních manýr, kterých se dříve snažil vyvarovat.³⁷

Jiné médium usnadňuje diváckou recepci – titulky například specifikují, kde se daná scéna odehrává, nastiňují prehistorii a podobně. Kromě toho záleží na libovůli filmového režiséra, kdy se kamera zaměří na který detail, kdy na celek jeviště a podobně. Pro účel této práce je nevýhodou nemohoucnost sledovat Voskovce po celou dobu jeho prodlévání na scéně. Zejména při divadelním představení pořádaném Hamletem pro krále a královnu kamera nezabírala stále komedianty. Při němohře slyšíme hudbu a díváme se s kamerou do „publika“, totiž na něžně tokajícího Claudia a Gertrudu, místo abychom viděli Voskovce v pantomimické scéně vraždění Gonzagy.

První herec se na scéně objevuje více jak hodinu po začátku dramatu. Ve Voskovcově podání je obyčejným mužem, mistrem ve svém oboru. Není psychologickým hercem, patří mezi umělce, kteří byli v prvním plánu rétory. Jeho hlavním vyjadřovacím prostředkem je hlas a gestikulující ruce, jimiž umocňuje dojem ze své deklamace. Vůdce herecké trupy je ve svém prvním výstupu plný velkých patetických gest směřujících od pasu vzhůru, zvukného přednesu, přesné artikulace a širokého hlasového rejstříku zahrnujícího vše od mohutného hřmění až po hlas lámající se dojetím v řeči o trojské královně Hekubě. Mimo roli se oproti tomu projevuje nesmírně civilně. Hamlet k němu chová důvěru jako ke starému příteli a podle toho s ním hovoří, zatímco První herec jej oslovuje Výsosti! a snad až příliš servilně hledá potřebnou pasáž hry, na níž si princ snaží marně vzpomenout. Voskovcova postava se však, na rozdíl od Polonia, nesnižuje k nekritickému obdivu Hamletova přednesu. V tomto prvním výstupu byl Voskovcův text krácen o pouhé čtyři verše oproti Shakespearovu originálu.

V druhém výstupu se herci připravují na představení – někteří pročítají své role, jiní jsou již poloustrojeni a dodělávají na sobě poslední úpravy. Hamlet k nim pronese celou, nezkrácenou řeč o nešvarech hereckých a První herec jej po dvakráte ujistí, že podobné excesy se z hereckého řemesla již vymýtily.

„Hru ve hře“ pak hraju velmi stylizovaně jako nějaké starodávné, skoro středověké divadlo. Dumb show neboli pantomimu, co předchází, o otrávení krále, jsem Gielguldovi narežíroval sám, a on si moc liboval. Líbila by se ti - je srandovní a trošku roztomilá, jako lidový výjev na malovaných truhlách.

³⁷CROALL, Jonathan. *Gielgud A Theatrical Life*. London: Methuen Publishing Limited, 2000, s. 445.

*To snad jsem ti psal, že to děláme bez kostýmů, jen v pracovních úborech, s výjimkou právě hry-ve-hře. A bez dekorace – na „jako“ holém jevišti. Vypadá to báječně.*³⁸

Díky záznamu zjišťujeme, že v rámci divadelního představení na Elsinoru byli komedianti nejen kostýmováni od hlavy s korunou, pláště lemovaného hermelínem až po ruce v rukavicích třímajících žezlo, ale nasadili navíc polomasky. Co se dekorace ve hře o zavraždění krále Gonzagy týče, obsahovala kromě sesle, coby královského trůnu, také malý malovaný strom s jablky, pod nímž Gonzaga našel smrt z rukou bratra. Komedianti byli odděleni od Claudia, Gertrudy a ostatních diváků několika svítilnami, které evokovaly divadelní rampu. Part Prvního herce, ztělesňujícího krále Gonzagu, je zde seškrtnán zhruba o deset veršů.

Jak je pro Voskovce typické, dokáže sám sebe pochválit, když zmiňuje jak Burton i Gielgud a vůbec kde kdo si děsně libujou nad jeho herectvím. /.../ doufám, že mi to udělá v průmyslu dobře – anžto to kde která celebrita anglosaského show-biz spatří /.../ – a jelikož, jak „dle úsudku jiných“ jsem v tom senzacia pro děti. Hlavně mi jde o to, aby ti tupci si už jednou uvědomili, že mohu hrát kterékoliv klasické dědky či řecko-římské generály a senátory v nákladných barevných blbofilmech (snad narážka na velkoilm Kleopatru s Liz Taylorovou v titulní úloze a Richardem Burtonem jako Markem Antoniem), které se točí ve Španělsku a v Itálii.³⁹ Dále Jiří popisuje, jak po svém prvním výstupu sklídí aplaus, ač je Hamlet na scéně a my se snažíme potlesky na otevřené scéně omezit na minimum, aby hra běžela plynule.⁴⁰ Z televizního záznamu zaznívá navíc potlesk i při příchodu komediantů vedených Voskovcem.

Jiří Voskovec neponechá bez povšimnutí ani svědomitost, kterou v průběhu zkoušek věnoval mluvě. *Dal jsem si s tím práci a hraju to absolutně King's anglinou, bez nejmenší stopy akcentu.* To dá rozum, když Seneka pro ně ani nemůže být dost těžký, ani Plautus dost lehký. Ať v ukázněné deklamací, ať v bujné improvizaci – není nad ně,⁴¹ jak o této herecké „šmíře“ přišlé na Elsinor referuje Polonius. Nejsem si jistá, zda dokáží správně posuzovat nuance v britském, americkém a přistěhovaleckém akcentu. Nezachytila jsem rozdíl mezi angličtinou jednotlivých herců. Neidentifikovala bych Voskovce na základě neanglického přízvuku. Samozřejmě komedianti mluví jinak, protože přednášejí a recitují, takže jsou akusticky diferencováni od ostatních herců.

³⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 108 - 109.

³⁹ *Tamtéž*. s. 103.

⁴⁰ *Tamtéž*. s. 108.

⁴¹ SHAKESPEARE, William. *Hamlet králevic dánský*. Přel. E. A. Saudek. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 60.

Charakteristický, z šedi ostatních zvuků vybočující styl řeči má též samotný Hamlet, jehož dělení slov a důrazy zaprvé ozvláštňují dlouhé monology, dále jej usvědčují ze znalosti váhy slov, takže nepoužívá frází a vyprázdněných řečí a konečně pro okolí je tímto specifickým mluvním projevem usvědčován z šílenství.

Dle informací, obsažených v monografii o Johnu Gielgudovi, měnil Burton při zkouškách (pravděpodobně i během repríz) den ode dne podání klíčových monologů i krátkých replik. Měl dále ve zvyku vypouštět slova a verše, či si je upravovat tak, jak se mu momentálně zachtělo. Gielgud měl největší problém s usměrněním Burtonovy živelnosti, když chtěl udržet jeho sílu na uzdě. Umění zpomalit, procítit slova a nalézt odpovídající rytmus monologů prý Burton ze své přirozenosti neovládal.⁴²

Hamletovi jsem věnovala tolik prostoru z toho důvodu, že neexistuje mnoho záznamů divadelních inscenací, z nichž bychom si dokázali udělat představu o podobě Voskovcova herectví. Díky *Korespondenci* se nám otevírá možnost nahlédnout na jeho smýšlení o herectví, divadelních produkcích, jednotlivých hrách i kolezích z branže. Pro hlubší poznání herce Jiřího Voskovce to přesto nemůže dostačovat. Naštěstí v *Hamletovi* a záznamu Beckettových *Šťastných dnů* je zachycena alespoň část jeho prchavého hereckého umění. Nikdo nikdy ve studiích, dopisech a rozhovorech neupíral Jiřímu Voskovcovi herecké nadání a důslednost při přípravě každé jednotlivé role, ba spíše naopak, přestože byl představitelem spíše drobnějších úloh.

Jakkoli vděční můžeme být za možnost sledovat Voskovcovo herectví ze záznamu, nesmíme zapomenout na úskalí s tím spojená. Role Prvního herce v *Hamletovi* není objektivně vzato tím nejlepším vzorkem jeho umělecké dráhy, již proto, že se jedná o úlohu vysoce stylizovanou co do mluvního i gestického projevu. Nesmíme ztrácet ze zřetele, že s výjimkou druhé scény zde nikdy není za sebe, ale pouze v určité úloze, která je od něho právě žádána.

Na závěr snad ještě několik slov o Shakespearovu géniu, který *dokázal do svých tragedií vepsat podtext hořké komiky*.⁴³ Následující úryvek pochází z Voskovcovy stati *Komediantův ranec aneb Chvála smíchu*, která slouží jako doslov knize *Klobouk ve křoví*. V ní hovoří o mistrech němému filmu, jimž se ve svých textech kořili společně s Werichem. Poznamenan čerstvou zkušeností s inscenací *Hamleta*, rozepíše se Jiří též o Shakespearovi.

Co tyto řádky píšu, těším se vzácné cti a rozkoši sdílet každého večera jeviště s jedním z nejškvělejších Hamletů anglické oblasti – rozhodně s Hamle-

⁴²CROALL, Jonathan. *Gielgud A Theatrical Life*. London: Methuen Publishing Limited, 2000, s. 443.

⁴³VOSKOVEC, Jiří. *Klobouk ve křoví*. Praha: Československý spisovatel, 1965, s. 236.

tem nejbližším současné generaci, jak jej vytvořil Richard Burton. Spolu s neméně skvělým Hamletem generace mé, Johnem Gielgudem, který toto provedení režíroval, se oba na míle vyhnuli nebezpečnému úskalí, jež v té kolosální roli hrozí každému herci: úskalí sebelítosti. Pod Gielgudovým vedením jsme v této inscenaci všichni odhodili zbytky viktoriánské sentimentality a schillerovského romantismu, které po celé devatenácté století – s patologickými následky až dodnes – nastříkávaly „melancholickému princí“ virus jakéhosi uvzdychaného germánského světobolu. Gielgud s Burtonem se vrátil k renesančnímu Shakespearovi. Jsem přesvědčen, že Burtonův nesentimentální, myslící, prchlivý, mužný, hořký a vtipný Hamlet je blízký Hamletovi alžbětinskému. Je neuvěřitelné, co s takovou atakou se v Shakespearově tragedii objeví ironie a komedie. Když Burtonův Hamlet umírá (nikoli malebně v křesle, jak bývá zvykem), nýbrž vzpurně ve stoje, odkud teprve po svých posledních slovech klesne Horatiovi do náruče – hraje své: „Jsem mrtev, Horatio“ s překvapeným, hořkým, sotva zdušeným výbuchem smíchu. Nikdy na žádném divadle jsem neslyšel nic tragičtějšího. Je to jako smrt Čechovova. Blížil se konec. Doktor pro úlevu předepsal šampaňské. Čechovova žena mu podala číši. Anton Pavlovič se posadil v posteli, řekl: „Vida, šampaňské! To už jsme dávno neměli.“ Zvedl číši na zdraví, vypil ji, ulehl, obrátil se ke zdi a zemřel.⁴⁴

6.3 Off-Broadwayský Anton Pavlovič

Díky předchozí citaci se nám otevírá prostor k podkapitole o slavných off-broadwayských inscenacích *Strýček Váňa* a *Višňový sad*, jichž byl Jiří Voskovec součástí. Voskovec vytvořil v rámci off-Broadwaye nezanedbatelné množství rolí, které mu ovšem nepřinesly finanční zajištění. *Z toho se nedá žít, protože to jsou nepatrné platy, to je avantgarda, a to dělá člověk proto, aby si zahrál něco, v čem by byl rád viděn, anebo co by mu dalo umělecké zadostiučinění,*⁴⁵ píše Jiří v rozhovoru s Pavlem Tigridem.

Off-Broadway si roku 1954 připomněla padesáté výročí úmrtí A. P. Čechova oživením zájmu o jeho hry, které v Americe byly dosud záležitostí okrajovou, snad s příděchem avantgardy. Za nešťastnou je v tomto jubilejním roce pokládáno nastudování *Racka*.

V monografii Laurence Senelicka o různých produkcích her A. P. Čechova (*The Chekhov Theatre: A Century of the Plays in Performance*) se o tomto

⁴⁴ VOSKOVEC, Jiří. *Klobouk ve křoví*. Praha: Československý spisovatel, 1965, s. 236 - 237.

⁴⁵ VOSKOVEC, Jiří. Rozhovor s Jiřím Voskovcem. *Svědectví* 1963, č. ročníku 6, č. výtisku 22, s. 170.

Rackovi z roku 1954 hovoří jako o nevyrovnané inscenaci. Pro Phoenix Theatre zrežíroval *Racka* Norris Houghton, v jehož silách nebylo s to vytvořit kvalitní inscenaci s takovým hereckým materiálem, který měl k dispozici. Imigrant Jiří Voskovec v roli doktora Dorna, herečka ruského původu Mira Rostova jako Nina Zarečná, Arkadina v podání britské interpretky Judith Evelyn, američtí herci Maureen Stapleton a Montgomery Clift v úlohách Máši a Trepleva. Přílišná rozmanitost přízvuků a hereckých návyků zbořila divadelní iluzi natolik, že obecenstvo reaguje spontánním zamítnutím dotaz Niny, zda by se měla dát na hereckou dráhu. Emoce postav nedosáhnou dál než těsně za rampu a z neblahého výčtu se vymyká pouze Máša a Treplev. Nelze identifikovat, zda Senelick vidí problém v režijním (ne)vedení (způsobeným do značné míry i nedostatkem času na zkoušky) nebo přímo u herců. Ať tak či tak, nebylo první setkání s Čechovem pro Voskovce žádným profesním triumfem, který by jej ověnil vavříny.⁴⁶

V lednu 1956 proběhla v The Fourth Street Theatre premiéra *Strýčka Váni* v režii Davida Rosse. Titulní postavu Ivana Vojnického ztvárnil Jiří Voskovec, jeho dalšími hereckými partnery byli Signe Hasso (Jelena), Clarence Derwent (Serebrjakov), Franchot Tone (Astrov), Peggy McCay (Sofie), Shirley Gale (Vojnická), Gerald Hiken (Tělegin) a další.

Šlo o první velký kasovní úspěch vážné divadelní inscenace mimo Broadway. *Skutečný bourák. Kritika mě nazvala „nejlepším“ čechovovským hercem. Nevím. Kdopak má věřit kritikům. A kdo je prosím vás, „nej“ cokoli? Ale sestoupil na mne duch svatý a byl jsem namouduši dobřej. Snad nejlepší, co jsem tu na divadle udělal. (Vidíte, sám říkám „nej“, trouba). /.../ Mně Čechov leží, hraje se mi v něm samo. Ne, že by to bylo lehké, ale vím s velikou bezpečností, oč jde. Stačí si vzpomenout na rodiče a na čuch, který si v roce, kdy Čechov umřel, přinesli z Ruska,*⁴⁷ sděluje Jiří A. J. Liehmovi.

Redaktor *New York Times* Abe H. Weiler upozorňuje, že divadelní inscenace se nedá jen tak ledabytě přenést na filmové plátno a být i nadále hodna pozornosti. Černobílému filmu z roku 1957 *Strýček Váša* je vytýkána přílišná staticita, kterou vynikající herecké výkony podávané na pozadí divadelních

⁴⁶ SENELICK, Laurence. The Chekhov Theatre: A Century of the Plays in Performance [online]. [cit. 10. 3. 2015]. URL: <<https://books.google.cz/books?id=D5UQpEG8GH0C&pg=PA286&lpg=PA286&dq=cherry+orchard+voskovec&source=bl&ots=7avkwjSUEZ&sig=HL4mtjJpvRaj3djhlmRcoC0-rSU&hl=cs&sa=X&ei=D5X-VJiqCMvSaL3TgogP&ved=0CDsQ6AEwBTgK#v=onepage&q=ucle%20vanya%201957&f=false>>.

⁴⁷ LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 19.

malovaných kulis, nezachrání.⁴⁸ Navzdory tomuto odsudku byl snímek oceněn na mezinárodním festivalu v San Franciscu, kde Dolores Dorn, filmová Jelena, která jako jediná nehrála v původní inscenaci, převzala Golden Gate Award. Scénář i financování snímku si vzal na starost Franchot Tone, představitel doktora Astrova.

Voskovec za svůj výkon obdržel divadelní cenu Obie (Off-Broadway Drama Award), udělovanou na off-Broadwayi. Nejstarší dramatickou cenou v USA je roku 1917 založená Pulitzer Prize for Drama, významné jsou také Antoinette Perry Award (Tony), New York Drama Critics' Circle a další. První ročník cen Obies, v němž byly oceňovány inscenace vzniklé v sezoně 1955/6, suverénně ovládl *Strýček Váňa*, když proměnil nominace ve čtyřech kategoriích: nejlepší produkce, nejlepší herečka ve vedlejší roli (Peggy McCay), nejlepší herec ve vedlejší roli (Gerald Hiken) a nejlepší herec v hlavní roli. O své prvenství se Voskovec dělil s Jasonem Robardsem Jr., který oslovil porotu svým obchodním cestujícím Hickeyem v inscenaci *Popelář přichází*.⁴⁹ Ocenění každoročně uděloval časopis *Village Voice* s cílem upozornit na to nejlepší, co se v uplynulém roce objevilo na off- a offoff-broadwayských scénách. /.../ Voskovec podle všeho hrál svou roli nepsychologicky spíše jako komickou, či tragikomickou,⁵⁰ upřesňuje Jakub Škorpil ve svém článku o americké kariéře Jiřího Voskovce.

Vzhledem k Voskovcovu ocenění se sluší uvést několik výňatků z různých kritik. Brooks Atkinson (*New York Times*) pěl ódy takto: *Strýček Váňa je ve virtuózním podání pana Voskovce nenucený, duchaplný, neobyčejně povedený.*

Walter Kerr z *Herald Tribune* charakterizoval Vojnického jako neobyčejně směšnou, bezmocnou lidskou postavu. *Nikdy jsem nikoho neviděl tlouci se pěstmi do čela s tak skvělým komickým účinkem.*

Richard Watts v *New York Post* poznamenává, že *George Voskovec zůstane naším nejlepším čechovovským hercem*.⁵¹

Jiří se k Čechovově dramatu a svému vztahu k ní vyjadřuje o sedm let později v rozhovoru s Pavlem Tigridem. *To bylo moc zajímavý si Strýčka Váňu zahrát. Já jsem vlastně Čechova objevil až v Americe, my jsme naň dřív nikdy netrpěli. My jsme nikdy netrpěli na realistický divadlo, a Čechova*

⁴⁸ WEILER, A. H. 'Uncle Vanya'; Franchot Tone Stars in Chekhov Drama [online]. [10. 3. 2015]. URL: <<http://www.nytimes.com/movie/review?res=9907E5DF173DE53BBC4151DFB2668383649EDE>>.

⁴⁹ ANONYM. OBIES [online]. [29. 4. 2015]. URL: <<http://www.villagevoice.com/obies/search>>.

⁵⁰ ŠKORPIL, Jakub. George Voskovec – An American Actor (Americká kariéra Jiřího Voskovce). *Divadelní revue* 2004. č. ročníku 15, č. výtisku 1, s. 105.

⁵¹ *Tamtéž*. s. 105.

*jsme většinou znali z těch mizerných českých překladů.*⁵²

Čechovova čtyřaktová komedie *Višňový sad* byla 17. února roku 1977 inscenována v novém – na objednávku vytvořeném – překladu Jean-Claude van Itallie v koprodukcí newyorského Shakespearovského festivalu. V režii Andreje Serbana se tu představili Raul Julia v úloze Lopachina, Irene Worth jako Raněvská, Jiří Voskovec coby její bratr Gajev, Duňaša v podání Meryl Streep a jiní. Představitelka Raněvské získala nominaci na cenu Tony Award.

Byla to komedie hraná jako tragická fraška, na níž byl mimo jiné oceňován i překlad. Ten byl v recenzích charakterizován jako skvostný, jednoduchý, vtipný, bez nadbytečných příkras a kudrlinek.

Walter Kerr opěvoval celou produkci a kratičce se zastavil také u představitele Gajeva. *George Voskovec v roli nečinného snílka, bratra Raněvské, je přirozeně vtipný v poloze vzpurného děcka, utíkajícího se ke starému Firsovi.*⁵³

Jiří v roli přerostlého jednapadesátiletého dítěte s naivní, sensitivní duší, musel vystřídat velký rejstřík poloh od sentimentality, přes chvilkovou rozhodnost až k bezmocnosti a sebelítosti.

Navzdory tomu, že by se Voskovcově zkušenosti s Čechovem z 50. let (mimochodem ve stejné době exceloval Jan Werich v *Medvěďovi*) zasloužilo věnovat větší prostor, on sám v *Korespondenci* zarytě mlčí. Několik kratičkových zmínek o *Strýčkovi Váňovi* a nic víc. O svém působení ve *Višňovém sadu* naštěstí přeci jen nějaké to slovo napíše. V lednu 1977 tak učiní ve spěchu psaném listu adresovaném Fanče Kvapilové, v němž hovoří o premiéře, kterou bude mít v polovině února. Díky šikovnému režisérovi jsou vyhlídky slibné. Čtyři dny po premiéře, *po děsně vyčerpávajícím týdnu, jenž obsahoval poslední previews spolu s celodenními zkouškami,*⁵⁴ píše obsírně Werichovi o celém podniku. *Višňový sad* zaznamenal fenomenální úspěch, nad nímž obecenstvo šílí a recenzenti pějí oslavné hymny. Voskovec se kritickými ohlasy detailněji zaobírá.

Dle *New York Times* by všichni herci měli být v alfabetském pořádku postaveni ke zdi a metány na ně růže. I v několika nepříznivých referátech /.../ jsem vychvalován já osobně ihned po boku zjevné a zasloužené hvězdy, výtečné Irenky Worthové.⁵⁵ V jedné z recenzí je Voskovcův Gajev označen za ohromně legračního, z čehož má Jiří potěšení a zároveň takto udržuje

⁵² VOSKOVEC, Jiří. Rozhovor s Jiřím Voskovcem. *Svědectví* 1963, č. ročníku 6, č. výtisku 22, s. 170.

⁵³ KERR, Walter. A Daring, Perverse And Deeply Original Cherry Orchard. *The New York Times* 27. 2. 1977, č. ročníku 127.

⁵⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 335.

⁵⁵ *Tamtéž*. s. 335.

vysokou úroveň firmy V+W, pro níž byl rok 1977 jubilejním (50 let od dubnové premiéry *Vest pocket revue*). *Sunday Times* doporučují přenesení celé, netknuté inscenace na prkna londýnského Lawrence Olivier Theatre, tj. na scénu britského National Theatre. *New York Times* jim odporují s tím, že by Serbanova inscenace měla vyjet na hostování do MCHATU.

Není zřejmé, nakolik byla tato možnost diskutována, ale Voskovec se k ní vyjadřuje jasně. *Jsem skeptickéj, protože jednak jeviště by nevyhovovalo, a hlavně koncepce by nedoznala pochopení. Jeť nesmírně nestanislavská, za to však rozhodopádně čechovovská, tak jak se o této hře Anton Pavlovič vyjadřoval ve svých dopisech – a jak bědoval nad Stanislavského sentimentalitou.*⁵⁶ Kritických ohlasů není, dle Voskovcova mínění, tentokrát zapotřebí, jelikož diváctvo tento *Višňový sad* samo od sebe identifikovalo *co vynikajícího, neb se to jevilo v reakci a vřelosti publika i v těch předpremiérách.*⁵⁷

Produkce se držela na repertoáru Vivian Beaumont Theatre v Lincoln Centru více než půl roku, což dávalo Voskovcovi naději, že se Werich dostane do Spojených států a bude ji moci sám uzříť. Kdyby Werich nakonec nepřijel, vykresluje mu Voskovec inscenaci alespoň na papír. Hra balancuje na hraně mezi tragikou a komikou, takže o stékajících slzách nelze s jistotou říci, *zda kanou ze srandy či z pláče*. Každý moment Serbanovy produkce obsahuje smutek i veselost. *Pouze jednou je podšívka sranda, jindy pláč, ale jsou stále přítomny jako obě strany jedné mince. Nebyl bych věřil, že toho lze docílit, ale ono jo. A je mi teď zřejmo, že tak si to určitě autor představoval.*⁵⁸ Zde vidí Voskovec pravou podstatu Čechovova dramatického umu. Jiří si váží mladého režiséra Andreje Serbana primárně za to, že Čechova správně pochopil a naplnil inscenaci komickými výstupy i hudební klauniádou.

Na stinné stránky tohoto *Višňového sadu* poukazuje Jakub Škorpil. Místo popisné realističnosti v duchu tradice Stanislavského, *přivedl Serban na scénu popisnou či ilustrativní symboličnost. /.../ Také Mejercholdovy (a Čechovovy) poznámky o frašce vyložil Serban až příliš doslovně a místy dal inscenaci ráz filmové grotesky. Ve své době možná působil tento přístup novátorsky* (nadšené kritiky i Voskovcovy dopisy tento předpoklad potvrzují), *nicméně z našeho hlediska se spíše zdá, jakoby extrém doslovně vyloženého Stanislavského /.../ nahradil neméně doslovně dezinterpretovaný Mejerchold.*⁵⁹ Škorpil pasáž o těchto třech inscenacích uzavírá domněnkou, že Voskovcovi bylo bližší technicky vycizelované herecké umění, než-li herectví psychologicky prožívané.

⁵⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 335.

⁵⁷ *Tamtéž*. s. 335.

⁵⁸ *Tamtéž*. s. 335 - 336.

⁵⁹ ŠKORPIL, Jakub. George Voskovec – An American Actor (Americká kariéra Jiřího Voskovce). *Divadelní revue* 2004. č. ročníku 15, č. výtisku 1, s. 106.

Podobně na technice založená byla veleúspěšná inscenace *The Tenth Man* (*Desátý muž*) z prostředí židovské synagogy, která se hrála od listopadu 1959 v Booth Theatre a v níž Voskovec také účinkoval. Její režisér Tyron Guthrie odvedl spolu s herci kvalitní práci, když se tato inscenace se svými 623 představeními dodnes počítá mezi nejdéle běžící broadwayské produkce (vyjma muzikálů). *Vše, co potřebuje divadlo, jsou dramatici, režiséři a herci. V Desátém muži se šťastně setkali vůbec poprvé v této sezoně. Pan Chayefsky, pan Guthrie a všichni herci zahnali dybbuka, který ovládal Broadway od okamžiku, kdy tahle neslavná sezóna začala.*⁶⁰ Pěl ódy newyorský tisk.

Herecké „kumpanii“ k *Višňovému sadu* také nebylo co vytknout. Sešli se zde lidé, kteří se během dvou měsíců dokázali obdivuhodně sžít v jediný organismus. Chválou Voskovec zahrnuje také kostýmy, které vycházejí z módy přelomu století. *Já jsem děsněj hejsek aristokratický, a vypadám jako některý z mých zámožných strejců v letních botkách a „panamských kloboukách a haveloku“ /.../ a co teprve dámy v krajkách a korsetech a s krumplovanými slunečníky.*⁶¹

Většina děje se odehraje ve vyklizeném, pustém salonu u Raněvské, který mají záhy po věcech opustit i lidé. Na scéně roztroušeno pouze pár kousků nábytku, za nimiž se zvedají stromy bez listů. Přes některé židle a sofa jsou přehozena bílá prostěradla, jež umocňují pocit neobyvatelnosti, prozatímnosti, která brzy skončí vystěhováním Raněvské. Scénografickou stránku inscenace bohužel nikdo nevyzdvihuje a ze skrovného obrazového materiálu toho zpětně moc nevyčteme.

Jiřího myšlenky v určitých momentech představení zalétají do Prahy za Janem. *Ve chvílích, kdy musím nasadit závratné tempo a držet výbuch srandy napříč utmáčeného, leč zdánlivě lehounkého výstupu – jakož i naopak, ve chvílích děsné emoce bez přechodu z té srandy, kdy slzy musí vytrysknout, ať se děje, co se děje, sic to jinak nebude fungovat.*⁶²

Ještě jedno střetnutí Voskovce a Čechova se mělo udát na počátku 70. let. V *Korespondenci* je o tom jediná zmínka a zdá se, že z projektu nakonec sešlo. Mělo jít o one-man show složenou z dopisů a povídek ruského dramatika, jíž si Voskovec hodlal vylepšit finanční situaci v hubených letech. Chtěl s pásmem objíždět univerzity a další instituce podobného typu. Přiznává, že má pro Čechova slabost a *porozumění, jako bych ho byl znal*. O tom jak měl zamýšlený program vypadat vypovídá Voskovec v psaní z prosince 1969: *dělal bych to v masce, velmi lehce a neformálně.*⁶³ Muž, který mu pomáhá s přípra-

⁶⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 107.

⁶¹ *Tamtéž*. s. 337.

⁶² *Tamtéž*. s. 336.

⁶³ *Tamtéž*. s. 178.

vou je někdejší hollywoodský scriptwriter a ač nikoli genius, docela užitečný. Genia dodá Čechov a ovšem mistránek sám,⁶⁴ neopomene dodat Voskovec.

Na tomto místě je příhodné „utrousit“ něco málo slov o herectví Jiřího Voskovce.

Američtí divadelní a filmoví kritici vnímali Jiřího Voskovce jako amerického herce, protože v USA hrál 30 let. *Měl vynikající pověst, zvláště mezi lidmi v oboru: herci, producenty, režiséry.*⁶⁵ Odpovídá v rozhovoru Christine Voskovcová. Rozsáhlé popisy a analýzy jeho hereckých výkonů v kritikách nenajdeme, což ve valné většině případů souvisí s menšími rolemi, které hrál a jimž se nevěnovala taková pozornost.

Kritikům však neunikla, dnes polozapomenutá, inscenace hry K. Wittlingera *Do You Know the Milky Way?* (*Znáte Mléčnou dráhu?*). Kritika zde ocenila Voskovcovu pružnost při přechodu z jedné role do jiné (hrál celkem 14 postav). *Účinkování pana V. je ukázkou vrcholného umění. Jeho psychiatr, starý městský úředník, nafoukaný pojišťovací agent – to vše byl herecký svátek...* psalo se v *New York Post*. Recenzent z *Herald Tribune* k tomu dodává: *Jasnost, čistota a invence pana G. V. je ohromující...!*⁶⁶

Sám Jiří se měl nechat slyšet, že existují *tucty televizních her, v nichž jsem... hrál různé učence, kteří buď uprostřed nějakého pokusu zešileli, nebo se stali vyzvědači pro nějakou zlou mocnost z vesmíru. (Ačkoliv je to hnusné, já takové role tajně miluju – protože mám ohromnou srandu. Já vím, že to je morbidní rozkoš, ale já jsem holt tenhleten dekadent a rozloženec).*⁶⁷ Touto zmínkou o učencích, výjimečných lidech a šílencích naráží na fyzika Einsteina, jehož ztvárnil na jevišti (*Fyzikové*) i v televizi (*Dr. Einstein před obědem*), na Beethovena (*Beethoven/Karl*) a další.

Jiří Voskovec byl vděčný, když mohl pracovat a nepovažoval herectví za nějaké výsostné poslání, jak se svěřil v rozhovoru Josefu Trägerovi v květnu 1969. *Proč by neměl herec hrát denně? Dělník dělá denně, učitel učí denně, truhlář truhlá, soudce soudí, voják vojákuje, student studuje, malíř maluje, lékař léčí, podvodník podvádí, politik politikaří, žebrák žebrá, básník básní a milenec miluje – všichni denně. Tak proč by najednou hráč neměl denně hrát? Uuumělec, co potřebuje iinspiraci k tomu, aby Uuumělcoval, to je přece uhvozdrěná vymyšlenost romantiků a viktoriánů – a v řemesle herec-*

⁶⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 178.

⁶⁵ HOLEČKOVÁ, Olga. Musíš se tam vrátit.... (O Jiřím Voskovcovi s jeho ženou Kristinou). *Fórum* 18. 7. 1990. č. ročníku 1, č. výtisku 25, s. 12.

⁶⁶ Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁶⁷ ČERNÝ, Jiří. Causa Jiří Voskovec. *Reflex* 16. 6. 2005, č. ročníku 16, č. výtisku 24, s. 44 - 71.

kém najmě útočiště líných šmíráků.⁶⁸

Josef Träger, možná v návaznosti na úspěch Gielgudova *Hamleta*, věnoval Jiřímu Voskovcovi a jeho divadelnímu herectví rozsáhlý článek v *Divadelních a filmových novinách*. Tento text je jedním z pramenů, jež nám trochu lépe pomohou poznat Voskovcovo herectví.

V popředí Voskovcova zájmu stojí herecká technika, což je přirozené u příslušníka divadelní avantgardy, vyrostlé na Tairovových zásadách, i u umělce, který se uplatňuje v cizím světě, kde všestranně zvládnutá technika je základním předpokladem herecké profesionality. Voskovec s oblibou mluví o hereckém řemesle; úctu k němu si přinesl z obdivu k artistům všeho druhu, cirkusovými klauny počínaje a varietními výstředníky konče. Už doma v době mezi dvěma válkami mluvil o našem nedostatku dobrého řemesla v umění a pocítil to ve větší míře v konkurenčním zápasu na americké půdě. V herectví to začíná u kultury řeči, tak zanedbávané v našem současném divadle. Uvědomil si to Voskovec naléhavě, když se musil učit cizímu jazyku a v něm vystupovat před cizí obecenstvo; nemohl improvizovat, ale nemohl ani řeč spoluvytvářet, jak tomu bylo v Osvobozeném divadle, musí tedy cizí řeči sloužit, a to mu dává žádoucí odstup, kterým se kontroluje. Není jistě vyznavač emocionálního herectví v běžném slova smyslu, protože neustále zdůrazňuje divákův požitek z hry a z vědomí divadla. Patrně se nepotřebuje vcítovat v postavu, neboť se do ní vmýšlí, a to s takovou soustředěností, že ji celou obsáhne a vysloví, je to skutečná tvorba role a odtud asi jeho zaujetí pro zkoušky, zejména vede-li je režisérská osobnost. Zůstal věren magické energii, s jakou reaguje na realismus v umění vůbec a v divadle především. Nechce se mu napodobovat skutečnost stejně jako člověka, dobírá se jeho podstaty vytvořením výkonu, který se neztotožňuje s postavou, když ji předvádí. Je to objektivizační postup, protichůdný těm umělcům, kteří si každou roli přizpůsobují vlastní osobností a jejím prostřednictvím ji postihují.

/.../ Dnes se Voskovec – George Voskovec prohlašuje za amerického herce. Za patnáct let se včlenil do amerického divadelnictví a zaujal v jeho herectví místo, jež ho oprávnilo, aby na návštěvě Gielgudova *Hamleta* bylo jeho jméno vytištěno velkými písmeny. Měl předpoklady, aby se uplatnil i v dravé soutěži a v náročné práci, ve své pečlivosti, v houževnatosti a až pedantské svědomitosti. Mohl těžit ze zkušeností „osvobozeného“ herce, ale měl tolik vůle, že se dovedl přehrát z improvizátorské úlohy v spolehlivého herce, pohotového zahrát každou roli, kterou mu přinesla televize, film nebo divadlo. Hrdě se označuje za komedianta, ale je v tom i skromnost umělce, který nebere jméno umění nadarmo. Je proto tak mlád ve věku, kterého nyní dosáhl a který připomínat pokládá za evropskou nectnost, že ho stále znepokojuje tajemství herecké

⁶⁸TRÄGER, Josef. Dialog na dálku. *Svobodné slovo* 24. 5. 1969, č. ročníku 25, s. 5.

tvorby. Hraje vážné role a charaktery v sestupu let, a přece v sobě nezapře ironický nadhled, s nímž zkoumá váhu pravdy životní a pravdy divadelní, stále překvapován účinkem hereckého výkonu. Nezná v něm sentimentalit, zůstal mu cizí citový patos, i když má jistě smysl pro patos myšlenky, má rád věčnost a jistou strážlivost jako svědectví mužného ducha.⁶⁹

Část věnovanou herectví Jiřího Voskovce bych uzavřela výstižnou charakteristikou Vladimíra Justa: Ač Voskovec dosáhl vlastním přičiněním, sebekázní a vůlí jako cizinec v mnohonásobně větší konkurenci amerického divadla, televize či filmu opravdu pozoruhodných uměleckých výsledků /.../ a pracoval s vynikajícími režiséry i herci /.../ zároveň mu při jeho bystrém intelektu nemohlo ujít, že s jeho hvězdným postavením v Praze se celé to třicetileté úsilí ani zdaleka nedalo srovnávat. V jeho repertoáru nad hvězdnými příležitostmi v titulních rolích spíše převládaly malé až střední úkoly, spolehlivý standard, řemeslo.⁷⁰

6.4 Nedostižný Falstaff

O čem se již dlouho v kuloárech šuškal, se nakonec potvrdilo. Jan Werich složil literární hold Williamu Shakespearovi. Udělal to po svém, jinak než jeho bývalý soudivadelník Voskovec v *Hamletovi*.

První nejasné zmínky nalezneme již ve Voskovcově listu z února 1957, v němž je Werichův nápad kvitován jako *vykutálený a velice, velice lákavý. Budeš jen muset opatrně, abys toho Shakespeara nepoškodil a zase aby nezůstal nějak škrobeně akademický*. Voskovec se zajímá i o formální stránku, konkrétně o verše. *Bude to ve verších, nebo opravdu volná adaptace v próze jen na Shakespearovi založená? Ptáš-li se, co já (podtrženo J. V.) myslím, řekl bych, že obé je možné, a skoro druhé se mi líbí více. Leč nechci se do toho plést – asi máš vlastní úhly neboli angels.*⁷¹

Co Wericha vedlo k rozvedení příběhu o Shakespearovu upozaděném hrdinovi a proč Falstaffa zpracoval právě určitým způsobem? To obhájí ve svém listu adresovaném Shakespearovi, který byl psán v únoru 1964. *Zalíbilo se mi velmi v Jindřichu Čtvrtém. Po mnoho let jsem si hrál s představou, že Falstaff, tak jak jste ho zhmotnil do lojové koule plné dětských rozmarů a sta-*

⁶⁹ TRÄGER, Josef. Dvě podoby jedné herecké tváře. *Divadelní a filmové noviny*. 23. 6. 1965. č. ročníku 9.

⁷⁰ JUST, Vladimír. Strhující kniha roku, kvalita nebo šlendrián? *Divadelní revue*, 2008, č. ročníku 19, č. výtisku 2, s. 65.

⁷¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 89.

řeckých choutek, by si zasloužil více pozornosti dnešního diváka.⁷² Falstaff totiž dokáže polechtat divákovu bránci, čehož je zapotřebí v každé době.

Werich na konci února 1964 zjišťuje Voskocův časový a pracovní harmonogram: *Nechtěl bys si zahrát v tom mém Falstaffovi třeba Lorda Chief of Justice, to je taková parádní role, která by se měla podle mě dělat s jazykem ve tváři CHYTŘE, náramně chytře, se skrytým smyslem pro humor. Ten pán je ŘÁD, the LAW, já bych chtěl, aby ho Falstaff potkal na ulici v Londýně jak to má být, jak vystupuje ten pán z Rolls Royce, v homeburgu,⁷³ strašně elegantní, jak tam peskuje Falstaffa, který se brání nehoráznostmi a vtipným hulvátstvím, jedinou to obranou božích bláznů proti Člověčímu Rozumu. A ten pán Justice pak v plné parádě doby, do které se převléká pomocí sluhů trochu jako Papež, rozprávěl s novým králem Jindřichem Pátým, který se také převléká z elegantního vycházkového obleku do kostýmů králů, jdoucích do Parlamentu, a když jsou oba v plné parádě, pak nemohou než být za jedno: a to Král slibuje Soudci, že se bude řídit jeho radou. S přípisem: přemýšluj a napiš mi, jestli ta koncepce, kterou jsem tu popsal nepodrobně jen hausnumericky /.../ vůbec drží vodu, jestli nejsem snilek z ghetta,⁷⁴ zakončuje Jan své psaní. Werich zde poprvé s Jiřím hovoří o spolupráci na připravovaném filmu založeném na dramatickém textu *Falstaffovo babí léto*. Záhy, již v polovině dubna 1964, se dostavily první pochybnosti a těžkosti, s nimiž se Jan svěřuje: *Pracuju na F. jako bobr, mám nejistoty, nevím, jestli na to stačím, prostě normálka. Uvidíme.*⁷⁵ Po dlouhém zírání a zavaření mozkových závitů se skutečně uvidělo, totiž, že se neuvidí zhora nic.*

Když bychom chtěli historii Werichova Falstaffa probrat po pořádku, začali bychom v listopadu roku 1963, kdy do Ameriky doléhají první zprávy o Werichově dokončené práci, na něž Jiří obratem reaguje v dopise Zdence Werichové: *Zároveň mi imponuje a mám radost, že /.../ dopisuje či dopsal svého Falstaffa.*⁷⁶ V prosincovém listu nabádá Jiří Jana k urychlenému zaslání textu.

O Werichova přepracovaného *Jindřicha IV.* se ihned začala zajímat brněnská i pražská divadla. Obě realizované inscenace byly nazývány *Jindřich IV.*, takže na první pohled nebylo možné rozeznat drama Werichovo od toho Shakespearova.

Werich se nejprve distancoval od únorové premiéry v brněnské Mahenově činohře, kde si údajně text přetvořili k obrazu svému. *Tak jsem jim řekl,*

⁷² SHAKESPEARE, William - WERICH, Jan - VLADISLAV, Jan. *Falstaffovo babí léto*. Praha: Svoboda, 1969, s. 7.

⁷³ V buřince.

⁷⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 97.

⁷⁵ *Tamtéž*. s. 104.

⁷⁶ *Tamtéž*. s. 66.

aby mě vyškrtli, tedy moje jméno (zachovavše uzus placení, ovšem), tak přijeli za mnou, udělali sebekritiku a teď to budou dělat v mé verzi.⁷⁷ Nalezla jsem pouze jedinou, dosti odsuzující kritiku na světově první uvedení tohoto dramatu, uloženou v Divadelním ústavu: *Werichov překlad a úprava Henricha IV. /.../ předpokládá aspoň jednoho velkého herce – na rolu Falstaffa. A. Navrátil a celá tato poloha inscenácie niesla sa však len v znamení prvkov nemej filmovej grotesky, „oživovanej“ siláckymi gagmi. Netreba zdurazňovať, že posun významov zotrel šírku problematik hry, a zabezpečiac sympatie Falstaffovej bande, vyvolal divákovo pohrdanie mladým kráľom Henrichom IV., ktorý sa po korunovácii zriekol bývalých kompánov.*⁷⁸

V Praze inscenovali Werichovu adaptaci v divadle S. K. Neumanna, kde byla premiérována v dubnu 1964. Režisérem byl Jan Strojček, výpravu vytvořil Vladimír Synek, Falstaffa hrál Jan Pivec, krále Jindřicha Ladislav Šimek a prince Jindru, rozpolceného mezi povinností a přirozeností mládí, ztvárnil Radoslav Brzobohatý.

K této druhé inscenaci byly kritické ohlasy hojnější. Pavel Grym v *Lidové demokracii* kupříkladu obdivoval Werichovy *lidsky silné i lidsky proměnlivé a křehké*⁷⁹ postavy. *Svobodné slovo* věnovalo velký prostor postavě Falstaffa – *milovníka dobrého pití a života, s nímž odmítá hazardovat ve jménu nejvyšších pojmů rytířské cti, je sólovým koncertem, rozehraným na širokém rejstříku humoru i tragiky.*⁸⁰ Redaktorka *Kulturní tvorby* Alena Urbanová ocenila Werichovo umění *proniknout k podstatě jednání, akce dramatické postavy, k podnětu, k důvodu, proč ta která replika byla řečena.*⁸¹ Recenzenti obecně hodnotily pozitivněji Werichův text, než-li inscenaci, třebaže jednohlasně vyzdvihovali Jana Pivce v úloze Falstaffa. Zarazilo mě pouze, že v drtivé většině článků se dočteme o překladu Shakespearova textu, nikoliv o adaptaci, parafrázi a podobně.

Uvedením na českých jevištích neměl život Werichova dramatu ustrnout. Jan zamýšlel zhmotnit svého alžbětinského hrdinu také na filmovém plátně. *No a Jasný a Trnka a já jsme se domluvili a uděláme z toho film. Takže teď vypukne strašná práce. /.../ Chci se vykašlat na dobu. Falstaff je věčná záležitost. Princ Hal taky. Je teď docela možno, aby se pohybovali v prostředích, které jsou nejvhodnější pro tu kterou scénu. Theoreticky: je-li účelnější, aby Falstaff byl blue jeans ošuntělý obtloustlý věčný kluk a flamendr na břehu moře v Cannes, dlužný taxikáři – a princ Hal, playboy, který jednou po otci pře-*

⁷⁷ VOSKOVEC, Jirí - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 93.

⁷⁸ Výstřížek z neidentifikovaných novin, uložený v Divadelním ústavu ve složce k této inscenaci.

⁷⁹ GRYM, Pavel. Babí léto rytíře Falstaffa. *Lidová demokracie* 26. 4. 1964, č. ročníku 20.

⁸⁰ *sch.* Falstaff contra Jindřich IV. *Svobodné slovo* 25. 4. 1964, č. ročníku 20.

⁸¹ URBANOVÁ, Alena. Falstaff v rozpacích. *Kulturní tvorba* 7. 5. 1964, č. ročníku 2.

vezme sto fabrik a loděnic a povede je výtečně. Playboy ve své Mercedes 330, bez blatníků, TAK TEDY PROČ NE?⁸² Werichova představa o filmovém zpracování Falstaffa byla, jak vidno, již v únoru 1964 zcela konkrétní a jasná. Není si sice jist, zda na takovýto úkol stačí, zda dokáže opravdu umělecky zkombinovat fantasií s realitou, ale jedním dechem připomíná, že *se to dá zjistit jedině tenkrát, když se o to pokusím*.⁸³

Spěchám, abych ti blahořečil.⁸⁴ Jásá Jiří Voskovec v březnu 1964 poté, co na jeden zátaž „zhltl“ Werichovu hru. Přiznává, že se jednalo o rychločetbu, na jejímž základě ještě nemůže poslat žádné konstruktivní připomínky a výtky. Pečlivé prostudování a porovnání s originálem bude samozřejmě následovat, slibuje Voskovec. Jiřího dopis pokračuje hovorem o klasicích světového dramatu, z nichž někteří by jistě tímto titulem zrhkli. *Bard Will by ti dal požehnání. On se za klasika nepovažoval – to jen my z něj klasika, právem, udělali – vypůjčoval si, adaptoval a hlavně zlepšoval* (podtrženo J. V.) *kde jaký podnět sám. Tudiž máš plné právo dělat s jeho totéž, pokud to děláš dobře, jako že děláš*.⁸⁵

Od konkrétního uměleckého díla se Voskovec ladně přehoupá k věcem obecného charakteru, tj. k originalitě, původnosti, problému parafrází a vykradačství. Tyto cesty od člověka k lidstvu, od hry k umění podnikal v listech velice často. Voskovec zhodnotí několika slovy také Werichův dramatický jazyk, který je bezesporu plný geniálních *nadávek, kleteb a kvílení, celá /.../ obrazivost chorob a neřestí, vokabulář chvástání a barokně plápolajících zhrdla-lží, právě tak jako to ubrečené vožralé lítostnictví a odporná /.../ Falstaffova sebeněha*.⁸⁶ Jiří nezapomene ani na jazykové nedostatky v podobě nadužívání slov cizích a přejatých a upozorní i na místa s *chudými a humpoláckými*⁸⁷ verši. Tyto výtky částečně padají i na hlavu Jana Vladislava, který byl Werichovi nápomocen s překlady Shakespearových veršů z angličtiny do češtiny. Mírně dotčený Voskovec ihned popichuje Wericha za to, že tuto práci nezadal přímo jemu. *Ale budto nevěříš mé znalosti shakespearevské angličtiny (pak jsi vůl), nebo sis myslel, že by mi to moc dlouho trvalo (a paks měl možná pravdu) – anebo, přísámboh, si myslíš, že ten tvůj to umí líp, než bych já, a pak jsi vepř se slintavkou*.⁸⁸ Voskovcovy výhrady vůči veršům přetrvávají i nadále. V březnu 1965, když se již na scénáři *Filmfalstaffa*

⁸² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 93 - 94.

⁸³ *Tamtéž*. s. 94.

⁸⁴ *Tamtéž*. s. 98.

⁸⁵ *Tamtéž*. s. 98.

⁸⁶ *Tamtéž*. s. 98.

⁸⁷ *Tamtéž*. s. 99.

⁸⁸ *Tamtéž*. s. 99.

v Praze pilně pracuje, se z New Yorku zdvihá hlas: *Rozhodně chci opravit všechny nebo skoro všechny veršované* (podtrženo J. V.) *části, tam je, synku Hynku,*⁸⁹ *ohromnejch blbostí, omylů a humpoláctví. Voni holt ty hoši neuměj anglicky – a když, tak jako kantoři – jen hlavou – ne uchem ani hubou – ne po herecku. To se musí spravit.*⁹⁰ Voskovec ujišťuje Wericha, že jakmile na takovou nesrovnalost narazí, ihned ji opravuje. Jiří nemá v úmyslu archaisovat jazyk, jde jen o to zachovat co nejvíc literárních obrazů Shakespearových a pokusit se o *ekvivalent* (podtrženo J. V.) *rytmu a barvy originálu. On totiž, hoch psal v podstatě písňové texty bez hudby. (A ovšem je herci nesmí zpívat* (podtrženo J. V.).)⁹¹

Mixování časů a dob, mezi nimiž by měl filmový Falstaff procházet, Voskovec hodnotí jako výborný nápad – *jen to musí být přesně* (podtrženo J. V.) *a bedlivě* (podtrženo J. V.) *provedeno, ty přechody s klaunskou logikou-nelogikou* (podtrženo J. V.) – *a nebudeš smět nechat Jasného dělat ty nejasný inspirační improvizace, ve kterých se pak divák ztratí. Mám nějaký nápady pro tu filmovou versi, ale rád bych si je dal chvíli táhnout hlavou, než ti je zablábolím.*⁹²

Jakmile se přiblížila doba, kdy se mělo začít na skriptu vážně pracovat, Voskovec se trochu distancuje. *Nechci sám moc zatím myslet na to mé začlenění do Filmstaffa neboli Falfilmu – tedy myslím scénáristicky – neboť nevím, co máš sám za lubem, a jak tam toho Barda máš umístěného.*⁹³ V příští větě usvědčí sám sebe z nepravdivosti, když přiznává, že se neubráníl a v mysli se mu již válejí *chuchvalce představ.*⁹⁴ Škoda, že tyto nápady vznikaly až roku 1965, zatímco scénář *Filmfalstaffa*, do něhož jsem nahlédla, byl z roku předešlého a není tím pádem jasné, zda a do jaké míry se v další verzi scénáře (jesliže nějaká další ucelá podoba vůbec vznikla) zohlednily uvedené Voskovcovy připomínky.

První scéna filmu, dle plánů z roku 1965, by zastihla Voskovce a Wericha na pražském Karlově mostě, kde se setkávají a odjíždějí do Barrandovských ateliérů. Jiří ji plasticky popisuje: *Měli bychom jet autem a povídat si – a za oknem by mělo plynout jen tak – v nemožných montážích asi třicet let nebo i pár století – jako monstruosní Foxův žurnál – a my tomu nevěnovat pozornost – a povídat si proti tomu gobelinu Hitlerů, Wilsonů, prvních májů, /.../ Einsteina vyplazujícího jazyk na žurnalisty, koncentráků /.../. A aby to bylo zároveň sranda. Jo. To se řekne, vid'. Ale udělat to. /.../ Snad bychom se do*

⁸⁹ Takto oslovuje v dramatu i scénáři král Jindřich IV. svého nezdárného syna Henryho.

⁹⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 167.

⁹¹ *Tamtéž*. s. 171.

⁹² *Tamtéž*. s. 99.

⁹³ *Tamtéž*. s. 159.

⁹⁴ *Tamtéž*. s. 159.

toho auta – helikoptéry – kočáru – člunu měli čas od času skrze celý film vracet – k těm dvěma lidem, kteří nejsou ani Shakespeare ani Falstaff, ale oba (podtrženo J. V.), a taky jen tak dva muský, co si povídají. Snad docela (podtrženo J. V.) nakonec, když na těch vysokých schodech Falstaff leží nepohnut – mrtev či spí, nevím – a ten mladej černej strážník křepce běží nahoru – ale pohlédne vzhůru, zakopne, neupadne (podtrženo J. V.), ale musí nabírat rovnováhu – třeba by se mělo, co na poslední (podtrženo J. V.) záběr filmu, strážník na koš balónu, který takřka narazí na schody – ale V+W v něm (Shake+Falstaff – ti z prologu – ti v civilu) vyprázdni pytel písku, který se sype na nehybného Falstaffa = V+W se na sebe quizzcally⁹⁵ podívají a jejich balón se s nimi vznese do Nikda.⁹⁶ To máme konec a začátek a co mezi tím?

Voskovec by považoval za nejvhodnější, kdyby oba zůstali v civilu, sami za sebe a čas od času se změnili v nejvyššího sudího a Falstaffa. Sudí nemá ve filmovém scénáři, do nějž jsem nahlédla, mnoho prostoru a lze předpokládat, že v průběhu roku 1964 a 1965 se stával figurou významnější, aby byl Falstaffovi co možná rovnocenným partnerem. O soudci a Falstaffovi se rozepisuje Jiří v lednu 1965. *Vím, že jen jinými slovy opakuju, co říkáš ty, ale chtěl bych jaksi zdůraznit, že bysme to měli bejt furt v podstatě my dva dramaturgicky řečeno, kteří jen „hrají komedii“. /.../ Ale aby tu byla ustavičná možnost ty figury dropnout a jít do našich (podtrženo J. V.) dialogů či poznámek jaksi pod čarou. Voskovec jásá, že v tomto případě by nebyla na překážku nedokonalá američtina, takže by film nepozbyl na autentičnosti. Kdyby bylo /.../ od počátku jasno, že tu jde o dva stárnoucí divadelníky a komedianty, kteří se po létech v tomto rozpolceném světě scházejí a hrají si se Shakespearem (podtrženo J. V.) jakožto praktickou meditací o divadle a světě, že jeden je Čech, ten druhý taky, ale zároveň Američan, a jak na tom nezáleží.⁹⁷*

Jak vidno, Werich s Voskovcem pomýšleli na americkou koprodukcí a počítali, že by se snímek dostal i do amerických kinosálů. Prozíravý Voskovec přemýšlel o úskalích dabingu, který by byl pro anglickou verzi nezbytný, leč fuška, jelikož čeští herci by Shakespearův originál museli mouthovat,⁹⁸ aby to vyšlo. A ještě jedna důležitá věc přidělávala Jiřímu vrásky: *Budeš mít někoho pořádného na Prince Hala? Já, co vidím ty český filmový milasy, jsou to děsný paznehti. Žádný kulky se mi nejevěj, ale snad sis někoho vyhlíd.⁹⁹* Nutné bude dle Voskovcova názoru zkoušet s herci minimálně čtyři týdny před samotným natáčením, jak se osvědčuje režiséru Sidneymu Lumetovi,

⁹⁵ Šibalsky.

⁹⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 188 - 189.

⁹⁷ *Tamtéž*. s. 159.

⁹⁸ Deklamovat.

⁹⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 159.

tvůrci filmu *Dvanáct rozhněvaných mužů*. Díky této předpřípravě *film dostane souvislost, vnitřní pevnost a logiku ve vývoji postav, má najednou linii, i když je natáčen v přeházeném sledu. A samo sebou se uspoří na drahém atelierovém čase, i exteriérovém*, doplňuje Voskovec.¹⁰⁰

Na jaře 1965 se Werich přiklání k černobílému snímku a Voskovec, ačkoliv s ním bezvýhradně nesouhlasil, se mu nemínil stavět na odpor. *You're the boss. This is your baby*,¹⁰¹ *já jsem jen pomocný nunvář*.¹⁰² Škoda, že v dochovaném scénáři *Filmfalstaffa* není tato otázka řešena, respektive nelze poznat, zda měl být film barevný nebo ne.

Jiří Voskovec marně proklamoval: *Nesmíme to zase nechat zemřít a zabřednout do barrandovského mlhna*.¹⁰³ (podtrženo J. V.). Příprava snímku stagnovala a neustále se komplikovala. Režisér Vojtěch Jasný z přípravy filmu po několika měsících vycouval a při hledání nového režiséra padla v květnu 1965 volba na Jiřího Trnku. Ani on se nestavěl k filmování žhavě a postupem času se stal přítěží místo přínosem, aniž by se o tom takto natvrdo hovořilo. Werich na Trnku nedal dopustit a Voskovec, který jejich blízký vztah znal, nechtěl Jana zbytečně dráždit. Když se Werich prvně zmínil o možnosti výměny režiséra, byl Jiří nadšen, pravíc na Trnkovu adresu: *Nevím, jak je s herci – ale v tom bych snad moh být nápomocen, ne? Že výtvarně, obrazově a vůbec filmově by to sved skvěle, je mi jasné – a podle toho, cos mi povídal ve Vídni, zdá se, že smysl a podstata celého filmu, to je mu blízké*.¹⁰⁴ Voskovec by se chtěl režijně podílet na práci s herci, jimž by pomohl zejména s blankversem, protože v Čechách *se s Shakespearovými verši dělají děsná svinstva, tedy herecky* (podtrženo J. V.). *No a to by jistě Trnka nedovedl specificky* (podtrženo J. V.), *technicky řemeslně opravit, i když by jistě cítil, že je to špatně*.¹⁰⁵

Myšlenku na natáčení si Voskovec s Werichem tlačili před sebou dlouho. První živá diskuse se mezi nimi rozproudila roku 1964, načež se napřesrok rozumně shodli odložit natáčení na rok 1966, což Jiří sice kvituje, ale ihned zdvihá prst a upozorňuje: *Došlo-li by k odkladu, představoval bych si to ovšem co nikoli neurčitý, nýbrž organizovaný* (podtrženo J. V.) *odklad, s prací pokračující od teďka, tedy že by vlastně count-down*¹⁰⁶ (podtrženo J. V.) *začal hned, po náležité dohodě a s plánováním pečlivých příprav*.¹⁰⁷ Voskovec by se

¹⁰⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 178.

¹⁰¹ Ty jsi šéf a tohle je tvoje „dítě“.

¹⁰² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 175.

¹⁰³ Tamtéž. s. 174.

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 175.

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 178.

¹⁰⁶ Odpočítávání před startem.

¹⁰⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 173.

organizace ujal rád osobně, kdyby v cestě nestála fyzická vzdálenost. Nabádá alespoň Jana k činorodé práci. *Musíme „festina lente“, ale hlavně „festina“.* – *A já ve svém šíleném světě of pressure and „stop clauses“*¹⁰⁸ *musím mít advance notice*¹⁰⁹ (podtrženo J. V.).¹¹⁰

Werich pracoval na scénáři a vlastně nikam nespěchal. Byl finančně zajištěn, zatímco Voskovec živil rodinu a vysvětluje v dopisech, že si nemůže dovolit sedět s rukama v klíně a čekat, až se začne točit. Není hvězdou formátu Gregory Pecka, Henryho Fondy a jiných, ani se neetabloval *mezi planetami zvící Petra Ustinova či Eli Wallacha nebo Liz Aschley a mnoha desítek jiných, ale zaplať Pámbu, mezi docela skromnými asteroidy, a kouká, aby se neproměnil v meteorit čili povětroň, který, jak známo, třením shoří. K tomu shoření třením o vzduch patří též fakt, že anžto dotýčný žije v kapitalistické společnosti (což má velké výhody a pro tyto výhody se byl tak rozhodl) – je ovšem vystaven ranám osudu bez ochran jiných, než co je nejplnější ustavičná zaměstnanost a možnost jakéhos takéhos spoření. /.../ A proto stojí služby tohoto člověka dolary, neboť s dolary stojí a padá.*¹¹¹

Takto Jiří Voskovec odůvodňuje, proč vyžaduje proplacení svého honoráře v dolarech. A spěšně dodává, máje obavu, že mu tuto výsadu má Werich za zlé, že nastalá situace je *výsledkem historických skutečností a neslučitelných hospodářských systémů. Ani ty, ani však já* (podtrženo J. V.) *nemůžeme být označováni za viníky. Kdybys eticky přesto se mnou nesouhlasil, pak myslím, bysme museli jedině celej podnik stornovat a zůstat jen, co jsme dosud, t.j. bratry a dvojníky. Rozhodně ani Falstaff ani Shakespeare sám by mi nestál za to, na tato kolena nejstarší s tebou najednou žít v nepřízni, se skrytými čmýrami a kvazikoulečnickiádami v duších. Mnohem raději bych pochopitelně na tatáž kolena s tebou Falstaffa uskutečnil, to říkat nemusím, a v mezích svých možností učiním i nadále vše, aby se to uskutečnilo.*¹¹² Werich v následujícím dopise ujišťuje přítele, že by mu nikdy nezáviděl výplatu v dolarech. Žárlivost opravdu nebyla náhrobním kamenem, který *Filmfalstaffa* zavalil.

Zdenka Werichová měla již v březnu 1965 oprávněné obavy, jak bude film vypadat a kdy vůbec vznikne. Režisér Jasný je tvůrcem velmi rozvláčným a nadto (jak dokázal ve snímku *Až přijde kocour*) *neumí vzít do rukou ne-milosrdné nůžky*,¹¹³ čímž pádem může být námět sebelepší, ale vypracování bude pokaždé pokulhávat. Zdenka se s tím Jiřímu svěřila, ale nebyla brána na vědomí.

¹⁰⁸Tlaků a uzávěrek.

¹⁰⁹Předběžné upozornění.

¹¹⁰VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 184.

¹¹¹*Tamtéž*. s. 172.

¹¹²*Tamtéž*. s. 173.

¹¹³*Tamtéž*. s. 162.

Musím se přiznat, přiznává v květnu 1965 Voskovec, že ačkoliv jsem to v sobě sám před sebou tutlal, tak, že hned jak jsem ho ve Vídni tentokrát spatřil a pak, jak jsme mu tu novou koncepci vykládali, jsem měl někde v podsklepi nemilé pochyby, jak ta mírná, tichá duš moravská se bude potýkat s tímto nelyrickým thematem a materiálem. Tohle není poesie kytíček a kočiček - tohle je epika homérská – a Bardovy blood and guts.¹¹⁴ A nikoli něžný humor, nýbrž hořká sranda – zkrátka to potřebuje kulky od začátku do konce. A jak říkáš kdo ví, snad si to někdy uvědomuje i on sám. Ale měl by pak mít tu počestnost to sám říct. – No, Jeníku, já doufám, že to všechno výjde a že bude možno se hocha zprostit.¹¹⁵ O měsíc později je Voskovec k Jasnému ještě kritičtější. Já myslím, že snad to, jak jsme mu to ze začátku žrali, je celkem pochopitelné vzhledem k tolika zajímavých, čerstvých a zdařilých elementů v Kocourovi. /.../ Byl ovšem omyl hned nevidět, že tohle není téma pro něj. Ovšem zase v Kocourovi bylo tolik hrubých chyb jeho vinou, že i to nás mělo varovat.¹¹⁶

Jiří Voskovec od počátku upozorňoval Jana na nebezpečí, kdy by příliš odvážná imaginace a symbolika přeskočila vnímavost průměrného, ba i kapánek nadprůměrného diváka.¹¹⁷ Jiří krom výtek a praktických připomínek popouští uzdu své imaginaci, když sděluje dopisnímu papíru své filmové vize: *Nešlo by, aby ses v tom filmu někdy vyskytoval jako dnešní, tak jak jsi, Jan W., v civilu, který se líčí do role Falstaffa, či jde na ryby ve falstaffovském kostýmu a sundává si ho, aby mohl lovit, nebo si naopak ty alžbětínské vysoké boty nechá, aby jich použil jako pstruhařských do proudu – a při tom při všem, kdykoliv takový „bridge“ nastane, vidím toto: tvoje stará bílá Tatra se někde vyskytne a ty jako mladej jedeš kolem, ptáš se na cestu, nebo jen tak máváš. A ty jako dnešní pán poradíš, nebo zamáváš zpátky, nebo dáváš jen ruku k uchu, protože toho řidiče neslyšíš. /.../ Třeba i Prince Hal, tedy herec, který ho hraje, by se mohl v takovém případě prolínat do mne (podtrženo J. V.).¹¹⁸ Zřejmě nosil v hlavě množství dalších nápadů, u nichž nelze posoudit, do jaké míry byly akcentovány ve scénáři. Jisté pouze je, že ve starší verzi, kterou jsem četla, se Falstaff nepohyboval v automobilu ale na žebříňáku, Werich vystupoval sám za sebe, nelíčil se do role, ale pouze diktoval své sekretářce dopis panu Shakespeareovi.*

Voskovcova představivost a nápaditost se dokázala nezadržitelně rozběhnout tehdy, když šlo o výjimečně zajímavý projekt. Chrlil myšlenky tak říkajíc ve velkém, uměl je popsat detailněji, poutavěji než Jan Werich a počítal

¹¹⁴Krev a vnitřnosti.

¹¹⁵VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 174 - 175.

¹¹⁶*Tamtéž*. s. 177.

¹¹⁷*Tamtéž*. s. 111.

¹¹⁸*Tamtéž*. s. 111 - 112.

dopředu s tím, že mnohé budou zavrženy. *Nejspíš si řekneš: nejlepší, co jsem v životě udělal bylo, že s tímhle troubou jsem přestal spolupracovat.*¹¹⁹

Zajímavé je, že Voskovec mnohem více promýšlí roli titulního hrdiny Falstaffa, než úlohu svou. Dokázal navíc uklidnit rozrušeného Wericha, když se vše nevyvíjelo přesně podle plánů: *Nemá ovšem cenu se zlobit a rozčilovat. Musíme si uvědomit, že konečný výsledek nezáleží ani zdaleka jen* (podtrženo J. V.) *na tom, na čem my dva se dohodnem, či rozhodnem. Bude-li obtíž příliš mnoho, tak to nevýjde, bude-li jich málo, tak to třeba výjde.*¹²⁰

Text divadelní hry vyšel poprvé roku 1964 jako *Veselá hra o smutku stárnutí sira Johna Falstaffa* v červnovém časopisu *Divadlo*, v čísle, které bylo celé věnováno jubilujícímu Williamu Shakespearovi.

Knižně bylo drama vydáno pod názvem *Falstaffovo babí léto* roku 1969 a jeho nedílnou součástí je též výše zmíněný dopis Williamu Shakespearovi, který slouží namísto předmluvy. Celý titul je dosti květnatý a ujasňuje autorství dramatu: *Hru JINDŘICH IV., I. a II. díl, kterou napsal WILLIAM SHAKESPEARE, přeložil a volně upravil JAN WERICH. Verše přeložil JAN VLADISLAV*. První edice byla doplněna kresbami Jiřího Trnky a drama se prodávalo včetně gramofonové desky. Knihu uzavírá přepis magnetofonového pásku, zdravice, kterou Jiří Voskovec nahrál v únoru 1965 u příležitosti Werichových šedesátin. Ve *Falstaffově babím létě* se konečně uskutečnil dlouholetý plán, který vzklíčil ve Voskovcově hlavě poté, co si přečetl báječnou předmluvu Jana Wericha k soubornému vydání dramatických textů Osvobozeného divadla. Zamýšlený výběr měl začínat hrou *Don Juan & Comp.*, který uvedl Werich a zakončit jej měla *Smoking Revue*, k níž chtěl připojit svůj komentář Voskovec. Soubor nakonec obsahoval i hry, za něž se Voskovec skoro styděl – *Premiera Skafandr* a *Líčení se odročuje* – a vyšla dříve, než se Voskovec s Werichem stačili dohodnout co a jak. Teprve *Falstaffovo babí léto* zrealizovalo tuto myšlenku s Werichovým prologem a Voskovcovým epilogem.

Voskovec vykládá Falstaffa, jak jej vnímá Werich, protože *my dva /.../ máme spolu takovou doživotní úmluvu, že jeden smí mluvit za druhého. Tak já vám tedy za něho řeknu, co si on myslí – protože co si myslí on, to si myslím taky a naopak.*¹²¹ Falstaff a princ Jindřich jsou kumpány, kteří spolu svorně procházejí celou hrou, načež se v závěru stanou nesmiřitelnými antagonisty, kdy Falstaffův život záleží na Jindrově libovůli. *Vykutálený to pár lehkomyšlných výtržníků, se před našima očima pod Shakespearovým perem vybarví do dvou tváří člověka – tedy Člověka s velkým Č.* Z klackovitého vý-

¹¹⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 112.

¹²⁰ *Tamtéž*. s. 170.

¹²¹ SHAKESPEARE, William - WERICH, Jan - VLADISLAV, Jan. *Falstaffovo babí léto*. Praha: Svoboda, 1969, s. 112.

tržníka může vyrůst dospělý muž, *tedy podle Jana dospívající Jindra dozraje v muže činu, doroste v bojovníka a vůdce, v pravého rytíře u Agincourtu.*¹²² Falstaff, jeho kumpán z let nezralosti nezestárne, nezmoudří nikdy. Navěky bude zakonzervován jako *stárnoucí flamendr a velkolepý chvastoun /.../, požívač a chtivý vykuk.*¹²³ Přerostlé, věčné dítě pídící se po všem, co mu přinese užitek.

Voskovec pozvolna přechází od postavy Falstaffa k jeho tvůrci a prezentuje veřejnosti Jana Wericha takového, jakým skutečně je. Nikoliv obecně známého národního umělce, ale člověka plného rozporů a kontrastů. Wericha, jehož obklopovali lidé moudří, tvořiví, *duše ušlechtilé* i (na první pohled zcela nepochopitelně) *figury potulné: karbaníci, šizunkové, půlpáni, otravové - kočebři, pišišvoři a zpropadenci.*¹²⁴ Obecně se mínilo, že Jan Werich si do charakteru Falstaffa promítl sám sebe, že rytíř John je nejvěrnějším portrétem Werichovým. Voskovec tyto řeči považuje za dezinterpretaci, způsobenou povrchním, zjednodušeným vnímáním Werichovy osobnosti. *Werich je Falstaff i Princ Jindra. Oba, to je on. Z napětí mezi těmato extrémny si vybudoval svoji barokní osobnost. Proto je Jan Werich ustavičný, živoucí tyátr. Představení, které nezná přestávky ani závěrečné opony. Celý jeho život se kotácí jako vrtošivá bárka mezi kontrasty poezie a frašky, mezi pílí a leností – mezi bohémskou nedbalostí a kázní badatele – a na půl cesty k oblačné lyrice a k neholené próze krváků a nedoložených drbů. /.../ Co se pamatuju, krouží Jan /.../ mezi těmato extrémními póly mračen olympských a bláta z návsí – mezi hudbou sfér a klením z hanbince.*¹²⁵

Tuto mladost (u Falstaffa nerozlučně spojenou s nezřízeností), z níž někteří muži nevyrostou, proklamuje i Falstaff ve filmovém scénáři, když křičí, udržujíc se v uctivé vzdálenosti, na skupinu přepadených mužů slova o mládí, které chce také žít. O mládí, jemuž se stárí, v této scéně zosobněné okrádanými kupci, staví do cesty. *Bijte, zabijte! Zařízněte ty housenky... Vy jste nepřátelé nás mladých.*¹²⁶ O několik desítek stránek dále obžalovává filmový Falstaff nejvyššího soudce země (jehož měl hrát J. Voskovec) těmito slovy: *Ctihodné Vašnostenstvo, vy co jste na prahu fyzického zániku, nesnášíte nás mladé, to je to! Vy měříte náš milostný žár hořkostí své žluče. Máte vztek, že jsme šibálové a že mládí s námi cloumá.*¹²⁷ Sudí je vyveden z konceptu touto

¹²² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 113.

¹²³ SHAKESPEARE, William - WERICH, Jan - VLADISLAV, Jan. *Falstaffovo babí léto*. Praha: Svoboda, 1969, s. 113 - 114.

¹²⁴ *Tamtéž*. s. 114.

¹²⁵ *Tamtéž*. s. 114 - 115.

¹²⁶ JASNÝ, Vojtěch - WERICH, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, s. 22.

¹²⁷ *Tamtéž*. 93.

nehoráznou drzostí a oboří se na rytíře Jana: *Vy se nestydíte cpát se mezi mladé, vy se svou žlutou tváří, bílou bradou, zpusťšený starobou si říkáte mladý? Fuj! Fuj! Fuj!*¹²⁸

6.5 Literární scénář *Filmfalstaff*

Text hry *Falstaffovo babí léto* na první pohled věrně kopíruje Shakespearovu poetiku, tj. vše se odehrává v historických kulisách a kostýmech, není zde žádná modernizace, kterou Werich zamýšlel do verze filmové. Drama je sice, stejně jako Shakespearova předloha, lokalizováno na různá místa Anglie, ale jinak staví primárně na hereckém projevu a slovním vtipu. *Filmfalstaff* byl naopak koncipován jakožto velkorysý projekt s exteriéry natáčenými u moře, leteckými pohledy, davovými scénami a množstvím trikových efektů. Zcela jako vytržena ze Shakespeara má být dle scénaria pouze hospoda u Kančí hlavy, která je dějištěm Falstaffova holedbání a poté *impersonace krále Jindřicha IV. a Jindry střídavě Falstaffem a Princem*. Totiž scény tak notoricky známé – jak praví scénář, že *ji nechceme interpretovat jinak, než shakespearovsky. Nechceme však snímat divadelně. Chceme využít filmové možnosti být přítomni v krčmě tenkrát!*¹²⁹

Dostala jsem se k druhému přepracovanému literárnímu scénáři *Filmfalstaffa*, který byl vytištěn v prosinci 1964 a dnes je k dohledání v Národním filmovém archivu, v sekci nikdy nerealizovaných scénářů. Je dobré mít na paměti, že po celý rok 1965 Voskovec s Werichem o textu živě diskutovali - v únoru při osobním setkání ve Vídni a v následujících měsících prostřednictvím dopisů. Nejedná se tedy v žádném případě o definitivní verzi filmového scénáře. Při pročitání dochovaného scénaria je zřejmé, že film předpokládal využít prvky divadelní, filmové (oddalování a přibližování kamery, střih,), animaci, maňáskové divadlo (rakvičková scéna, v níž Kašpárek mlátí krále), pantomimu (když Falstaff uvažuje nad Percyho mrtvolou), balet (ve scéně šermujícího prince a Percyho) a muzikálová čísla (rozdováděný dav pějící v krčmě songy na slova Falstaffových monologů).

Drobné obměny, které se v dialogích scénáře objevují oproti dramatickému textu, akcentují současnost a osobnosti 20. století. Například Falstaff v krčmě u Kančí hlavy obhazuje sám sebe: *Jestli je hříchem být starý a dobrá kopa, pak Karel Chaplin přijde do pekla.*¹³⁰ Vandrák Stín, odvedenec Falstaffovy směšné armády, podnítl Falstaffovu kratičkou úvahu o matkách, které jsou světlem

¹²⁸ JASNÝ, Vojtěch - WERICH, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, s. 93.

¹²⁹ *Tamtéž*. s. 25.

¹³⁰ *Tamtéž*. s. 36.

a otcích, kteří vždy zaclání. *Syn své matky: dost možná a svého otce stín. Tak tedy je syn ženy stínem mužovým: vsutku tomu tak bývá.*¹³¹ Toto nebylo do dramatu zakomponováno, protože ve hře mluví Falstaff sám k sobě. Není obklopen svým zuboženým vojskem sestávajícím z žebráků a kriminálních živlů, s nimiž se dostává do interakce.

Film se chýlí ke konci a Falstaff naposledy hovoří s Jindrou, který je uražen neuctivými slovy, která o něm Falstaff rozhlašuje za jeho zády. Text, který lze nalézt jen ve scénáři, je parafrází slov Jiřího Voskovce, když v doslovu k *Fastaffovu babímu létu* charakterizoval dvojedinost prince Jindřicha a Jana Falstaffa. Ve skriptu stojí: *To je (podtrženo J. W.) pravda, Jindro, ale jen kousíček pravdy. Kdyby byla celá pravda možná, pak my dva bychom byli jeden celý muž. Jenže člověk, který je naživu – je moc kousků pravdy, Jindro, jeden hezčí kousek než druhý. Jeden jsi ty a druhý kousek jsem já. Ten vypečený! Pravda celá, neměnná, to je ošklivá věc. Říká se jí Smrt a teď sedí v nohách tvému tátovi, kterého máš rád. Jdi, mylorde, abys nezhylnul tak zpustlý jak si byl, abys ukázal před nevěřícím světem poctivou svou proměnu, jak jsi měl vždycky v úmyslu. Já se moc opil, Jindro, tak, že ti čtu myšlenky. Je mi líto, že jsem vypadl z role. Sorry.*¹³²

Monology se ve filmu (oproti dramatu) zkracují a přeměňují v dialogy. Určité pasáže jsou prezentovány obrazem a nikoliv slovem. Mám konkrétně na mysli vzpomínky umírajícího krále Jindřicha IV. jak získal anglickou korunu. Monolog má být nahrazen horečnatou vizí se zvuky, hudbou a zpěvem. *A král sedí na posteli, jenže postel místo na nohou spočívá na čtyřech silných šlechticích. A před ním, ze tmy, se blíží rakev nesená šesti podobami krále. Jsou v dnešním civilu. V dlouhých zimnicích, někteří v uniformách generálů. Jdou pomalu a my vidíme, že jsou to všichni Bolingbrookové, tedy králové. Zastaví se před králem a v rakvi se posadí kdo? Trup bez hlavy.*¹³³

Není bez zajímavosti, že Werich s Jasným do scénáře zakomponovali také šokující události z texaského Dallasu z listopadu 1963. Scénář je obohacen i o Werichův dopis Williamu Shakespeareovi. V několika sekvencích jej civilní Jan Werich diktuje své sekretářce.

Více změn je obsaženo v poznámkách k realizaci (jak má který záběr vypadat, kde se odehrává, apod.), než-li v promluvách. Mnoho pozornosti je ve scénáři věnováno válečnému „karnevalu“. Stejně jako ve filmové povídce *Švejk* i zde je prezentována destruktivnost ozbrojených konfliktů. Zdůrazněna je dále též cykličnost dějin a s tím spojená pomíjivost – přelidnění a přetech-

¹³¹ JASNÝ, Vojtěch - WERICH, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, s. 54.

¹³² *Tamtéž*. s. 119.

¹³³ *Tamtéž*. s. 122.

nizování planety, z čehož nemůže vzejít nic pozitivního. Ve filmu s hlavním antihrdinou v osobě obhroublého zbabělce se řeší témata politická, sociální i obyčejně lidská.

Válka ve filmu neměla být věrnou rekonstrukcí středověkých válečných technik. Spiklenecký štáb je umístěn v atomovém bunkru a *protože nejnovější válka je záležitost po výtce technologická, budou mít válečníci oblečení bližší skafandrům než uniformám. Jen kukla na hlavě a kožesinové boty a vycpaná kombinéza odliší letce od tankisty, který je v protiatomovém gumovém obleku, jen má navíc haubnu*.¹³⁴ Nové technologie se mísí s metodami zastaralými, když se hlavní zvěd povstalců má objevit nad atomovým bunkrem v kukani vzdušného plavidla. V další scéně jsou spiklenci přemístěni do tradičního vojenského ležení a po několika dalších minutách mají opět k dispozici nejmodernější zbraně. Středověce oděný vyjednaváč Blunt se rozmnoží na několik malých obrazovek, z nichž hlásá královo poselství. *Během řeči vypne Worcester všechny obrazovky až na jednu. Ale to nestačí Prchlivci, který si přidá jednoho Blunta navíc, v jeho poloviční životní velikosti. Ale ani to mu nestačí a pustí si ho jako pidimužíka. Pak začne všelijak rozdujovat a ještě metamorfovat. Nazvody tomu všemu pokračuje Blunt, ten český konformista*.¹³⁵ Scénář nám, jak vidno, poskytuje i charakteristiky postav, co je kdo zač, jak má na diváky působit.

Vojenští velitelé si programově budují svou image prostřednictvím masmédií. Televize například přenáší v přímém přenosu vyjednávání mezi královským a vzbouřeneckým táborem a lidé v hospodách vše bedlivě sledují, aniž by na věc měli jednotný názor. *Jedni to berou vážně, druzí právě naopak. Ale všichni mají strach*.¹³⁶ Televizního vysílání, tohoto vlivného nástroje moci je využíváno k propagaci, k připomenutí věcí minulých, k poskytnutí informací o komkoliv. To vše ve snaze po vyzdvižení vlastních zásluh, či zdiskreditování protivníka, jako je tomu v uvedené sekvenci s Bluntem a Percym Prchlivcem. Jakmile je televizor vypnut, vrací se děj do středověku. Blunt opouští ve spěchu hrad a vyruší zbrojnoše konajícího potřebu.

Vizuální řešení bitvy zabírá ve scénáři několik stránek podrobného popisu. Pro představu si ocitujme krátký výsek: *Vojáček si váže rozbitou botu, drátuje ji. A uvidíme ho ještě víckrát ve všech uniformách a dobách a pouze opravuje rozbitou botu. To dělá už několik set let, během několika set bitev. /.../ Vojín A zabije vojína B jako Říman Galla. Tito dva, stále titěž, jenže vždy v jiném převleku, s jinou zbraní, se objeví mezi jiným válčením*

¹³⁴ JASNÝ, Vojtěch - WERICH, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, s. 45.

¹³⁵ *Tamtéž*. s. 61.

¹³⁶ *Tamtéž*. s. 62.

(podobnost s Jarryho *Králem Ubu* a vojenskou přehlídkou, jíž zajišťuje jediný muž) a jednou A zapíchne B, jinde zase B A. To proto, že pravda není ničí. Záleží tu na štěstí. Zde seznam jejich možných kreací /.../: B zabije A jako Karthaginec Římana. A zabije B jako Asyřan Babylónana. B zabije A jako Němec Francouze v první světové válce. A Rus – B Němce v druhé světové válce a tak dále... Bitva se rozehrává do stále větších rozměrů. Čím bude podivnější a fantastičtější, čím více se budou střídat různé DOBY a uniformy a zbraně, tím víc to musí být uděláno s naprostou samozřejmostí. Ale smysl bude asi ten: Vždy větší technika pobije menší. /.../ Kulomet zkosí pěšáky. Rakety zlikvidují kanóny. /.../ Sloni lidi. Bomby civilní obyvatelstvo. A dýka jakékoliv srdce. Atomová puma pak celý svět. /.../ Tyto scény všech válek, všech DOB, nemají budit hrůzu, spíš smích nad lidskou pitomostí válek. /.../ Situace, ve kterých je Falstaff, musí být komické (podtrženo J. W.).¹³⁷

Mezi vojenskými veliteli nalezneme skutečné osoby. Například velitel námořnictva Worcester se, dle sekundárního textu, pyšní pořádnými vousisky, s nimiž čas od času zapráská. Přesně takovými, jaké nosí Jiří Trnka. Není mi známo, zda se mělo jednat pouze o blízkou podobu, nebo se počítalo s Trnkou coby hereckým představitelem Worceстера. Velitelé jsou zkarikované charaktery toužící za každou cenu po slávě a obdivu. Dle Voskovcovy poznámky z března 1965 by postavy měly být více skutečnými charaktery a méně *posranými rytířskými dějáky*. Podstatné je určit, *jak je kterej starej, a kdo jsou: kerej blbej, kerej pašák, kerej kulhá, kerej má humor, kdo má třeba tik v obličej, kdo má rýmu, atd. Podle toho castrovat (tedy obsadit). Mám pocit, že Jasnýmu na takovejch věcech nezáleží – tak to nesmíme nechat na poslední chvíli.*¹³⁸ To samé platí v bleděmodrém také o vykutálených kumpánech Falstaffa. V této souvislosti je dobré poznamenat, že při pročítání scénáře nelze vést ostrou hranici mezi invencemi Jasného a Wericha. Jistá plochost postav nemusí nutně pramenit z pera Vojtěcha Jasného, protože ani v dramatické podobě Falstaffa nejsou šlechtici individualizováni.

Filmfalstaffa měly charakterizovat četné střihy korigující rychlost plynutí děje a zajišťující dynamické změny prostředí i nálad. Filmové médium je ve scénáři bravurně využíváno k zamýšlenému účinku. Konkrétně mám na mysli rychlé přechody z jednoho prostředí do jiného (například ve scéně, kdy král Jindřich a Hotspur odjíždějí do války a identickými slovy se – před identickým davem – loučí s poddanými), možnost animace a podobně.

Obrazy plačících žen všech věků a stavů jsou zde vystřídány obrazem do bitvy vystrojeného prince Waleského, který se ve zpomaleném záběru ladně

¹³⁷ JASNÝ, Vojtěch - WERICH, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, s. 78 - 79.

¹³⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 166.

snáší z oblak na hřbet svého koně, připomínajícího svou krásou bájného Pegasa. Posléze se princ setká se vzpurným Percym Hotspurem *a pak tasí meče a v tu ránu ztrnou v mrtvolkách a nastřihávají se obrazy a sochy slavných válečníků všech dob a národů. Je jich hodně. Ale jsou na jedno brdo. Někteří už bez rukou a tudíž i mečů.*¹³⁹

Právě koláže protichůdných prostředí od středověku po současnost, od toporné vznešenosti k ironii, zkratce, kýči mohly být na filmu tím nejzajímavějším. Literární scénář *Filmfalstaffa* proto obsahuje podrobné popisy prostředí a toho, co má divák na plátně vidět. Následovně měl například vypadat Falstaffův monolog o vínu, odehrávající se ve středověkém vinném sklípku, jehož stěny pokrývaly malby Arcimboldovy: *Zatím co Falstaff mluví, na obraze se děje* (podtrženo J. W.) *to, o čem hovoří, co popisuje čím dál tím víc jako pouťový vykladač. Děje se to nikoliv* (podtrženo J. W.) *animovanou malbou, nýbrž* (podtrženo J. W.) *rychlými změnami nepohyblivých záběrů detailů malby. Autorem takového pojetí je Trnka, který to podobně dělal v mé pohádce o rybáři.*¹⁴⁰

Vizuálně velice působivou scénou (mohu-li soudit z pouhého čtení scénáře) je tzv. schodiště dějin, na němž král kárá svého syna, načež se mladý Jindřich vzchopí a táhne do bitvy pro čest osobní, svého rodu i vlasti. *Princ kráčí po schodišti dějin nahoru. Je oblečen v dnešním civilu. Za ním v temném /vesmírném/ prostoru se střídají obrazy státníků, buď jako diapozitivy starých obrazů, nebo pohyblivé filmové obrazy, nebo záběry slavných hrodek u nichž se třese listí ve větru. Nebo jako voskové, naprosto věrohodné figury slavných státníků v životní velikosti /nebo také v miniatuře/. Časová posloupnost nemusí být přesná, spíše naopak. Starověký tyran a současný krutovládce se mohou dokonce velice dobře vyjímat vedle sebe. Nesmí to být uděláno jako polyekrán, nebo jako Laterna magika, to by bylo moc technické. Spíše jako bychom šli schodištěm velkého zámku, nebo hradu, kde na chodbách, ve výklencích jsou obrazy předků. Jenže tady nejde o rod, ani o národ, ale o lidstvo. Princ stoupá po schodišti s otcem, který jej peskuje a čím jsou výše, tím více schodiště ztrácí na nádheře, stává se činžákovitým, běží přes pavlače /.../. Z oken jiných pavlačí vykukují lidé /kteří se také mezi sebou hádají a rvou/, ženské jako při rodinných hádkách v domě na předměstích světa. Jen sem tam někdo civí, čte, jí, nebo si prohlíží lupou známky a zvedne nechápavě oči.*¹⁴¹

Scénář předepisuje také vhodnou hudbu, která má doprovázet zejména scény z válečného pole. Jde o vojenské pochody s převahou žestů, anglický pochod známý z filmu *Most přes řeku Kwai* či varhanní koncert.

¹³⁹ JASNÝ, Vojtěch - WERICH, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, s. 51.

¹⁴⁰ *Tamtéž*. s. 57.

¹⁴¹ *Tamtéž*. s. 41 - 43.

Zhmotnělé obrazy, barvy, stříhy, prolínání toposů a časových rovin a samozřejmě spolupráce V+W. To všechno sliboval *Filmfalstaff*. Překvapilo mě, že Voskovcův herecký part nebyl (ve verzi z roku 1964) rozsáhlý. Jakožto nejvyšší sudí se měl objevit na obrazovce pouze několikrát – jednou v rozhovoru s Falstaffem a posléze ve společnosti mladého nastupujícího krále Jindřicha V., jehož přízeň si získá svou výmluvností a poníženým jednáním. S Falstaffem se náhodně potkává v krčmě a připomíná mu předvolání k soudu ve věci podvedené hostinské, paní Čiperné.

O to aktivněji se Jiří podílel na scénáři svými nápady a poukazoval na nedostatky, ačkoliv nejprve chtěl nechat Wericha porodit a ošetřovat své „dítě“ samotného. Voskovec nesouhlasil s prudkým začátkem, který diváka bez přípravy vrhá do dialogu mezi Jindřichem IV. a Percym o vydání zajatců. Dlouhá historická expozice by podle Voskovce nebyla vhodná, *ale nějak se hned zpočátku musí udělat srážka mezi Percyho domem a Bolingbrokem jasná a srozumitelná. Snad by šlo užít Shakespeara, kterej místo té jediné scénky by radši s herci udělal pár fragmentů několika* (podtrženo J. V.) *scén a spojil je jasným výkladem (ne profesorsky nebo historicky – spíš po režisérsku, živě /.../ – a zároveň zahrát pár citátů.)*¹⁴²

Jiří dále citelně postrádá krásný výstup Percyho Hotspura s jeho manželkou, živou a atraktivní ženou. *Ona je na něj žhavá do postele – a on je žhavej jenom do války, momentálně. Má zkrátka před premiérou – a na postel nemá myšlenky. (Nemusí být ta scéna celá – kus jí – snad to by šlo jaksí v „Shakespearově režii“.)*¹⁴³

Výčet je v tomto Jiřího listu z března 1965 uzavřen připomínkou, že scénář je nutné mít ve finální podobě dříve, než se bude natáčet. Spoléhat se na „place“ na Jasného improvizací umění nepovažuje Voskovec za prozíravé. *Což neznamena, že se nemůže na něco nádhernýho přijít na místě. Ale nesmí se z toho dělat systém a spoléhat* (podtrženo J. V.) *na návštěvu Múzy v nevytopeným pokoji bez nábytku. To se Múza nasydne nebo uteče do blízkého záměčku k panu hraběti, a tam pak tvořej románek na satínovejch prostěradlech a u dobře předem připraveného souper pro dva.*¹⁴⁴

V publikaci o V+W a jejich dialogích přes železnou oponu F. Cingera a K. Koliše nalézáme výňatky z jiného scénáře, snad uloženého v Památníku národního písemnictví v pozůstalosti Jana Wericha, snad někde jinde. Každopádně se zde již počítá se zapojením Jiřího Voskovce do role Shakespeara. Text má pocházet z dubna 1965 a je tedy zhruba o rok mladší než výše popisovaný *Filmfalstaff*.

¹⁴² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 166.

¹⁴³ *Tamtéž*. s. 166.

¹⁴⁴ *Tamtéž*. s. 167.

Scénář není precizně popsán, takže nelze porovnat změny, které se s ním udály. Koliš s Cingerem použili jen několik málo úryvků pro ilustraci. Například závěr je shodný s předešlou verzí, ale zbytek stojí za to odcitovat.

Obraz 1, Karlův most, exteriér – den.

Voskovec + Werich sejdou se na mostě

Werich: Shakespeare.

Voskovec: Falstaff.

Werich: S vámi jsem chtěl mluvit.

Střih.

Obraz 2, filmové ateliéry – den.

V+W, tedy W a Shakespeare. Werich vysvětluje Shakespeareovi v duchu dopisu, proč si oblíbil Falstaffa. /.../

I. TITULEK FILMU

Během rozhovoru přinesou V+W namalovaný titulek, opřou o zeď nebo jinak ke schválení. V+W přeruší dialog po dobu potřebnou ke přečtení toho kterého titulku. V+W pokračují v hovoru, jdouce ateliérovým prostorem.

Obraz 3, abstraktní schodiště, ateliér.

V+W dojdou ke skupině herců v civilu, s rolemi v rukou, u schodiště vedoucího vzhůru, z praktikáblů.

Werich: Proč nezkoušíte?

Herci: Král není. Nevědí proč. Prej nepodepsal smlouvu, má jiný film.

Werich: (mluví ke Shakespeareovi) Nevzal byste to? Jen kvůli zkoušce?

(A dává mu skript)

V/Sh/: Znam to z paměti (A začne první verš originálu.)

Werich: Ne. Začínáme tam, jak král chce, aby mu Percy vydal zajatce, kterých se zmocnil u Helmedonu.

Herec – Percy: Jenže já tvrdím, že to dnešní divák nepochopí.

Shakespeare: Zajatci už nejsou.

Werich: Jakkak by nebyli. A někdy je vyměňujeme za buldozery a za traktory... jdete nahoru po schodech...

Voskovec: Cestou vládců – aby spadli hodně z vysoka.

Od této chvíle Voskovec hraje co Shakespeare Jindřicha IV.¹⁴⁵

¹⁴⁵ CINGER, František - KOLIŠ, Karel. *Voskovec + Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 142 - 143.

*Je to děs, že jsme to my dva neudělali. Já do smrti neznám, co se vlastně po naší vídeňské konklávě stalo. Vypadalo to tenkrát tak nadějně. – Byl by to krásnej film. Mám hrozný pocit, žeš mi nevěřil, když jsem navrhoval, že bych to moh narežít v Praze já. Ale snad ti křivdím. Nevím. Dnes je stejně pozdě.*¹⁴⁶ Tak lituje Voskovec zmařené šance v dopise z března 1967.

Jan Werich se nestal filmovým ani divadelním představitelem Falstaffa. Pro Wericha, který si rád upravoval texty dle své potřeby, by to byla ideální příležitost – vytvořit si svůj vlastní scénář a zahrát si v něm hlavní roli. Dochovaly se pouze obrazové i zvukové nahrávky (např. *Černá hodinka s Janem Werichem*), na nichž předčítá výňatky z Falstaffa. Domnívám se, že pro toho Jana Wericha, kterého jsem poznala prostřednictvím *Korespondence*, bylo ztroskotání filmu o požívačném, přerostlém dítěti Falstaffovi jedním z nejcitelnějších neúspěchů v kariéře. Skutečnost, že v 60. letech hojně točil a získával za své výkony i zahraniční ceny, mu tuto zmařenou příležitost vynahradila ztěží.

¹⁴⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 344.

7 Satira od A do Zet

Jan Werich stál v 60. letech, kdy pracoval na Falstaffovi, mimo běžný divadelní provoz. Přitom ještě několik let předtím byl nejen hercem, ale též osobou zodpovědnou za bezproblémový chod celého divadla. V druhé polovině 50. let zastával funkci ředitele Divadla Satiry, roku 1958 přejmenovaného na Divadlo ABC, které sídlilo v paláci U Nováků. Zde byl uváděn lehčí žánr komedií, do nichž se často zakomponovala i satira na stávající komunistický režim. Po dobu Werichova aktivního „funkcionování“ (1955-1960) zde bylo premiérováno čtrnáct inscenací.¹ Mezi nimi byly hry Osvobozeného divadla (*Caesar*, *Balada z hadrů*, *Slaměný klobouk*, *Těžká Barbora*), dramata českých autorů (Vítězslav Nezval: *Milenci z kiosku*, Josef Kainar: *Nasredin*) i české premiéry děl zahraničních autorů (Nazim Hikmet: *Byl Filip Filípek nebo nebyl?*, Joseph Kesselring: *Jezinky a bezinky*, Alberto Perrini: *Čert nikdy nespí*). V případě Hikmetovy hry šlo dokonce o premiéru světovou.

Sám Werich byl překvapen, jak vysoké návštěvnosti se Divadlo Satiry těšilo. Roku 1956 o tom píše Voskocovi: *Moje divadlo, zdá se, zaujalo hlavně mladé lidi. Duchem a věkem také. Obracejí se na mně mladí lidé v dopisech, chtějí rady, posílají mi hry k posouzení a mnoho, strašně moc herců a hereček chce k nám. Mám z toho radost, i když mi to zabere někdy moc drahocenného času. A všichni se ptají po tobě – až mne to někdy sere (nesere!).*²

Voskovec si z příteleva postavení trochu utahuje v listu z Británie, kde byl angažován jako Frank v inscenaci *Deník Anny Frankové: Na ostatní stížnosti a sdělení odpovím záhy. Mám fofr. A nemám, jako Vy, staff úředníků a fámulů, aby mi pomáhali (-ly). Jsem chudý zaoceánský herec, kterej přijel do Londýna na sezónu a nemůže si takovej luxus dovolit.*³

Werich se o dva roky později sám podivuje, jak plynule a nenápadně se proměnil v divadelního ředitele se všemi negativy v tomto slově obsaženými.

Divadlo Satiry / ABC si v době Janova ředitelování stálo ekonomicky velice dobře. Odliv návštěvnického zájmu, který v druhé polovině 50. let postihl Československo, se jej citelně nedotkl. Jako jediná divadelní scéna hrála roku 1959 přes léto, protáčejíc *Jezinky a bezinky* a *Milence z kiosku*. *U nás máme stále nejlepší návštěvy, ale není denně vyprodáno. Hlavu si však nedělám, maje jednu udělanou, i když mohla dopadnout líp.*⁴ A jinde čteme: *Divadlo jde stále nesubvencovaně, dokonce jsme koncem roku (1958) odvedli výdělek*

¹Podle elektronické databáze inscenací na stránkách Divadelního ústavu.

²VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 83.

³Tamtéž. s. 81.

⁴Tamtéž. s. 117.

*150 hadrů. Nejlépe jdou hry, které napsali ti dva volové z Křemencárny a kde hraje ten tlustej. Někdy si myslím, že to všechno je podivný sen.*⁵

7.1 Husaři a snaha „osamostatnit“ divadlo

Werichovi byla jeho popularita překvapivě přítěží. Byl totiž pevně svázan s touto scénou ve Vodičkově ulici, kde zastával funkci ředitele, dramaturga, režiséra i herce. *Shodou okolností hraju teď skoro denně, což mne hněte,*⁶ píše Jan v únoru 1957. Důsledkem toho se cítí být *vrakem /.../. Nedělá to tak téměř denní hraní jako spíše ta nepřeborná tisícovka niců, co umoří osla. Snad bych to měl poopravit v ten smysl, že je to tisícovka oslů, kteří umoří člověka.*⁷

Mimo fyzickou námahu a velkou zodpovědnost Werich chtěl nechtěl čelit všudypřítomné lidské blbosti, která neměla nutně co dělat s politikou. *Ona se blbost po politice vozí, neboť jest to nejlepší a nejlevnější vozítko, ano, ale to jen proto, aby se dostala rychle dopředu. Kdekoliv na světě (tohle přidávám pro ev. censored, dítě to oné blbosti). Poslední dobou opět se mi vyskytly na mé cestě uměním příznaky různých pitomostí a khvázikoulečnickorkovin, o nichž jsem se domníval, že již dávno nejsou v módě. A ještě jsou.*⁸

Mezi nejúspěšnější představení patřil *Caesar* (premiérováný 12. listopadu 1955), hra z repertoáru Osvobozeného divadla. Dále pak *Husaři* Pierra Aristida Bréala, jejichž premiéra 11. prosince 1956 byla úspěšná a Werich jí prokoval několik stovek repríz. Jan Werich ke svým hereckým kreacím bezpodmínečně potřeboval partnera, jehož našel v osobě Miroslava Horníčka, který se záhy začal uplatňovat také jako režisér.

Kritik z *The Times* napsal po návštěvě jednoho z představení *Caesara* následující článek s titulkem *Československá satira náznakem změněných poměrů: První představení nejodvážnější politické satiry od doby komunistického převratu bylo uvítáno bouří smíchu a dlouhotrvajícím potleskem Janu Werichovi, nejpopulárnějšímu komiku Prahy, za jeho parodii partajních byrokratů, trvajících na stalinském kultu osobnosti. Werich je velice populární mezi Čechy jako tradiční zastánce malého člověka. /.../ Jako takové bylo divadlo režimem dlouho trpěno a povzbuzováno jako pojistný ventil veřejného mínění. Z toho důvodu hra tak odvážná, jako je tato, neznamena ještě, že lze očekávat radikální změnu ve vládě této země, avšak přinejmenším je to*

⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 189.

⁶ *Tamtéž.* s. 83.

⁷ *Tamtéž.* s. 92.

⁸ *Tamtéž.* s. 92.

*náznak měnících se poměrů.*⁹

Werich si chválil své písňové texty, které napsal do *Husarů*, jež mu zhudebnil Jan Rychlík. V recenzi uveřejněné ve *Svobodném slově* je navzdory tomu podotknuto, že orchestr Karla Vlacha zde není cele využit. Dále Werich od základu „překopal“ třetí jednání, *protože to originální bylo slaboučké. Mám tam pěkná místa, lidi chvílema brečej, ale jinak moc řvou. Rád to hraju. Říkám tam některé zajímavé vlastní úvahy, jako např. já už nejsem tak mladej, abych byl hloupej, ale ještě nejsem tak starej, abych byl moudřej. – A kupodivu zabírají i takové věci. /.../ Škoda, že se nemůžeme vzájemně vidět hrát. Jednak bychom z toho měli oba radost, a pak věřím, že bychom si mohli svěřit moc zlepšováků. Neboť na sebe dáme.*¹⁰

Jelikož Jan píše o *Husarech* jako o něčem notoricky známém, co není třeba blíže specifikovat, dozvídáme se podrobnosti o inscenaci paradoxně z listu Jiřího, který *Husary* nikdy neviděl. Měl k dispozici pouze několik fotografií, jež mu zaslal Werich. *Ty jsi taky reportér něco úžasného. Píšeš mi už měsíce o „Husarech“, jako kdybich byl jasnovidce nebo vzdělanej. /.../ Vypadá to jako opravdu báječné představení. Oba, ty i Horníček, vyhlížíte, jako že jste v tom moc a moc dobrý. To se, jak víš, na fotografiích pozná. Některé tvoje pózy, jako ta vysoká, taková vytažená, záběr trochu zdola mi připadala opravdu „great“... myslím to ve skutečném, vážném slova smyslu, ne v hollywoodském slangu, v němž, vše co je o. k., je hned great. /.../ Kostýmy jsou skvělé. (Vás dvou, myslím. Ty ostatní mně nenadchly. On se taky kostým musí umět nosit. To ty a já bychom mohli učit – ale ať se to naučej sami. My se to taky naučili sami.)*¹¹

Něco málo se dozvíme i z recenzí uveřejněných v dobovém tisku, které uchovává Divadelní ústav. *Málokdy se u nás na divadle rozehraje začátek představení tak svižně, spádně a živě, jak se to podařilo režii M. Horníčka, zdynamisováním konverzací v úvodním dějství.* Tento spád lze zčásti přičítat i Werichově textové úpravě. Nepřekvapí, že výkon Horníčkův a Werichův je veleben. *Také ostatní herci se rozhýbali italským temperamentem, rozmluvili se románskou výřečností i kmitavou gestikulací a změnili se v postavy s jiskřivostí v krvi i těle.* Recenzent *Svobodného slova* o pár řádků níže svá vlastní slova popře, když píše o Jaroslavě Adamové v roli služebné Cosimy, která jediná dokázala vyčlenit svou postavu z šedé masy vesničanů.¹²

⁹ CINGER, František - KOLÍŠ, Karel. *Voskovec + Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 65 - 66.

¹⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 96.

¹¹ *Tamtéž*. s. 88.

¹² Recenze ze *Svobodného slova* dohledatelná v elektronických přílohách k inscenaci *Husarů*, u níž nebyly uvedeny žádné bližší údaje (např. datum vydání).

Povinná každovečerní přítomnost v divadle Wericha vyčerpávala a byl proto nucen vyhledávat tituly, které by se obešly bez jeho herecké účasti. Zmiňuje se například o připravované inscenaci irské hry Donagha McDonagha s názvem *Happy as Larry* (*Šťastný jako Larry*), na níž se měl scénograficky podílet Jiří Trnka. Nikde jsem si ovšem nepotvrdila, že se tato premiéra v Divadle Satiry uskutečnila. Kvůli novým hrám a inspiraci Werich cestoval do Londýna, Berlína a na další místa Evropy.

Bez Werichova herectví se dále obešlo uvedení hry *Helenka je ráda aneb Slaměný klobouk* (premiéra 15. dubna 1957), která měla podobu vaudevillu. Jan se aktivně zapojil pouze coby upravovatel, když vyškrtal násilné aktualisace, jež mu byly proti srsti.

Prekážkou, jíž lze zdolat jen s velkým vypětím sil, je herecký soubor, v němž soudobí herci a herečky *jakoby okorali*. *Až na pár výjimek – a to jsou právě ty starší – veškerá ctižádost žádná. Ano, ctižádost jest býti na plakátu, ale potýkat se s něčím, jít na věc od lesa, a zase jinudy, ho ho!, to by dalo moc práce. A lidí, kteří umí řemeslo, valem ubývá.*¹³

Inscenace, v nichž Jan nehraje, se premiérují také v roce 1959. Konkrétně mám na mysli *Nasredina* Josefa Kainara (20. února) a Dürrenmattovu *Návštěvu staré dámy* (16. října), o nichž se Werich okrajově zmíní v dopisech. Kainarův dramatický text Werich chválí pro jeho kvality a píše, že na konci inscenace diváci pláčí, proti čemuž se ozývají výhrady. Obecenstvo se chce smát, jelikož smutku je vůkol habaděj. *Snad mají pravdu, já myslím, že ne docela. Plakat je někdy lepší než smích, nic se nemá generalisovat.*¹⁴ Ani *Návštěva staré dámy* není hrou vyvolávající smích hlediště. Právě pesimismus a neúctu k člověku vyčítali této inscenaci kritici v recenzích.

Jan Werich samozřejmě hrál v divadle i nadále. Například v *Baladě z hadrů* (28. října 1957 – první premiéra nově přejmenovaného Divadla ABC), jež úspěšně prorazila za všední obzory Československa. Voskovec nebyl nadšen, že v divadle nasadili na repertoár tuto potenciálně nejlepší hru Osvobozeného divadla, která žel trpí přílišnou tendenčností a papírovostí. Režie Jiřího Nešvadby nebyla úspěšná a podle Werichových slov musel inscenaci předělat Miroslav Horníček. *Uspěch to má, ovšem nikoli u mně. Chci to mít lepší,*¹⁵ svěřoval se Jan v prosinci 1959. Werich se s divadelními prkny rozloučil v *Těžké Barboře*, kterou musel očistit od mladického optimismu V+W.

¹³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 95.

¹⁴ *Tamtéž*. s. 189.

¹⁵ *Tamtéž*. s. 174.

7.2 Dvě tety a tučet

Tak zněl návrh Zdeny Werichové na překlad titulu americké hry Josepha Kesserlinga *Arsenic and Old Lace*. Název se neujal a dnes se běžně hraje jako *Jezinky a bezinky* či *Utrejch a staré krajky*. Mladý Ján Roháč coby režisér (*kluk je šikovnej jako opice a ví, co chce*)¹⁶ a výtvarník Josef Svoboda, s nímž divadlo spolupracovalo při inscenaci *Husarů*, se na uvedení *Jezinek a bezinek* podíleli. Scénu popisuje Jan v listu do Ameriky následovně: *Realistický viktoriánský pokoj se schodištěm, které vede do ničeho. Schody, které vedly z konkrétního světa do světa Teddy Roosevelta*.¹⁷ Čtyřiasedmdesátiletá Otýlie Beníšková, v jedné ze dvou hlavních rolí ženských úloh, pracovala prý s obdivuhodnou energií. Posléze byla alternována Natašou Gollovou. V polovině roku 1957 vše zdárně směřovalo k premiéře, když se rozvinula diskuse o vhodnosti či nevhodnosti Kesserlingovy komedie. *Jezinky a bezinky* se premiérovaly teprve o tři čtvrtě roku později, na jaře 1958.

Problematické byly zvěsti o tom, že se v paláci U Nováků připravuje cynický, pobuřující kus o vraždách a neúctě k člověku. Werichovi tato „šuš-kanda“ neušla a ačkoliv jí zpočátku nevěnoval pozornost, musel změnit názor, neboť inscenaci hrozil zákaz z vyšších míst. *Přestat zkoušet se mi nechtělo. Hercům se pracovalo dobře, /.../. I zašel jsem za panem ministrem*,¹⁸ *který se vždy ke mně choval objektivně a laskavě a svěřil jsem se mu s obavou, která mně v té době jala se jímat: Nečiníš, chybu, Jene? Neuvádíš hru, která by třeba mohla být nepochopena? Je to přínos dobré? – A projevil jsem touhu po radě, pomoci, a navrhl jsem, že bychom udělali uzavřenou premiéru jen pro zvané, abychom se ujistili, ujasnili, usmažili, uvařili, usměrnili, upevnili. To se stalo*,¹⁹ popisuje v srpnu 1957 celou situaci obsírně Jan.

Na generální zkoušku vybral Werich pečlivě obecnstvo z řad úředníků Ministerstva školství a kultury a dalších organizací. Ředitel Werich přivítal příchozí před oponou projevem, který se skládal z prologu Goethova *Fausta*, v němž ředitel, komik a básník vedou rozhovor o umění hereckém a dramatickém, stejně jako o tom jak se zavděčit vrtošivému vkusu diváků. Následovalo představení, pro něž má Werich pouze slova chvály. *Výborně obsazené, výborně zahrané, s elánem a touhou přesvědčit, že jde o srandu a ne o cynismus. /.../ Viděl jsem tváře obvykle důstojné, vědné, vědoucí i vedoucí jak se leskly slzami smíchu. Leč hlava má kučeravá mi říkala, Jeníku, nedej se mást! Četls přece Pavlova, víš o podmíněných reflexech vyšší nervové soustavy. Víš*

¹⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 111.

¹⁷ *Tamtéž*, s. 111.

¹⁸ V tomto období (červen 1956 – září 1963) byl ministrem školství a kultury František Kahuda.

¹⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 112.

přece, že za navyklých okolností tato soustava dovede inhibovat přirozené reflexy a nahradit je reflexy trpělivě a pracně indoktrinovanými právě za oněch navyklých okolností. A představení v divadle, dokonce představení, které se tolik vymyká obvyklým okolnostem, může vyvolat spontánní reflexy, ale právě ne trvale!²⁰ Po skončení představení byla naplánována diskuse s některými diváky, jež se nekonala. Alespoň ne bezprostředně. Dva dny uplynuly, rozprava proběhla a Werich z reakcí usoudil, že nasadit *Jezinky a bezinky* není za daných okolností vhodné. Víme oba, ty i já, že to není hra, za kterou by člověk dával ruku do ohně. Otázka cynismu je směšná, ovšem. *Tartuffe* by ji asi vznesl též. Ale víme oba, že je to lehká hra, nemající velké poslání, ne typická pro americké písemnictví.²¹

S novým rokem 1958 se poměry změnily, když soudruh Nikita Chruščov dal vzniknout kulturní dohodě s USA. Toho využil Werich, který se opětovně zajímal, zda by mohl uvést *Jezinky a bezinky*. Svolení mu bylo uděleno a podmíněno prologem, v němž se objasní, že *ta hra je vlastně satira na morbidní hry míněné vážně. No to udělám, neboť – ať žije polopatismus! Tím jsem ti opravdu sestručně a stručnoučce vylíčil mezi jakou pakáží dělám rabína.*²²

Werich tento obrat popisuje v listu psaném ve Vídni v únoru 1958, na nějž Voskovec reaguje mimo jiné takto: *Je to zajímavý že ty mně píšeš obyčejně nejpřesněji a nejhlouběji třeba z Vídně – či aspoň z Velhartic – a já tobě z Quadalajary či z Everglades, Fla. /.../ To je jako když v Bibli a tak chodili občas proroci a králové do pouště. Ono v cizím prostředí a o samotě se člověku nějak uvolnějí ty důležitý (podtrženo J. V.) pocity a taky ihned víš, s kým bys právě nejvíc potřeboval komunikovat.*²³

V programu k inscenaci *Jezinek a bezinek* byl otištěn článek Jana Wericha s názvem *Detektivky a zdravý rozum*. Na začátku Jan přiznává, že se rád bojí a vzpomíná na éru Osvobozeného divadla, kde se také inscenovaly detektivky. Přitom *Premiéra Skafandr, Gorila ex machina aneb Cliftonovo kládívko* ani *Líčení se odročuje* nezapřely poetiku V+W. Z nich nejvydařenější byla údajně druhá z nich, *protože to byla parodie. Je zvláštní, že parodovat je snazší, než tvořit parodované. Snad tím, že líp se boří než staví.*²⁴ Na úvodní pasáž navazuje bleskový exkurz do historie tzv. zločineckých příběhů, jimž se v 19. století začalo říkat detektivky. Obliba této literatury dosáhla vrcholu v době viktoriánské, které se *pyšnilo dokonalým domácím krbem, kde man-*

²⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 112.

²¹ *Tamtéž*. s. 113.

²² *Tamtéž*. s. 127.

²³ *Tamtéž*. s. 135.

²⁴ WERICH, Jan. *Detektivky a zdravý rozum*. In: *Program Divadla satiry - Jezinky a bezinky*. Praha: Divadlo satiry, 1958, s. 3.

žel byl autorita, manželka byla dáma samice, leč jinak bezprávná, společenská ozdoba. Ke sloužení bylo služebnictvo. /.../ V takové době rozčěřit hladinu patriarchálního, pokryteckého, buržoasního blahobytu, nebylo lehké. Zatím co muž si buď ničil nervy na burse nebo tělo v nevěstinci, jeho žena trvala doma sama. Věděla, že královna Viktorie sedí pevně na trůně. Věděla, že muž má milenkou. Věděla, že syn bude důstojníkem a že pak převezme firmu. Věděla, že na banky je spolehnutí. Zkrátka, měla pocit jistoty. Pocit jistoty tak jistý, že ji to až nudilo. Co by tak četla? Co by ji... sáhla po detektivce. Sáhla po příšerných historiích.²⁵ Tehdy se zrodil E. A. Poe a R. L. Stevenson, kteří položili pilíře k mostu mezi nudnem všedního dne a fantasií dobrodružství.²⁶

Stoupající obliba detektivek se přirozeně odrazila v ustupující kvalitě a vulgarizaci. Nakladatelské spekulantství se spíjí se spekulanty tak říkajíc estetickými a původní styl, žánr, stvořený umělci, začíná řídnout přítokem prodejného řemesla a diletantismu. Tam, kde vládou jen a jen obchodní zájmy, toto nebezpečí hrozí každému uměleckému objevu.²⁷ Svěbytný umělecký styl se přetransformoval ve škvár.

Dvacáté století změnilo témata a hrdiny detektivních příběhů. Tajemného maskovaného zločince s dýkou nahradil surový gangster, cynický „kmotr“ s rychlopalebnou zbraní. Surovost a stupidita detektivek a kriminálních filmů akceleroval, avšak Jan se tím nenechá zastrašit. Já jsem zaplať pánbůh duševně zdravý, nenáchylný k zločinu a rád si někdy propláchnu hlavu něčím, co mohu hned zapomenout. A jistě nejsem sám. Je nás mnoho, kteří máme rádi detektivky a kteří máme rádi zdravý rozum. /.../ Nesmíme však zavírat oči před /.../ řadou obchodních produkcí, ve kterých krev tekla do orchestru, normálního člověka široko daleko neviděti, v každé almaře hysterické kvílení a ze skříňových stojacích hodin vypadne zavražděný notář. Když už to dál nešlo, pár lidí se zdravým rozumem dalo hlavy dohromady a řeklo si, že nejlepší cesta k odstranění takového repertoáru by byla takový repertoár zesměšnit.²⁸ Tímto oslím můstkem se Werich dostává až k Jezinkám a bezinkám, které v premiérové produkci viděl za války v USA.²⁹

Nejsem jenom herec a spisovatel divadelních her, jsem, a to velice rád, v první řadě divák. Rád si zapláču, když je to k pláči a rád se směju, když je to k smíchu. Málokdy jsem se tak zasmál jako tehdy a řekl jsem si, že budu-li mít někdy ještě vliv na divadlo, že bych tu hru rád na něm viděl. Kesserlingovu

²⁵ WERICH, Jan. Detektivky a zdravý rozum. In: *Program Divadla satiry - Jezinky a bezinky*. Praha: Divadlo satiry, 1958, s. 4.

²⁶ *Tamtéž*. s. 5.

²⁷ *Tamtéž*. s. 5.

²⁸ *Tamtéž*. s. 6.

²⁹ Premiéra dramatu *Arsenic and Old Lace* se konala 10. ledna 1941 ve Fulton Theatre na Broadwayi.

hru s úspěchem uvedla divadla v mnoha světových metropolích. *Všude jí vítaly salvy smíchu a myslím také, že ji všude brali tak, jak byla míněna: jako koště, které má vymést krváky s jeviště.*³⁰

Premiéra *Jezinek a bezinek* proběhla 23. března 1958 *za naprostého souhlasu oficiálního a k velikému nadšení lidu návštěvníckého.*³¹ Potíž nyní spočívala v nařízení ministerstva financí z předešlého roku. Každé divadlo má povoleno odehrát během dvanácti měsíců pouze padesát představení dramát chráněných západním autorským právem. Vzhledem k dvaceti odehraným představením hry *Čert nikdy nespí* Alberta Perriniho (premiéra 20. prosince 1957) zbývalo Divadlu ABC pouze třicet představení. Situace by byla únosnější, kdyby se Werich dohodl s Howardem Lindsayem a Russellem Crousem na částečném proplacení honoráře v dolarech a částečně v korunách. *Doufám, že se nemýlím když předpokládám, že L. a C. stále ještě vládnou „Arsenikem“. Přidělávám Ti práci, v Tvém hektickém počínání, ale nezbyvá mi, než Tě požádat, abys v hereckém klubu pozdravoval ode mne tyto muže /.../ a kdyby ses jim to pokusil vysvětlit.*³² O tom jak byla situace vyřešena, nám *Korespondence* žádné svědectví nepodává.

Jiří Voskovec udělal s hrou *Arsenic and Old Lace* osobní hereckou zkušenost několik let poté, když natáčel pro americkou televizi po boku Milie Natwick a Dorothy Stockney (sestry Brewsterovy) a slavného představitel Frankensteinova Borise Karloffa (Jonathan). Ztvárnil zde doktora Einsteina, věrného Jonathanova posluhovače. Karloffa po osobním setkání charakterizuje jako roztomilého, civilizovaného, něžného staříka, velkého gentlemana s citem pro srandu. *Jak Karloff tak Howard* (Howard Lindsay, manžel D. Stockney) *mi řekli, že jsem byl zdaleka nejlepší Einstein, jakého kdy viděli, a to Karloff musel hrát aspoň s dvaceti po celý zeměkouli. Dyť je to sranda-role, lze ji jaksí udělat ze spaní, ale já s tím měl zábavu. Taký autor Kesserling si mne moc chválil; vyptával se na tvoji produkci, říkal, že prej má plakát z A-B-C v rámečku viset v pracovně.*³³

7.3 Divadlo ABC cestuje za hranice

*O naše divadlo je velký zájem v cizině, a doufám, že se mi podaří realizovat zájezd do Moskvy, Jugoslávie a Italie, odkudž se projevil zájem,*³⁴ sděluje

³⁰ WERICH, Jan. Detektivky a zdravý rozum. In: *Program Divadla satiry - Jezinky a bezinky*. Praha: Divadlo satiry, 1958, s. 6.

³¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 137.

³² *Tamtéž*. s. 138.

³³ *Tamtéž*. s. 308.

³⁴ *Tamtéž*. s. 138.

Jan na jaře 1958. Celý tento rok se nesl ve znamení celoevropské pozornosti o Divadlo ABC, především o hry bývalého Osvobozeného divadla, jak o tom píše Jan Werich: *Se všech stran přijíždějí lidi a zvou na jeviště různých Berlínů, Turínů, Moskev atd., protože si teď najednou všimli, že jsme před čtvrt stoletím napsali pár dobrých kousků a vymyslili styl.*³⁵

Již jednou výše zmíněná *Balada z hadrů*, která měla premiéru 14. listopadu 1958, reprezentovala téhož roku Divadlo ABC v Berlíně, kde *lidi nešli z divadla, stáli, dupali a křičeli /.../. Měli jsme štěstí: přivezli jsme s sebou bezdrátová sluchátka a zázračnou paní se zázračným pamatovákem. Tato paní si přeložila dialogy a pouštěla si hru na magnetofonu do úplného zblbnutí a za tři dny to uměla nazpaměť. Pak jen seděla, pozorovala nás a překládala důležité body. /.../ Hráli jsme ve dvou dnech třikrát. Jednou v noci pro herce a filmaře, lidi od fochu. Mohli jsme tam klidně zůstat měsíc, jenže to nejde.*³⁶ Takovýmto způsobem popisuje Jan Werich fenomenální úspěch u německého publika i kritiky. Vše podpořeno moderní technologií, kdy pomocí sluchátek bylo zajištěno simultánní tlumočení a smíchy přicházely bezprostředně po vtipu, jako kdyby hráli v Praze.

*To není samo sebou, že v Berlíně šleli (curtain call³⁷ trval 34 minuty! Zdenička, jako správná principálka, si to stopla...). A to proto šleli, že takové divadlo nikdy neviděli. A kdybys tu produkci viděl, tak bys mi jako spoluautor nafackoval – to ovšem je jiná záležitost, to mělo své důvody omluvitelné nesubvencovaností. /.../ Scéna s kostkami, scéna s nohama a konečně i filosofická forbína o Shakespearovi a relativitě času je materiál, který právě zavínil úspěch,*³⁸ nahlíží Werich kriticky tuto inscenaci.

Jiří Voskovec komentoval, byť se zpožděním teprve v červenci roku 1962, *Baladu z hadrů*. když si poslechl záznam inscenace z magnetofonového pásku. Werich mu kdysi poslal poupravený text této hry a pásek s některými předscénami. Jiří v 50. letech nevlastnil magnetofon a dříve než si jej opatřil, zašantročil kamsi nahrávku. K poslechu výseků z *Balady* se tudíž dostal s několikaletým zpožděním. Chválil Werichův herecký výkon i přepracování textu, které dramatu jen prospělo. *Hlavně chci říct jedno: všechny ty improvisace a gags o středověku atd., to je skutečně nádhera – a celá ta taková surově agresivní delivery*³⁹ – *která je zrávoveň přesně in character s rolí onoho ponocného, a zároveň tak geniálně správná pro tvé postavení klauna tam, kde pracuješ – to vše spolu s reakcí publika mi po prvé dalo skutečný* (podtrženo J. V.) *obraz o tom, cos učinil, a jak to divadlo ne-*

³⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 141.

³⁶ *Tamtéž*. s. 176.

³⁷ Závěrečný potlesk, tzv. vyvolávání před oponu.

³⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 199.

³⁹ Podání.

*mohlo pokračovat. Je to nádherná věc (podtrženo J. V.), a byl jsem na tě moc hrdej.*⁴⁰ Několik slov věnoval i Miroslavu Horníčkoví a dalším hercům. *Horníček není nešikovnej, ale je to studený, nemá to kulky, a nemůžeš na mně žádat, aby se mi to líbilo. To by bylo nepřirozený. Asi jsem zaujatej, ale co prosím tě mám bejt? Ostatní ensemble je příšerný, ne příšerný-serný - a kdybych tam byl režíroval, tak jsem je nejdřív všechny přerazil, pak vyhodil, a byl bych býval asi zastřelen. Ta čeština! To šmíráctví! To neosvobozené divadlo! Ten dobytek co hrál ViLóóóna!*⁴¹ *Mimochodem, to by nebylo socialistický, vyslovovat jméno toho básníka-proletáře tak, jak to vyslovoval von, t. j. Vijon, s nosovkou v poslední slabice. To by bylo buržoasní, nebo co?*⁴²

Naši představu o zájezdu *Balady z hadrů* do Německa zkonkretizují ještě výňatky recenzí z cizozemského tisku, jež jsou vesměs vzaty z publikace *Werichovo divadlo ABC*. Jsou paradoxně kontrapunktem k nepříznivým ohlasům domácím i kritickému tónu doléhajícímu z New Yorku. Společně s pochvalnými přídavnými jmény se nejčastěji skloňují slova: improvizace, satira, humor, komediantství, politické jasnozření, sociální kritika a podobně. V českých recenzích se superlativy šetří jako šafránem. Dále se ze zahraničních ohlasů mimo jiné dozvídáme o úvodním textu divadelního programu, který napsal Bertolt Brecht při této příležitosti listopadového hostování Divadla ABC na domovském jevišti Berliner Ensemble, v divadle Am Schiffbauerdamm.

O herectví ústřední klaunské dvojice se rozepisuje například Alfréd Maderno v *Der Morgen: Víme odedávna, že patří k velikému umění být pravým klaunem, a tak můžeme říci ke cti obou těchto českých herců, že nám dali vše, co jako klauni dát mohli. Nebojí se při tom pracovat zcela primitivně, jako třeba Werich ve své roli ponocného vyluzuje ze své čutory stejné tóny jako z lesního rohu a brousí brouskem halapartnu jako žneč.*⁴³

Herbert Ihering z listu *Sonntag* popsal Wericha jako vzácný případ umělce, který v sobě pojí *realistickou kresbu charakteru s komediantskou satirou, přesnost s improvizací. /.../ Působí jako Max Pallenberg, Heinrich George a Chaplin dohromady. /.../ Všechny jeho odbočky z děje, všechna jeho extempore živí nespoutaná síla fantazie. Werich přidává k hlavnímu ději, aniž to vypadá z rámce hry, kabaretní dialogy, kterými pohazuje jako s denní aktuální satirou. Werich je tedy svým vlastním básníkem, režisérem, hercem a konferenciérem. /.../ Upomíná prostoročností ne na kabaretiéry, spíše na*

⁴⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 333.

⁴¹ Role Villona byla svěřena Ottu Lackovičovi.

⁴² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 334.

⁴³ MADERNO, Alfréd. *Abeceda dobré pohody*. In: *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, s. 140.

počátky evropské komedie. /.../ Tolik toho Werich namluví, a přece nikdy nejsou jeho výstupy postaveny jen na řeči, vždy na mimice, na mluvě gest.⁴⁴

Kritik *Berliner Zeitung* Walter Pollatschek viděl vrchol představení ve Werichově a Horníčkově dialogu, v němž slovní a herecké pointy narostly takřka až do nebe. Co je Werichovou zvláštností? Překvapující protiklad jeho obrovité masité postavy a lehkost, která hraničí s akrobatickou pohyblivostí. Protiklad impozantní měšťansko-lidové důstojnosti v gestech a mimice a lehký úsměv, který vyvěrá z jeho přivřených a vousy obrostlých koutků úst, úsměv, jenž všechny získal svou srdečností. Především žonglérstvím mezi skutečností a životem. /.../ Je to ukázka jedinečného projevu klaunství, Falstaff, Chaplin, Shaw a ...ano, společně s werichovskou životní a společenskou kritikou. Nenapodobitelné.⁴⁵

Německé (ale též švýcarské a francouzské) ohlasy se ovšem nezaměřovaly pouze na výkon představitele ponocného Jehana, ale reflektovaly i zbytek souboru: Je to z divadelního projevu vrchol berlínských Festtage. /.../ Při výpravě a osvětlovacích efektech Vladimíra Nýlta bylo použito všech duhových barev. V režii Jana Roháče se hraje čisté a pečlivé divadlo /.../. Neviděl jsem ještě takového milováníhodného zlotřilce jako Filipa Sermoise hraného Lubomírem Kostelkou. /.../ A Miroslav Horníček v roli Georgesa: pohyblivý klaun s ovládnutou mimikou plnou rozmanitostí, groteskně ovládnutými údy, výstižně suchými pointami. Je to skutečně víc než jenom ten, jenž Janu Werichovi nahrává míčky. Ale právě že jen nahrává. Jenže jak je nahrává.⁴⁶

Oceňen byl, Peterem Edelem v *B-Z am Abend*, též samotný dramatický text, písně a orchestr Karla Vlacha. Obsahuje to světlou fantazii a – při zdánlivé bezstarostnosti – cílevědomou a současnou výrazovou schopnost. Cítím z toho pozůstatky prapůvodních zdrojů štavnatého, lidového divadla a národních tradic „kočujících“ her ze „stegreifů“. /.../ Přáli bychom si, aby tyto písně, které v Praze zpívají i děti, se objevily brzy také u nás na gramofonových deskách a v rozhlase.⁴⁷

Vesměs se recenzenti shodují, že dějová linka není tím nejpodstatnějším. Všechno spočívá na kabinetních kouscích štavnaté komiky, která určuje styl inscenace, plné fantazie – a na brilantním humoru s výbušnými pointami aktuálních souvislostí, se kterými herci vystupují ze svých rolí. Jsou to především Jan Werich /.../ a Miroslav Horníček, kteří ve svých klaunských duetech

⁴⁴ TRÄGER, Josef. Přišel viděl zvítězil. In: Jan Werich třetí. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965. Praha: Orbis, 1965, s. 28.

⁴⁵ POLLATSCHEK, Walter. Slavní hosté z Prahy. In: Werichovo divadlo ABC. Praha: Brána, 2000, s. 138 - 139.

⁴⁶ POLLATSCHEK, Walter. Slavní hosté z Prahy. In: Werichovo divadlo ABC. Praha: Brána, 2000, s. 138.

⁴⁷ EDEL, Peter. ABC. In: Werichovo divadlo ABC. Praha: Brána, 2000, s. 136 - 137.

spojují jedinečným způsobem myšlenkovou hloubku s jevištními žerty. /.../ Při tom všem netříští Werich s Horníčkem ostatní soubor. Temperamentní komediantský kolektiv jim přizvukuje.⁴⁸

Pasáž zahraničních ohlasů není špatné uzavřít slovy Františka Černého, který publikoval v *Divadelních novinách* článek o německém úspěchu Divadla ABC. Z nároží i stěn U-Bahnu svolával sem Berlínany zdařilý plakát, z něhož se však kupodivu nedíval vousatý Jehan ani antoušek Horníčkův, ale pěkně zakulacený, ještě mladistvý Werich z roku 1935 – a Jiří Voskovec. /.../ Naši přemýšleli, zda Werich s Horníčkem najdou zde takový ohlas jako v Praze. Ptali jsme se sami sebe i navzájem, zda reakce budou tak vřelé jako doma, kde bezpečně vnímáme kdejakou narážku a nápořád a kde se rozjařujeme virtuózní hrou významů v proslulých slovních hříčkách. /.../ První potlesk přinesl pak docela nečekaně až ložnicový výstup a patřil Adamové a Tréglovi v rolích Kateřiny de Vauselles a pařížského purkmistra. Nástupní scéna Wericha a Horníčka přešla bez potlesku – ovšem obecenstvo se již chytlo. Komikové jako by se zatím ostýchali a prozíravě zkoumali půdu v hledišti. /.../ První nadšený potlesk Werichovi a Horníčkově vybuchl až při hře v kostky. /.../ Také falešný mistr Filip Lubomíra Kostelky sklídl úspěch. A přece potlesk po první půli byl stále ještě – jen zdvořilý. Rozhodné vítězství přinesla až druhá polovina. Werich a Horníček dali se prostě do toho. Vlny smíchu valily se nyní stále častěji, nabíraly na intenzitě, potlesků bylo také mnoho a soustředění veliké. /.../ Hluchá místa zůstala nyní vlastně jen ve scénách Lackovičových, proti němuž měla už domácí kritika výhrady. V Berlíně vzal ještě navíc až příliš doslova známou pravdu, že totiž básníci bývají prabídnými recitátory svých veršů. Avšak tyto disonance již úspěch večera neohrožily, takže se končilo sprškou opon, na jakou prý Berlín není zvyklý.⁴⁹ Z úvodních vět by vyplývalo, že domácí ohlasy na inscenace Werichova divadla byly pravidelně pozitivní, což by byla domněnka mylná. Naopak bývalo kritizováno za bezzubou satiru, konvenční režie bez fantazie, netaentovaný herecký ansámbl a podobně. Nad vodou divadlo prý držely pouze inscenace, v nichž hráli Horníček s Werichem.

Když tímto způsobem dobyl Werich se svým souborem západ, následovalo pozvání do Paříže, na tzv. Divadlo národů (Théâtre des Nations). Zval je ředitel festivalu Claude Planson, který se v listu *Rendez-Vous des Théâtres du Monde* o této pražské scéně a inscenaci *Balada z hadrů* vyjadřoval následovně: *Divadlo ABC je každý večer plné a Jan Werich je nyní nejoblíbenějším pražským hercem. Celý soubor hraje ve výborném rytmu, ale zvláště*

⁴⁸-Ier. *Satirické lidové divadlo*. In: *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, s. 141.

⁴⁹ČERNÝ, František. *Balada z hadrů*. In: *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, s. 141 - 143.

*musíme tleskat Janu Werichovi. Živý, bohatý v projevu, prošpikovává původní text samorostlými vtipy, kde nikoho nešetří: Lollobrigidu ani Einsteina. Přejeme Paříži, aby mohla brzy objevit tohoto „ohromného“ herce, který postavou a talentem připomíná najednou Charlese Laughtona, Emila Janningse a Raimuho.*⁵⁰

Werich o Plansonově pozvání neprodleně informuje příteli do Ameriky. Voskovec neváhá a v následujícím listu poskytuje soupis jmen a adres lidí, kteří by mohli být Werichovi prospěšní či s nimiž by se měl setkat z čistě lidského hlediska. Dále uvádí pařížské lokály, které by neměly ujít Janově pozornosti. Také mu pro inspiraci popisuje způsob, jak s Anne titulkovali anglické inscenace uváděné v jejich pařížském divadle mezi lety 1948-1950.

Ještě v únoru 1959 byli herci i technický personál připraveni reprezentovat ve Francii Československo. Vše bylo oficiálními místy schváleno a posvěceno, vstupenky na jejich čtyři plánovaná představení byly vyprodány, čile se jednalo s překladatelkou do francouzštiny, do začátku festivalu zbývalo osm týdnů. Když v tom *zbabělost, blbost a defenestrační hulvátství /.../, tedy květy, dařící se kolem klikatého toku našich průzračných řek, se rozvinuly a vydaly puch. Kolik času jsem ztratil /.../ kolik energie a myšlének vyplýval přebíráním jablek a hoven, hledaje zoufale jablíčko třeba červivé, to se nedá vypsat, to se dá vyjádřit jako v „Caesarovi“ při vstupu: „Pane kolego, raz, dva, tři: Tfuť ho!*“⁵¹

Werichovi bylo interně sděleno, že od E. F. Buriana vyšel podnět, který v konečném důsledku vedl až k zákazu výjezdu Divadla ABC za hranice. Jan ještě nevěší hlavu a předpokládá, s ohledem na enormní divácký zájem, že navštíví Paříž jindy.

Voskovec se upamatuje na podobnou příhodu z roku 1936 (nebo tak nějak), kdy byl Osvobozenému divadlu zatrhnut divadelní zájezd do tohoto města nad Seinou. Není si jistý, s kterou hrou měli vyjet, avšak není vyloučeno, že i tehdy šlo o *Baladu z hadrů*. Jirí na umíněně se opakující paradox o umělcích provozujících svou profesi s *vášní a čistotou*, kteří *to obyčejně v rozhodné chvíli vždy obdrží od drdolu nikoliv od mocného nepřítele, nýbrž od nějakého ušmudlaného, neschopného patejdla /.../ „Střez se slabých, neboť jejich je království Dáblovo.*“ (podtrženo J. V.) Čili: *„Jeden blb uondal tucet mudrců“*.⁵²

Baladou z hadrů, Caesarem i Těžkou Barborou se potvrdil soudobý trend objevovat hodnoty zdánlivě zašlé. Svědectvím byl i zájem zahraničních divadel o práva na provozování her tandemu V+W. Maďaři chtěli hrát *Slaměný*

⁵⁰ JUST, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, s. 144 - 145.

⁵¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 186.

⁵² *Tamtéž*. s. 191 - 192.

klobouk, Poláci Nebe na zemi, Francouzi Caesara, atd. Werich si udržoval o překladech přehled, jevil o ně zájem a když se mu některý nelíbil, poslal jej zpět na přepracování, jako tomu bylo v případě překladů německých. Všechny překlady, ať našich her, ať těch mých povídek, ztroskotávají na duchu jazyka. Nevím, čím to je, nevím, je-li to přednost či chyba, ale zdá se, že všichni se shodují v tom, že je to těžko vystihnout. Že to překladem ztrácí. To se samo sebou rozumí, všechno ztrácí překladem. Ale přece zase ty věci nejsou takové, aby neměly ještě jinou kvalitu než tu jazykovou. Nebo jsou? Není to tím, ptám se, že česky umí řada lidí cizího původu, avšak ani jeden skutečný spisovatel nebo překladatel umělec. Těm se totiž čeština nevyplatí. Vyplatí se buď filologům, a to nejsou umělci, nebo špekulantům a to vůbec jsou lidi bez fantasmie,⁵³ mudruje Jan Werich.

Jiří Voskovec, jakožto bilingvní herec, vypočítává úskalí, která na překladatele čekají v komediálním textu. *Rozumíš, Jeníku, timing (podtrženo J. V.) češtiny a angličtiny (a tím více pak američtiny) je nesmírně rozdílný. To nemluví ani zdaleka o doslovném překladu, pochopitelně, nýbrž o rytmu (podtrženo J. V.) komiky. Jsou vtipy nebo fóry /.../ z našeho repertoáru, jež lze adaptovat snadno a víceméně v originálním rytmu – ale to jsou vzácnosti. Většinou je nutno převádět český komický rytmus do rytmu amerického, který zpravidla je nekonečně úsečnější.⁵⁴ Slované a anglosaské jazyky se od sebe liší více v hudebnosti a stylu jazyka, než-li ve významu. Naše komické fantasmie, imaginace, obrazy, nebo fóry a zvraty samotné jsou univerzální – a hlavně velice americké a anglické, v podstatě (podtrženo J. V.) – ale jejich tvar a zrno jsou tak české (podtrženo J. V.), tak přesně ulité (podtrženo J. V.) v jazyce vzniku, že překlad je veliký problém.⁵⁵ Slovní komiku a jazykové obraty, kterých V+W používali ve svých hrách, lze přeložit do angličtiny po významu, ale vždy bude dílo ochuzeno, často až do nesrozumitelnosti. Voskovec se v průběhu let opakovaně pokoušel překládat jejich hry do jazyka anglického, aniž by se setkal s úspěchem. V létě 1959 prý Jiří napsal krátký dialog o času a prostoru, vedený mezi dvěma opilci, *ktorej, když lidem čtu, tak hulákají – ale česky tak dobrej nebude! A přitom je docela jako od nás* (podtrženo J. V.) *(no, dyť sakra, na půl od nás je).*⁵⁶*

V hrách V+W jsou univerzální dialogy sporadicky. Voskovec uvádí výstup s názvem *Naše řeč*, která se vysmívá tupému, lacinému lokálnímu patriotismu, což je cosi obecně platného *a k smíchu každému slušnému člověku na světě. Ale hudba a rytmus výrazu „Vy-ste-taky-Čech?“ je jednota obsahu*

⁵³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 205.

⁵⁴ *Tamtéž*. s. 216.

⁵⁵ *Tamtéž*. s. 216.

⁵⁶ *Tamtéž*. s. 216.

a formy – již nelze „napodobit v jiném jazyce“.⁵⁷

7.4 Krátká Voskovcova balada

Nadhozená problematika překladů prvorepublikových her Voskovce a Weri-cha nabízí možnost drobné odbočky. Pojďme se po ní projet. Nadšené referáty o hostování Divadla ABC v Berlíně s *Baladou z hadrů* se donesly přes Atlantický oceán k uchu producentky Cheryl Crawford. Ta ihned kontaktovala Jiřího Voskovce s dotazem, zda by se s touto zajímavou hrou nedalo něco podniknout též v USA. Voskovec v první chvíli namítal cosi o nemodernosti hry, která je přeplněna sociálním uvědomováním, ale nakonec přiznal, že by ji snad šlo přepsat a uvést.

Práce na modernizaci *Balady z hadrů* se ujal sám Voskovec ve spolupráci s Maryou Mannes, která právě uveřejnila knihu *děsně kritických esejí o moderní civilizaci a knihu nádherných útočně satirických veršů, děsná sranda, který rejou vůbec do všeho, co tebe a mně sere – a způsobem, který až příšerně připomíná náš styl. /.../ Tak jsme se sešli a nastala prudká chemická reakce absolutního uměleckého souhlasu*.⁵⁸ Vlivem škrtání, nahrazování a prepisování se původní *Balada z hadrů* transformovala na docela jinou hru s ústřední postavou François Villona.

Cheryl Crawfordová se s prvním nárysem hry obeznámila a byla jím nadšena, takže červenec a srpen 1959 měli mít Voskovec a Marya finančně zajištěny. Bylo očekáváno, že v září budou schopni vyrukovat s více méně hotovým skriptem hry. *Kdyby se jim to nelíbilo či rozhodli se proti produkci, nejsem nikomu nic dlužen a skript je můj. /.../ Tak jsem trošku nafoukanejší, nehledě k tomu, že mi spad hospodářský balvan ze srdce, a že ovšem se děsně těším na tu práci. Počítáme (podaří-li se vše) na premiéru někdy v lednu. Já bych v tom nehrál a zatím nejde ani o mou režii /.../. Bude to moc pěkná hra, myslím, a třeba bys ji moh v Praze s úpravami dělat. Uvidíme. Třeba se všechno posere, ale radši ne*,⁵⁹ svěřuje se Jiří Janovi.

Vzhledem k tomu, že Voskovec opakovaně píše o báječném skladateli, s nímž spolupracují, měla být do hry bezpochyby zakomponována hudba jako důležitý stavební prvek. Texty písní psal Voskovec sám, bez pomoci Marye. Ještě před dopsáním textu se Jiří zmiňuje, že mají obsazenou roli Villona.

Posledního srpna 1959 Voskovec jásá, jak se jim práce daří a že v průběhu září bude dopsáno. Tento jeho optimismus se ukázal jako přemrštěný, protože ještě v říjnu pilně tvořili. Práci bylo nutno zpomalit – Marya Mannes se

⁵⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 216.

⁵⁸ *Tamtéž*. s. 195.

⁵⁹ *Tamtéž*. s. 195 - 196.

činila dál sama, zatímco Voskovec se prezentoval na divadelních prknech ve hře Paddyho Chayefského *The Tenth Man* (*Desátý muž*). Práce se táhla jako med, neboť v únoru 1960 se Mannes s Voskovcem chýlí ke konci první (delší) ze dvou částí hry, jež nese pracovní název *Time and Again* (*Jednou a opět*). Villona označuje Voskovec za projekt prvořadé důležitosti, avšak přesto hraje a píše zase jako za našich starých časů, po odpolednech a po nocích, proklínaje večerní představení – leč šťasten, že jsou, neboť bez nich bych si ten přepych bezplatného psaní nemohl dovolit. /.../ mám srandu, líbí se mi to, a těší mne se s tím dřít a potit.⁶⁰ Poslední zmínka o Voskovcově práci na této hře pochází z května 1960. Moří se s psaním, které jej baví, je to fajn a čím dál lepší – i kdyby se to nakonec mělo posrat,⁶¹ což se také stane. Předpokládám, že Cheryl Crawford nemohla čekat na skript více než o rok déle oproti původnímu plánu.

7.5 Závěr „pětiletky“

Kulisák Divadla ABC Václav Havel v rozhovoru s Karlem Hvíždalou vzpomínal na dobu strávenou v tomto divadle. *Jsem skutečně přesvědčen, že ta sezóna, po kterou jsem byl v ABC zaměstnán, definitivně rozhodla o tom, že jsem se dal na divadlo. ABC za Wericha bylo jakýmsi dozvukem Osvobozeného divadla a já měl tedy to štěstí, že jsem stihl – v hodině uskutku dvanácté – vdechnout ještě něco z jeho atmosféry. Tam jsem pochopil a mohl „zevnitř“ denně pozorovat, že divadlo nemusí být jen podnikem k předvádění her, respektive mechanickým součtem her, režisérů, herců, biletářek, sálu a publika, ale že může být něčím víc: živoucím duchovním ohniskem, místem společenského sebeuvědomování, průsečíkem silokřivek doby a jejich seismografem, prostorem svobody a nástrojem lidského osvobození; že každé představení může být živou a neopakovatelnou sociální událostí, přesahující dalekosáhle svým významem to, čím se na první pohled zdá být. /.../ Elektrizující atmosféra duchovního a pocitového srozumění hlediště s jevištěm, to zvláštní magnetické pole, které kolem jeviště vzniká – to byly věci, které jsem do té doby neznal a které mne fascinovaly.*⁶²

Další vzpomínky herců a spolupracovníků, kteří s Werichem spoluutvářeli profil Divadla ABC, jsou dohledatelné v závěrečné kapitole.

Konci této éry předcházela závistnická kampaň, která osočovala pana ředitele Wericha z přílišného bohatství a reakcionářství. Jako průkazný materiál sloužila Janova tloušťka, vlastnictví automobilu a podobné věci. *Kapka po*

⁶⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 230.

⁶¹ *Tamtéž*. s. 243.

⁶² JUST, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, s. 46.

*kapičce moje duše se nasytila jedu a řekla si (ta duše), že snad bude nejlépe, když se přestane před oponou mluvit a filosofovat,*⁶³ píše Jan do Ameriky v červnu 1959.

Improvizované forbíny, obnovená to tradice z Osvobozeného divadla, ležely představitelům státní moci nutně v žaludku. Háček tkvěl ve Werichově oblíbenosti mezi diváctvem. *Odstraním-li předmět sporu, odstraním současně pramen příjmů, bude tudíž nutno příjmy nahradit, má-li divadlo býti dále. Bude tudíž přísun příjmů, čili subvence,*⁶⁴ upozorňuje Jan. Werich se postupně stahoval do ústraní, Divadlo ABC měnilo svůj repertoár, čímž si na sebe skutečně přestávalo vydělávat a bylo dotováno státem. Místo britského muzikálu *Express Bongo* bylo divadlo nuceno, kvůli zranění Josefa Zímy, uvést na konci roku 1959 *bulharskou soudobou veselohru*⁶⁵ *Chléb, sýr a listonoš*. Charakteristika přesná až na drobnost, na níž Werich poukazuje v dopise do USA, totiž že to není veselé. *Měl jsem v úmyslu ukázat dobrou vůli směrem k slovanskému repertoáru. Ovšem zůstalo při dobré vůli...*⁶⁶

Josef Träger popsal obsírně v článku *Přišel viděl zvítězil* Werichovo herectví na prknech Divadla satiry / ABC. *V období autocenzury, jakou se musili obrnit především umělci, působil proto aktivně herec, který nedbal žádných „taktických“ požadavků a omezení, jaká se sem bez ustání doporučovala, a pokračoval statečně i troufale v tom dávat průchod pravdě, když na vážkách vtipu zlehčoval některé směšné i absurdní případy z veřejného života. /.../ Vtip ve Werichově podání nebyl nikdy skalpelem, do krvava zraňujícím chorobnou tkáň, nýbrž povzbuzujícím lékem ducha, který se baví směšností a při tom věří v uzdravující sílu humoru, když prosvítí lidskou bolest, hloupost a zlovolnost. Werichův vtip vedl diváky k přemýšlení, nejen k zábavě na účet druhých, k sebezpytování i k sebekritice, a to právě v letech, kdy naše divadla byla zaplavena nedivadelními hrami čítankově poučujícími s katechismovou propagací dogmatických příkazů. /.../ jeho obličej se zbavoval stále víc a víc divadelního líče, až se ustálil v civilní vzezření s trvalým vousem. Ten sám naznačoval, že se i jeho nositel nechce proměňovat v různé podoby, ale naopak uchovávat svou osobitost i v rozmanitých dramatických postavách. /.../ Werich vstupoval na scénu ne hrát, nýbrž tvořit z přebytku svého hereckého umění v napětí, vyvolaném jeho bezprostředním stykem s obecností, a za příšt je do svých úvah jako přátelského besedníka. /.../ Nemoc Wericha zaskočila ve chvíli, kdy rozpaky nad jeho veřejným vystupováním vyvrcholily,*

⁶³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 197.

⁶⁴ *Tamtéž*. s. 198.

⁶⁵ *Tamtéž*. s. 222.

⁶⁶ *Tamtéž*. s. 222.

a usnadnila tak jeho ústup s jeviště.⁶⁷

Z Jana Wericha se od prvního ledna 1960 stává, na základě vlastní žádosti, umělec a ředitel na placené roční dovolené. Werich původně žádal o zproštění funkce, což nebylo schváleno, takže bude pobírat 600 Kčs měsíčně a do divadla docházet jen sporadicky. Cítil se prý znaven prací a odpovědností, která na něm ležela a snad ještě více jej vysiloval politický a ideologický tlak, který byl na něj vyvíjen. *Už mne omrzelo utrácet drahý čas /.../ s lidmi, kteří kromě zlé vůle ke mně mají společnou jen neznalost divadla a nelásku k němu a řekl jsem si, ať si užije zase někdo jiný.*⁶⁸ Odpadly mu otravy s provozem a jsem, až na hraní – devětkrát měsíčně – svoboden. Čas mi naskočil a věnoval jsem se psaní. Dopsal jsem knihu pohádek /.../ a dal do tisku knížečku o Itálii /.../. Moh bych se upsat (čertu) a asi to udělám, protože to je pořád lepší zánik, než se uředitelovat.⁶⁹

Vedení divadla převzal čtyřčlenný kolektiv: dva umělci (Miroslav Horníček, Jaromír Dohnal) a dva straníci (předseda ROH a předseda Závodní organizace KSČ). Jan Werich se z dovolené již nikdy natrvalo do Divadla ABC nevrátil, protože roku 1961 strávil, jsa ozařován, několik měsíců v nemocnici na Žlutém kopci v Brně. Novým ředitelem se stal Miroslav Horníček. Jan o scéně, která nezadržitelně klesala do šedivého průměru, referoval v polovině roku 1961 Jiřímu. *Divadlo ABC se rozpadá. Nastává fantasticky srandovní situace. Kopecký a Horníček a Stella Zázvorková – jediní ti herci nebo entertainéři jdou pryč. Ostatní tam jsou už buď podprostřední, nebo jen a jen pól. /.../ Já však jsem co herec zůstal, neboť já nikdy nedávám výpověď. Já si myslel, že by byla sranda dostat výpověď z divadla, které jsem vlastně založil. /.../ takže se může stát, že já tam zbudu jediný herec. Pole koukolu a uprostřed klas.*⁷⁰

Voskovec to v následujícím dopise neopomene okomentovat: *Tvé zprávy o Divadle A-B-C mne pobavily, i když jsou poněkud surrealistické; tím myslím pouze, že vymýšlet si to do scenaria, takovou ironii osudu, a takovou satirickou frašku o satirickém divadle, každej by tě s tím vyhodil.*⁷¹

Literátství v této době nebylo jedinou aktivitou a touhou Jana Wericha. V červenci 1959 se Jiřímu svěřuje: *Chtěl bych být, nebo lépe stát se filosofem, ale opravdickým štikem, abych vystačil s materiálním málem, abych neměl chutě a choutky, abych stačil s málem, s malinkým materiálním málem a měl*

⁶⁷ TRÄGER, Josef. Přišel viděl zvítězil. In: Jan Werich tiletý. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965. Praha: Orbis, 1965, s. 40 - 41.

⁶⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I.* Praha: Akropolis, 2010, s. 225.

⁶⁹ Tamtéž. s. 225.

⁷⁰ Tamtéž. s. 273.

⁷¹ Tamtéž. s. 276.

*spoustu času na čtení a přemýšlení a snad psaní.*⁷²

Voskovec na konci roku 1959 přítele povzbuzuje, že alespoň bude mít více času na nicnedělání a relaxaci a možná i na dopsání hry o Janu Falstaffovi. Na konci této pasáže Voskovec připomíná: *moudrost je v tom umět vyloučit hlouposti a trupelnosti, co příčiny starostí či hněvu. Je to těžký. Ale musíme se snažit. A vyplatí se to.*⁷³

Werich reaguje na dotaz svého přítele, proč neuvedou v divadle Falstaffa. Jan by si tuto roli rád „vystříhl“ sám, což by v jeho momentální situaci nebylo rozumné. A navíc jde ve své podstatě o příběh smutný až tragický. *Naše divadlo se zavedlo na srandu. Až mne to mrzí. Nesmí se to lidem vyčítat, mají takovou potřebu smíchu a veselí, že se to stává animální potřebou a jako vše animální se to vzdaluje intelektu a dostává do sfér jednoduchého myšlení.*⁷⁴

Poslední problém pocituje Werich v absenci spoluautora, jelikož samotnému se mu píše špatně a tudíž pomalu. *Když to zkouším s někým, pak se dostávám do divné situace: chtě nechtě jej považuji za náhražku tebe a tím se mi stává protivný. Začnu jej srovnávat s tebou, spolupráci s ním se spoluprací s tebou, jeho myšlení s tvým myšlením a začnu ho nakonec otravovat vyprávěním o tom, „jak s Voskovcem jsme si rozuměli“. I když je to ode mne blbost, je to tak a nefunguje to.*⁷⁵

Nepokoušela jsem se o vyčerpávající souhrn poznatků o inscenacích a samotném Divadle ABC mezi lety 1955-1960, které již byly vícekrát zpracovány. Přidržela jsem se *Korespondence*, tudíž inscenací a událostí, které za hodně zájmu považoval Werich, potažmo Voskovec.

Nakonec Jan Werich „přesedlal“ z divadelních prken do všech domácností vlastních televizor. *Když se však zostřovala nepřítelů doby k svobodnému projevu Werichovy osobnosti, obrátil se Werich od divadla k filmu,*⁷⁶ popisuje v roce 1965 Josef Träger Werichovu situaci.

⁷² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 204.

⁷³ *Tamtéž*. s. 201.

⁷⁴ *Tamtéž*. s. 205.

⁷⁵ *Tamtéž*. s. 205.

⁷⁶ TRÄGER, Josef. *Přišel viděl zvítězil*. In: *Jan Werich tisíciletý. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965*. Praha: Orbis, 1965, s. 38.

8 Krátké televizní inscenace aneb Komorní Werich

Jan Werich se v průběhu šedesátých let hojně objevoval v televizních inscenacích, které měly úspěch nejen doma, ale též za hranicemi jeho socialistické vlasti. O těch, které měl možnost zhlédnout, se šířeji rozepisuje v dopisech z USA Jiří Voskovec, jenž se je snaží zhodnotit okem objektivním a nezaujatým. Ty nejzdařilejší snímky následně Voskovec nejednou použije při kontaktu s americkými, anglickými a jinými producenty, režiséry a dramatiky. Snažil se obsadit Wericha do některé americké produkce, ať již filmové či divadelní, v níž by si při troše štěstí mohli zahrát V+W opět pospolu.

Jan Werich se v těchto krátkých, vesměs půlhodinových televizních filmech, dokázal vždy suverénně zhostit dané úlohy, rozvinout ji, pohrát si s ní do nejmenšího detailu, aniž by svým výkonem zastínil ostatní spoluherce (Stellu Zázvorkovou, Jiřinu Šejbalovou, Janu Brejchovou, Jiřího Sováka, Vlastimila Brodského, Miloše Kopeckého, Otomara Krejču a další). Nejen díky jeho herecké virtuositě se tyto filmy řadí k tomu nejlepšímu, co v 60. letech v tomto žánru vzniklo. Vybraným snímkům je věnována větší pozornost (v *Korespondenci* i v této práci), další jsou zmíněny pouze okrajově, pro doplnění obrazu Werichových aktivit a některé jsou dohledatelné jen v závěrečných přílohách.

8.1 *Medvěd*

Jan Werich, stejně jako Jiří Voskovec, osvědčil své herecké schopnosti na dramatickém díle Antona Pavloviče Čechova. Zatímco Voskovec zářil v inscenacích celovečerních her *Višňový sad* a *Strýček Váňa*, Werichovou parketou se staly kratší útvary tohoto ruského autora – aktovky a povídky.

Na počátku šedesátých let, roku 1961, natočil režisér Martin Frič, s nímž Voskovec a Werich již dříve spolupracovali na filmech *Hej rup!* (1934) a *Svět patří nám* (1937), půlhodinovou aktovku *Medvěd*. Impulsem pravděpodobně byla inscenace uváděná v Divadle estrády a satiry, na níž vzpomíná Josef Träger. Werich se uvedl *překvapivým způsobem: zvolil si Čechovovu aktovku Medvěd, se Stellou Zázvorkovou sehrál komické duo na sordinované struně zjemnělého humoru. Nenašel mnoho pochopení tenkrát pro svůj pokus o subtilnější komiku jiného druhu, než jakému navyklo jeho obecenstvo.*¹

¹ TRÄGER, Josef. *Přišel viděl zvítězil*. In: *Jan Werich tiletý. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965*. Praha: Orbis, 1965, s. 38.

Na divadle tento vaudeville, označený samotným Čechovem za „žert v jednom jednání“, režíroval v polovině 50. let Miloš Nedbal a výpravu vytvořil Libor Fára. Roli sedm měsíců ovdovělé, zdánlivě nepřístupné statkářky Jeleny Ivanovny Popovové ztvárnila na divadle i v televizi Stella Zázvorková. Jejím protihráčem, který po pět let odolával ženským svodům, je dělostřelecký nadporučík ve výslužbě, majitel velkostatku Grigorij Stěpanovič Smirnov v podání Jana Wericha. Pouze postava služebníka Luky byla přeoobsazena a namísto Václava Trégla si v televizním zpracování zahrál Bohuš Záhorský.

V jednom z prvních dopisů po několikaleté odluce, psaném v Římě v srpnu 1956, se Werich zmiňuje o tom, jak hrál *Medvěda* na divadle zhruba stokrát a pak jej to omrzelo. *Hrál jsem to rychle, jako vaudeville, tak jak to napsal. Byl tam na tom jakýsi Livanov, kterej hraje Astrova, viděl jsem ho v tom v Moskvě loni. Nu, ten se za břicho popadal, mlátil kolem sebe, pak za mnou přišel a voslintal mne /.../ a prohlásil mě za jediného, kterej to hraje správně. /.../ Von totiž pan Stanislavskij toho Čechova zmrdal. Von psal, že Čechov ani nevěděl, jak vážně píše (podtrženo J. V.). Blbec! A taky kdybys viděl, jak hrajou „Váňu“ v Moskvě, to by ses posral. Posral a vyrost. Když jsme byli s Trnkou u Ehrenburga, povídá ten starej lišák, „Tak co jste viděli?“ - „Váňu“ - „A?“ - „No... dělej to dobře...“ A Ilja, cesták s pokrokem, v duši francouzské kosmopolit, zařve: „Francouzi by to dělali taky dobře, ale o dvě hodiny kratší.“ A měl pravdu.²*

Filmový scénář nedoznal výraznějších proměn a škrtů. Ocenila jsem Werichovu vtipnou reminiscenci na autora začleněním titulů jeho celovečerních dramat: *Já když tedka odejdu, tak se třeba už nikdy neuvidíme! Ted, anebo nikdy! Jsem šlechtic. Jsem pořádný člověk. Mám deset tisíc rublů ročního důchodu, mám višňový sad, tři sestry, strýčka Váňu, racka. Dovedu prostřelit vyhozenou kopějku kulí. Mám nádherné koně. Chcete být mou ženou?*³ Zdali byla slovní hříčka včleněna již do inscenace, nebo byla vymyšlena až pro diváky televizní, jsem se nedopídila.

Zarážející je, že například v Divadelním ústavu nemají k této slavné inscenaci žádné materiály (program, recenze,) ani přesná data premiéry a derniéry. Pozoruhodné je také uvádění této aktovky samostatně a nikoliv, jak je běžně zvykem, s jinou Čechovovou hrou, například s *Námluvami*, *Výročím* či *Svatbou*.

² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 72 - 73.

³ *Medvěd*. TV, ČT1. 5. 2. 2005, 15:45. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/137716-medved/26153131354/>.

8.2 Slzy, které svět nevidí

Pod tímto titulem se skrývá dramatizace hořkosladké povídky A. P. Čechova, která vznikla následujícího roku po *Medvědovi*, opět pod taktovkou Maca Friče. Jan Werich zde ztvárnil postavu ruského vojenského velitele, podplukovníka Žebrotsova. Ten je společenskými konvencemi přinucen hostit v pozdní noční hodině dva své podroušené rychloprátele (dle vzoru rychlovaška) – Pružinu-Pružinského, zástupce okresního hejtmána a inspektora klášterní školy Ivana Ivanyče Dvojetočileva. Podplukovníkova pohostinnost vzbudí nelibost u jeho manželky Marie Petrovny. Manželská krize se sice nevyřeší, avšak oba jsou si vědomi, že neshody nesmí narušit iluzi bezproblémového partnerského soužití, v němž je muž opečováván a ctěn, zatímco žínka se stará o blaho a pohodlí jeho samého i návštěvníků.

Podle názoru Josefa Trägera zde Werich *odsentimentálil Čechova, když vystihl podstatu jeho něžného humoru tím, že v něm spojil lásku k životu a soucit s člověkem. Werich vždycky bezděčně dokazoval, že člověk byl stvořen k obrazu lidskému, a zesměšňovat všechno, co znetvořovalo lidské rysy a co bránilo ukázat pravou lidskou tvář.*⁴

Scénář Martina Friče se v drobných detailech rozchází s Čechovovou prózou. Dle popisu by Žebrotsova tělesná konstrukce měla být opakem „štátue“ Werichovy. Avšak člověk „*vyčouhlý, a vyzáblý jako telegrafní tyč*“⁵ nepůsobí pro oko divácké tak blahobytným dojmem. Myslím si, že by celá hříčka mnoho podstatného ztratila, kdyby figuru Žebrotsova ztvárnil například subtilní Vlastimil Brodský. U Čechovova lze navíc nalézt pasáž, která byla ze scénáře vypuštěna, jež ovšem dokládá labužnictví a apetit pána domu. Žebrotsov zaplaví svého sluhu následovným přívalem: „*Teď běž, pitomče, připrav samovar a řekni Irině, ať tento.... přinese ze sklepa okurky a ředkve... A očisti slanečky... Nakrájej na ně zelenou cibulku a jaksepatří je posyp koprem, však víš jak..., a brambory nakrájej na kolečka... A taky řepu... A pak to všechno vylepši olejem a octem a taky hořčicí přidej... A připraš to mletou paprikou... Prostě obložená mísa aby to byla...*“⁶ Další rozdíly, například že Žebrotsov byl z neznámých důvodů degradován z plukovníka na podplukovníka, neovlivní nikterak vyznění filmu.

Slzy, které svět nevidí byly oceněny též na zahraničním festivalu v Monacu.

⁴ TRÄGER, Josef. *Přišel viděl zvítězil*. In: *Jan Werich tiletý. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965*. Praha: Orbis, 1965, s. 44.

⁵ ČECHOV, Anton Pavlovič. *Podvodníci z nouze*. Praha: DOKOŘÁN s.r.o., 2003, s. 38.

⁶ *Tamtéž*. s. 39.

Jak je patrné ze zaoceánských listů, považoval Jiří Voskovec tuto miniaturu, když ji v roce 1965 zhlédl, za *velkolepou věc a skvostíček*.⁷ Zatímco měl nejednu výhradu k provedení režijnímu, herecké výkony všech zúčastněných vysoce oceňoval. Žádné jiné Werichově televizní kreaci nevěnoval Voskovec tolik prostoru, jako této. Proto bych se u tohoto snímku zdržela déle než u filmů následujících.

Co se konkrétně dočteme o Werichově herectví v *Slzách*? *Je obrovsky subtilní, věren duchu „in character” skrzeva celou příhodu, děsně k smíchu a zároveň kapánek k pláči, přesně jak to Čechov vyžaduje. Vyzdvihována je virtuosní jemnost Janova humoru v té charakterizaci. Je to celý jako nějaká báječná menuet – a při tom vůbec ne „arty”, nýbrž absolutně naplněný, ale ani na okamžiček těžkopádný. Umění neobyčejně nečeské.* Těmito vzletnými slovy Voskovec chválil Jana nepřímou, zprostředkovanou, protože list byl adresován Zdeně Werichové.

V následujícím dopise určeném Werichovi se „hlas Ameriky“ vyjadřuje k chybně chápanému vztahu Čechova a Stanislavského. *Udělalš toho pána skvostně – a dojal i rozchechtal jsi mne – a Anton Pavlovič by z tebe měl velikou radost a trval by na tom, aby to viděl Stanislavskij, a řek by mu: vidíš, vole, tenhle ví, co jsem myslel.*⁸

Voskovec nadšeně přitakává Werichovu individuálnímu herectví, které se nápadně shoduje s Jiřího představou, jak by ke stejné roli přistupoval on sám. Čili jejich *dvoj-vývoj opět sleduje rovnoběžné linky*.⁹ (Že by slůvkem „opět” Jiří naznačoval profesní propast mezi V+W z doby, kdy vznikala *Pád Berlína, Císařův pekař a Pekařův císař* apod.?)

Srdceryvný hovor o vrbičce, kterou si podplukovník vymínjuje umístit na svůj rov, označuje Voskovec za Werichovu improvizaci. Nepodařilo se mi zjistit, zda je tomu skutečně tak, nebo se jednalo o invenci režiséra Friče, který byl taktéž autorem scénáře.

Jiřího zaujetí pro *Slzy* dokládá i systematická snaha, zachycená v dopisech, ukázat film co možná největšímu množství lidí z umělecké branže jako nezpochybnitelný důkaz Werichova mistrovského herectví.

Snímek měl být prezentován primárně producentovi Paulu Kohnerovi a v ideálním případě, na Voskovcův popud, doplněn páskem s Werichovým pozdravem a pár dalšími slovy v jazyce anglickém. Takto by Werich rozptýlil pochybnosti ohledně své jazykové zdatnosti a lépe by se „prodával”. *Namluv úplně neformální kec, jako kdybys Kohnerovi telefonoval, řekni třeba*

⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 213.

⁸ *Tamtéž*. s. 218.

⁹ *Tamtéž*. s. 218.

pár slov o tom filmu a žes to přepsal a dramatizoval,¹⁰ zdůrazňuje Jiří v listu z listopadu 1965.

Voskovcovou výzvou do Československa kapitola *Slz, které svět neviděl* končí, aniž by bylo jasné, zda a s jakým ohlasem se zfilmovaná anekdota v USA setkala. Rozplývá se do nenávratna jako tolik jejich zprvu slibně vyhlížejících projektů – individuálních i pod značkou V+W – předchozích i následujících.

8.3 *Kočár nejsvětější svátosti*

Zatímco o *Slzách, které svět nevidí* se dočteme v druhém svazku *Korespondence* několikrát, další televizní film z téhož roku, *Kočár nejsvětější svátosti*, zůstane kupodivu nepovšimnut, nezmíněn, bez odezvy. Hypotéza, že se Jiří Voskovec nemusel v Americe ke snímku dostat neobjasňuje, proč se o *Kočáru* jedinkrát nezmíní Jan Werich. Janovu výkonu se stručně věnuje pouze Josef Träger v článku psaném u příležitosti Werichových šedesátin. *Vznikla mistrovská ukázka Werichova suverenního humoru a jeho herecké virtuozity: na nejmenší ploše rozvinul souboj mužské bystrosti a ženské prohnanosti, když milenčinu nevěrnost sleduje s převahou zkušeného šermíře a dává jí zdánlivě vyhrát s klidem vyrovnaně stárnoucího paroháče*.¹¹

Na základě hříčky francouzského autora Prospera Mérimée natočil *Kočár nejsvětější svátosti* František Filip, který se s Janem Werichem spolupodílel též na scénáři. Aktovka je zasazena do města Limy 17. století, přímo na dvůr sedmapadesátiletého peruánského místokrále Alfreda de Rivery. Tento vladař – stejně jako například Werichem svérázně interpretovaný Jindřich VIII. v *Králi a ženě* – je osobou citelně zpykanou svým společenským postavením. Nerudný, náladový stárnoucí muž trpící dnou (jakkoli vehementně popírá, že pakostníci má) je pro svou nevyzpytatelnost postrachem pro celý palác a své sloužící. V jednu chvíli se usmívá, rozdává dary a přívětivá slova, v následujícím okamžiku zuří až hromy létají. Všechny tyto duševní stavy – zlobu, flegmaticnost, lítostivost nad sebou samým i závist, dokázal Jan Werich bravurně ztvárnit. I takto mocný člověk má své slabosti a tou jsou ženy a jejich krása. Jeho milenka, v podání Jaroslavy Adamové, má místokrále omotaného kolem prstíku a může mu namluvit a dělat si s ním cokoli se jí zlíbí.

Při zmínce o vztahu k ženám se nabízí paralela mezi rolí a skutečným

¹⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 225.

¹¹ TRÄGER, Josef. *Přišel viděl zvítězil*. In: *Jan Werich tisícletý. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965*. Praha: Orbis, 1965, s. 44.

Janem Werichem, vášnivým obdivovatelem a milovníkem žen. Vedle nikotinových výparů bylo něžné pohlaví zřejmě jeho největší neřestí.

Celý život žil ve svazku manželském se Zdenou Werichovou, kterýžto stav jej neomezoval v častých záletech. Jejich manželství doznalo v posledních patnácti letech (zhruba od roku 1965) značného zhoršení, kdy si Zdena i Jan s vysokou frekvencí stěžovali na svou polovičku v listech směřujících do New Yorku. Několikrát visel ve vzduchu rozvod jako řešení všech problémů. Letmo nahlédneme tón těchto listů, jejichž prostřednictvím si uděláme lepší obrázek o soužití manželů Werichových.

Zdena Werichová si například stěžuje na manžela v listopadu 1969. *Jan si bohužel všechno upravuje dle své libosti, bez ohledu na to, jestli ublíží či ne. Mám dojem, že má snad aspoň trochu špatné svědomí, chová se již dosti dlouhou dobu velice ošklivě vůči mně. Chápu, že po čtyřiceti letech mne už nemůže milovat, ale on nemá ke mně ani kamarádský vztah, a to velmi bolí. Po tom všem, co jsme spolu prožili a prodělali. /.../ Už jsem si zvykla, že musí mít solo hlava nehlava. Je to rodný bratr Whitesida /.../.*¹² (Sheridan Whiteside je hlavním „hrdinou“ hry George S. Kaufmana *Přišel na večeři.*)

O čtvrt roku později si Zdena stěžuje na Werichovu nedisciplinovanost a lehkovážnost, pokud se zdraví týče. Werich totiž krátce po prodělané chřipce odjel do Itálie. *Je s ním opravdu těžká práce, už na to nemám sílu vše zdolávat /.../. Teď má „slečnu“, která ho kučíruje a vykořisťuje, tak si dovedete představit, jaký to má dopad. Váš nejlepší přítel je starý a navrch velice ješitný dědek, který si stále hraje na světáka. Je mi v této roli směšný. Závada je ovšem v tom, že na mě je hrubý a nespravedlivý jak přidavač u zedníků. A s tím se ovšem nikdy nechlubí.*¹³

Stížnosti „patetického gígrlete“, jak Jiří a Jan Zdeně přezdívali v dobách Osvobozeného divadla, jsou rozsáhlejší a detailnější, což možná souvisí s tím, že rozklížení svazku nesla hůře než Werich. Zdena mimo jiné ztěžovala korespondenci touhou každý Janův dopis mířící do Ameriky číst. Jan se navíc s Jiřím v průběhu let několikrát setkal a mohl se svěřit osobně jemu a nikoliv papíru.

Otázku po ložisku pravdy nelze dnes s jistotou zodpovědět. Nejspíše byl správný úsudek Jiřího Voskovce, jenž se ze všech sil snažil, byť na dálku, oběma vysvětlit, že vzájemným trýzněním si pouze znepríjemní poslední léta života, aniž by čeho dosáhli.

Voskovec neurčoval viníka, naopak poukazoval, že každý z manželů nese nemalý díl odpovědnosti, každý se svým chováním zasloužil o krach vztahu. Ne vždy se mu však tato objektivnost dařila. *Ale myslím si, že esli jsi Zdenku*

¹² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 76.

¹³ *Tamtéž*. s. 90.

řád děsně urazil, či zkrátil v minulosti /.../, tak tě měla opustit a zavrhnout. Když tak neučinila, je teď zlá a bezprávná, rozhodnuvši se, že „ti to nakreslí a vynahradí“. Asi jistě zjednodušuju, ale nemohu pochopitelně než být na tvé straně. /.../ A já ji mám rád, na mou duši. Ale ona hrozně dovede mužského urazit a ublížit mu. /.../ podle své omezené zkušenosti si dovedu představit, jak krutá asi dovede být k tobě.¹⁴

Později, když sám zažil Jana v nepřátelském duševním rozpoložení, píše mu Jiří smířlivěji. *Koukni se na svoji holenní kost: je zubatá jako meč po mnoha bitvách. Po všech těch nesčíslných bolestných kopancích a klopýtnutí. Když tolik či většina těch zubů je od celoživotní družky či druha, je z toho hořkost.*¹⁵

Tato slova vedou Jiřího Voskovce k dalšímu rozvíjení tématu manželství a partnerství. Soudí, že jeho rodinný život se ubíral jinými zákrutami a proto nemůže radit zcela zodpovědně, neboť se nikdy neocítl v podobné situaci jako jeho přátelé. *Kolikrát si uvědomuju skrze svou vlastní historii, která byla tak bolestná – ale na starý kolena nese ovoce: o akumulaci křivd a hloupostí se nemusím dělit ani já s Chris, ani ona se mnou. Jiní partneři si to odnesli. A my se můžeme aspoň dělit o částečnou (podtrženo J. V.) moudrost, získanou na úkor těch předešlých. Má-li člověk možnost dělit se o křivdy a zkušenosti s řadou nebožek, je na tom ta nejnovější – a i ten (podtrženo J. V.) nejnovější v tobě, líp (podtrženo J.V.). – Zní to cynicky, Jeníku, ty a Zdenka máte jakousi takřka mytologickou zákonitost a důstojnost, takže snad abych držel hubu.*¹⁶

8.4 Uspořená libra

Divadelní mikrokomedie Seana O’Caseyho *A Pound of Demand* byla přeložena Janou Werichovou a upravena pro televizi jejím otcem pod názvem *Uspořená libra*. Jan s Janou v ní oba hráli a snímek obšťastňoval lid všeobecný na Silvestra 1963. Otec s dcerou tím pádem dostali možnost setkat se před kamerou dvakrát během jediného roku (podruhé ve filmu Vojtěcha Jasného *Až přijde kocour*). Tuto lapálii na poštovním úřadě zfilmovali režiséři Vladimír Svítáček a Ján Roháč.

Hlavními postavami incidentu se stávají dva opilci, obtěžující svým chováním rozvláchnou zaměstnankyni spořitelny, dobromyslného policistu chtějícího se s úřednicí sblížit i paní pokoušející se stůj co stůj odeslat dopis do exotického Tararingapatamu. To vše kvůli jedné jediné malicherné libře, kterou

¹⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 418.

¹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 74.

¹⁶ *Tamtéž*. s. 74.

si Samuel Adams, v podání Jana Wericha, nutně, leč bezúspěšně, potřebuje vyzvednout, protože bez ní nemůže zaplatit další rundu. *To jsou poslední peníze, co od nás vláda dostala*¹⁷ – vyhrožuje na odchodu Adamsův přítel jako novodobý Jan Sladký Kozina.

Janu Werichovi je zde důstojným partnerem Jiří Sovák, zatímco ostatním není dána šance se více prosadit.

Zdenka Werichová o výkonu svého muže a dcery napsala Voskovcovi: */.../ jak říká Trnka, „to je prostě koncert“ a má pravdu. Jan je v tom sensační, víte, že nepřeháním, hraje v tom malou roli Jana a je také výtečná. /.../ Jan je /.../ v obrovské formě a stává se národním rabínem. Škoda, že ten jeho „size“ je příliš velký na tuhle malou zemi, jde to tu od deseti k pěti, až už to začíná být zajímavé.*¹⁸

Voskovec tento snímek neviděl, čehož lituje a dodává: *To bysme byli měli hrát spolu. Veliká sranda. O’Casey je náš člověk.*¹⁹

8.5 Král a žena

Včera jsem viděl hrubý sestřih Kateřiny Parrové. 25 minut výborného filmíku. Koušek hoblíku, malinký kousíček, radůstka, koráleček na provázičku kolem krčku,²⁰ sděluje příteli Jan v psaní z listopadu 1967. Jestliže byl dán prostor *Slzám, které svět nevidí*, jež oslovily Jiřího Voskovce, je minimálně slušné se několika slovy dotknout televizní inscenace *Král a žena*, o níž vícekrát zaujatě referuje Jan Werich.

Výjev z domácnosti stárnoucího anglického krále Jindřicha VIII. v době, kdy byl již pošesté ženatý, Wericha bavit. Láskyplné kočkování o malichernosti jako jsou vajíčka na měkko, barva koně Alexandra Velikého či původ předchozích králových manželek. To vše zasazeno do Jindřichovy ložnice, kde je středobodem prostorné lůžko, nad nímž jsou jednak monogramy manželů, jednak důležité heslo „*Dieu et mon droit*“.²¹

Vycházelo se z textu *Kateřina Parrová* Angličana Morice Breringa z roku 1912. Přepis provedl laureát státní ceny osobně na jaře a v létě s tím, že by se na podzim 1967 vše natočilo opět pod režijním vedením Fričovým. Werich optimisticky hodnotí Fričův zlepšený zdravotní stav po vítězném boji s alkoholismem, leč dodává, že by film *vlastně režíroval skrz něj sám*.²² Situace se

¹⁷ *Uspořená libra.* TV, ČT2. 2. 2. 2015, 21:55. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/143139-usporena-libra/26353130360/>.

¹⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 78.

¹⁹ *Tamtéž*. s. 83.

²⁰ *Tamtéž*. s. 396.

²¹ Bůh a můj zákon.

²² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 359.

v průběhu příprav změnila a Werich, po boku Jany Brejchové, v říjnu filmoval s Evaldem Schormem. O své partnerce se rozepisuje v samých superlativech jako o nadějně a nadané herečce, kterou vyhledávají i německé produkce.

V souvislosti s *Králem a ženou* upozorňuje opětovně Voskovec svého mentálního bratra na hrubý nešvar nezatěžovat se detaily – daty, názvy, jmény a obdobným nepodstatným plevem: *Kateřina Parrová. Furt mi o tom píšeš a já nevím, co to je. Ty myslíš, že všechno vím. Vím hovno. Popiš. Kdo, kdy, jak. Jsem právě tak blbej jako ty, jenže víc.*²³

Vzájemné dorozumívání a plánování je vinnou toho značně znesnadněno. Werich například popisuje připravovaný televizní film, aniž by uvedl jeho název nebo alespoň titul předlohy. Jindy sděluje svůj cestovní itinerář bez udání dat, takže Jiří neví, kam má psát, telegrafovat či telefonovat. V druhé půli osmašedesátého roku Werich ani po opětovných výzvách nedodá seznam potřebných československých uprchlíků, kteří se nemohou a nechtějí vrátit do vlasti a jimž by mohl Voskovec a další lidé z USA hmotně i jinak pomoci. Chybějící potřebné informace Voskovec páčí z přítele takřka násilím a nejednou se pro to na Jana marně zlobí. Tato kapitola se uzavírá a umožní nám volně přejít od záležitostí televizních k divadelním, z Evropy do Ameriky, do roku, kdy kulturu a úvahy obecného charakteru nahradí v korespondenci tzv. „srpnové události“.

²³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 370.

9 Svět kabaret, kabaret svět

Rozporuplný, dvojznačný rok 1968 se pro Jiřího Voskovce nesl ve znamení profesních úspěchů ve filmu i na jevištních prknech. Od srpna bylo vše naráz zastíněno obavami o přátele v Československu, zejména o rodinu Jana Wericha.

9.1 *Bostonský případ*

aneb *faktuální zpracování těch seriových zvrhlických vražd před několika lety v Bostonu. Musím ti o tom poslat znamenitou napínavou reportáž, podle níž je také scenario napsáno*,¹ zainteresovaně referuje Jiří v závěru roku 1967. Scénář k tomuto kriminálnímu snímku napsal Edward Anhalt podle stejnojmenné knihy Gerolda Franka *The Boston Strangler*.

Jiří Voskovec se na tomto filmu režiséra Richarda Fleischera podílel od března 1968. Hlavní role získal Henry Fonda (teoretik práva John S. Bottomly) a Tony Curtis („bostonský škrtič“ Albert DeSalvo), zatímco Voskovec bude *hrát jakési mezinárodní pfenomenon, jasnovidce, ktorej skutečně existuje. Role nikoli nesmírně dlouhá, /.../ ale velice (podtrženo J. V.) efektní. A sranda. /.../ není to eště podepsáno a honorarium nestanoveno, leč definitivně mne chtějí a čekají jen na přesné datum*.² Tony Curtis byl následujícího roku oceněn Zlatým glóblem za nejlepší mužský herecký výkon.

Peter Hurkos v podání Jiřího Voskovce je přizván k případu třinácti brutálních vražd poté, co policie přešlapuje na místě a nemůže se hnout. Jeho „zázračné kousky“ sice nevedou k odhalení vraha, avšak přesto tým vyšetřovatelů ohromí svou jasnoživostí. Jiří se ve filmu mihne pouze na pět minut (zhruba týden natáčení), kdy jsou mu předkládány fotografie obětí, jejich prádlo a další osobní věci, jimiž se probírá a hmatem z nich „vyčte“ různé informace.

9.2 Jako židovský obchodník v předválečném Berlíně

Ne, nejedná se o žádné německé rčení, pouze o popis role, v níž se Jiří Voskovec objevil v broadwayské produkci muzikálu *Cabaret* autorů Johna Kandra (hudba), Freda Ebba (texty písní) a Joeho Masteroffa (libreto), který vznikl

¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 406.

² *Tamtéž*. s. 406.

dle knihy Christophera Isherwooda *The Berlin stories* (*Berlínské povídky*, 1945) a dramatu *I Am a Camera* (*Jsem kamera*, 1951) Johna Van Drutena.

Světová premiéra proběhla na Broadwayi po jednadvaceti zkušebních *reviews* dne 20. listopadu roku 1966 v newyorském Broadhurst Theatre. K derniéře *Cabaret* dospěl po 1165 představeních v září o tři roky později v Broadway Theatre. V mezidobí byl *Cabaret* uváděn ještě na scéně Imperial Theatre a vystřídal tudíž tři divadla v rámci jediné produkce, která získala osm cen Tony.

O úspěšnosti inscenace svědčí i dopis Jiřího Voskovce z počátku roku 1969: *Máme fantastický návštěvy, většinou vypro nebo skoro. Myslím že rozhodně vydržíme do konce sezóny.*³ Ochladnutí zájmu publika je patrné v srpnu téhož roku, kdy Jiří Voskovec produkci opouští.

Ve své umělecké kariéře se Voskovec nesetkával často se situací, v níž byl nucen naskočit do rozjetého vlaku inscenace. Muzikál *Cabaret*, režírovaný Haroldem Princem, mu v roce 1968 tuto zkušenost dopřál, když zde po Jacku Gilfordovi⁴ nazkoušel roli pana Schultze, jelikož „show must go on“.

Jak je patrné z Voskovcových listů, nedá se říci, že by mu tento „hrrr pracovní systém“ vyhovoval. Poprvé o tomto *džopu* píše do Prahy v polovině června 1968 s tím, že již 24. stejného měsíce do *Cabaretu* nastupuje. V dopise Werichovi si stěžuje následovně: *To musím přiznat, že mi ti šejdři laskavě povolili jednu /.../ zkoušku s orchestrem, hodinu před představením (na tři písně plus prokomponované finále; při čemž to byla zároveň zkouška pro orchestr* (podtrženo J.V.), *anebo byla pro mě transponována – a hned taky, aby to bylo levnější, jsem se současně seznamoval s komplikovanými přestavbami a proměnami kulis.*⁵

Jiří se nenechal vyvést z konceptu tu a tam potracenou slabikou, slovem či taktem své první písně a dle hesla: *hlavně to nenavez do příkopu, třeba na dvou kolech, ale zagarážovat, zaparkovat /.../ a vod toho,*⁶ dovedl své první představení do zdárného konce. S osobním úspěchem, kdy se mu podařilo neztratit glanc, se detailně a s patřičnou dávkou pýchy svěruje Werichovi v listu z konce června. *A nikdo, nikdo nic nepozoroval. /.../ Díky tomu všemu však moje sláva hvězd se dotýká a všechny baletky mne milují.*⁷

Nelze říci, že by byl Jiří Voskovec nadšen z přístupu k práci v muzikálovém průmyslu. Avšak bezesporu by nelibě nesl, kdyby stávka na Broadwayi – k níž se v červnu schylovalo, a jež nakonec trvala pouhé tři dny – jeho par-

³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 19.

⁴ Jack Gilford (1907-1990) byl za svůj výkon v *Cabaretu* nominován na Tony Awards.

⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 454 - 455.

⁶ *Tamtéž*. s. 455.

⁷ *Tamtéž*. s. 455.

ticipaci v *Cabaretu* zarazila. Pouze tři nepřiliš slibné produkce, které dýchaly z posledního, doplatily na mladé *chorus girls a boys*, kteří si postavili hlavu, že musej zastávkovat.⁸ *Cabaret*, jsouc stabilní show, tento větérek nepoškodil. Pouze Voskovec byl tím pádem ochuzen o tři dny zkoušek, výsledkem čehož vznikla situace v předchozím odstavci nastíněná.

Za nespornou výhodu považoval Jiří Voskovec dlouhodobou jistotu finančního zajištění v rámci produkce, v níž bude moci klidně *vytrvat tak zhruba na rok*.⁹ Zkrátka jak dlouho si bude přát, či než mne to otráví, či nebude-li něčeho žádoucnějšího.¹⁰ V dubnu 1969 není nadšen z představy, že by měl v *Cabaretu* strávit další sezónu. /.../ *management se obírá nápadem produkci vehnat do třetího léta, tedy „summer” nikoliv „year”*. Mám k tomu smíšené pocity: *zaměstnanecky je to lákavá naděje, nápoem fyzickým i esteticko-emocionální trýznivá otrava*.¹¹

Inscenace, v níž se mohl uplatnit jako herec i zpěvák, vytrhla Jiřího ze stereotypu *zasraný důstojný dramatiky*,¹² svěruje se v listu z posledního června 1968. *Bude to poprvé, co konečně budu na Broadwayi zpívat, či /.../ skuhrat – ale jde o to, že mi to tu dosud nikdo nevěřil, že mohu*.¹³ Voskovec pokládal tuto roli za jeden ze svých největších profesních úspěchů, díky němuž je mu blaze a Werich nesporně zelená závistí. *Chris říká furt „If only Jan could see you in this show!”*¹⁴ *Asi bys mi kapku záviděl, že hraju s puklým orchestrem, a že jsou gírlata a světla vzruch – ale asi by se ti to taky líbilo. Není to špatnej show. Je to o tom dekadentním Berlíně hned před Hitlerem, a je to pro nás (V+W) nostalgický, má to šmrnc, krásnou (podtrženo J. V.) muziku, a kapku to má i co říct. Hlavně je to znamenitej tyátr*.¹⁵

Pouze svému krajanu Janovi se Jiří svěruje se svým nadšením a pocitem zadostiučinění po letech tvrdé (často velmi nejisté) práce. *No a co ti mám povídat, Jeníku, po těch desetiletích bejt ve hře, která jede a je v ní muzika a tanec, a ve finále můžeš hulákat do publika – snad je to nejkrásnější, co se mi mohlo na ty kolena neočekávaně přihodit. /.../ A že mám na Broadwayi ten krásnej fialovej, oslnivej „fellow-spot”, ten osobní (podtrženo J.V.) uhlíkovéj reflektor, co je jen pro hvězdy, to mi za ta léta potu a slz dělá dětinskou radost. Jen tobě to mohu říct tak naivně otevřeně, neb jen ty to pochopíš*.¹⁶

⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 454.

⁹ *Tamtéž*. s. 447.

¹⁰ *Tamtéž*. s. 447.

¹¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 35.

¹² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 455.

¹³ *Tamtéž*. s. 447 - 448.

¹⁴ Kdyby tě tak Jan mohl v téhle produkci vidět.

¹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 455.

¹⁶ *Tamtéž*. s. 455.

Jeho hereckou partnerkou se na jevišti stala Lotte Lenya v roli berlínské podnikatelky paní Schneiderové. Zajímavou perličkou je, že Lenya, manželka autora hudby k *Žebrácké opeře* Kurta Weila, byla někdejší hvězdou berlínských kabaretů 20. a 30. let. Lotte na začátku června 1969 produkci opusťtila, což pro Voskovce znamenalo posun na plakátech: *budu mít místo třetího, a second* (podtrženo J. V.) *star-biling hned po purlíkovi Anitě Gillete*¹⁷ (představitelce Sally Bowles).

Voskovec si zahrál německého žida Rudolfa Schultze, který je dle scénické poznámky *velice vřelý a bodrý padesátník. Je pěkně oblečen, ale zdá se, že by potřeboval ženu, která by mu řekla, k čemu se která kravata hodí*.¹⁸ Schultz je bezproblémovým, slušně se chovajícím nájemníkem paní Schneiderové, pro niž má zřejmou slabost. Překážkou je mu vlastní plachost a nevtíravost, takže se pouze dvorně pokouší potěšit ji nejrůznějšími produkty ze svého obchodu s ovocem a zeleninou (*Nemám nikoho – nikoho v celém Berlíně – kdo by si to zaloužil víc! Kdybych směl – tak vám snesu ananasů, že by se vám nevešly do pokoje!*).¹⁹ Nikdy nepřinese dvakrát po sobě stejné ovoce a jeho domácí toto oceňuje, stejně jako Schultzovo galantní chování, když ji brání proti urážkám jiné nájemnice.

Tato vedlejší dějová linie – paralelní ke vztahu kabaretní zpěvačky Sally Bowles se začínajícím spisovatelem Cliffem Bradshawem – nemíří k happyendu. Celý muzikál je zasazen do ovzduší silícího nacistického hnutí, kdy není radno sezdati se s židem, byť by dotyčný považoval sám sebe za rodilého Němce, jako je tomu v případě pana Schultze.

Vše zdánlivě probíhá tak jak má – opěťovaný cit, žádost o ruku, určení termínu svatby a zasnubní večírek, na němž snoubenci dostanou od svých přátel dary. Schultz se trochu opije šnaps, stane se výřečným a veselým společníkem, který rozradostněně pěje (*/.../ abyste si nemysleli, že mám talent jen na hokynaření*).²⁰ Paní Schneiderová je v závěru slavnostního večera upozorněna nacistickým důstojníkem, že svazek s člověkem židovského původu není moudrým krokem. Mohla by prý v krajním případě přijít o licenci na pronajímání pokojů, jež jí zajišťuje jediný zdroj obživy. S hlavou plnou temných myšlenek odchází paní domácí spát. Zítřejšího rána mění svůj názor, své smýšlení a nepřímo vyhání zelináře ze svého života.

*Uvědomila jsem si, že člověk nemůže ty nacisty dál přehlížet. Najednou se vyrojili i mezi mými přáteli a sousedy. A kolik je jich po celém Německu? Co když se najednou dostanou k moci... ? /.../ Na pronajímání pokojů musím mít licenci! A kdyby mě ji vzali... /.../ Já nejsem žádná Julie. A vy nejste Romeo. Musíme mít rozum.*²¹ Schultz se jí pokouší uklidnit, stavět se k politické situaci optimisticky: *Uvažujte rozumně. Jednou jsou u vesla jedni – a pak ti druzí. Jak*

¹⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 40.

¹⁸ MASTEROFF, Joe - KANDER, John - EBB, Fred. *Cabaret*. Přel. Ivo Havlů. Ostrava: Národní divadlo moravskoslezské v Ostravě, 2007, s. 33.

¹⁹ *Tamtéž*. s. 60.

²⁰ *Tamtéž*. s. 81.

²¹ *Tamtéž*. s. 87.

*dlouho my můžeme čekat?*²² Nic naplat, po uvážení se stěhuje na druhý konec do Nolendorfplatzu, nechtejte ránu jitřit. Navenek se stále tváří nebojácně a nedělá si těžkou hlavu z cihly (jež zajisté neměla zůstat ojedinelou), která rozbila výkladní skříň jeho obchodu.

Jiřího role Rudolfa Schultze patří v *Cabaretu* k pěti nejdůležitějším (kromě dvou mileneckých dvojic se do výčtu musí zařadit též konferenciér). Má v textu nemálo promluv a sólových písní, například *Mískajt, Svět je krásnější, nežli býval dřív* a další. Jakožto reprezentant ohrožené menšiny se s vlivnou NSDAP střetává asi nejcitelněji. Postupné sílení nacistické moci je třeba postavit do opozice vůči něčemu neměnnému, na co politika vliv nemá, v tomto případě lásce. Neúspěšná milostná historie pana Schultze je ironickým kontrapunktem ke Kit Kat Klubu plnému kabaretních čísel, která vypadají stále stejně, kam konferenciér láká návštěvníky vždy týmiž slovy bez ohledu na dějinné události.

Ani po usilovném přemítání mi není jasné, proč byla postava pana Schultze vyškrtuta ze stejnojmenného filmu,²³ který vznikl šest roků po Broadwayské premiéře. Ve snímku bychom tohoto obchodníka hledali marně, zatímco postava paní Schneiderové byla zachována. Nutno podotknout, že paní domáci je zde postavou okrajovou, něco ve stylu „paní nesu Vám psaní“. Pár Schultz – Schneiderová je nahrazen dvojicí podstatně mladší. Zlatokop Fritz Wendel, jemuž se permanentně nedostává peněz a Natalia Landauer jako prototyp slušně vychované dívky z movité židovské rodiny, která pochybuje, zda ji tento gój žádá o ruku kvůli ní samé či kvůli penězům. Rozpor je ve filmu převrácen – Natalia opouští Fritze ve snaze uchránit jej před nacistickou hrozbou. Nejedná tím pádem tak sobecky jako paní Schneiderová. Fritz nepatří do skupiny upřímných a za každých okolností pravdomluvných mužů a je ve skutečnosti židem, ač to před okolím tají. Ke svatbě dojde, aniž by jejich další osudy byly nastíněny.

Fritz ani Natalia ve filmu nezpívají a co se textu a počtu scén týká, je jejich part malý. Při porovnání staršího muzikálového páru s mladšími filmovými milenci se mi lépe zamlouvá první dvojice. Kontrastněji totiž nastiňuje Berlín 30. let, je příběhem bez šťastného konce, ale přitom živější, veselejší, rozjařenější. Popravdě řečeno se dojem (byť nabytý pouze četbou) z textu nedá s filmem srovnávat. Oproti unylé, bezemoční Natalii a Fritzovi, který své smýšlení i povahu mění vždy dle nejpříznivějšího větru, jsou paní Schneiderová i pan Schultz živoucími bytostmi, s nimiž člověk může soucítit, vytvořit

²² *MASTEROFF*, Joe - *KANDER*, John - *EBB*, Fred. *Cabaret*. Přel. Ivo Havlů. Ostrava: Národní divadlo moravskoslezské v Ostravě, 2007, s. 90.

²³ Ve filmovém *Cabaretu*, ověněném osmi Oscary a režírovaném Bobem Fosseem, hráli Liza Minelli, Michael York, Joel Grey, Elisabeth Neumann-Viertel a další.

si k nim nějaký vztah. Z toho důvodu je pozitivní, že všechny české inscenace *Cabaretu* přivádí tuto stárnoucí dvojici opět na scénu.²⁴

²⁴Jen za posledních patnáct let uvedla divadla těchto osm insenací: Divadlo na Fidlovačce (září 2001 – březen 2004), Horácké divadlo Jihlava (prosinec 2002 – leden 2004), Městské divadlo Brno (únor 2003 – listopad 2005), Divadlo J. K. Tyla Plzeň (únor 2004 – listopad 2006), Pididivadlo Praha (únor 2007 – ?), Městské divadlo Zlín (říjen 2007 – říjen 2008), Východočeské divadlo Pardubice (premiéra březen 2014), Divadlo Disk (premiéra březen 2014).

10 Voskovec a Werich uměleckými artefakty

10.1 Mikulášková *Korespondence V+W*

Brněnská divadelní scéna Reduta představila 5. listopadu roku 2010 inscenaci textově těžící výhradně z *Korespondence* Jiřího Voskovce a Jana Wericha. Opět se prokázalo, že i z nedramatického materiálu lze vytvořit sto padesáti minutové jevištní dílo vypovídající o přátelství na pozadí pomateného světa plného smrti, násilí a netolerance. Inscenace, nad níž převzal patronát Václav Havel (snad v tom hrála roli i jistá míra osobní zainteresovanosti, protože se s oběma několikrát setkal), byla na repertoáru do konce sezóny 2012/13. Posléze byla přenesena do pražského Divadla Na zábradlí, kde měla obnovenou premiéru 16. září 2013 a je stále na repertoáru. O neutuchajícím diváckém zájmu svědčí vždy vyprodaná představení.

Dramaturgyně Dora Viceníková měla na výběr z mnoha stovek dopisů. Mohla se zaměřit na osobní život, umělecké úspěchy i prohry, úvahy o společnosti, umění, smrti či Bohu, mohla nahlédnout též na politickou situaci v USA a ČSSR od 50. do počátku 80. let, protože dopisy jsou plné politických komentářů. Viceníková raději zaostřila na osobní životy s chorobami, milostnými vztahy a rodinnými svazky Voskovce a Wericha, čas od času obohacené zmínkami o práci a politické situaci. Například důsledně vynechané jsou listy ze 40. let. Viceníkové se podařilo zahladit nepoměr v množství a rozsáhlosti dopisů, kdy Voskovec psal více než Werich, ale na jevišti není tato disproporčnost postřehnutelná.

Korespondence, stejně jako důsledně chronologicky se odvíjející inscenace, se postupně propadá do stále větší deziluze, deprese, malichernosti, naštvání na celý svět (citelnější u Wericha), což souvisí i s výběrem „tragičtějších“ pasáží a nezadržitelně se blížícím odchodem do Nudna.

Po režijní stránce měl inscenaci vytvořit J. A. Pitínský, který ještě před započítím zkoušek odstoupil a byl nahrazen Janem Mikuláškem. Ten použil metodu koláže, kdy se Jiří Vyorálek (Werich) a Václav Vašák (Voskovec) střídají v monolozích, tvořených úryvky dopisů. Na počátku a v závěru jsou diváci aktivizováni a upomínáni na to, že inscenace čerpá z epistolární literatury. První výňatek z dopisu je promítán na zadní stěnu jeviště. Poslední úryvek si hlediště čte na titulkovacím zařízení a kruh se uzavírá.

Slova jsou navíc doplněna o nepřetržitou scénickou akci s prvky klauniády, tudíž je stále co poslouchat a na co se dívat. Groteskní stylizace, opakování, nepřirozeně zpomalený pohyb, pantomimická zkratka, mimická expresivita,

minimum rekvizit, které jsou využívány hravým způsobem (viz lampy, umělé květiny metaforicky znázorňující Pražské jaro, barevné žárovky, jimiž je obmotán Voskovec a představuje tak vánoční stromek, ...) i široké spektrum nálad, podkresů a hlasových poloh. Ticho a hluk (způsobený zejména činely), místy až příliš melancholická hudba, kterou vybíral režisér Mikulášek. To všechno v harmonickém celku, v němž divák získá příležitost poznat ikony českého divadla z nevšedního po(d)hledu. Jako obyčejné smrtelníky. Zmiňovaná melancholie vrcholí emocionálně vyděračským závěrem, který snad příliš lacině a prvoplánově zamýšlí vyloudit slzu z divákova oka.

Herci se pouze opatrně stylizují do Voskovce a Wericha. To probíhá výhradně po stránce vizuální (štíhlý Vašák, Vyorálek s brýlemi a přiznaně vyčpaným břichem) a nikoliv umělecké. Interpreti nechtějí přejímat herecké manýry svých postav, nechtějí být kopiemi, věrnými obrazy dvojice V+W. Uměření i prudci, uhlazení i pichlaví, šťastní i v depresi – nejde o sošné loutky, ale lidi z masa a kostí se všemi světlými i stinnými stránkami a min-dráky. Gabriela Mikulková, od února 2014 v alternaci s Anežkou Kubátovou, narušuje poklidné povídání dvou bývalých hereckých kumpánů coby zlobící, zlobící se, ustaraná a psychicky labilní Zdena Werichová, vdávající se a rodící Jana Werichová, na rakovinu umírající Anne Voskovcová i rudými růžemi obdarovávaná, žádoucí Christine Voskovcová.

Podstatné je nejen sledovat co, ale též kde? Sterilně bílá scéna Svatopluka Sládečka s minimem objektů je na jevišti zkopírována třikrát. Stůl a dvě židle jsou na podlaze, přilnuly ke stěně a visí ze stropu. Jednoznačný symbol dvojpolovosti světa rozděleného uměle na Východ a Západ, symbol dopisů putujících mezi dvěma kontinenty. Manželé Werichovi a Voskovec se pohybují po jevišti v těsné blízkosti, ale nevidí se, neustále se míjejí a k setkání nedojde. Stejně tak lampy, sloužící mimo jiné k poetickému zobrazení radioterapie, jsou umístěny na stropě i stěně.

Úvodní sekvence sugestivně vypovídá o světě přetnutém oponou, v němž si člověk nemůže být jist. Vztahy jsou přerušovány, lidé mizí, až jedinec pozbude i sebe samého. Jak již bylo naznačeno, hercům postačí minimum předmětů k vytvoření silně vizuálně působící inscenace.

Na tradici Osvobozeného divadla odkazují pouze bíle nalíčené obličejové protagonistů. Oblečení jsou po celou dobu nevýrazně do černých obleků a bílých košil, které spolu s kostýmy Zdeničky navrhnul Marek Cpin. Pro závěrečný *Pochod stoprocentních mužů* nasazují Vyorálek s Vašákem bílé paruky s černou kšticí vlasů, které naposledy připomenou prvorepublikovou divadelní éru Voskovce a Wericha.

V obsažném programu k inscenaci *Korespondence V+W*, který sestavila Dora Viceníková, nalezneme úryvky z korespondence – Werichovy dopisy

mamince, dopisy putující mezi Voskovcem a Werichem -, stručné životopisy obou titulních hrdinů, fotografie z představení a další doplňující texty.

Navzdory autorčině snaze jsou v programu dohledatelné určité nepřesnosti. Například v pasáži rekapitulující životní mezníky Jana Wericha se dočítáme o poválečném obnovení tradice Osvobozeného divadla. Přitom oficiální název scény bylo Divadlo V + W a sám Werich po svém příletu zdůraznil, že Osvobozené divadlo bylo specifickým produktem své doby, které nemá cenu násilně křísit.

V programu je dále k nalezení informace, že Jan Werich byl uměleckým vedoucím a hercem Divadla satiry, pozdějšího ABC až do roku 1963, což není pravdou.

*Se svou rodinou se rozhodl z politických důvodů emigrovat opět do zahraničí. V roce 1968 přešli hranici. Na počátku roku 1969 se však vrátil do Prahy, kde žil až do své smrti,*¹ píše Viceníková. Z *Korespondence* přitom nevyplyvá, že by se Jan Werich chystal k emigraci. Pravdou je, že jej a Zdenku informace o srpnových událostech zastihly ve Velharticích, odkud se dostali do Vídně. Voskovec oběma marně vymlouval návrat do Československa: *Já myslím, že chybuješ, sedě ve Vídni. To je hnusné, deprimující, zbabělé město. A teď je to pouhé policejné bezpečné předměstí Prahy. Sedíte tam na prdeli u pražského rozhlasu a mezi pražskými uprchlíky. Máte totálně deformovanou perspektivu a vlastně byste /.../ měli sedět na Kampě. Jedinej rozdíl je v tom, že z té Vídně můžete, kdežto z Kamy ne.*²

Zdenka se chtěla vrátit domů a Jan Werich vysvětluje své stanovisko v dopise do USA takto: *Není to tak jednoduché, tak jak jsem snad myslel, najednou v našem věku se na všechno vyflajznout a jít pryč. Od toho se nedá jít pryč. Jen snad fyzicky, ale jinak jsi tam dál a dál se žereš. A sil ubylo, zatím co zkušeností přibýlo, a ty víš, jak rychle stydne vystěhovalecký brambor. Pořád platí: z Prahy přijel pan (podtrženo J. W.) Werich, kdežto z Prahy utekl nákej Werich. Toto pravidlo platí víc, než kdy.*³ Ironie osudu se naplno projevila, když Jan měl po roce 1968 nouzi o pracovní příležitosti, přesto (nebo snad právě proto), že zůstal ve vlasti.

Ve Vídni s rodiči nebyla jejich dcera Jana, která byla roku 1968 již provdaná za Jiřího Kvapila a měla dceru Zdenku. Proto je zmínka o emigrujícím Werichovi a jeho rodině zavádějící. Nepřesně formulovaná je i věta o Werichově návratu do Prahy na začátku roku 1969. Podzim a část zimy totiž Werich netrávil ve Vídni – jak by z textu logicky vyplývalo – nýbrž v USA na návštěvě u manželů Voskovcových. Pobyt se neočekávaně protáhl vinou

¹ VICENÍKOVÁ, Dora. *Program ND Brno - Korespondence V+W*. Brno: Národní divadlo Brno, 2010, s. 9.

² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 486.

³ *Tamtéž*. s. 476 - 477.

Werichových vážných zdravotních komplikací, kdy dle názoru lékařů uprchl hrobníkovi přímo z lopaty.

Na závěr ještě jedna recenze za všechny, která dle mého soudu jasně pojmenovává kvality i problémy *Korespondence V+W: Koncepce inscenace spojuje groteskní stylizaci s věcností, civilní projev s posunutými gesty i pohybem, dovoluje pronášet monology věcně, v nečekaných pozicích určených z řádu gravitace osvobozenou scénou a mobiliářem. /.../ Jiří Vyorálek i Václav Vašák ovládají řadu poloh, kterými odstiňují a činí obdivuhodně plastickými dvě a půl hodiny se střídající monology. Přecházejí od civilu k halekačkám přes oceán, od plačtivosti k brutálně groteskní hlasové i pohybové stylizaci. /.../ Mikuláškův styl bývá sice místy odtažitě konstruovaný, zde ale převažují silné a křehké obrazy, jakými je například Voskovcovo loučení se zemřelou druhou manželkou – několikanásobný pokus uložit oblečení zemřelé ženy do krabice, z níž povoleným dnem vždy znovu vypadne a nedá se odklidit. Problematicky se Kateřině Bartošové jeví vypjatě patetický závěrečný obraz, v němž herecká dvojice do hlediště polomrtvě a zdeptaně zpívá jeden ze songů *Osvobozeného divadla*, obklíčena přitom obludnými černými /.../ písmeny V a W.⁴*

Korespondence V+W byla nominována na Cenu Alfréda Radoka 2010 v kategorii nejlepší scénografie a nejlepší inscenace roku, z nichž ani jednu neproměnila. Umístila se však jako druhá v sekci Nejlepší poprvé uvedená česká hra. Při udělování Cen Divadelních novin získal Jan Mikulášek cenu za sezonu 2010/2011 za tvůrčí počín v oboru Činohra. Nejvíce ocenění *Korespondence V+W* obdržela na Cenách Českého divadla 2011: první místo jako nejpozoruhodnější počín celé přehlídky, první cena za divácky nejúspěšnější inscenaci a sdružené druhé místo za nejlepší mužskou roli pro Václava Vašáka a Jiřího Vyorálka.

10.2 MOMA představuje Voskovce a Wericha

Zmíněná inscenace *Korespondence V+W* představuje českému divákovi Voskovce a Wericha z nového zorného úhlu. Taktéž newyorští občané měli ve čtvrtek 18. září roku 1975 vzácnou příležitost seznámit se s touto českou uměleckou dvojicí. O zářijovém „V+W dni“ v MOMA⁵ jsem dosud nikdy neslyšela a byl pro mě velkým překvapením. Kladl si za cíl představit české

⁴BARTOŠOVÁ, Kateřina. Zdeptaní stoprocentní mužové. *Lidové noviny* 25. 11. 2010, č. ročníku 24, s. 9.

⁵Museum of Modern Art.

komiky Jiřího Voskovce a Jana Wericha, skrze jejich čtyři prvorepublikové filmy, lidu americkému.

Tohoto minifestiválku (jak jej Voskovec označuje) by se oba mohli zúčastnit, přičemž Wericha by MOMA oficiálně pozvalo. *Nemohou platit, neb mají sevřený budget /.../ ale pozvou* (podtrženo J.V.) *tě na psacím stroji jistě s nadšením. Já jim třeba koupím průklepní papír a dám jim 26 centů na známku. Tak sděl, hodilo-li by se ti to.*⁶ (podtrženo J.V.). Werich by si tudíž hradil cestu do New Yorku, kde by zdarma bydlel u Voskovců a tak by tento výlet nemusel vyjít příliš draze. Oficiální pozvání z galerie by navíc mohlo urychlit administrativní úkony spojené s cestou do USA. Přestože Werich nikde nepíše, zda stojí o oficiální pozvání, bylo mu toto odesláno v polovině srpna.

Janovo zdraví se ovšem postavilo na odpor, když byl v červnu hospitalizován s trombozou obou nohou. Voskovec se nevzdává naděje a chce v srpnu slyšet jasné slovo: *Můžeš nebo nemůžeš přijet? Musíme to vědět, ale hned* (podtrženo J.V.). *Dybys moh a chtěl tu chvíli zůstat, abysme to zorganizovali.*⁷ Zdravotní stav se stal jedinou překážkou, protože po stránce administrativní by zřejmě žádné problémy nevyvstaly. Werich je zdrchaný, ale uklidňuje sebe i Jiřího: *No nevěřím, že hora ruit tak zběsile, že se neuvidíme jindy. Ale je to k vzteku. Jestli mě pozvou, snad bys mohl za mne poděkovat, o tom bychom se snad mohli dorozumět.*⁸ Zajisté, reaguje Voskovec, *vono se to vystříbří a starci ještě usednou k řeči i pokrmu a nápoji. Ať už kdekoli-věk.*⁹ Werich nebyl schopen kamkoliv cestovat, protože jeho dolní končetiny vyžadovaly soustavnou péči a permanentně zvýšenou polohu. Jeho psychický stav nebyl špatný, protože se živě zajímal o průběh dne v MOMA a žádal Voskovce o zaslání výstřižků z amerického tisku, který akci registroval.

Voskovec vytvořil měsíc předem anglickou synopsi připravované akce. Na všechny filmy, jejichž děj si již nepamatoval, byl donucen se znovu podívat a shledal, že nemohl zapomenout nic ve filmech, které žádný děj nemají. *Zdaleka nejlepší je Peníze nebo život* (podtrženo J.V.), *protože tam není žádnéj mesáž,*¹⁰ *děsně málo dialogu a jsme voba dobrý, i když vobčas blbě tajmujeme. A hlavně to nedělal Frič! Ježíšmarjá, ten měl ruku lehkou jako zeměkouli z volova.*¹¹

Jiří Voskovec se taktéž akce osobně účastnil. Jako poslední snímek dne běžely, na Voskovcovo výslovné přání, *Peníze nebo život*, před kterýmžto

⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 282.

⁷ *Tamtéž*. s. 284.

⁸ *Tamtéž*. s. 287.

⁹ *Tamtéž*. s. 288.

¹⁰ Sdělení, poselství.

¹¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 285.

promítáním měl Jiří krátký proslov. Nečetl jej, ale hovořil spatra, přičemž jej neutuchající aplaus povzbuzoval k dalším a dalším vtípkům a vyprávěnkám (například o sysifovské snaze dvou českých herců prosadit se v Hollywoodu). Elegantně formulovaný omluvný telegram od Jana Wericha přečetla Eileen Bowser a přidala *malinkej proslov o historičnosti té události a hrdosti musea, že konečně uvádí v Americe tak málo známou a při tom tak hrozně důležitou skupinu filmů*.¹² A pak se promítalo. Voskovec obdivoval výkonné projektory, díky nimž byl obraz jasný a ostrý.

Jiří Voskovec posléze zasílá do Prahy podrobný referát se všemi detaily onoho večera, včetně výčtu sekvencí, které sklídily největší „smíchy“. Zkrátka to byl vydařený večer, který *nemoh vyjít líp. Byl bys měl velikou radost. /.../ Tvoje přítomnost na plátně zde a hlučné ovace prolité na mne, byly naplno a docela nesporně namířeny právě tak na tebe. Zkrátka tvá přítomnost v sále byla snad hmatatelnější, než kdybys tu byl tělesně bejval. A vzhledem k povaze těch filmů, v té reakci nebyla žádná sentimentalita, ani „bejvávalo“ – nýbrž jenom veselí, pohoda a veliká láska s úsměvnou a uřehťanou náladou. /.../ Na konci byla *standing ovation* (podtrženo J.V.) celého biografu, já ji za nás přijal a poděkoval a poslal jsem je do postele, vzývaje hlasitě Boha by jim požehnal. Tak to je můj referát o naší opět senzační premiéře, kterou jsi zmeškal, ačkoliv jsi na ní byl a velice jsi to pěkně sehrál*.¹³

Nadšené ohlasy neprovázely jen samotné promítání. Ještě po několika dnech lidé Voskovce kontaktovali a obdivovali se hereckému umění i celkové poetice V+W. *Specialisté afficidos*¹⁴ *filmových památek američtí omdlávali rozkoší a telefonujou a kořej se a maj orgazmy*.¹⁵

Voskovec popisuje také reakci přítele Alexandera Hackenschmieda, publicity, fotografa, kameramana a režiséra, který se mimo jiné podílel jako kameraman na vzniku dokumentárního filmu Herberta Klina *Kříže* o politické situaci v česko-německém pohraničí. *Eště druhej den mi telefonoval znovu: „člověče, vono je to opravdu jako dívat se na nákýho báječnýho Mack Sennetta!*¹⁶ *Já zapomněl, jak jste byli vohromný. Ale dyť vy jste byli děti, úplný děti! Ta krása!!*“¹⁷

Nadšen byl také režisér Andrej Serban, Voskovcův blízký přítel, který se dle svědectví samým nadšením skoro zhroutil, což Jiří popisuje v listu pro Jana. *Tvrdí, že je to moderní film /.../ a hlavně se nemůže vynadivit naší*

¹² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 289.

¹³ *Tamtéž*. s. 288 - 290.

¹⁴ Nadšenci, fanoušci.

¹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 290.

¹⁶ Filmový herec, scénárista a režisér, jeden z průkopníků americké grotesky Mack Sennett byl ve 20. letech přezdíván „Král komedie“.

¹⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 290.

souhře. Tvrdí, že nikdy neviděl projev tak hluboký a čirý lásky mezi dvěma lidma jako naši hru spolu. /.../ Nikdy nikdo ještě tak o nás dvou nemluvil, s tak hlubokým a naprostým pochopením, jak jsme dělali.¹⁸

Zmiňovaná Eileen Bowser, náměstkyně ředitele filmového oddělení MOMA, ohromněj kos na němej film a ovšem zejména na americké komedie té doby se chystala v září 1975 navštívit Prahu. Chtěla se za každou cenu setkat s Janem Werichem a proto pro ni Voskovec žádá vlídné přijetí. Jsme mezinárodní klasikové, kolegáčku, je to marný: nedá se nic dělat,¹⁹ uzavírá Jiří své líčení.

Dvoustránkový plakát vytvořil někdo z MOMA, nikoliv Jiří Voskovec. Návštěvníci se mohli seznámit s časovým harmonogramem jednotlivých promítání a krátkým představením umělecké dvojice V+W.

Kromě toho vznikl třístránkový strojopis, který představoval tvorbu Voskovce a Wericha v kontextu doby a jejich význam dokládal výroky Maxe Broda, Vesoloda Mejercholda, Miloše Formana a dalších. V krátkosti je připomenuta též poválečná spolupráce V+W a Jiřího působení v americkém filmu a divadle.

Klasici světového cinematu (podtrženo J.V.) Wachsmann a J. W. Rich²⁰ budou představeni skrze filmy *Greasepaint and Gas* (Pudr a benzin), *Heave-Ho!* (Hej rup!), *The World is ours* (Svět patří nám) a *Your Money of Your Life* (Peníze nebo život), které byly postupně promítány od dvanácté hodiny celé odpoledne až do večera. Každý film byl na plakátě stručně charakterizován – kdy vznikl, kdo v něm hrál, jméno režiséra, stopáž. To doplněno stručnou rekapitulací historie Osvobozeného divadla a výrokem A. J. Liehma o tom, že bez divadelní a filmové tradice Voskovce a Wericha by byla renesance české kultury v 60. letech jen stěží myslitelná. Zdůrazněny jsou i vzory, k nimž se V+W odkazovali, totiž americká groteska zastoupená Ch. Chaplinem, B. Keatonem, H. Lloydem, bratry Marxovými a W. C. Fieldsem.

Sál s kapacitou plus minus 400 diváků se při každé projekci plnil stále víc a víc, až byla večer všechna sedadla obsazena a lidé museli stát, což popisuje očitý svědek Voskovec. (To ovšem byl Mistr inserován, že osloví dav. Taký v osm večer má víc lidí čas, ale to nezdůrazňuji.) Takže jsme ulomili za ten den jedno a půl vyprodaný představení ve Vodičkově. *Šlecht* (podtrženo J.V.) na dva cizojazyčný dědky? Bez reklamy, jen s oznámením v novinách mezi *kulturními* (podtrženo J.V.) událostmi.²¹

Muzeum moderního umění připomnělo Jiřího Voskovce a Jana Wericha

¹⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 349.

¹⁹ *Tamtéž*. s. 300.

²⁰ *Tamtéž*. s. 285.

²¹ *Tamtéž*. s. 288.

ještě na konci května 1995 v rámci přehlídky nazvané *Evropské muzikály*. V originálním znění, opatřené anglickými titulky, se promítaly *Peníze nebo život* a *Pudr a benzín*. Kromě těchto snímků byl na přehlídce prezentován také *A Hard Days Night* skupiny Beatles, *The Threepenny Opera* a další.²²

10.3 Výročí v paláci Lucerna

Menší pozornost je v *Korespondenci* věnována výročí prvního uvedení *Vest pocket revue* (19. dubna 1927), od nějž uběhlo roku 1977 přesně padesát let. V pražské Lucerně se v této souvislosti konaly dva slavnostní večery, jichž se Jan Werich účastnil navzdory svému zdravotnímu stavu. *Díky doktoru Zítkovi, který do mě lil odvalu a energii, jsem tu věc uskutečnil, ačkoliv mě museli podpírat a Pánubohu se zachtělo, že se stal zázrak. Nikdy jsem to nečekal. A nikdo to nečekal,*²³ popisoval Werich okolnosti těchto večerů. Překvapilo mně, že Jan se o nich zmiňuje teprve v říjnu, zatímco akce se konaly již 25. dubna a 13. května.

Večery, na jejichž přípravě se podílel zejména František Spurný, byly komponovány ze vzpomínek a písní Osvobozeného divadla. V dubnu vystoupil Werich na pódium bez předchozí přípravy, zatímco v květnu si s Jiřím Suchým předem připravil rozhovor, který se na místě stejně zvrtil v improvizaci.

Přepis rozhovoru, který spolu na květnovém koncertu vedli Jiří Suchý s Janem Werichem a další dokumenty, vztahující se k této události, jsou dohledatelné v publikaci *Listování*, která obsahuje také úryvky z Werichovy korespondence, jeho textů a článků.²⁴

Po několika letech, kdy z rádií zněla Ježkova hudba beze slov, byla českému lidu připomenuta zavedená firma V+W. Jednalo se o poslední vystoupení Jana Wericha na veřejnosti, z nějž měl sice radost, ale tento „ústupek režimu“ bral s rezervou. Před Jiřím Suchým se měl vyjádřit následovně: *To víte, já jim dneska řeknu svůj. Za to, že mě nechali jednou hrát v Lucerně, jim lízat holínky nebudu.*²⁵

²²ANONYM. Museum, Societies, Etc. [online]. [1. 5. 2015]. URL: <<https://books.google.cz/books?id=SOMCAAAAMBAJ&pg=PA100&lpg=PA100&dq=voskovec+and+werich+1995+in+museum+of+modern+art&source=bl&ots=3HKxJhVN5I&sig=5Gge2VeIvDKsS5GkyQlks2gkeJU&hl=cs&sa=X&ei=aWVKVbPaOubmywPpwoHQBQ&ved=0CFwQ6AEwCQ#v=onepage&q=ga&f=false>>.

²³VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 341.

²⁴WERICH, Jan - BĚLÍKOVÁ, Marie (ed.). *Listování*. Praha: BRÁNA, 2011, s. 169 - 178.

²⁵ANONYM. Werich z boje s lidskou blbostí neutíkal [online]. [cit. 16. 3. 2015]. URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/105549-werich-z-boje-s-lidskou-blbosti-neutikal/>>.

Zvukovou nahrávku, která v Lucerně vznikla, obdržel s několikaměsíčním zpožděním i Jiří Voskovec v New Yorku, pozorně si ji vypočetl a detailně rozebral. Jiří je v první řadě vděčen za obdivuhodnou věrnost tradici V+W. S potěšením také konstatuje, že díky technologickému pokroku si připadal, jako kdyby v divadle seděl. *Když se mi to zvlášť zalíbilo, dal jsem si to na plný pecky /.../. Jeníčku, byla to nádhera, skvost a svatozář. Tvůj dojatý stručný a skvostný projev hned na začátku toho prvního večera – s ódou o mně byl tak dojemnej a tak od tebe upřímněj, že Voskovec neměl daleko k slzám. Dále nejpozoruhodnější v onom „pásmu“ – eheu, byl tvůj závěrečný projev o uměních, o účasti diváctva na divadle – o „rodině“, familii bakchantských mysterií.²⁶*

Voskovec se shovívavě usmívá nad tím, že Werich zaměnil boha divadla Dionysa za filosofa Diogena, což pouze potvrdilo Janovu *prastarou nemoc, týkající se jmen. /.../ Ale ten závěrečný projev byl velikánskej. Přesnej a nedotknutelněj a velice důkladnej. Asi z toho bude českéj klasickéj text.²⁷* Dále byla Voskovcem chválena Ljuba Hermanová, interpretující píseň *Život je jen náhoda*, pocházející z filmu *Peníze nebo život*. Ačkoliv tento song nebyl nikdy Jiřího oblíbeným „šálkem kávy“, *najednou zněl znamenitě a dokonce se mi ta slova v jejím podání líbila. Tak to vidíš, co umělci dokážou; i starého šaška přesvědčit či nalhat mu, že je lepší, než si myslel.²⁸*

V New Yorku nezůstala nahrávka pouze u Jiřího Voskovce. Záhy si ji okopíroval režisér Miloš Forman – *přál bych ti ho vidět, tu rozkoš, tu oddanost, tu radost,²⁹* informuje Jiří Jana.

10.4 *Byl jsem obžalován v záři rudě planoucích raket*

Do čtveřice uzavřu tuto kapitolu televizním dramatem a rozhlasovou hrou. O první z nich bychom v *Korespondenci* našli pouze kusé zmínky, zatímco druhá vznikla několik desítek let po smrti Jana i Jiřího. Přesto lze těmito uměleckými díly vhodně doplnit výše zpracovanou část týkající se Voskovcovy internace na Ellis Islandu.

Roku 1954 byl osloven americký dramatik Jerome Coopersmith s nabídkou zpracovat příběh Jiřího Voskovce do dramatického tvaru. Sám Coopersmith vzpomíná po letech na tuto práci, k níž zpočátku přistupoval s nedůvěrou. *Zdá se mi neuvěřitelné, že už uběhlo 51 let ode dne, kdy mne producenti*

²⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 351.

²⁷ *Tamtéž*. s. 352.

²⁸ *Tamtéž*. s. 352.

²⁹ *Tamtéž*. s. 352.

*Armstrong Circle Theatre, televizní série hraných původních dramat založených výhradně na skutečných událostech, oslovili, abych napsal hru o českém herci jménem George Voskovec. Moje reakce na tuto nabídku byla nejprve negativní. Pod pojmem "český herec" jsem si totiž představil patetického běloulasého staříka chrličícího úryvky z Krále Leara. Souhlasil jsem ale alespoň se schůzkou, a když jsem viděl štíhlého a pohledného herce z Prahy a vyslechl jeho příběh, naprosto jsem změnil názor. A obzvlášť se mi líbilo, že George Voskovec bude hrát sám sebe.*³⁰

Následovala řada dalších setkání, během nichž Coopersmith vyslechl nejen Voskovcovo vyprávění o samotném pobytu na Ellis Islandu, ale též o jeho předchozí umělecké činnosti a životě. Takto vznikl scénář ke snímku *I was Accused* (*Byl jsem obžalován*), na nějž překvapivě o půl století později navázal text hry *Rockest Red Glare* (*Rudě planoucí rakety*).³¹ Coopersmith měl totiž roku 2005 napsat rozhlasové drama na téma svobody, rozpomněl se na Jiřího Voskovce a přepsal původní, pro televizi určený dramatický text, do nové podoby. *Rudě planoucí rakety* byly v roce 2005 předvedeny před živým publikem v newyorském Javits Center jako ukázka způsobu, jakým vznikají rozhlasové hry. V rolích George Voskovce a Anne Gerlette vystoupili významní broadwayští herci Paul Hecht a Marian Seldes.³² Režisérem byl Himan Brown, který si u Coopersmitha hru objednal.

Byl jsem obžalován bylo vysíláno na počátku roku 1956 a v létě jsem s potěšením zjistil, že za scénář k této televizní hře jsem získal Robert E. Sherwood Award. Cenu mi udělila Nadace pro republiku, odnož Fordovy nadace. Jednou z členek poroty byla dokonce Eleanor Rooseveltová.³³ Tuto skutečnost, kdy paradoxně producent a dramatik byli oceněni a on sám to „pouze“ prožil, ironicky popisuje Jiří Voskovec v jednom z listů. Coopersmithova zmínka o promítání na začátku roku 1956 se neshoduje s údajem na stránkách filmové databáze IMDb, podle níž byl snímek uveden již 13. prosince 1955 (kteréžto datum udávám též v příloze ve výčtu Voskovcových rolí).

Rozhlasová hra na začátku posluchače seznamuje s hlavním hrdinou. *Pokud znáte drama Dvanáct rozhněvaných mužů, možná si vzpomenete na postavu nazvanou Porotce č. 11, nedávno naturalizovaného amerického občana hluboce věřícího ve všechny svobody, které Spojené státy zaručují. Nejspíš ale*

³⁰ Přemek. *Rockets Red Glare* (Rudě planoucí rakety, 2005) [online]. [17. 4. 2015]. URL: <<http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/36041-rockets-red-glare-rude-planouci-rakety-2005.html>>.

³¹ Název je vzat z jednoho verše americké hymny.

³² Přemek. *Rockets Red Glare* (Rudě planoucí rakety, 2005) [online]. [17. 4. 2015]. URL: <<http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/36041-rockets-red-glare-rude-planouci-rakety-2005.html>>.

³³ Tamtéž.

nevíte, že Porotce č. 11 hrál v televizní i filmové verzi Jiří Voskovec, herec, který musel bojovat za svou vlastní svobodu. Za svobodu, kterou mu upírala tři různá státní zřízení, včetně našeho vlastního. Tohle je příběh Jiřího Voskovce, muže pronásledovaného Hitlerem, chyceného do pasti Stalinem a nakonec lapeného spalující září „rudě planoucích raket”.³⁴ Již zde je jasně patrná až heroická stylizace textu i Jiřího Voskovce jako toho, kdo v době „amerického teroru“ trpěl v zemi, kterou doposud pokládal za nejsvobodnější možnou.

Namísto toho televizní pořad *I was Accused* začíná podstatně civilněji, slovy reportéra Johna Camerona Swayzeho, jehož hlas komentuje průběžně dění a udává jednotlivá data (přilet Jiřího Voskovce do USA, slyšení před komisí, jeho vpuštění na území Spojených států, ...). Swayze klade opakovaně důraz na autentičnost příběhu. *Za okamžik spatříte za ostnatým drátem muže usilujícího o svobodu. Dozvíte se o nejtrestuhodnějším obvinění naší doby. Uvidíte příběh odehrávající se na dvou světadílech. Nahlédnete také do pestrého divadelního zákulisí. Příběh je skutečný, ne smyšlený. Vystoupí v něm muž, jenž jej prožil. Vše je pravda. Skutečně se to stalo.*³⁵

A zde odlišnosti televizního snímku a rozhlasové hry teprve začínají. Porovnáním *I was Accused* a *Rockets Red Glare* objevíme další podstatné rozdíly, které přiznává a ospravedlňuje i Coopersmith. *Psaní pro ryze zvukové médium si samozřejmě vyžádalo jisté změny, takže Rudě planoucí rakety se nakonec od Byl jsem obžalován dost liší, nicméně základní příběh a poslání zůstávají stejné. Liší se samozřejmě i proto, že já jsem se za tu dobu změnil. Přidal jsem řadu nových prvků, jako například paralelu Voskovcova příběhu a osudu Josefa K., zkoušeného hrdiny Franze Kafky.*³⁶

Z filmu (stejně jako z rozhlasu) je, s jedinou drobnou výjimkou, vytěsněn Voskovcův herecký partner Jan Werich, Jiřího první manželka Madelaine a další. Kuriozně se bude oku českého diváka jevit divadelní plakát, který ve snímku *I was Accused* zve na pražskou obnovenou inscenaci *Pěsti na oko*. Na plakátu (psaném v angličtině) je jako autor hry uveden pouze Jiří Voskovec. V textu *Rockets Red Glare* je koncentrace nesrovnalostí ještě vyšší. Jednou z nejmarkantnějších je zmínka o inscenaci Shakespearovy *Bouře*, v níž Jiří hrál. Ta se v Coopersmithově rozhlasové hře přesunula na Broadway z Paříže, kde Voskovec strávil zřejmě dobu delší než tomu bylo ve skutečnosti. Dále například Jiří popisuje svoji vlast jako demokratickou, takže pře-

³⁴COOPERSMITH, Jerome. Rudě planoucí rakety [online]. [15. 4. 2015]. URL: <<http://www.divadlo.cz/rude-planouci-rakety>>.

³⁵*I was Accused*. TV, ČT2. 28. 3. 2013, 15:30. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10393494464-byl-jsem-obvinen/>.

³⁶Přemek. *Rockets Red Glare* (Rudě planoucí rakety, 2005) [online]. [17. 4. 2015]. URL: <<http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/36041-rockets-red-glare-rude-planouci-rakety-2005.html>>.

vrat roku 1948 přišel jako nikým neočekávaný blesk z čistého nebe. Nejedná se v žádném případě o dokumentární drama (ani televizní, ani rozhlasové), z něhož bychom se mohli poučit o skutečných Voskovcových válečných letech, poválečném vývoji v Československu, apod.

Hlavní část televizní inscenace i rozhlasového kusu je zakotvena na Ellis Islandu, odkud se Jiří proudem vzpomínek – vyvolaných dotazy vyšetřovatele nebo pobídkou k napsání co nej přesnější autobiografie – postupně vrací do roku 1939, 1945 a 1948. Proud vědomí byl technikou, kterou Voskovec uplatňoval také při psaní svého románu *Stín svobody*, jak můžeme vyvodit z torza díla i Voskovcových dopisů Werichovi a manželům Škvoreckým.

Místo, kde Voskovec deset měsíců žil, je věrněji vykresleno ve filmu, kde se pohybují lidé odlišného pohlaví, barvy pleti a stáří. Sám Jiří vzpomínal, jak bylo na Ellis Islandu stále živo, rušno, hlučno, až to nebylo příjemné. Rozruch prý vytvářely hlavně děti, které se v televizní hře hojně pohybují. Rozhlasové médium si muselo vystačit s jediným „spoluinternantem“ a strážným, ačkoliv hluk davu by nebylo těžké do hry zakomponovat. Dle scénických poznámek k rozhlasové verzi (kterou se mi v jiné než-li tištěné podobě sehnat nepodařilo) se lze dohadovat, že kromě napsaných dialogů byla hra *Rockets Red Glare* podkreslena jen hudbou a nikoli realistickými zvuky okolí.

Některé postavy změnil již pro verzi z 50. let svá jména. *Bylo jasné, že z právních důvodů budeme muset změnit jména i povahu některých osob a George sám vymýšlel taková jména, která by v takových případech vypadala uvěřitelně.*³⁷ Například z Adolfa Hoffmeistera se stal Rudolf Homola, avšak jeho kariérismus a snaha po vlastním prospěchu ústícím ve sklon přidávat se na stranu momentálně panující moci, stejně jako nepřítel vřelý vztah, který k němu Voskovec choval, zůstaly beze změny. Drobným rozdílem mezi *I was Accused* a *Rockets Red Glare* byl právě vztah Jiřího k Rudolfovi. Zatímco ve starší verzi Voskovec přijímá na konci války Homolu ve své divadelní šatně velice srdečně a rozradostně (neviděli se přece celý rok), v rozhlasové hře je jejich poměr od začátku spíše odtahitý, chladný. O pomocné ruce, kterou Jiří Rudolfovi podal, se ve filmu *I was Accused* hovoří jen sporadicky a nikde není specifikována, čímž se liší od dlouhé pasáže z roku 1939, v níž Homola přemluví Voskovce, aby utekli za hranice Československa společně.

S výjimkou Jiřího, Anne (které je v *Rockets Red Glare* dáno více prostoru než v dřívější televizní verzi), Rudolfa, vyšetřovatele Lewise, Voskovcova obhájce Freda Langa (skutečným jménem Victor Jacobs), svědka Bohatého (skutečným jménem Bohdan Chudoba) a Raima, muže také zadržovaného na

³⁷ Přemek. *Rockets Red Glare* (Rudě planoucí rakety, 2005) [online]. [17. 4. 2015]. URL: <<http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/36041-rockets-red-glare-rude-planouci-rakety-2005.html>>.

Ellis Islandu, se rozhlasovou hrou mňhají pouze epizodní charaktery s univerzálními, nic neříkajícími označeními: strážný, bohatý, přítel, právník. Přesto ani Voskovec a Gerlette nejsou vykresleni živoucně, ale jako postavy pateticky deklamující „velké pravdy“ o svobodě, o Americe jakožto zemi zaslíbené.

Uvedenou skutečnost doložíme citací ze závěrečné řeči Jiřího Voskovce před vyšetřovací komisí: *Pánové, dokážete si představit, co pro mne znamenalo sedět na tomto ostrově celé jaro, léto a zimu? Vidět připlouvat a odplouvat lodě, auta jezdit přes mosty a lidi, jak se vracejí každý den z práce? Vědět, že bych mohl být jedním z nich a přitom vás neumět přesvědčit? Vždy jsem věřil, že Amerika je jediné místo na světě, kde se nevinný člověk nemá čeho bát. Pevně jsem tomu věřil navzdory všem Rudolfům Homolům, co jsem kdy znal. Navzdory tomu zvláštnímu obrázku Sochy svobody za ostnatým drátem, který jsem měl před očima celých deset měsíců. Byla to právě tato víra, která mi zachovala naději po celou dobu této těžké zkoušky. Modlím se k Bohu, abyste ji nezničili.*³⁸

Drama *I was Accused* prezentovalo živoucího Voskovce, což lze vysvětlit mimo jiné tím, že ve snímku sám hrál a mohl tedy svou roli upravit, přizpůsobit, aby působila realisticky, živě. Nejsou přesto nikde doklady, že by Jiří participoval na výsledném textu. Pouze vypověděl Coopersmithovi svůj příběh a ten jej zhmotnil na papír, aniž by Voskovce přizval jako spoluautora.

Nevysvětlitelnou zvláštností pro mě jsou jména, která se od sebe liší v televizní a rozhlasové verzi. Ať jde o právníka Victora Jacobse, který byl před kamerou označován za Victora Goldmana a v rozhlasové verzi byl Fredem Langem, který na první pohled odstrašoval svým mládím a nedostatkem profesních zkušeností. Televizní pan Ramov se transformoval v Raima, zvláštní vyšetřovatel a předseda komise Francis W. Parker se stal Lewisem a podobně. V televizi je zmíněno více konkrétních lidí – například divadelníci Howard Lindsay, Thornton Wilder nebo československý ministr informací Václav Kopecký a doktor Broom (ve skutečnosti Brumlík), kteří svědčili v Jiřího prospěch. Mezi jinými byli jmenováni také tři přátelé z Prahy, které Voskovec nechával pozdravovat. Za Janem, Prokopem a Sašou se nejpravděpodobněji skrýval Werich, Jiřího bratr a choreograf Machov.

Srovnávání a rozbor těchto dvou uměleckých děl by mohlo pokračovat ještě dále, ale pro základní představu o hrách *I was Accused* a *Rockets Red Glare* výše napsané postačí. Také s ohledem, že *Korespondence* nám takřka žádné svědectví o nich nepřináší a tato práce je primárně zaměřena na počiny zmiňované v jejích třech svazcích.

³⁸ COOPERSMITH, Jerome. Rudě planoucí rakety [online]. [15. 4. 2015]. URL: <<http://www.divadlo.cz/rude-planouci-rakety>>.

11 Dodatečná kapitola aneb Jak to vidí ostatní

Na předchozích stranách jsem chtěla z nového úhlu nahlédnout listy, které si mezi Evropou a Spojenými státy americkými vyměňovali dva duševně spříznění muži ve vykloubeném dvacátém století. Čtenář v korespondenci nahlíží osobnosti Jana Wericha a Jiřího Voskovce optikou jich samých. Nelze tedy spoléhat, že jde o obraz stoprocentně objektivní a pravdivý, bez tendence skutečnosti tu a tam přikrášlovat.

Z toho důvodu dám v následující krátké kapitole prostor lidem, kteří Voskovce a Wericha viděli z odstupu. Jedná se o jejich spolupracovníky a ty, kteří se o jejich dílo a životy zajímali.

Michal Schonberg¹ se v článku *Několik poznámek o hvězdách v různých souhvězdích*² pokouší charakterizovat situaci Jiřího Voskovce a Jana Wericha jednak v době jejich válečného amerického pobytu, jednak v poměrech bipolarizovaného světa poválečného. V Československu zůstavší Werich *hrál a žil velice kompletní roli falstaffovského disidenta, existujícího v jakési podivné symbióze s prostředím, na němž byl závislý, ale kterým zároveň nezřídka opovrhoval*.³ Voskovec se, dle Schonbergových slov, úspěšně přizpůsobil americkému divadelnímu a filmovému prostředí, *ve kterém skutečný talent, vkus, herecká schopnost, technika, pracovní morálka a odhodlanost uspět nakonec vedou k prosazení a úspěchu*.⁴ Dokázal se prosadit nejspíše proto, že měl všechny tyto atributy nezbytné k přežití v showbyznysu.

Jako na spolupracovníka a uměleckého partnera na Wericha vzpomínali, krom jiných, Miroslav Horníček a Jiří Trnka. První z nich se s Janem střetl v Divadle satiry (Divadle ABC) ve vztahu herec – herec i režisér – herec. Nedisciplinovanost, přesvědčení o vlastní neochvějné pravdě, nelichotivý um vznítit se ničeho nic jako doutnák, se všemi těmito nešvary se o třináct let mladší Horníček, vzhlížející k Werichovi dlouhou dobu jako ke vzoru, musel potýkat. *Neměl rád zkoušky. Oni je kdysi moc nepotřebovali. Jindřich Honzl připravil perfektně narežírovaný celek, Ježek nastudoval hudbu s orchestrem a oni pak pluli představením jako pstruzi horským potokem. Stačilo jim málo,*

¹V Kanadě působící teatrolog a dramaturg Michal Schonberg (1945) je díky svému anglicko-slovenskému původu obeznámen s tradicí českého divadelnictví. Měl možnost se osobně setkat jak s Janem Werichem, tak s Jiřím Voskovcem. Díky tomu vznikly publikace *Osvobozené* (1988) či *Rozhovory s Voskovcem* (1995).

²*soubor autorů. Jiří Voskovec a Jan Werich v divadle, ve filmu, v soukromí*. Praha: BRÁNA, 2001, s. 74 - 83.

³*Tamtéž*. s. 80.

⁴*Tamtéž*. s. 82 - 83.

*jak vzpomíná sám Werich, aby si rozuměli.*⁵

Druhou vzpomínku na složitou spolupráci s Janem Werichem přináší Jiří Trnka: *Mám Wericha rád, on to ví, a vždycky ho rád mít budu. Ale nikdy s ním nebudu nic dělat. Je jako gejzír. Má moře nápadů, ale žádnou kázeň. Těká od věci k věci jako na předscéně. Dohodli jsme se a začali dělat. Za pár dnů jsme se sešli a Werich přišel s tím, že ví o něčem lepším. A příště zas a přes příště opět. Stále jsme začínali a stále nebylo nic po ruce.*⁶

Zdá se, že se Werichova schopnost koncentrace zhoršovala s postupujícími lety, nebo byl v Osvobozeném divadle obklopen lidmi, kteří jej úspěšněji dokázali přimět ke konstruktivní práci. Ať již těmito osobami byli Jiří Voskovec, Jindřich Honzl nebo kdokoli jiný.

O vztahu Jana Wericha k ženám bylo psáno v některé z předchozích kapitol. Proto je až zarážející, jak důvěrně a zároveň s uctivým odstupem (použití vykání) píše Werichovi herečka, s níž se setkal na prknech Divadla satiry / Divadla ABC i před televizní kamerou.

*Pane Werich, když Vás někdy dlouho nevidím, nemohu přijít, nejen svou, ale vlastně taky svou vinou, přece na Vás často a často vzpomenu. Úcta, obdiv a láska, jistý druh oddanosti, to je můj vztah k Vám. A to nejen jako k herci, spisovateli, ale hlavně k Janu Werichovi, člověku, který mně daroval své přátelství. A tak jsem si řekla, napiš mu to, i když to všechno ví; možná, že by to potřeboval slyšet častěji. Děkuji za Vaše přání počítat ještě dlouho chvíle srandy a lásky, které jsou a budou, dokud budeme chtít. Protože Vy ještě dlouho BUDETE CHTÍT! Vaše katastrofální **PŘÍTELKYNĚ ADAMOVÁ**⁷ (datováno 16. března 1980, půl roku před smrtí J. Wericha).*

Také na herectví Jiřího Voskovce vzpomínali jeho přátelé. Snad to bylo ovlivněno i skutečností, že s ním nikdy nepracovali na jednom place, na jednom jevišti, ale nepějí o něm pochvalné ódy, jak to činil například divadelní kritik Walter Kerr.

Následující věty, dané na papír roku 1990, ukazují rozrůzněnost názorů a pohledů. Proti jejich objektivnosti svědčí dlouhý soupis hereckých rolí, který lze srovnávat s málokterým jiným československým hercem. Navíc nesmíme zapomínat, že Voskovci bylo více než pětadvacet let, když vstoupil do světa amerického „showbiz“. Jiří nerad chodil kolem horké kaše a proto jednou, jak vzpomíná Josef Lustig, řekl Miloši Formanovi: *„Vy furt: pane Voskovec, pane Voskovec... Nemějte mě tak rád a dejte mi roli jako těm, co nemáte tak rád.“ Ján Kadár měl teorii, že v Americe si zahraniční režisér*

⁵ JUST, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, s. 88.

⁶ *Tamtéž*. s. 93.

⁷ VICENÍKOVÁ, Dora. *Program ND Brno - Korespondence V+W*. Brno: Národní divadlo Brno, 2010, s. 50.

nemůže dovolit dát hlavní roli herci s cizím přízvukem. A dát „štěk“ herci jako pan Voskovec, by se styděl. Já jsem se jednou pana Voskovce zeptal, jak se cítí v angličtině a jak v češtině. Ptal se, jak to myslím, a zdálo se mi, že se nemá k odpovědi. Prý umí v angličtině víc profesionálních výrazů o filmu a o divadle, ale jinak to není rozdíl.

Zvukař animovaného filmu *It's nice to have a wolf around the house* Pavel Fierlinger prohlásil, že pan Voskovec má v angličtině přízvuk; a že je to tím, jak pečlivě vyslovuje každé slovo – každé jedním dechem. Rodilý Anglosas se nadechuje před každou hlavní nebo vedlejší větou, tedy od čárky k čárce.

Jan Třiska si myslí, že Jiří Voskovec si nerozuměl a do Ameriky se nehodil. „Byl to fajn herec, ale pro Američany neměl charisma. To se může stát i dobrým americkým hercům, že je lidi nežerou, a ty mň dobrý žerou. To je věc štěstí.“

Podle Ivana Passera jsou nejlepší herci „obyčejný lidi, ale ty právě hrát nechteš, protože si ze sebe nenechaj dělat před kamerou šašky“. Jednou mi řekl: „Víš, ale Voskovec není moc dobrej herec. Musí mít látku a je spíš na divadlo. Ve filmu přehrává. A Dvanáct rozhněvaných mužů bylo spíš divadlo. Tam byl Voskovec dobrej.“⁸ Nabízí se logická otázka, proč Passer tolik stál udělat film, v němž by V+W hráli hlavní role. Proč by to dělal, jestliže byl přesvědčen o divadelním talentu Jiřího Voskovce, ale nikoliv o jeho umu filmovém?

Na závěr jedna futuristická vize z poloviny 70. let od A. J. Liehma, jemuž se dostaly do ruky některé dopisy dnes obsažené v *Korespondenci* a Liehm píše: Nemohu se dočkat, až budu – jednou držet v ruce svazek, tučný, pěkně svázaný, jak se na takovou knížku patří, na obálce nebude V+W, ale třeba V-W nebo tak nějak, a každý bude hned vědět, že psaní dopisů je nebo může být velikánská literatura. České písemnictví si tu knížku postaví hned nahoru, do první příhrádky, protože tam bude patřit, bude v ní velký kus českého osudu v tomhle století a taky kus velké radosti a smutku, a srandy, a rozkoše z jazyka, zkrátka všechno, co dělá literaturu literaturou. Navíc ta knížka českému písemnictví nahradí, aspoň trochu, oč je právě český osud dvacátého století připravil, když rozbil, co bylo jedním z úhelných kamenů české kultury své doby. V+W. Jejich doby. Ale ani divadlo nepřijde zkrátka. Zrovna tak se nemohu dočkat, až budu sedět v malém divadle /.../ v pasáži U Nováků /.../, na jevišti budou sedět nebo stát nebo se procházet, ale hlavně besedovat před oponou dva herci a text, kterému dají věčný život, budou tyhle dopisy.⁹

⁸LUSTIG, Josef. Taky jste vůl??? *Literární noviny* 12. 7. 1990. č. ročníku 1, č. výtisku 15, s. 16.

⁹LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 1.

12 Závěr

Korespondence V+W nahlížená mým osobním prizmatem se zde uzavírá a já mám stále pocit dluhu vůči těmto dvěma hercům a literátům. Pocit, že – zejména v případě Voskovcově – by se dalo objevovat a prozkoumávat dále. Toto několikasetstránkové dílo lze vytěžit jako pramen nejen teatrologický, ale též literární, politologický, sociologický a kdovíjaký další. Široké spektrum témat, zájmů a aktivit Jiřího Voskovce i Jana Wericha mě přinutilo k důkladnému průběru. Kdybych měla zůstat jen u činnosti divadelní a filmové, stále by penzum informací mnohonásobně převýšilo únosnou délku této práce. Rozhodla jsem se tudíž přistoupit ke *Korespondenci* jako k obložené míse plné barev, chutí a vůní, které se mnohdy prolínají a není možné je od sebe oddělit. Jako labužník jsem položila na talíř od každého něco – tak aby vše spolu barevně i chuťově ladilo, ale přesto nebylo fádním, jednotvárným – a nabídla sobě i jiným k ochutnání.

Dopisy nejsou polotovary, které lze pouze vyhodit z krabice rovnou na podnos a servírovat. Chybějící a nepřesné informace týkající se divadelních, televizních a filmových projektů, které je nutné stále domýšlet, dohledávat a konkretizovat. Přezdívký, jimiž častují sebe i lidi ve svém okolí a které je nutné zkoušet dešifrovat. Do cesty se dále staví nedostatek sekundární literatury, která by zpracovávala profesní život Voskovce a Wericha po roce 1945. Každý zdroj informací je třeba ověřovat (pokud možno na několika místech), zejména internetové databáze s výčty jejich rolí a daty premiér obsahují chyby a rozpory.

Listy Jiřího Voskovce i Jana Wericha jsou plné slov o tom, co napsali, v čem hráli, co natočili, byť občas s vysokou mírou nekonkretizace. Četné jsou i jejich plány, nejednou velkolepé, na vzájemnou spolupráci, jež se nikdy nerealizovaly. V této souvislosti se nemohu zbavit pocitu obdivu a úcty k Jiřímu Voskovcovi, který hlavně v 60. letech neúnavně vymýšlel, plánoval, rozvažoval, chystal, až se nakonec všech nápadů jednoho po druhém vzdal. Hmatatelné doklady k těmto aktivitám, s výjimkou tří dochovaných filmových scénářů, bohužel neexistují a právě v tomto případě jsou dopisy cenným zdrojem poznání.

Voskovec, jakožto často obsazovaný herec a bedlivý pozorovatel lidského dění vůkol, podrobně referuje nejen o svých aktivitách. Dává svou práci do souvislosti se změnami a vývojem v americké kultuře a zábavním průmyslu. Hollywood prošel od 50. do počátku 80. let velkou proměnou co do způsobu, kvality, kvantity i rychlosti filmových a televizních produkcí. Jednu sezónu byl angažován v newyorském Lincoln Center a seznal, že to není nic pro něj. *Repertoár divadla, to není pro nás, stará volná kopie a Donkichoty. Hlavně,*

*když mají slámu v uších a v prdeli voj. To se nedá svítit. Tu „security“, co mi nabízej, si můžou dát za klobouk, i kdybych měl na Bowary žebrať vo drink. To by bylo nota bene důstojnější. To bych moh bejt zrovna tak v Praze – a eště k tomu za ty blbý peníze a pitomý divadlo podepisovat aspoň miliony autogramů.*¹

Po roce 1968 Voskovec stále častěji zmiňuje české filmové režiséry (nejčastěji Miloše Formana), kteří emigrovali a prosadili se ve Spojených státech. Se zájmem sledoval jejich umělecký vývoj, chválil je i kritizoval. Voskovec hrál celý život na Broadwayi a z New Yorku se natrvalo odstěhoval teprve na konci svého života, takže ve svém psaní obsáhne americkou kulturu od východu na západ. Jeho režisérská, překladatelská, spisovatelská a pedagogická činnost zůstávají v *Korespondenci* upozaděny a čekají na bližší prozkoumání.

Werichovy osudy a jeho práce na divadelních prknech i před kamerou jsou všeobecně známější. Avšak je zajímavé číst jeho názory na inscenace a celkový chod Divadla satiry / ABC ve Vodičkově ulici, o němž se často hovoří ve spojitosti s byrokratickými nařízeními, nesmyslnými normami, příkazy a zákazy. Po srpnové invazi se tyto otevřené dopisy stávají jazykovou „kličkovanou“ maskující pravdu, tj. čím dál *naléhavější úzkost z houstnoucí společenské atmosféry, z nemoci a smrti.*² Nový pohled na Jana Wericha přináší i jeho literární činnost, která neobsahovala pouze *Italské prázdniny* a *Fimfárum*, ale také několikaletou práci na přepisu *Jindřicha IV.*

Snad tato diplomová práce nebyla psána zbůhdarma a přinesla nové informace, upřesnila některé již známé skutečnosti a nabídla další možnosti, kterým směrem by se mohl ubírat budoucí výzkum.

¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 404.

² JUST, Vladimír. Záslužné, bohužel však nikoli bezproblémové završení triptychu. *Divadelní revue* 2009, č. ročníku 20, č. výtisku 1, s. 60.

Literatura a prameny

- [1] *BOROVÍČKOVÁ*, Adriena. *Voskovec a Wachsmani, z rodinné kroniky*. Praha: Bokman, 2005, 332 s.
- [2] *CINGER*, František - *KOLIŠ*, Karel. *Voskovec+Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, 236 s.
- [3] *COWARD*, Noel. *Rozmarný duch*. Plzeň: Divadlo J.K. Tyla, 1991, 117 s.
- [4] *CROALL*, Jonathan. *Gielgud A Theatrical Life*. London: Methuen Publishing Limited, 2000, s. 441 - 445.
- [5] *ČECHOV*, Anton Pavlovič. *Podvodníci z nouze*. Praha: DOKOŘÁN s.r.o., 2003, s. 38 - 44.
- [6] *FARNÍK*, Jaromír - *JUST*, Vladimír - *ŠKORPIL*, Jakub - *TAUSSIG*, Pavel. *V+W=100 pocta Jiřímu Voskovcovi a Janu Werichovi : Vždy s úsměvem*. Praha: LOTOS, 2005, 124 s.
- [7] *HANLEY*, William. *Slow dance on the killing ground*. New York: Random House, 1964, 135 s.
- [8] *JASNÝ*, Vojtěch - *WERICH*, Jan. *Filmfalstaff*. Praha: Filmové studio Barrandov, 1964, 139 s.
- [9] *JUST*, Vladimír. *Werichovo divadlo ABC*. Praha: Brána, 2000, 157 s.
- [10] *JUST*, Vladimír. *Divadlo v totalitním systému*. Praha: Academia, 2010, s. 171.
- [11] *LIEHM*, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, 28 s.
- [12] *MACEK*, Václav. *Ján Kadár*. Bratislava: Slovenský filmový ústav, 2008, s. 161 - 164.

- [13] *MASTEROFF*, Joe - *KANDER*, John - *EBB*, Fred. *Cabaret*. Přel. Ivo Havlů. Ostrava: Národní divadlo moravskoslezské v Ostravě, 2007, s. 27 - 106.
- [14] *SHAKESPEARE*, William. *Bouře*. Přel. Jiří Josek. Praha: Romeo, 2005, 155 s.
- [15] *SHAKESPEARE*, William - *WERICH*, Jan - *VLADISLAV*, Jan. *Falstaffovo babí léto*. Praha: Svoboda, 1969, 115 s.
- [16] *SHAW*, George Bernard. *Caesar a Kleopatra*. Praha: Melantrich, 1917, 169 s.
- [17] *SCHONBERG*, Michal. *Rozhovory s Voskovcem*. Praha: Blízká setkání, 1995, 163 s.
- [18] Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis, atd.
- [19] *soubor autorů*. *Jiří Voskovec a Jan Werich v divadle, ve filmu, v soukromí*. Praha: BRÁNA, 2001, 158 s.
- [20] *SUCHÝ*, Ondřej. *Werichův Golem a golemův Werich*. Praha: Euromedia Group, k. s., 2005, 216 s.
- [21] *ŠKUTINA*, Vladimír. *Tak už jsem tady s tím vápnem, pane Werichu!* Zürich: MAGAZÍN, 1981, 160 s.
- [22] *TRÄGER*, Josef (ed.). *Jan Werichtiletý. Zdravice Werichových přátel k 6. 2. 1965*. Praha: Orbis, 1965, 102 s.
- [23] *VICENÍKOVÁ*, Dora. *Program ND Brno - Korespondence V+W*. Brno: Národní divadlo Brno, 2010, 55 s.
- [24] *VOSKOVEC*, Jiří. *Klobouk ve křoví*. Praha: Československý spisovatel, 1965, 265 s.
- [25] *VOSKOVEC*, Jiří. *Rekomandace*. In: *Tankový prapor*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, Corp., 1980, s. 8.
- [26] *VOSKOVEC*, Jiří. *Želva, o které se nikdo nezmiňuje*. Praha: Gramond, 2001, 107 s.
- [27] *VOSKOVEC*, Jiří. *Srdečně Váš Jiří Voskovec*. Praha: Divadelní ústav, 1992, 116 s.

- [28] VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Fata Morgana a jiné hry*. Praha: Orbis, 1967, s. 5 - 9.
- [29] VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, 351 s.
- [30] VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, 501 s.
- [31] VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, 511 s.
- [32] WERICH, Jan. *Falstaffovo babí léto (Hra Jindřich IV., I. a II. díl, kterou napsal William Shakespeare, přeložil a volně upravil Jan Werich)*. Praha: Svoboda, 1969, 115 s.
- [33] WERICH, Jan. *Jan Werich vzpomíná.... vlastně Potlach*. Praha: Hynek, 1999, 263 s.
- [34] WERICH, Jan - BĚLÍKOVÁ, Marie (ed.). *Listování*. Praha: BRÁNA, 2011, 285 s.
- [35] WILDER, Thornton. *Jen o chlup*. Přel. Jiří Voskovec. Praha: strojo-
pisně rozmnožilo divadelní zastupitelství Josefa Dolejšího, 1947, 60 s.
- [36] BARNER, Clive. Stage: A Cherry Orchard That Celebrates Genius. *New York Times* 18. 2. 1977, č. ročníku 127.
- [37] BARTOŠOVÁ, Kateřina. Zdeptaní stoprocentní mužové. *Lidové noviny* 25. 11. 2010, č. ročníku 24, s. 9.
- [38] COOPERSMITH, Jerome. Rudě planoucí rakety. *Divadelní revue*, č. ročníku 18, č. výtisku 1 (2007), s. 103-114.
- [39] ČERNÝ, Jiří. Causa Jiří Voskovec. *Reflex* 16. 6. 2005, č. ročníku 16, č. výtisku 24, s. 44 - 71.
- [40] Gm. Znameníťá parodie špatných detektivek. *Lidová demokracie* 30. 3. 1958, č. ročníku 14.
- [41] GRYM, Pavel. Babí léto rytíře Falstaffa. *Lidová demokracie* 26. 4. 1964, č. ročníku 20.
- [42] HARASIMOWICZ, Marta. Pomíjivost smutných klaunů. *Nový prostor* 18. 10. 2010, č. ročníku 11, s. 26.

- [43] HERMANNOVÁ, Nela. Voskovec a Werich opět spolu na jevišti. *City Dnes*, příloha *MF Dnes* 2013, č. ročníku 3.
- [44] HODEK, Břetislav. Gielgud režíruje Burtona v Hamletovi. *Divadelní revue* 1969, č. ročníku 20, č. výtisku 11, s. 39.
- [45] HOLEČKOVÁ, Olga. Musíš se tam vrátit.... (O Jiřím Voskovci s jeho ženou Kristinou). *Fórum* 18. 7. 1990. č. ročníku 1, č. výtisku 25, s. 12.
- [46] JUST, Vladimír. Byli Voskovec a Werich salonními komunisty? *Divadelní revue* 1998, č. ročníku 9, č. výtisku 2, s. 19 - 32.
- [47] JUST, Vladimír. Strhující kniha roku, kvalita nebo šlendrián? *Divadelní revue* 2008, č. ročníku 19, č. výtisku 2, s. 63 - 70.
- [48] JUST, Vladimír. Zasloužené, bohužel však nikoli bezproblémové završení triptychu. *Divadelní revue* 2009, č. ročníku 20, č. výtisku 1, s. 58 - 77.
- [49] KERR, Walter. A Daring, Perverse And Deeply Original Cherry Orchard. *The New York Times* 27. 2. 1977, č. ročníku 127.
- [50] KOFROŇ, Václav. Putimská epizoda. *Iluminace* 1996, č. ročníku 8, č. výtisku 2 (22), s. 121 - 125.
- [51] LAJCHA, Ladislav. Shakespeare rukou Werichovou. *Smena* 30. 5. 1964, č. ročníku 12, s. 6.
- [52] LUKEŠ, Milan. Zamyšlení nejen nad Husary ale i nad satirou. *Divadlo*, č. ročníku 8, č. výtisku 2.
- [53] LUSTIG, Josef. Taky jste vůl??? *Literární noviny* 12. 7. 1990, č. ročníku 1, č. výtisku 15, s. 16.
- [54] MAREČEK, Luboš. Z dopisů V+W vznikl malý zázrak. *Příloha MF Dnes* 20. 11. 2010, č. ročníku 18, č. výtisku 46, s. 35.
- [55] MAZAČ, Antonín. Druhá porevoluční sezóna skončila. *Divadlo* 25. 8. 1947, č. ročníku 33, č. výtisku 5, s. 72.
- [56] NĚMEC, Jan. Žádný memoriál. *Respekt* 21. 3. 2011, č. ročníku 22, č. výtisku 12, s. 67.
- [57] sch. Falstaff contra Jindřich IV. *Svobodné slovo* 25. 4. 1964, č. ročníku 20.

- [58] *SUCHÁ*, Lenka. Strasti života V+W jako poetická klauniáda. *Brněnský deník* 6. 12. 2010, č. ročníku 5, č. výtisku 282, s. 8.
- [59] *ŠKORPIL*, Jakub. George Voskovec - An American Actor (Americká kariéra Jiřího Voskovce). *Divadelní revue* 2004, č. ročníku 15, č. výtisku 1, s. 93 - 109.
- [60] *ŠTĚPÁNEK*, Bohuš. Osobitý Shakespeare. *Večerní Praha* 22. 4. 1964, č. ročníku 10.
- [61] *TRÄGER*, Josef. Dialog na dálku. *Svobodné slovo* 24. 5. 1969, č. ročníku 25, s. 5.
- [62] *TRÄGER*, Josef. Dvě podoby jedné herecké tváře. *Divadelní a filmové noviny*. 23. 6. 1965. č. ročníku 9.
- [63] *URBANOVÁ*, Alena. Falstaff v rozpacích. *Kulturní tvorba* 7. 5. 1964, č. ročníku 2, č. výtisku 19.
- [64] *VARYŠ*, Vojtěch. Voskovec, Werich a smrt. *Týden* 15. 11. 2010, č. ročníku 17, č. výtisku 46.
- [65] *VOSKOVEC*, Jiří. Anděl mezi hodinami. *Svědectví* 1958, č. ročníku 2, č. výtisku 1, s. 76 - 87.
- [66] *VOSKOVEC*, Jiří. *Glosy Jiřího Voskovce k některým písničkám uvedeným v našem výběru*. In: doprovodný text k CD *Tam za tím mořem piva...* Praha: Supraphon Music a. s., 2008, s. 5.
- [67] *VOSKOVEC*, Jiří. Heroické drama bez plnovousu. In: *Program ND - Jen o chlup*. Praha: Národní divadlo, 1947, 3 s.
- [68] *VOSKOVEC*, Jiří. Rozhovor s Jiřím Voskovcem. *Svědectví* 1963, č. ročníku 6, č. výtisku 22, s. 163 - 178.
- [69] *VOSKOVEC*, Jiří - *WERICH*, Jan - *STEKLÝ*, Karel. Švejka. *Iluminace* 1996, č. ročníku 8, č. výtisku 2 (22), s. 121 - 150.
- [70] *WERICH*, Jan. Detektivky a zdravý rozum. In: *Program Divadla satiry - Jezinky bezinky*. Praha: Divadlo satiry, 1958, s. 3 - 6.
- [71] *ANONYM*. Hlasy tisku nyní. In: *Program divadla V + W - Pěst na oko*. Praha: Divadlo V + W, 1947, s. 12.

- [72] ANONYM. Jan Werich vzpomíná, teoretizuje, polemizuje. *Kultura, týdeník pro otázky kultury a umění* 18. 4. 1957, č. ročníku 1, č. výtisku 16, s. 2.
- [73] ANONYM. Jiří Voskovec se svou chotí Chris upravil do angličtiny Topolovy aktovky. *Divadelní noviny* 19. 6. 1968, č. ročníku 11, č. výtisku 15, s. 2.
- [74] ANONYM. O socialistické československé divadlo. *Divadlo* 5. 5. 1948, č. ročníku 34, č. výtisku 3, s. 33.
- [75] ANONYM. Voskovec a Werich v New Yorku. *Svoboda* 27. 5. 1995, č. ročníku 5, č. výtisku 123, s. 5.
- [76] BOODRO, Michael. Czech comedies of the 30's starring team of political satirists to be featured at the museum of modern art [online]. [cit. 15. 3. 2015]. URL: <http://www.moma.org/learn/resources/press_archives/1970s/1975/3>.
- [77] BRIKCIUS, Zuzana. V + W slovem i obrazem [online]. [cit. 19. 2. 2015]. URL: <<http://www.hornacek.cz/vaw/>>.
- [78] BURIAN, Jarka M. Příhody Voskovce a Wericha v Americe, 1939-1945 [online]. [cit. 29. 11. 2014]. URL: <<http://host.divadlo.cz/art/clanek.asp?id=9666>>.
- [79] COOPERSMITH, Jerome. Rudě planoucí rakety [online]. [15. 4. 2015]. URL: <<http://www.divadlo.cz/rude-planouci-rakety>>.
- [80] DAVIDOVÁ-KRACÍKOVÁ, Jana. Osudy profesora Ladislava Matějky [online]. [cit. 28. 11. 2014]. URL: <http://www.rozhlas.cz/ultava/literatura/_zprava/953043>.
- [81] FIKEJZ, Miloš. Český film: herci a herečky. Voskovec, Jiří [online]. [20. 2. 2015]. URL: <<http://libri.cz/databaze/film/heslo/5804>>.
- [82] FRANKS, Don. Entertainment Awards [online]. [cit. 10. 3. 2015]. URL: <https://books.google.cz/books?id=TCUTBQAAQBAJ&pg=PA155&lpg=PA155&dq=uncle+vanya+voskovec&source=bl&ots=TJFOayYyUR&sig=V-Ozzaq_Ii0FRciiqoSjHL2sa34&hl=cs&sa=X&ei=F5L-VNHDmIP7PN3UgOAK&ved=0CEAQ6AEwBTgK#v=onepage&q=uncle%20vanya%20voskovec&f=false>.

- [83] *JUST*, Vladimír. Jiří Voskovec: Není "ten druhý" [online]. [cit. 4. 4. 2015]. URL: <<http://www.czsk.net/svet/clanky/osobnosti/voskovec.html>>.
- [84] *JUST*, Vladimír. Nádherná, cenná a objevná kniha se zbytečnými chybami [online]. [cit. 12. 4. 2015]. URL: <<http://host.divadlo.cz/art/clanek.asp?id=14445>>.
- [85] *JUST*, Vladimír. Voskovec story po americku aneb Nikoli nejlepší hra psaná s nejlepšími úmysly [online]. [cit. 15. 4. 2015]. URL: <<http://host.divadlo.cz/art/clanek.asp?id=12899>>.
- [86] *KUDLÁČ*, Antonín. Dějiny ministerstva kultury [online]. [cit. 21. 3. 2015]. URL: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1839>>.
- [87] *Přemek*. Rockets Red Glare (Rudě planoucí rakety, 2005) [online]. [cit. 17. 4. 2015]. URL: <<http://mluveny.panacek.com/rozhlasove-hry/36041-rockets-red-glare-rude-planouci-rakety-2005.html>>.
- [88] *RŮŽIČKA*, Daniel. Národní fronta Čechů a Slováků [online]. [cit. 16. 4. 2015]. URL: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/nf.php>>.
- [89] *SENELICK*, Laurence. The Chekhov Theatre: A Century of the Plays in Performance [online]. [cit. 10. 3. 2015]. URL: <<https://books.google.cz/books?id=D5UQpEG8GH0C&pg=PA286&lpg=PA286&dq=cherry+orchard+voskovec&source=bl&ots=7avkwjSUEZ&sig=HL4mtjJpvRaj3djihmRcoC0-rSU&hl=cs&sa=X&ei=D5X-VJiqCMvSaL3TgogP&ved=0CDsQ6AEwBTgK#v=onepage&q=uncle%20vanya%201957&f=false>>.
- [90] *SCHONBERG*, Michal. Proč nevyšel stín svobody [online]. [cit. 21. 2. 2015]. URL: <<http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2005/6-2005/proc-nevyšel-stín-svobody>>.
- [91] *SIMON*, John. Up to here with Serban [online]. [cit. 5. 4. 2015]. URL: <https://books.google.cz/books?id=loECAAAAMBAAJ&pg=PA1pg=PA71&dq=whistling+in+the+dark+voskovec&source=bl&ots=W2RjKwcv8d&sig=s_uAYTWaDMNwmzZCf-yrseBoCcQ&hl=cs&sa=X&ei=IQcgVevyOZLvaIuQgZgI&ved=0CEgQ6AEwBQ#v=onepage&q&f=false>.
- [92] *VACEK*, Ondřej. Kořeny [online]. [cit. 21. 2. 2015]. URL: <<http://www.csfd.cz/film/83996-koreny/>>.

- [93] VYKOUPIL, Libor. Ecce Homo - Soběslav Pinkas, český malíř a karikaturista [online]. [cit. 20. 2. 2015]. URL: <http://www.rozhlas.cz/brno/upozorujeme/_zprava/ecce-homo-sobeslav-pinkas-cesky-malir-a-karikaturista-997006>.
- [94] WEILER, A. H. 'Uncle Vanya'; Franchot Tone Stars in Chekhov Drama [online]. [cit. 10. 3. 2015]. URL: <<http://www.nytimes.com/movie/review?res=9907E5DF173DE53BBC4151DFB2668383649EDE>>.
- [95] ZAORAL, Roman. České divadlo v Kanadě [online]. [cit. 15. 3. 2015]. URL: <<http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1239&showDisabed=true>>.
- [96] ANONYM. Burton's stormy interpretation [online]. [cit. 2. 3. 2015]. URL: <<http://books.google.cz/books?id=-UcEAAAAMBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>>.
- [97] ANONYM. Cabaret Production Information [online]. [cit. 13. 2. 2015]. URL: <<http://www.broadwayworld.com/shows/backstage.php?showid=3763#content>>.
- [98] ANONYM. George Voskovec [online]. [cit. 21. 2. 2015]. URL: <http://www.imdb.com/name/nm0903667/?nmdp=1&ref_=nm_ql_5#filmography>.
- [99] ANONYM. George Voskovec [online]. [cit. 23. 2. 2015]. URL: <<http://www.playbillvault.com/Person/Detail/44467/George-Voskovec>>.
- [100] ANONYM. Hamlet [online]. [cit. 27. 2. 2015]. URL: <<http://www.imdb.com/title/tt0058175/>>.
- [101] ANONYM. Jack Gilford. [online]. [cit. 13. 2. 2015]. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Jack_Gilford>.
- [102] ANONYM. Jan Werich [online]. [cit. 23. 2. 2015]. URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/lide/jan-werich/>>.
- [103] ANONYM. Kabaret [online]. [cit. 18. 2. 2015]. URL: <<http://www.fdb.cz/film/kabaret-cabaret/9834>>.
- [104] ANONYM. Man on a Swing [online]. [cit. 21. 2. 2015]. URL: <http://www.imdb.com/title/tt0071806/?ref_=fn_al_tt_1>.

- [105] ANONYM. Medvěd [online]. [cit. 12. 2. 2015]. URL: <<http://vis.idu.cz/ProductionDetail.aspx?id=40513&mode=0>>.
- [106] ANONYM. Museum, Societies, Etc. [online]. [cit. 1. 5. 2015]. URL: <<https://books.google.cz/books?id=SOMCAAAAMBAJ&pg=PA100&lpg=PA100&dq=voskovec+and+werich+1995+in+museum+of+modern+art&source=bl&ots=3HKxJhVN5I&sig=5Gge2VeIvDKsS5GkyQlhs2gkeJU&hl=cs&sa=X&ei=aWVKVbPaOubmywPpuoHQBQ&ved=0CFwQ6AEwCQ#v=onepage&q=gas&f=false>>.
- [107] ANONYM. Nicky's World [online]. [cit. 21. 2. 2015]. URL: <<http://www.imdb.com/title/tt0071905>>.
- [108] ANONYM. OBIES [online]. [cit. 29. 4. 2015]. URL: <<http://www.villagevoice.com/obies/search>>.
- [109] ANONYM. Off-Broadway's Highest Honor [online]. [cit. 10. 4. 2015]. URL: <<http://www.villagevoice.com/obies/index/1956/>>.
- [110] ANONYM. Office of War Information [online]. [cit. 17. 12. 2014]. URL:<http://cs.wikipedia.org/wiki/Office_of_War_Information>.
- [111] ANONYM. Seven Arts Production [online]. [cit. 6. 3. 2015]. URL:<http://en.wikipedia.org/wiki/Seven_Arts_Productions>.
- [112] ANONYM. Stanovy. Příloha zákona č. 157/94 Sb. [online]. [cit. 20. 2. 2015]. URL: <<http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/statni-vyznamenani/medaile-za-zasluchy/stanovy.shtml>>.
- [113] ANONYM. The Boston Strangler [online]. [cit. 5. 3. 2015]. URL: <http://www.imdb.com/title/tt0062755/?ref_=nm_ov_bio_lk1>.
- [114] ANONYM. The Desperate Ones [online]. [cit. 21. 2. 2015]. URL: <<http://www.imdb.com/title/tt0062877>>.
- [115] ANONYM. The Skin of Our Teeth [online]. [cit. 20. 4. 2015]. URL: <<http://www.twildersociety.org/works/the-skin-of-our-teeth/>>.
- [116] ANONYM. The Tempest [online]. [cit. 23. 2. 2015]. URL: <<http://www.playbillvault.com/Show/Detail/Cast/933/The-Tempest-at-Alvin-Theatre#credits>>.
- [117] ANONYM. USO [online]. [cit. 23. 2. 2015]. URL: <www.uso.org>.

- [118] ANONYM. Vzorný kinematograf Haška Jaroslava [online]. [5. 3. 2015]. URL: <<http://www.csfd.cz/film/6004-vzorny-kinematograf-haska-jaroslava/>>.
- [119] ANONYM. Werich z boje s lidskou blbostí neutíkal [online]. [cit. 16. 3. 2015]. URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/105549-werich-z-boje-s-lidskou-blbosti-neutikal/>>.
- [120] ANONYM. Zapomenutá vesnice [online]. [cit. 27. 2. 2015]. URL: <<http://www.csfd.cz/film/129139-zapomenuta-vesnice/>>.
- [121] *I was Accused*. TV, ČT2. 28. 3. 2013, 15:30. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10393494464-byl-jsem-obvinen/>.
- [122] *Hamlet*. Youtube [online]. Zveřejněno 30. 5. 2004. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=pIKVS9rVUzc>.
- [123] *Medvěd*. TV, ČT1. 5. 2. 2005, 15:45. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/137716-medved/26153131354/>.
- [124] *Můj otec George Voskovec*. TV, ČT2. 2. 9. 2012, 20:00.
- [125] *Rozhovor s Janem Werichem po návratu z USA (1945)*. Český rozhlas Vltava. 14. 10. 2013, 12:50. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/archiv/rozhlasovyrok/_zprava/1268905.
- [126] *Uspořená libra*. TV, ČT2. 2. 2. 2015, 21:55. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/143139-usporena-libra/26353130360/>.
- [127] *Voskovec & Werich, paralelní osudy (1/3)*. TV, ČT2. 16. 6. 2012, 20:50.
- [128] *Voskovec & Werich, paralelní osudy (2/3)*. TV, ČT2. 23. 6. 2012, 20:00.
- [129] *Voskovec & Werich, paralelní osudy (3/3)*. TV, ČT2. 30. 6. 2012, 20:55.

A Literární tvorba Jiřího Voskovce a Jana Wericha (kromě her pro OD)

Následující soupis obsahuje literární díla, o nichž padla zmínka v této diplomové práci, nebo byla důležitým tvůrčím činem Jiřího Voskovce či Jana Wericha. Výčet není jistě úplný, krom jiného v něm například chybí články do novin a časopisů, které v díle Jana Wericha mají své neprávem upozaděné místo.

Když se na některém textu podíleli oba, uvádím titul pouze v seznamu u Jiřího Voskovce s poznámkou, že šlo o spolupráci s Werichem.

Jiří Voskovec:

Divotvorný hrnec (1947) Nejen pouhý překlad, ale výrazná autorská úprava muzikálu *Finian's Rainbow* libretistů E. Harburga, F. Saidyho a skladatele Burtona Lanea, kterou provedl společně s Janem Werichem.

No exit (1948 či 1949) Anglický překlad hry J. P. Sartra (u nás hrané pod názvem *S vyloučením veřejnosti*), který vznikl ve spolupráci s Anne Gerlette pro účely inscenace v American Theatre of Paris.

Anděl mezi hodinami (1958) Desetistránková ukázka z nedopsaného románu, který měl sledovat osudy několika generací na pozadí historických událostí 19. a 20. století. Zaměřil se zde na T. G. Masaryka, jenž dle Jiřího *byl muž činu a umělec života; a zároveň špatnej spisovatel a patrně velice průměrnej filosof, ani dobře neučil; ale byl to státník a dobrodruh. Dobrodruh velkého stylu a za dobrou věc. A kritickéj k národu.*¹

Vyšlo v češtině v časopise *Svědectví*, čtvrtletníku pro politiku a kulturu. Voskovec o svém psaní referoval Janovi roku 1957: *Asi to zvorám, ale to nevadí. Momentálně dělám jen vzorkovou kapitolu či dvě plus synopsis – mám silný zájem od jednoho vedoucího bostonského nakladatelství, jehož hlavní člo- věk už mne léta uhání, abych jim něco sepsal. /.../ Píšu to anglicky a uvi- díme.*²

Klobouk ve křoví (první vydání 1965) Výbor z poezie i písňových textů Osvobozeného divadla i písní vzniklých během války v Americe, doplněný

¹ VOSKOVEC, Jiří. Rozhovor s Jiřím Voskovcem. *Svědectví* 1963, č. ročníku 6, č. výtisku 22, s. 168.

² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 89.

Voskovcovými esejemi. Čtenářský zájem byl natolik velký, že již následujícího roku bylo do tisku připraveno druhé vydání. *Koukejte, kamaráde, VěW byli odjakživa hubatý, to je součást naší osnosti, a myslíte, že tahleta socialistická republika to nesnese? Dyť to snesla i kapitalistická! Dopřejte lidem srandy, ba i srandy „neobjektivní“*,³ píše Voskovec Janu Pilařovi, tehdejšímu řediteli nakladatelství Československý spisovatel. A v květnu 1965 sděloval Werichovi: *Psal mi Mikota, že prej můj Klobouk má vyjít na začátku června. Jistě mi to pošlou poštovním holubem nebo pěšky potápěčem, čili to možná dostanu k Vánocům*.⁴

Cat on the rail (první vydání 1967) Překlad hry Josefa Topola, který vznikl ve spolupráci s Christine Voskovcovou s vizí newyorské inscenace (nakonec neuskutečněné).

Nightingale for Dinner (první vydání 1967) Překlad další hry Josefa Topola, opět ve spolupráci s Christine Voskovcovou.

Stín svobody (předpokládané vydání 1972) Nevyšlo, přestože ještě roku 1976 byl Voskovec pln odhodlání: *Mezitím vším se furt snažím dopsat svůj hnusný životopis, jinak značící budování gypsových velehlav V plus W, což je děsná fuška, ale jsem odhodlán jej dokončit, kdyby to měla být moje smrt krále Ludvíka u Mohače a tím i konec dynastie jagelovců, /.../*.⁵

Relativně vzato (1974) Gramofonová nahrávka /.../, kde šťavnatou materštinou s noblesou a vtipem vzpomíná na zážitky z minulosti. Záznam, který zachycuje rozhovor s Werichem ze setkání ve Vídni i přes oceán, posléze vyšel i na jiných audionosičích.⁶

Můj nejlepší mužskej na světě (1980) Vzpomínka na zesnulého Jana Wericha.

Srdečně Váš Jiří Voskovec (1992)

Želva, o které se nikdo nezmiňuje (2001)

Jan Werich:

Je to marný, samotnému se mi pracuje nevalně. Všechno vzniká, aspoň u mně, z diskuse. Já sám se nemůžu přece koukat do zrcadla a navrhopat si náměty

³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 125.

⁴ Tamtéž. s. 176.

⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 307.

⁶ FIKEJZ, Miloš. Jiří Voskovec [online]. [5. 4. 2015]. URL: <<http://libri.cz/databaze/film/heslo/5804>>.

*a snažit se je zlepšit, to je blbost přece. Tak vidíš, že hloupnu. Někdy mám pocit, jakoby se mi tratila zásoba slov. A to mi dělá trochu starosti, věř mi.*⁷

Tajemství krve (1952) Film Martina Friče, s nímž Jan Werich spolupracoval na scénáři.

Jezinky Bezinky (vyšlo až 1967 v Dili)⁸ Werichova úprava textu pro inscenaci Divadla ABC z roku 1958.

Teta z Bruselu (1958) Jan takto popisuje vznik textu: *Vzal jsem I. a II. zpracování V+W hry „Einen Jux will Er sich machen!“⁹ a přečetl jsem si „The Matchmaker“¹⁰ od zloděje koní Thorthona Wildera. On tam přiřadil roli. Já si vzpomněl, že na první stránce Slípka říká Hlavovi, že má tetu v Bruselu a ta že mu pomůže. Víckrát se o ní nemluví. Tak jsem ji nechal přijet a kolem ní jsem rozvinul dění. Dal jsem to přečíst řediteli filmu, jen tak pro srandu, a oni to koupili.*¹¹

Italské prázdniny (první vydání 1960) Původně se jednalo o každodenní eseje do *Literárních novin* psané roku 1958.

Fimfárum (první vydání 1960, přepracované vydání 1963, úplné vydání 1997) Zamýšlená spolupráce Voskovce a Wericha, kdy Jiří měl překládat pohádky do angličtiny, se nekonala z důvodu nedostatku Voskovcova času.

O žlutém mužátku (1968) *Napsal jsem pohádku do knížky, kterou připravuje Václav Černý. /.../ Nelíbí se mi, ale to nic neznamená, protože všechno, co jsem kdy napsal, se mi nakonec nelíbilo.*¹²

Falstaffovo babí léto (knižně 1969) Jan Werich již roku 1957 píše do USA: *Chci dělat také „Falstaffa“, už se na tom pracuje. Prof. Vočadlo mi dělá odborný filologický překlad s poznámkami shakespearologa a já z toho dělám divadlo.*¹³ V následujícím listu doplňuje: *Můžeš být ujištěn, že se pana Williama budu dotýkat jak vlastního pyje: opatrně tam kde jde o pyj, a bez ohledu tam, kde jde o ejakulaci. Konečně, jak to chceš v umění dělat než s láskou, citem a vášní.*¹⁴

Lincoln 1933 (první vydání 1970 – skartováno, další vydání až 1990) Werich knihu prezentuje následovně: *Jsou v tom všelijaké povídky, já sám si*

⁷ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 349.

⁸ Údaj z databáze Divadelního ústavu (<http://vis.idu.cz/Libros.aspx>).

⁹ ... si pořádně zařadit.

¹⁰ Dohazovačka.

¹¹ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 125.

¹² V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 358.

¹³ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 83.

¹⁴ *Tamtéž*. s. 93.

toho nikterak nevážím a povídku Válec, aneb Dítě štěstěny (podtrženo J. W.) nečti. A také nečti od Jiřího Voskovce Mandarin s malýma očima (podtrženo J. W.), protože to už napsal, nač bys to zase čet'. Všimni si, že knížka, kterou ti posílám, má dvě obálky. Ta vrchní se musela z celého nákladu odstranit a nahradit spodní.¹⁵

Jan Werich vzpomíná.... vlastně Potlach (vydáno posmrtně 1982)

Americké příběhy (vydáno roku 1983 v Sixty-Eight Publishers)

Deoduši: dospělé pohádky (2010)

¹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 139.

B Divadelní, filmové i televizní role Voskovce a Wericha (po roce 1945)

Z tohoto seznamu jsem záměrně vypustila filmy a inscenace vzniklé před rokem 1945. Takovéto soupisy byly již dříve zpracovány a nevidím důvod, proč by se zde měly opakovat. Zvláště, když se tato práce zabývala poválečným Jiřím Voskovcem a Janem Werichem. Záměrně jsem se vyhnula výčtu dokumentárních pořadů, které o Voskovcovi a Werichovi vznikaly a stále vznikají.

Informace o titulech a datech uvedení jsem čerpala z již vytvořených přehledů,¹ online databází i ze samotné *Korespondence*.

Názvy amerických filmů překládám do češtiny dle jejich titulů uvedených na portálu www.csfd.cz. V případě, že daný snímek u nás nebyl promítán, uvádím překlad svůj nebo ponechávám pouze originální název. Filmy v nichž hrál Voskovec jsem primárně hledala přes internetovou databázi IMDb. Filmovou a televizní práci Wericha i Voskovce jsem datovala dle roku, kdy byl daný snímek prvně promítán, ačkoliv se natáčel třeba rok předtím.

Nelze se bezvýhradně spoléhat na již vytvořené soupisy rolí, ale naopak je nutno ověřovat všechny informace, zvláště snímky a inscenace týkající se Jiřího Voskovce. Například Jakub Škorpil ve svém článku *George Voskovec - An American Actor* uvádí titul *The Paris Feeling* (*Pařížský pocit*) ze série *Stuio One* jako Voskovcův americký televizní debut roku 1951. Mezi herci podílejícími se na snímku Jiří uveden není a takovýchto nesrovnalostí bychom našli více. Každý dosud uveřejněný seznam není kompletní (a ani následující výčet by nebylo správné považovat za vyčerpávající). Americký herec českého původu George Voskovec na zevrubné probádání své filmografie teprve čeká.

Jiří Voskovec ve filmu a televizi:

*Neboj se, že se předřu. V tom Hollywoodu ty fofry trvaj jen chvilku, a při tom je „světa vzruch“ a víš, jak opravdu rád dělám ve filmu. A tam je to zdravěj život. Jsi moc na vzduchu a časně ráno v přírodě, a jsou dlouhatánský weekendy a to se válíš u swimming poolu a opaluješ se, srkaje drinky - to není ničující napětí, to je zdravá lopota s odměnou a odpočinkem - a ten vzduch a počasí holt je tam náramnost.*²

¹ *soubor autorů. Jiří Voskovec a Jan Werich v divadle, ve filmu, v soukromí*. Praha: BRÁNA, 2001, s. 146 - 157.

² *VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 196.

Anything Can Happen (*Všechno se může stát*, 1952 – gruzínský emigrant Pavli) Roli v této komedii o ruských přistěhovalcích, která byla oceněna Zlatým Globem za příspěvek mezinárodnímu pozorování, nabídl režisér George Seaton Voskovcovi údajně v den jeho propuštění z Ellis Islandu.

The Iron Mistress (*Železná milenka*, 1952 – francouzsko-americký ornitolog a přírodovědec John James Audubon) Velkolepý western z New Orleansu 19. století, který rádoby rekonstruuje život vojáka, pašeráka, obchodníka s otroky a spekulanta Jima Bowieho.

Affair in Trinidad (*Aféra v Trinidadu*, 1952 – zločinný doktor Franz Huebling) Špionážní drama s Ritou Hayworthovou a Glennem Fordem, v němž barová zpěvačka se svým švagrem pátrají po vrahovi manžela a bratra.

The Expendables (*Obětování*, 1954 – Zarodin) První Voskovcova televizní práce v rámci série *Studio One*.

Twelve angry Men (*Dvanáct rozhněvaných mužů*, 1954 – porotce s číslem 11) Scénář k tomuto dílu série *Studio One* napsal Reginald Rose.

Autumn Crocus (*Podzimní krokus*, 1954 – Steiner) Příběh o staropanském učitelce, jenž se zamiluje do hostinského, natočený pro sérii Robert Montgomery Presents. Voskovec ztvárnil tuto postavu na plátně i na jevišti.

Goodbye. But in does not go away! (*Sbohem. Ono to však neodchází!*, 1954 – Brankovic) Vytvořeno v rámci *The U.S. Steel Hour*, kde se uváděly v přímém přenosu zhruba hodinové televizní inscenace, kterýžto způsob byl v 50. letech v USA oblíben.

Experiment with Death (*Experiment se smrtí*, 1954 – ?) Díl ze série *Dangers* (*Nebezpečí*), která vyprávěla o záhadných vraždách a zvláštních psychických stavech.

Washington's Farewell to His Officers (*Washingtonovo rozloučení s vojáky*, 1955 – generál Von Steuben) Půlhodinový snímek ze série *You Are There* (*Jsi při tom*).

Silent Mutiny (*Tichá vzpoura*, 1955 – ?) Druhý a poslední díl série *Dangers*, na níž Voskovec spolupracoval.

A Man with Vengeance (*Mstitel*, 1955 – Max) Filmový režisér chovající zášť k jednomu z herců nakonec ztrpčí život všem.

Half the World's Bride (*Nevěsta je nespočet*, 1955 – ?) Zástupce další série produkující krátké televizní snímky, tentokrát s názvem *Kraft Television Theatre*.

Reunion in Vienna (*Vídeňské shledání*, 1955 – policejní inspektor) Díl série *Producers' Showcase* o arcivévodovi, který byl vyhnán z Rakouska

a nyní se vrací do Vídně na setkání s dobrým přítelem. Neočekávaně ve městě na Dunaji potkává i svou dávnou lásku, nyní provdanou za psychoanalytika. Adaptace hry Roberta E. Sherwooda.

Tunder Rock (*Skála*, 1955 – ?) Série *Kraft Television Theatre*.

Escape from Vienna (*Útěk z Vídně*, 1955 – Vincent Donehue) Televizní série *Appointment with Adventure* (*Setkání s dobrodružstvím*).

To Wake at Midnight (*Půlnoční probuzení*, 1955 – ?) Hodinové drama z řady nazvané *Climax!*

The Beautiful Time (*Krásný čas*, 1955 – ?) Jiří Voskovec opět součástí série *Kraft Television Theatre*.

Relative Stranger (*Relativní cizinec*, 1955 – ?) Další práce pro *Appointment with Adventure*.

End of the Rainbow (*Na konci duhy*, 1955 – ?) Otcové dvou imigrantských rodů se nemají v lásce, ačkoliv jsou to sousedé a pracují v jedné továrně. Nevyhnutelným vyústěním jsou dva mladí lidé z těchto rodin, kteří se do sebe zamilují.

I was Accused (*Byl jsem obžalován*, 1955 – Jiří Voskovec) Autobiografický snímek o Jiřího dobrodružství na Ellis Islandu, v němž hraje sám sebe. Pořad, vzniklý pod hlavičkou *Armstrong Circle Theatre* a uváděný někdy jako *The George Voskovec Story*, získal cenu Christopher Award.

Cospiracy of Hearts (*Spiknutí srdcí*, 1956 – ?) Díl z řady *Goodyear Television Playhouse*. V titulcích uváděna česká forma jeho jména.

The Drop of a Hat (*Smeknutí*, 1956 – Kovac) Snímek vzniklý pod hlavičkou *Studio One*.

Twelve Angry Men (*Dvanáct rozhněvaných mužů*, 1957 – porotce s číslem 11) *To byla práce pro radost. Ne film, který udělaly hvězdy, ale film, který udělal hvězdy z těch, kteří v něm byli,*³ svěřoval se v rozhovoru Voskovec A. J. Liehmovi. Zajímavostí je, že tento film byl promítán i v Československu, a to již v roce 1961, kdy Voskovce daboval Jiří Voska. Werich o úspěchu snímku píše do USA: *Film má obrovský úspěch, oficiálně i u publika. I když většina kritiků z opatrnosti, z blbosti, z neznalosti či závisti o tobě nepsala, publikum to vynahradí. Na většině představení máš aplaus, když se objevíš.*⁴

Hedda Gabler (1957 – doktor Brack) Adaptace Ibsenova dramatu pro *ITV Play of the Week*.

³ LIEHM, A. J. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 19.

⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 304.

The 27th Day (*Sedmadvacátý den*, 1957 – německý fyzik, profesor Klaus Bechner) Sci-fi film, v němž *pět lidí z pěti zemí, včetně velmocí USA, Sovětského svazu a Číny, spojily osudy na mimozemské kosmické lodi.*⁵

Uncle Vanya (*Strýček Váňa*, 1957 – Ivan Vojnický) *Ted už zbývá dělat „Váňu“ jen v loutkovém divadle a snad pod vodou. Ostatní „media“ jsem už provedl,*⁶ komentuje Voskovec tento film.

The Angry Harvest (*Sklizeň hněvu*, 1958 – ?) Poslední spolupráce Jiřího Voskovce s *Kraft Television Theatre*. V titulcích uvedena česká forma jeho jména.

The Bravados (*Drzá čela*, 1958 – Gus Steinmitz) Práce na westernu, v němž po boku Gregory Pecka pádí na koni za unesenou dcerou, Jiřího nebavila. *Tento přítomný film západní jsem přijal z důvodů pfinančních /.../. Jinak je to ale otrava. /.../ Hraju majitele General Store⁷ v malém frontier town⁸ někde v New Mexico v letech osmdesátých a mám osmnáctiletou dceru, kterou unesou banditi. /.../ Role celkem blbá, ale jde skrz celý film, a já to dělám dobře, protože jsem dobřej. V minulém filmu jsem měl taky General Store a taky osmnáctiletou dceru.*⁹

Wind Across the Everglades (*Vítr nad močály*, 1958 – Aaron Nathanson) Film natáčený v exteriérech uprostřed džungle zobrazující svár ornitologů a pytláků.

The Count of Monte Cristo (*Hrabě Monte Christo*, 1958 – Abbé Faria) Devadesáti minutový televizní přepis románu A. Dumase v sérii *The DuPont Show of the Month*, o němž Voskovec píše: *Mám s tím velkou srandu, hlavně poněvadž režisér je Sidney Lumet, tentýž, co dělal „12 Angry Men“. /.../ Budu mít děsnej bilej plnovous a paruku a bude mi asi 89 nebo spíš 98.*¹⁰

The Velvet Alley (*Sametová ulička*, 1959 – Steve Pandish) Jeden z řady televizních snímků natočených pod hlavičkou *Playhouse 90*.

Thirty Pieces of Silver (*Tricet stříbrných*, 1959 – Carapoco) Díl série *Alcoa Theatre*.

Sparks from a Dead Fire (*Jiskry vyhaslého ohně*, 1959 – Anton Radek) Jeden z prvních snímků řady *The Third Man* (*Třetí muž*).

⁵ CINGER, František - KOLÍŠ, Karel. *Voskovec + Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 75.

⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 87.

⁷ Koloniál, obchod se smíšeným zbožím.

⁸ Pohraničním městečku.

⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 130.

¹⁰ *Tamtéž*. s. 171.

The Final Ingredient (*Poslední ingredience*, 1959 – Max) Příběh o víře, svobodě a vykoupení zasazený do koncentračního tábora v Bergen-Belsenu v roce 1944.

Shadow of the Past (*Stíny minulosti*, 1959 – ?) Detektivní příběh z řady *The Further Adventures of Ellery Queen* (*Další dobrodružství Elleryho Queeny*).

The Emperor's Clothes (*Císařovy nové šaty*, 1960 – Elek Odry) V rámci *Play of the Week* byla uvedena tato televizní adaptace stejnojmenné hry George Taboriho.

Butterfield Eight (*Telefon Butterfield 8*, 1960 – doktor psychiatrie Tredman) Drobná role lékaře, který pomáhá modelce a placené společnosti v podání Liz Taylorové, která za svůj výkon obdržela Oscara.

Swinging Long Hair (*Povlávající dlouhé vlasy*, 1960 – Stanley Kaye) Série detektivních příběhů *Johnny Staccato*, nazvaná dle hlavní postavy jazzového pianisty a soukromého detektiva.

The Masterpiece (*Mistrovské dílo*, 1961 – Herman Kihn) Práce na seriálu *The Untouchables* (*Nedotknutelní*) z prostředí mafiánského Chicaga, o níž Voskovec psal následovně: *Hrál jsem potrhleho puškaře, který dělá chicágským gangstérům nádherné machine guns and custom-made automatic.*¹¹ *Moc pěkná role. Asi mi udělá dobře v kariéře. /.../ Je to dětinské, kruťácké, sadistické – při tom strašně dobře napsané, skvěle režírované, a používá to A-plus herce (viz Mr. V.). /.../ zajímavý je, že celá ta serie je umístěna na rozhraní dvacátých a třicátých let – ještě za prohibice a atmosféra je úzkostlivě autentická. A tak jsem celý týden v ateliéru na tebe usilovně myslel, neboť jsem nosil polotuhý límec a vysoko zapnutou vestu.*¹²

The Deadly Guinea Pig (*Děsivé morče*, 1961 – profesor Johann von Bunow) Smrtící hra na kočku a myš mezi bývalými nacisty a zajatci koncentračních táborů v sérii *Naked city* (*Nahé město*).

The Night the Saints Lost Their Halos (*Noc, kdy světci přišli o svatozář*, 1962 – Jack Selken) Detektivní příběh série *Naked city*.

The Manipulator: Raymond Cruz (*Manipulátor*, 1962 – Willy Brower) První díl seriálu *Cain's Hundred* (*Kainova stovka*), v níž bývalý obhájce kriminálníků z prostředí podsvětí změní své smýšlení a rozhodne se získat pro největší zločince spravedlivé tresty.

¹¹ Automatické pistole na objednávku.

¹² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 256 - 257.

Arsenic and Old Lace (*Jezinky bezinky*, 1962 – doktor Herman Einstein) Jiří zde hrál po boku legendárního Borise Karloffa. *Vždycky jsem tu hru miloval – tak jsem to mrsknul.*¹³

The Hickory Indian (*Indián z Hickroy*, 1962 – Louis Astor) Seriál *The Defenders* (*Obhájci*) o dvou právnících, otci a synovi.

Something of Importance (*Něco důležitého*, 1962 – Dr. Charles Hodiak) Seriál z lékařského prostředí *Dr. Kildare* o mladém internistovi a jeho mentorovi s Richardem Chamberlainem v titulní roli. O této a obdobných pracovních příležitostech Voskovec píše: *Dneska jsou „channels“¹⁴ /.../ v „prime time“¹⁵ /.../ obsazeny seriály, kterých jsou veletucty. Seriály jsou všeho druhu, od nejsurovějších do nejprimitivnějších /.../. Formule je vždy stejná, i když kvalita různá. Dva permanentní stárové: Jeden mladý, druhý starší /.../. No, tedy ti dva permanentní stárové držejí linii a své stálé charaktery, skoro jako V+W, jenž vážně, či melodramaticky – a hostující hvězdy obou pohlaví musejí každou epizodu za ně odehrát (to je unlike V+W, kteří museli vodřit všechno). – Tudíž se vyžadují výkony. Což je aspoň zajímavý, kovetní¹⁶ a ctěný a vážený. Ale děsná dřina, při té sílený pěti- či šestidenní scheduli. No, ale já mám čalenze¹⁷ rád.*¹⁸

An Eye for an Eye (*Oko za oko*, 1963 – Charles Tarasovich) Druhá Voskovcova role v rámci seriálu *The Untouchables*. *Moc dobře platěj, a vidí to asi osmdesát nebo sto milionů lidí.*¹⁹

Chain Reaction (*Řetězová reakce*, 1963 – profesor Olafson) Série *Alcoa Premiere*, která každotýdenně uváděla jeden příběh s kontroverzní tematikou. Pořadem provázel Fred Astaire.

Express Stop from Lenox Avenue (*Zastávka expresu z Lenox Avenue*, 1963 – Barbirelli) Seriál *The Nurses* (*Sestřičky*) sledující chod velké nemocnice očima dvou zdravotních sester.

A Hall Full of Strangers (1963 – profesor Thielman) Seriál *Channing* o fiktivní střední škole.

Never Turn Your Back on a Friend (*Nikdy se neotáčeš k nepříteli zády*, 1964 – profesor Kuhn) *Espionage* (*Špionáž*) byl seriál skládající se

¹³ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 307.

¹⁴ Televizní stanice.

¹⁵ Hlavním vysílacím čase.

¹⁶ Žádaný.

¹⁷ Změny.

¹⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 340.

¹⁹ *Tamtéž*. s. 311.

z fiktivních i reálných špionážních příběhů pojímající období od vzniku USA až po začátek studené války.

Two is the Number (*Dva do páru*, 1964 – Dr. Bensinger) Detektivní zápletkou okořeněný milostný příběh ze série *Bob Hope Presents the Chrysler Theatre*.

The Secret (*Tajemství*, 1964 – Dr. Leo Ladd) Další díl seriálu *The Defenders*, v němž hrál Jiří Voskovec.

Bloodline (*Pokrevní pouto*, 1964 – Max Bodine) Divácky velice úspěšný seriál *The Fugitive* (*Uprchlík*) o muži neprávem obviněném z vraždy své manželky, který na vlastní pěst pátrá po skutečném pachateli.

Hell Walkers (*Chodci peklem*, 1964 – otec Boucard) Díl ze série *The DuPont Show of the Week*.

A Circle of Strangers (*Klub cizinců*, 1964 – ?) Epizoda seriálu o právních případech *Arrest and Trial* (*Vazba a přelíčení*).

Hamlet (1964 – první herec) Záznam divadelní inscenace s Richardem Burtonem v titulní roli.

We're Not Coming Back (*Zpátky se nevrátíme*, 1965 – Nicolas Vellich) *12 O'Clock High* (*Přímo nad hlavou*) byl válečný seriál o osudech příslušníků 918. bombardovací letky amerického letectva U. E. Eighth Air Force. Jiří Voskovec zde hrál partyzána, jenž pečuje o sestřelené piloty. *Už jsem celý den filmoval jako blbej na starým opuštěném letišti Air Force z válečných let – hraju dědka, jugoslávského partyzána – a máme autentickou perfektně fungující B-17 Flying Fortress s plnou posádkou (herců) v těch dnech už starodávnejch uniformách, co nám před chvílí připadaly tak moderní – a ten eroplán je dojemnej a krásnej.*²⁰

The Jones Boys (*Jonesovi chlapci*, 1965 – Nicolas Vellich) Následující díl téhož seriálu *12 O'Clock High*.

The Spy who came in from the Cold (*Špion, který přišel z chladu*, 1965 – východoněmecký obhájce Gardner) Špionážní film s Richardem Burtonem v hlavní roli, kde Jiří Voskovec v roli obhájce zastupuje Hanse-Dietericha Mundta, Němce, který tajně pracuje pro Angličany. *Pozejtří máme newyorskou premiéru Špiona, který se vrátil z mrazíku (to je ten film, co jsem dělal s Burtonem v Irsku těsně po naší reunion in Vienne), – kéž by mi to vyneslo nějaké další melouchy, ale nevím.*²¹

²⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 188.

²¹ *Tamtéž*. s. 244.

Port of Call: Paradise (*Přístav ráj*, 1966 – Nielsen) Epizoda z dobrodružného seriálu *Seaway* (*Cesta mořem*).

The Defector: Part 1 (*Utečenec*, 1966 – Dr. Gregory Holman) Detektivní seriál *The F.B.I.*, v němž Voskovec hrál kryptografa ze země východního bloku, který přeběhne na západ.

The Defector: Part 2 (*Utečenec*, 1966 – Dr. Gregory Holman) Další díl seriálu *The F.B.I.*, kde je Holman v podání Voskovce pronásledován komunistickými agenty.

Lamp in Midnight (*Půlnoční lampa*, 1966 – kardinál Bellarmin) Televizní film podle hry Barrie Stavisce o Galileo Galileim, o němž Voskovec obsažně píše. *A teď v tý televizi /.../ zkouším asi tak třikrát tejdne po dvou hodinách a mám roličku jako klenůtek s Melvynem Douglasem ve stěžejním dialogu.*²² O čtrnáct dnů později má Jiří dotočeno: *Včera jsem dodělal televizi o Galileovi. Je to video-tape a barevný* (podtrženo J. V.). *Hrál jsem kardinála Roberto Bellarmini, slavného jesuitu, později svatého – měl jsem rudý úbor s bílou krajkou a hranatou rudou čepičkou a moc bych se ti byl líbil: vypadal jsem jako Richelieu (s vouskem a bradkou) – ona je to tatáž doba. Melvyn Douglas je skvostnej Galileo – moc fajn chlap, chytřej, skromnej, hrdej /.../, náš člověk. /.../ Taky by se ti líbila práce s videotape. To se tři neděle zkouší a pak během dvou dnů po půlhodinových či čtvrt hodinových kusech nahraje na tape*²³ – a *hněd* to můžeš vidět. *Trochu příšerný. Zkrátka je to magnetofon, jenže viditelný a v nádhernejch živějch barvách.*²⁴

Mr. Buddwing (někdy nazývané *Woman without a Face* /Žena bez tváře/, 1966 – ošuntělý stařec) *Dědek obejda, co tvrdí, že je Bůh,*²⁵ charakterizuje svou roli Voskovec. V rozhovoru s Josefem Trägerem je konkrétnější: *Hraju pobudu, trhana, dědka podivína, starého cvoka, který tvrdí, že je Pámbu - a snad tomu dokonce částečně věří. Moc jsem si to vyhrál.*²⁶ Také Jan je seznáamek s Jiřího rolí: *Je to krásná figura, mám s tím srandu, jsem zarostlej a nečesanej, nemytej. To jste měla vidět, jak se skuteční Bowery bums*²⁷ *mi tleskali tuhle na exterierech a křičeli: „He’s a real one, that old bum, he’s one of us! /.../“*²⁸ *a nabízeli mi cigarety, ba i doušek z uslintaný flašky.*²⁹

²² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 196.

²³ Pásku.

²⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 203.

²⁵ *Tamtéž*, s. 168.

²⁶ TRÄGER, Josef. Dvě podoby jedné herecké tváře. *Divadelní a filmové noviny*. 23. 6. 1965. č. ročníku 9.

²⁷ Pobudové z Bowery.

²⁸ To je opravdový starý pobuda, jeden z nás.

²⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 168.

An Enemy of the People (*Nepřítel lidu*, 1966 – Morten Kiil) Televizní adaptace hry Henrika Ibsena pro sérii *NET Playhouse* vytvořil A. Miller.

The Hands of Corbin Claybrooke (*Ruce Corbina Claybrooka*, 1966 – Corbin Claybrooke) Jiří Voskovec se objevil také v tomto jednom díle detektivního seriálu *Hawk* (*Jestřáb*) o policistovi indiánského původu.

Flight from Tirana: Part 1 (*Let z Tirany*, 1967 – plukovník Zabian) *Run for Your Life* (*Utíkej jako o život*) byl seriál o Benu Gazzarovi, muži, jemuž je diagnostikována nevléčitelná nemoc a ten se rozhodne prožít poslední část života naplno a dělat věci, na které dosud neměl čas. V tomto díle například letí do Albánie, kde chce zachránit člověka neprávem obviněného ze špionáže.

A Rage For Justice (*Vášeň pro právo*, 1967 – plukovník Zabian) Druhý díl seriálu *Run for Your Life*, na němž se podílel Voskovec. *Však jsem taky hrál albánského plukovníka. Tak zase jednou byl jeden plukovník Voskovec v uniformě, ale můj táta by v takový blbý armádě nesloužil.*³⁰

The Desperate Ones (*Zoufalý*, někdy též nazývané *Beyond the Mountains* /*Přes hory*/, 1967 – lékař) Film odehrávající se roku 1941 a zachycující příběh dvou Poláků prchajících ze sovětského gulagu přes afghánské hory. *Mimochodem ve Španělsku jsem hrál kupodivu /.../ hodného sovětského vojenského lékaře v Uzabudykghisánu za minulé války světové /.../. Byla velká sranda na exteriérech ve španělských kasárnách, když statisti (Španělé) v uniformách Rudé armády si povídali a zapalovali cigarety se skutečnými španělskými uchy a rotmistry v uniformách Francovy infanterie, a srp s kladivem jim vlál nad hlavami.*³¹

The Unvanquished (*Nezdolný*, 1967 – Eleazar) Půlhodinové televizní drama.

The World of Kurt Weill (*Svět Kurta Weilla*, 1967 – vypravěč) Na tomto snímku ze série *NET Playhouse* spolupracoval Voskovec s Lotte Lenyou, s níž hrál o rok později v *Cabaretu*.

The Spy Business (*Špionská záležitost*, 1968 – Hasel) Komedialně laděný špionážní seriál *I Spy* (*Já, špion*) o dvou agentech tajné služby.

The Boston Strangler (*Bostonský případ*, 1968 – jasnovidec Peter Hurkos) Kriminální film podle skutečných událostí s Tonym Curtisem a Henrym Fondou v hlavních rolích.

³⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 299.

³¹ *Tamtéž*. s. 299.

Hugo and Josephine (*Hugo a Josefina*, 1969 – ?) Švédský film z roku 1967, jež Voskovec daboval do angličtiny. Nepodřilo se mi bohužel zjistit kterou z postav.

Once upon a world (*Byl jednou jeden svět*, 1970 – Sokrates) Program z produkce *NBC Religious Special*, o němž se Jiří vyjadřuje velice pochvalně. *Byl to hodinový program pro NBC, pořádaný National Council of Christian Churches, velice pokrokovou takřka na kněze radikální organizací. Bylo to o všech možných „dissenters“³² dějin, včetně Krista a taky Cézanna (v kumštu) a i Dick Gregoryho, černého komika-satirika i bojovníka za černá práva. Já hrál Sokrata ve výňatcích z Platonovy Apologie, a byla to fuška, an jsem dělal asi sedmiminutový speech Sokratovy obhajoby z procesu, který ho stál tu číši bolehlavu. Je to krásnej text a prej jsem byl dobrej. Měl jsem pěkný kadeřavý vous a vlastní pleš a vypadal jsem velice řecky. Bylo to v barvách. Peněz za to bylo málo, ale zase mnoho cti.*³³

Paradise Lost (*Zracený ráj*, 1971 – Gus) Z řady *Great Performances* pochází také tato televizní adaptace nepřiliš známé hry Clifforda Odetse. *Já měl nádhernou roli takovýho výstředního přítele rodiny, co vlastně nic nedělá a má devět řemesel, a je to šašek. /.../ Všichni si mne buď chválili, nebo mi záviděli. Děláno v NYC, málo peněz /.../, ale je to Coast to Coast³⁴ a každej to uvidí.*³⁵

Cold Trail (*Vychladlá stopa*, 1971 – Niles) *Mannix* je dalším z dlouhé řady detektivních seriálů, v nichž si Voskovec zahrál drobnou roli. *Opět jsem hrál zloducha. Tentokrát mne jen střelili a uvrhli do žaláře.*³⁶

Image (*Představa*, 1972 – Emil Gadsen) Jednotka speciálních vyšetřovatelů dobrodružného seriálu *Mission: Impossible* řeší složité a nebezpečné případy.

The Hunters (*Lovci*, 1972 – George Havelik) Díl seriálu *The F.B.I.* z prostředí Federálního úřadu pro vyšetřování, v němž Jiří Voskovec potřetí a naposledy účinkoval.

Particular Men (*Puntičkáři*, 1972 – Dr. Alborg) Televizní film nejen o fyzikovi Williamovi Benjaminovi, který se ve 40. letech stavěl na odpor proti nukleárnímu výzkumu, ale též o skupině fyziků a jejich práci na atomové bombě v Los Alamos.

³²Disidentech.

³³VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 82.

³⁴Od pobřeží k pobřeží.

³⁵VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 135.

³⁶Tamtéž. s. 167.

The Year of the Locusts (*Rok kobylek*, 1972 – Angus Ferguson) Jiří natočil jeden díl detektivního seriálu *Streets of San Francisco* (*Ulice San Franciska*), v němž hlavní role ztvárnil Karl Malden a Michael Douglas.

The Finishing Touch (*Konečný tah*, 1973 – Norman Cargill) Voskovec si zahrál ve dvou dílech tohoto amerického policejního seriálu *Hawaii Five-O*.

Doctor Einstein before Lunch (*Dr. Einstein před obědem*, 1974 – Dr. Albert Einstein) Televizní film zasazený do roku 1955, kdy Einsteina nedlouho před smrtí navštíví elegantní Mefistofeles. Jak Jiří popisuje, *mělo to náramnej úspěch /.../. Dal jsem si s tím do nosu; moc dobrej skript a dobrej partner, co jakejsi Mefisto v kostýmu naší doby. Mělo to humor i dojemnost - a jen mne sralo, že to neuvidíš. Mám soukromej pocit, že vedle strejčka Váni kdysi, to bylo nejlepšší, co jsem na tomto kontinentě uhrál.*³⁷

The Iceman Cometh (*Popelář přichází*, 1974 – búrský generál Piet Vetjoen) Filmová adaptace dramatu Eugena O'Neill. *Já tu hru nemám rád, je to těžkopádné a valí se donekonečna /.../. Je to taková věc, kterou si můžeš výborně představit daleko horší a eště to nebude dost.*³⁸

Man on a Swing (*Muž na houpačce*, 1974 – Dr. Nicholas Holnar) Maloměstská policie řešící násilnou smrt přijme pomoc od psychiatra. Tento lékař je ovšem do celé věci zasvěcen více, než se zprvu zdálo.

Nicky's World (*Nickiho svět*, 1974 – Paul Kaminios) Pilotní díl televizního seriálu o rodině řeckých imigrantů žijící na Manhattanu. Další díly se z důvodu diváckého nezájmu již nikdy nenatočily.

How to Steal a Masterpiece (*Jak ukrást mistrovské dílo*, 1974 – Durkin) Další díl kriminálního seriálu *Hawaii Five-O*.

Follow the Yellow Brick Road (*Drž se žluté cesty z cihel*, 1976 – otec Harabidian) Jiří hrál pouze v jediném dílu tohoto detektivního seriálu *Jigsaw John* (*Skládačka John*).

Round Up the Usual Suspects (*Obvykle podezřelí*, 1976 – Lehman) Seriál *Switch* o bývalém policistovi a bývalém podfukáři, kteří si na stará kolena pořídí soukromou detektivní agenturu. O takovýchto drobných rolích psal Voskovec jako o příležitosti k *nahromadění rychlých výdělků za sehrání bídníků, penězokazů, zvěďů, zvrhlých lékařů či úplatných učenců apod. v niklových (5 cents) novelách, které jsou dnes literárním podkladem většiny televizních dramat.*³⁹

³⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 202.

³⁸ *Tamtéž*. s. 191.

³⁹ *Tamtéž*. s. 307.

The Nativity (*Narození Páně*, 1978 – Joachim) Dvoudílný televizní film o biblických událostech v Betlémě, který se natáčel ve Španělsku. *Je to fajn role, trošku s humorem a mohla by se mi dobře zahrát, dám-li si záležet v tom vedru. /.../ Jde o film vánoční, ale docela fešně napsanej, bez zjevných andělů a svatozáří. Ani Jehova či Hospodin neburácí, Chudejm Židům se narodí patrně Mesiáš a je to. Ani nevědí přesně, co je potkalo.*⁴⁰

Roots: The Next Generations – Episode #1.3 (*Kořeny*, 1979 – Goldstein) Televizní minisérie, adaptace stejnojmenného díla Alexe Haleyho o černém otroku Kuntu Kinteovi deportovaném do Ameriky a jeho potomcích. *Jelikož je to černý, tak si žádný kritik nedovolí napsat, že císař je nahej, ale von je. Hrál jsem Ehren Žida, hodnýho obchodníka konfekčním zbožím, který fraternyzuje⁴¹ s černou rodinou a KuKluxKlan mu vypálí krejčovnu, takže musí zpátky do Chicaga a pláče.*⁴²

Skag (1980 – Petar Skagska) Pilotní devadesátiminutový díl seriálu o rodině jugoslávského kovodělníka, po němž následovalo pět kratších pokračování. Jiří Voskovec v jedné z hlavních rolí, která procházela všemi díly. Za roli němeého jugoslávského dědečka („taty“) inkasoval honorář ve výši 200 000 dolarů. *V neděli 6. ledna /.../ pustí NBC-TV na vzduch /.../ první tři hodinový epizody co celek, neb je to souvislá story. Pak další neděle /.../ poběhne těch dalších šest hodinovek. Už je to všechno udělaný, sestříhaný, ozvučený a zhudebněný, tak budem jenom čekat, co bude dál. Když by to mělo zabrat, tak to bude hned zkontraktováno, a to už bych si začal na starý kolena foukat a moh ti koupit třeba hodiny s vodotryskem, kdybys je naléhavě potřeboval.*⁴³

In Trouble at 15 (*Nesnáze v patnácti*, 1980 – Petar Skagska)

The Wildcatters (1980 – Petar Skagska)

The Working Girl: Part 1 (*Pracující děvče: část první*, 1980 – Petar Skagska)

The Working Girl: Part 2 (*Pracující děvče: část druhá*, 1980 – Petar Skagska)

What Passes for Love in East Pittsburgh (*Co předchází lásce ve východním Pittsburku*, 1980 – Petar Skagska) Kvůli malému diváckému zájmu šlo o poslední díl seriálu *Skag*.

Happy Days (*Šťastné dny*, 1980 – Willie) Televizní záznam inscenace z Joseph Papp Public Theatre uvedený v rámci *Great Performances*.

⁴⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 374.

⁴¹ Se bratří.

⁴² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 373.

⁴³ *Tamtéž*. s. 359.

Somewhere in Time (*Kdysi dávno*, 1980 – profesor Dr. Gerald Finney) Voskovec v roli vědce, který dokáže cestovat v čase.

The Golden Spiders (*Zlatí pavouci*, 1981 – Fritz Brenner) Čtrnáctidílný televizní detektivní seriál *Nero Wolfe*, v němž Voskovec opět ztvárnil jednu z hlavních postav. Hrál kuchaře a jakéhosi komorníka titulnímu hrdinovi v podání Williama Conrada. Šlo o jeho poslední televizní práci.

Death on the Doorstep (*Smrt na prahu*, 1981 – Fritz Brenner)

Before I Die (*Dříve než zemřu*, 1981 – Fritz Brenner)

Wolfe at the Door (*Wolfe u dveří*, 1981 – Fritz Brenner)

Might as Well Be Dead (*Možná je lépe být mrtvý*, 1981 – Fritz Brenner)

To Catch a Dead Man (*Dopadnout mrtvého muže*, 1981 – Fritz Brenner)

In the Best Families (*V nejlepších rodinách*, 1981 – Fritz Brenner)

Murder by the Book (*Vražda podle knihy*, 1981 – Fritz Brenner)

What Happened to April (*Co se stalo v dubnu*, 1981 – Fritz Brenner)

Gambit (1981 – Fritz Brenner)

Death and the Dolls (*Smrt a panenky*, 1981 – Fritz Brenner)

The Murder in Question (*Záhadná vražda*, 1981 – Fritz Brenner)

The Blue Ribbon Hostage (*rukojmí*, 1981 – Fritz Brenner)

Sweet Revenge (*Sladká pomsta*, 1981 – Fritz Brenner) Poslední díl seriálu *Nero Wolfe*, který Voskovec natočil běžel v televizi 2. června, tedy den po Jiřího smrti.

Barbarosa (1982 – Herman Pahmeyer) Tento western, v němž hrál zoufalého otce mstícího smrt svých synů, byl Voskovcovou poslední filmovou rolí a do kin se dostal až po jeho smrti.

Jiří Voskovec na divadle:

*Divadlo je děsná dřina a za málo peněz.*⁴⁴

W. Shakespere: ***The Tempest*** (*Bouře*, 25. 1. 1945 – Trinculo)

N. Coward: ***Blithe Spirit*** (*Rozmarný duch*, 1945) Na tomto a dvou následujících titulech participoval Voskovec jako režisér v Americkém polním

⁴⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 417.

divadle (The U. S. O. Camp Shows). Přestože jej režisérská práce velice bavila, mnohokrát se mu podobná možnost nenaskytla.

M. Reed: ***Petticoat Fever*** (*Spodničková zimnice*, 1946) Milostné dobrodružství telegrafisty, který byl po dva roky izolován na Labradoru, kam nyní přijíždí krásná žena.

L. Gross, E. Childs Carpenter: ***Whistling in the Dark*** (*Pískání ve tmě*, 1946) Komedialně laděný příběh o muži, kterého banda vyděračů nutí, aby jim pomohl naplánovat perfektní vraždu.

Molière: ***The Doctor in Spite of Himself*** (*Lékařem proti své vůli*, 1946) Režisérsky na této newyorské premiéře Moliérovu komedie spolupracoval s Anne Gerlette. Šlo o produkci pro Equity Library Theater.

G. S. Kaufman: ***Přišel na večeri*** (1946 – Banjo) Jiří Voskovec převzal roli po Bohuši Záhorském, s nímž otevřel nově vzniklé Divadlo V + W.

V+W: ***Pěst na oko aneb Caesarovo finále*** (16. 9. 1946 – ředitel divadla, první pěšák, první vystěhovalec, Bulva) Obnovená premiéra hry Osvozeného divadla, kterou režíroval a hrál v ní.

T. Wilder: ***Jen o chlup*** (16. 6. 1947) Wilderovu hru ve vlastním překladu a úpravě režíroval Jiří Voskovec ve Stavovském divadle. V roce 1966 se jí rozhodlo uvést Národní divadlo opět a na úpravě se tentokrát podílela i Jana Werichová. *Mezitím mi napsali z Dilie ohromně blbej dopis, jak prej bych měl chápat postoj těch blbců v Nár. divadle o Wilderově O chlupu, a jak paní* (podtrženo J. V.) *(sic) Jana Werichová to měla těžké muset svůj překlad přizpůsobovat mé zastaralé češtině, která už se dávno nemluví, atd. Tak jsem jim napsal (velmi slušnými slovy), ale v podstatě, aby mi vylízali prdel a dali si to celý za klobouk (ve křoví). Že nechci žádný peníze, že se s nikým nebudu bavit, ať si s tím mým bejvalým textem dělaj, co chtěj, ale že je příjedu likvidovat, kdyby se opovážili použít mého jména.*⁴⁵

E. Y. Harburg, F. Saidy, B. Lane: ***Divotvorný hrnec*** (6. 3. 1948) Voskovcova režisérská a autorská participace na této inscenaci. Údajně nechtěl být vázán herecky a mít tak lepší možnost vycestovat z vlasti na západ.

P. Ustinov: ***The Love of Four Colonels*** (*Láska čtyř plukovníků*, 15. 1. 1953 – francouzský plukovník Aime Frappot) Jednalo se o Voskovcův broadwayský debut ve hře, která získala od divadelních kritiků ocenění jako nejlepší zahraniční hra uvedená na Broadwayi v sezoně 1952/3.

⁴⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 302 - 303.

M. a F. Kaninovi: ***His and Hers*** (*Jeho a její*, 7. 1. 1954 – Dr. Carl Halek)

A. P. Čechov: ***The Seagull*** (*Racek*, 11. 5. 1954 – doktor Dorn) Kritika měla proti této inscenaci mnoho výhrad.

S. a B. Spewack: ***Festival*** (18. 1. 1955 – Saša Rostov) Komédie, v níž Voskovec hrál tvrdohlavého pianistu.

A. P. Čechov: ***Uncle Vanya*** (*Strýček Váňa*, 31. 1. 1956 – Ivan Vojnický)

F. Goodrich, A. Hackett: ***The Diary of Anne Frank*** (*Deník Anny Frankové*, 19. 11. 1956 – otec Frank) Voskovcovo hostování v londýnském Phoenix Theatre, o němž píše: *Nechci to zakřiknout, ale mám dojem, že by se to mohlo docela a náramně rozběhnout. /.../ Můj zkušený chladný čumák bývalého spolu-principála, už aspoň čtvrtý týden zachytil povlovnou, leč nezvratnou změnu v pozornosti a účasti publika.*⁴⁶

C. Green: ***Janus*** (1957 – ?) Turné po amerických letních divadelních scénách s inscenací, při níž si oddechli diváci i Jiří. *Ta komedie sama, ve které hraju druhého muského v trojúhelníku, je broadwayský hit předminulé sezony. /.../ Vy byste tomu asi říkali bezobsažné, prázdné, dekadentní, amorální atd., což je všechno asi pravda, ale taky je to veliká sranda. Mně osobně to dělá moc dobře po všech těch Čechovech, Ibsenech a Annách Frankových. Je to úleva slyšet zase lidi rvát, a zkoumat, jak by řvali ještě víc.*⁴⁷

P. Chayeffski: ***Middle of the Night*** (*Uprostřed noci*, 1958 – továrník) Šlo o první Voskovcovu roli v USA (s výjimkou *Bouře*), v níž jej neviděla jeho druhá manželka Anne. *Je to fajn role židovského továrníka a vdovce, kterej se zblbne do 23 letý holky – nikam to nevede, až najednou zčista jasná v posledních třech minutách se opravdu dají dohromady a je hyppy ending. Velice dobře napsáno.*⁴⁸

C. L. Anthony: ***Autumn Crocus*** (*Podzimní krokus*, 1958 – Steiner) Trínedělní divadelní práce v Chicagu: *Je to děsná otrava a blbost, ale je to slušně zapláceno a já jsem ovšem výtečný, jak jsem si zvykl. Ale je to volovina a čistě job.*⁴⁹

M. Achard: ***Would You Like to Play with Me?*** (*Chcete si se mnou hrát?*, 1959 – ?) Off-broadwayská produkce hry, v níž se mohli Voskovec s Werichem uplatnit již na počátku 30. let, kdy jim, dle Jiřího vzpomínek, v pražských lokálech Marcel domlouval, abychom tuto jeho prvotinu hráli

⁴⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 86.

⁴⁷ *Tamtéž*. s. 108.

⁴⁸ *Tamtéž*. s. 154.

⁴⁹ *Tamtéž*. s. 160.

- že nikdo jiný to správně nemůže. My byli moc nafoukaný a taky moc zaměstnaný tým, chtít hrát jen svoje vlastní. /.../ Nuže, teď to dělám sám - a lituju, že tě k tomu nemám (podrženo J. V.). /.../ Hraju to jaksi napůl V a napůl W - a partnera trpím a pronásleduju a povzbuzuji - i učím. /.../ Mám však srandu - děsnou radost, že nemusím v plnovousu a s tragedií - zpívám, tančím, vyvádím - a lidi šlejí. (*ZATÍM jen v ensemblu a kolem divadla*)⁵⁰ (podrženo J. V.). Z blíže nespecifikovaných důvodů se produkce dlouho neudržela na repertoáru a je možné, že se nedočkala ani oficiální premiéry.

? (červen 1959 - ?) Neidentifikovatelná hra, kterou Jiří Voskovec dělal na konci června 1959 a o níž píše toto: *Dělal jsem volovinu čtrnáct dní ve West-portu pro prachy, a bylo to málo: role jako kláda, komická, velikej úspěch, ale volovina, prasečina. (Ale byl bys mne pochválil, ježto stále po všech dramatech a tragédiích vím jak, aby lidi řvali.)*⁵¹

P. Chayeffski: **The Tenth Man** (*Desátý muž*, 5. 11. 1959 - Alper) Zřejmě největší komerční úspěch na divadelní scéně, který Voskovec v USA zažil - celkem 623 repríz. Jiří byl spokojen s hrou i svým výkonem: *Mám mimochodem velikou, velmi zajímavou roli, kterou dělám moc dobře - dědka přes sedmdesát, ale živého, intrikána, srandistu, rošťáka, filosofa. Krásný řevy takřka fraškovitý - a zase vřelý, skoro dojemné momenty. Je to moc dobře napsaný, a režisér, Tyron Guthrie, šílený Irčan, je prostě genius. Jinak hru nelze popsat - musí se číst, či ještě lépe vidět - což jak víš, je vždy znamením dobrého divadla.*⁵²

H. Wheeler: **Big Fish, Little Fish** (*Velká ryba, malá ryba*, 15. 3. 1961 - Paul Stumpfig) *Doufám, že se to ujme, ale nevím, zda to má tak komerční šance, jako měl „Tenth Man“. Je to hra pěkná, ale citlivá - dobrá, ale jemná, dobře napsaná, ale vkusná. Tudíž nebezpečná. Naproti tomu obsazení je skvostné /.../. Režíruje to pan rytíř Jan z Gielgudu,*⁵³ polemizuje v únoru 1961 Voskovec. A o několik stránek dále pokračuje: *Hraju děsně hnusnýho pupkatýho Švýcara. /.../ Mám s tím děsnej úspěch. Jen dvě scény, ale odvedl jsem pane kolego, decentní výrobceček.*⁵⁴

J. Lawrence, R. E. Lee: **A Call on Kuprin** (*Voláme Kuprin*, 25. 5. 1961 - profesor V. V. Kuprin) První „star“ role, kterou na Broadwayi Voskovec ztvárnil, byla v této nedlouho běžící inscenaci. *Jsem sice co-star /.../, leč nicméně jsem billing nad titulem hry. /.../ je to melodráma, napínavka kolem kosmovědy čili space-technology. Založeno na anglickém románu*

⁵⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 190.

⁵¹ *Tamtéž*. s. 201.

⁵² *Tamtéž*. s. 213.

⁵³ *Tamtéž*. s. 261.

⁵⁴ *Tamtéž*. s. 278.

*skoro téhož jména, odehrává se to v Moskvě dnes, a jde o závod o dobytí prostoru – a nelekej se – vyznívá to zcela přijatelně ve prospěch nutnosti dorozumění a míru. Moje role je jako kanon, hraju sovětského kabrňáka přes věci sputníkovité /.../. Moc pěkný charakter.*⁵⁵

Walter Kerr (*The Herald Tribune*) psal o Jiřím velmi pochvalně. *Pan Voskovec je skvělým hercem. Je zvláště, vřídlně rezervovaný ve všem co dělá.*⁵⁶

K. Wittlinger: ***Do You Know the Milky Way?*** (Znáte Mléčnou dráhu?, 16. 10. 1961 – více rolí) Inscenace, v níž Jiří Voskovec hrál celkem 14 různých rolí, od malých loutek až po osmdesátiletého starce, si vystačila se dvěma herci. *Velice efektní herecky, pane kolego – a měli bychom to vlastně dělat my dva, a pak by to mělo fasonku,*⁵⁷ jak sděluje Voskovec do Prahy.

Kritici nešetřili pochvalnými slovy. *Výkon pana Voskovce je husarským kouskem. Jako psychiatr, starý úředník, nafoukaný pojišťovací agent, dáblský Ital, lehkomyšlný jezdec jménem Zero – to je herecký svátek.* (H. H. Taubman, *NY Times*)⁵⁸

G. Tabori: ***Brecht on Brecht*** (*Brecht o Brechtovi*, 3. 1. 1962) Pásmo sestávající z výňatků Brechtových dopisů, esejů, písní, scén z jeho her a podobně. *Je to jakejsi takejsi koncert, tím míním, dělá se to v civilu a bez líčení, jako to čteme, sedíce na štokrldatech, někdy ustanem, někdy ne /.../. V druhém aktu jsou úryvky z „Galilea“, „Matky Kuráže“ atd. Končí to aktovkou „The Jewish Wife“⁵⁹ /.../ Lidi, co maj vkus a nejsou volové a snobové říkají, že Lotte Lenya, já a Dane Clark jsme jediný, co k čemu. /.../ Je to děsnej bourák a každý (podtrženo J. V.) na to jde, jako kdysi ten „Uncle Vanya“, jenže ten si to zasloužil.*⁶⁰

V rozhovoru s Pavlem Tigridem Jiří pokračuje: *A pak jsem si řekl: se stanoviska hereckého, jakpak to udělat, zahrát autora, kterého nemáš rád. A kterého přitom musíš uznávat. Jak na to jít s disciplinou? Říct si: tento styl psaní nenávidím, tuhle tu atitudu nesnáším; jak to mám teď – čistě co herec, řemeslník – udělat, aby to vyšlo. Měl jsem s tím velkou zábavu, víte, a kde kdo myslel, že jsem děsnej Brechtian.*⁶¹

⁵⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 277.

⁵⁶ Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁵⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 292.

⁵⁸ Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁵⁹ *Život s otcem.*

⁶⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 308 - 309.

⁶¹ VOSKOVEC, Jiří. Rozhovor s Jiřím Voskovcem. *Svědectví* 1963, č. ročníku 6, č. výstisku 22, s. 165.

D. Schary: **Banderol** (17. 9. 1962 – Kurt Pastro) Hra o Hollywoodu a zápase mezi dvěma magnáty. „*Banderol*“ se posral. *Ve Philadelphii, městě to našem zahajovacím, kde, jak se pamatuješ my spolu skoro zhasli – se mi to konečně stalo: totiž „close out of town – before reaching Broadway“!*⁶² Tak teď už, myslím, v oborech broadwayských katastrof jsem to zažil všechno.⁶³

N. Simon: **Nobody loves me** (Nikdo mne nemá rád, léto 1962 – ?)

G. B. Shaw: **Caesar and Cleopatra** (Caesar a Kleopatra, 30. 7. 1963 – Julius Caesar) Jeho zděšení při pohledu na Pompejovu hlavu, jeho tiráda zavrhuje řetězení nikdy nekončící msty, jsou vynikajícími momenty. (Judith Crist, *The Herald Tribune*)⁶⁴

W. Shakespeare: **Hamlet** (9. 4. 1964 – první herec)

F. Dürrenmatt: **The Physicists** (Fyzikové, 13. 10. 1964 – Ernst Heinrich Ernesti vydávající se za Einsteina) V pondělí začnu zkoušet Dürrenmattovy Fyziky. Oholil jsem si bradku, pěstuju knír do divoka, nestříhám si, co zbývá z vlasů: zkrátka za čtrnáct dní budu Einstein, jako když ho nadere.⁶⁵ O pár stránek dál Jiří pokračuje: mám v tom senzační osobní úspěch, tvrdí se, že jsem nejlepší ze všech, ale hra sama nebyla přijata těmi dobytky kritiky jednohlasně a naplno. Obecenstvo je nadšeno. Všichni divadelníci unešeni. Blbí jsou zmateni.⁶⁶

Tato inscenace, režírovaná Peterem Brookem, vznikla původně pro londýnský Aldwych Theatre (premiéra v lednu 1963). Na off-Broadway byla přenesena v nezměněné formě.⁶⁷ Přesto byl Brook dle Voskovcových slov nejlepší režisér, s kterým jsem kdy pracoval.⁶⁸ Dle Waltra Kerra z *New York Times* zde Jiří Voskovec udělal koncert i z jediné repliky.⁶⁹

R. Bradbury: *The World of Ray Bradbury* – **The Pedestrian, The Veldt, The Chicago Abyss** (Svět Raye Bradburyho – Chodec, Savana, Chicagská propast, říjen 1965 – Stockwell v Chodci, starý muž v Chicagské propasti) Ten Bradbury se nám posral. Měli jsme úžasné previws čtrnáct

⁶²Uzavření produkce dříve než se dostala na Broadway.

⁶³VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 335.

⁶⁴Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁶⁵VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 139 - 140.

⁶⁶Tamtéž. s. 144.

⁶⁷To dosvědčuje skutečnost, že v seznamu Brookových režii není newyorská inscenace *Fyziků* uváděna.

⁶⁸LIEHM, J. A. *S Jiřím Voskovcem o čemkoli*. 1974, s. 19.

⁶⁹ŠKORPIL, Jakub. George Voskovec – An American Actor (Americká kariéra Jiřího Voskovce). *Divadelní revue* 2004. č. ročníku 15, č. výtisku 1, s. 107.

dní, vypro ba přepru, dokonce jsem pobíral procenta z tržby – pak přišli kritici, někteří (jak jsem čekal) to poplivali, leč mnozí naopak – pak se nasadily plné ceny, návštěva pochopitelně první dva dny poklesla – a blbec, diletant producent s prachama, milionář, který si hraje na divadlo, se urazil, že hned nebylo vypro a řek si, že jim ukáže a zavřel to. Ani tomu nedal šanci. /.../ Já měl spoustu do nebe nesoucích osobních nadšenin v tisku („virtuoso“ - „memorable“ atd. /.../), ale přesto jsem se zařek, že učiním od tedka vše, co bude možno, abych se divadlu vyhnul.⁷⁰

A. Miller: ***Incident at Vichy*** (*Incident ve Vichy*, červen 1966 – ?) Produkce v rámci festivalu Playhouse in the Park. O inscenaci Jiří píše ještě před započatím zkoušek. *Příští dva týdny budu ve Filadelfii hrát v Millerově Incidentu ve Vichy. Je to ošklivácká hra, trouplinatá, jak se nacisti dívají pánům na přirozeníčka, aby určili, kerej jest židem a kerej ne, a jak ten jeden, co není, ale za to je princ z Rakous, jednomu, co jest, ale je psychiatrem, dá svoji propustku. To má bejt znázornění, že všichni máme odpovědnost nad bídáctvím druhých. – Wilderovi to trvá ve třetím aktu O chlupu asi půl druhý stránky říci totéž, ale rozčílí a rozbřečí tě tím.⁷¹*

B. Johnson: ***The Alchemist*** (*Alchymista*, 13. 10. 1966 – rytíř Epicur Mamon) První ze tří rolí, které Voskovec vytvořil během svého ročního angažmá v divadle Lincoln Center. *Je to radost bejt jako v lidové demografii na sezónu zajištěn, jenže za dolary. Alchymista /.../ je veliká sranda. Jak nám to mohlo ujít? Jsou tam dvě vedoucí (podtrženo J. V.) klaunské role, jak na nás ušíté. To by bylo bejvalo daleko lepší Nebe na zemi, a míň práce s úpravou. Děsná sranda.⁷² Po premiéře se marně snaží inscenaci objektivně zhodnotit v listu manželům Werichovým: *Moje premiéra dopadla celkem dobře, ač někteří kritikové nás zdeptali. /.../ Slyším, že všichni, i ti, co nadávaj na produkci, chválej mne. /.../ A mně se role líbí a hezky hraje. Esli by se mi líbila reprodukce, to nemohu posoudit, jsem příliš „v tom“. /.../ Myslím si, že to není dost „odvážný“, že to není ani prase, ani ryba /.../. Ale já bych to režíroval zároveň přesnějc a specifictějc a zároveň bláznivějc a kurážnějc, esli mi rozumíte.⁷³**

L. Lehman: ***The East Wind*** (*Východní vítr*, 9. 2. 1967 – Konarski) Zauber a Konarski, dva uprchlíci – pragmatik a snílek – ze střední Evropy, kteří přežili válku a pokoušejí se začít znovu žít v Londýně. Voskovec navrhoval Werichovi, zda by nechtěl být v této světové premiéře *Východního větru* jeho

⁷⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 215 - 216.

⁷¹ *Tamtéž*. s. 286.

⁷² *Tamtéž*. s. 304.

⁷³ *Tamtéž*. s. 313.

hereckým partnerem, leč Jan měl etické a morální výhrady k textu a závěrečné sebevraždě. Spolupráce se tedy neuskutečnila. Jiří posléze referuje do Prahy o svém výkonu v inscenaci: *Premiéra, když jsme u toho, dopadla výtečně, ačkoliv řada kritiků sepsula hru jako takovou. To konečně ty taky. Mně se porádě líbí. Publiku taky, a myslím, že je to fajn produkce. Já pak sám, a to je hlavní, jsem obdržel kritické šílení a slávobrány. Watts prej napsal, že to je nejlepší vejkon na scéně Lincoln Centru za ty čtyři sezóny, co trvá. I vůl Kerr mne velebí, no prostě něco děsného. Já se v tom dokonce dobřeji cítím, hezky se mi to hraje, a dělám tam některý novinky, který se mi zatím ještě nikdy nepovedly. A celý mi to připadá, jakoby to hrál někdo za mne. Jako že s tím osobně nemám nic co dělat. Znáš ten pocit, přece. Když prostě bez váhání a bez konfliktu „ti to hraje“, co to velí. Jen kdybych měl partnera! Ten druhej, co hraje se mnou /.../ je vůl a nic neumí, a veze se se mnou.*⁷⁴

B. Brecht: **Galileo** (13. 4. 1967 – kardinál Barberini, pozdější papež Urban VIII.) Produkce, o níž Jiří podává zprávu v několika dopisech. *Tony Quayle, dobrý anglický sympaticus, hraje Galilea. Radši bych si ho mrsknul sám, ale zaplat Pámbu že nemusím, to už by mne letos zdolalo. Papež je role pohodlná a velice působivá. Myslím, že je to jediná hra (krom ovšem Dreigrošiády), co tomu Bavorákovi kapku vyšla, i když i k ní mám námitky.*⁷⁵ Jinde doplňuje: *Je to myslím dost dobrý, náramná produkce, plno herců a rekvizit. Já jsem papež, jak když se nadere. Chris tvrdí, že prej i ze spaní žehnám davům věrných.*⁷⁶ Podle kritika Richarda Wattse z *NY Post* to byl: *Dobře vykreslený papež od neselhávajícího G. V.*⁷⁷

J. Topol: **Two from Prague** (Dvě z Prahy, 1968) Jiří Voskovec jako režisér dvou aktovek Josefa Topola – *Kočka na kolejích* a *Slavík k večeři*. Inscenoval v Divadelní škole Oklahomské university a za tuto práci byl významován cenou Bílý buvol.

J. Allen: **The other Man** (Druhý muž, 8. 2. 1968 – Teddy)

J. Allen: **Oh, say, can you see L. A.** (Řekni, vidíš-li L. A., 8. 2. 1968 – Pop) *Premiéra byla velkým osobním úspěchem, leč recenze neboli kritiky hry či her (dvě aktovky) samých byly velmi smíšené. Ta lepší (podtrženo J. V.) z těch dvou se některým kritikům nelíbila a jiní ji nepochopili, t. j. nepochopili, že to je alegorie a ironie, což bys neuvěřil, kdybys to viděl. Mladí lidé řvou a šílí, pokud se totiž dostaví – ale asi to budeme muset zavřít.*

⁷⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 339.

⁷⁵ *Tamtéž*. s. 341.

⁷⁶ *Tamtéž*. s. 348.

⁷⁷ Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

*Když na off-Bwayi neobdržíš slintající (podtrženo J. V.) a stoprocentní šílení, musíš zavřít. Ale to nevadí, já to dost čekal. Dobří odborníci i vůbec slušní lidi to moc chválí. Hlavně, že jsem se ukázal ve srandě s písněma. Snad to v budoucnu k něčemu povede.*⁷⁸

J. Masteroff, J. Kander, F. Ebb: **Cabaret** (1968 – obchodník Schultz)

E. Baker: **The Penny Wars** (*Halířové války*, 15. 10. 1969 – imigrant, zubař Wolf Axelrod) Drsný příběh rodiny, která se těžce vypořádává se smrtí otce a sebevraždou otce nevlastního, v níž hrál Voskovec hlavní roli. *Tragikomedie, či lépe moderněji řečeno, místy děsná sranda a místy hrůza. Odehrává se to v nějakém městě jako Buffalo či Binghamton /.../ a to v létě 1939 /.../. Moje role je německý (opět) (podtrženo J. V.) refugee⁷⁹, který toho roku přibude do USA. /.../ Je to zubař a děsnej dobytek – a pak nakonec se ukáže, že snad vůbec dobytek nebyl /.../ Má to nádhernou nostalgii a taky, myslím, skutečnej tyátr. Při tom se to možná docela posere, nebo právě proto. Není to však sračka. (podtrženo J. V.) /.../ Nadto ta role skýtá nebývalé, byť nebezpečné možnosti. Má věci, které jsem dosud neprubnul a to mne láká. Hlavně, jak bejt nesnesitelná svině a „nigdo“ až hrůza – a najednou přijatelný člověk-nebich. (Bude mi pomáhat vzor mého bratra.)⁸⁰*

C. C. O'Brien: **Murderous angels** (*Vražední andělé*, 5. 2. 1970 – sekretář Spojených Národů Dag Hammarskjöld) Světová premiéra se udála v Center Theatre Group of the Mark Taper Forum v Los Angeles. Podle K. Hendricka (*Christian Science Monitor*) George Voskovec vykresluje s ohromujícím účinkem muže, u nějž smysl pro povinnost předem vyloučil téměř jakékoliv lidské pocity.⁸¹

Dle Jiřího *Je to zajímavá hra a málo peněz, jako obyčejně. Budu hrát Hammarskjölda ze Spojených národů, co ho oddělali v tom leteckým neštěstí.*⁸² V dalším dopise stojí: *Mé /.../ zkušenosti v džungli Spojených národů z let pařížských mi teď přicházejí vhod v pojetí a pochopení role.*⁸³ */.../ Los angelská hra byl velikánský úspěch a psáno o něm kol zeměkoule. Bylo to pěkné. Myslím, že je to vynikající tyátr a asi by se ti líbilo /.../. Doufá se, že to bude činěno na podzim zde. Byl bych v tom opět, pokud autor provede změny, jež jak já, tak původní režisér, považujeme za nutné. Ale bylo to slavné a gla-*

⁷⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 425.

⁷⁹ Uprchlík.

⁸⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 66.

⁸¹ Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁸² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 83.

⁸³ *Tamtéž*. s. 89.

*morosní angažmá a fojr kolem toho a lidi šileli.*⁸⁴

W. Hanley: *Slow dance on the Killing Ground* (*Pomalý tanec na vražedné půdě*, 13. 5. 1970 – obchodník Glas) O inscenaci jsem již psala a nyní ještě několik výňatků z kritik: *Vždy neochvějně brilantní herec G. V. je nesmírně působivý* (R. Watts, *NY Post*). *Skutečně vynikající herecká práce* (*NY Cue Magazine*). *Jeden z nejlepších herců v zemi* (Emory Lewis, *Bergan Record*). *Voskovcovo zářivé provedení* (Martin Washbrun, *The Village Voice*).⁸⁵

E. Albee: *All Over* (*Po všem*, 28. 3. 1971 – nejlepší přítel) Světová premiéra této hry, při níž potřetí (a naposledy) spolupracoval s režisérem J. Gielgudem. Ač nebyla role textově rozsáhlá, kritika se o Jiřím zmiňovala: *Jako váhavě chladný, přítel, vypadající, jako kdyby nosil neviditelný cvikr, je G. V. ohromující.* (Clive Barnes, *NY Times*)⁸⁶

Voskovec psal o své práci následovně: *Hraju velice starého, leč zachovalého a elegantního advokáta, který má ženu natrvalo v šílenčinci. Velice se v té hře umírá, takže je to generačně aktuální. Role je to důstojná, v rozměru nikoli nesmírná, ale důležitá. Je to v podstatě hra pro ty tři ženský, ale je to myslím velice dovedný celek a mně se to co divadlo líbí. Zda to poběží, ví jen Dionysos, a jak je ti známo, nikdy nic neprozradí.*⁸⁷ Později na svůj popis navazuje: *Je to hra krásně, překrásně napsaná, velice pravdivá a k věci, leč tak nekompromisně dobrá a jemná a přísná, že by mohla zcela snadno podlehnout inherentní stupiditě a nosorožné pokožce Broadwaye. Atsi jaksí, jsem rád a – řekněme pyšen, že v tom jsem. /.../ Produkce sama bude pěkná, velice pěkná.*⁸⁸

L. Roman: *Buying Out* (*Skoupeno*, 1972 – ?)

J. Broad: *The Killdeer* (*Kulík*, 12. 3. 1974 – Otto Beethoven) *V tom kuse, co zkouším, mám rvačku s protagonistou a dostanu do držky. Moc dobrý. Zkoušíme to opatrně a soustavně – no a je to dřina. Večer jsem pak rozlámanej! God curse my aging body!*⁸⁹ *jak vykřikl Noel Coward, když se roznemoh ve své poslední hře.*⁹⁰

H. Denker: *The Headhunters* (*Lovci lebek*, 1974 – Artur Freeling) Světová premiéra této hry. Inscenováno ve washingtonském Eisenhower Theater, spadajícím pod J. F. Kennedy Center.

⁸⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 98.

⁸⁵ Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁸⁶ *Tamtéž*.

⁸⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 134.

⁸⁸ *Tamtéž*. s. 141 - 142.

⁸⁹ *At Bůh prokleje mé stárnoucí tělo!*

⁹⁰ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 235.

O. Daněk: *Čtyřicet zlosynů a jedno neviňátko* (podzim 1975 – důstojník královské Herodesovy armády) Představení divadelního ochotnického souboru v Torontu, kde Voskovec hrál po 27 letech opět divadlo v češtině.

A. P. Čechov: *The Cherry Orchard* (*Višňový sad*, 17. 2. 1977 – Leonid Andrejevič Gajev) *Mám bourák bourákovič – eště nevím, kam to povede.*⁹¹

Aischylos: *Agamemnon* (18. 5. 1977 – vedoucí chóru) Inscenace Andreje Serbana s hudbou od Elizabeth Swados, takže se tragédie přeměnila v oratorium. Produkce si vystačila s chórem (majícím masky) a třemi herci, kteří hráli všechny postavy.

T. Wilder: ? (říjen 1977 – ?) Voskovec režíroval tuto neidentifikovanou inscenaci dlouhé jednoaktové hry T. Wildera na univerzitní půdě zapadlého městyse Northfield v Minnesotě. Psal o inscenaci v několika dopisech, aniž by uvedl titul. *Nedávno jsem dodělal hezkej melouch v Minnesotě na jedný universitě, kde jsem jim narežíroval – ale velice pěkně – jednu dlouhou aktovku od Wildera.*⁹²

F. Goodrich, A. Hackett: *The Diary of Anne Frank* (*Deník Anny Frankové*, únor 1978 – otec Frank) Na jevišti divadla v Atlantě ve státě Georgia se setkal s manželkou Christinou (role paní Van Daan). *Hrál jsem svoji původní roli starého Franka, v níž mě před jedna-dvaceti lety viděl Jan v Londýně... (!!!) Myslím, že bych se mu tentokrát byl líp líbil, ačkoliv byl tenkrát hodnej a chválil mě. Je to divný, ale člo. se furt učí.*⁹³

D. Rush: *Beethoven/Karl* (3. 1. 1979 – Ludwig van Beethoven) Voskovec měl v této úloze *mistránka samého* úspěch, ačkoliv produkce po 20 odehraných představeních skončila. Jiří popisuje zejména pasáž, kdy *je Beeth. slyšán z vedlejšího pokoje, jak komponuje – už je úplně hluchej a piana nepoužívá a dle historických pramenů vydával příšerné atonální skřeky a huhlání jen se složitými rytmy, kopáním do nábytku a dupáním. Tak to režisér*⁹⁴ */.../ nahrál na pásku, abych prej se nemusel namáhat to při každém představení improvizovat znova. Nahrál jsem to jednou pozdě večer po vyčerpávající zkoušce a následkem toho mi bylo vše buřt a byl jsem odvázaněj. /.../ Je to zdarma /.../ tak jsme to dopracovali, když chceme dělat něco pořádnýho, a při tom vysoce profesionální produkce s výtečnejma hráči ve velice prestižním krčálku – a teď se drž, v bývalý Národní budově české na tříasedmdesáté ulici na východě, kde jsme jednou spolu s Ježkem vystupovali a nenáviděli to.*⁹⁵

⁹¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 337.

⁹² *Tamtéž*. s. 349.

⁹³ *Tamtéž*. s. 365.

⁹⁴ Paul Schneider.

⁹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 383 - 384.

S. Beckett: **Happy Days** (*Šťastné dny*, 1. 6. 1979 – Willie) Partnerkou mu byla herečka Irene Worthová. Existuje též televizní záznam této divadelní inscenace, vzniklé v rámci New York Shakespeare Festival. Ačkoliv Voskovcova role není textově rozsáhlá, recenzent John Simon (*New York Magazine*) Jiřímu přesto vytýká jeho neamerický přízvuk, který v neadekvátním spojení s hlasem Irene Worthové vytvářel nelibozvučnou kakofonii.⁹⁶

Voskovec přesto hodnotil inscenaci pozitivně: *Hra jde – a zdá se, že to snad poběží celý léto /.../. Mám velkou srandu a jsem chválen (kritikou) i LIDEM* (podtrženo J. V.), *což je důležitější, jak víš.*⁹⁷

Jan Werich v hraných filmech a televizi:

Pád Berlína (1949 – Hermann Göring) Dvojdílný výpravný sovětský film, který na pozadí druhé světové války propaguje komunistické ideje, zosobněné ve Stalinovi.

Císařův pekař a pekařův císař (1951 – císař Rudolf II., pekař Matěj) Snímek Martina Friče navazuje na legendu o golemovi, kterou již dříve (1932) V+W, svěbytně pojatou, inscenovali v Osvobozeném divadle. Roku 1953 se k filmu vyjádřil Jiří Voskovec v dopise Viktoru Fischlovi: *Snad víte o tom, že Werich v minulých letech v Praze sepsal na tomto základě filmové scenario, které natočil a za které si vysloužil státní cenu. Nevím o tom víc, než že se to jmenovalo Císařův pekař a Jan hrál dvojroli Rudolfa a Pekaře – a že nepochybně zlí alchymisté byli náhončími Wall Streetu a dobrý lid zvítězil ve smyslu „lidové demokracie“. Jsem rád, že jsem ten film neviděl – asi by se mi bylo udělalo na nic. Bylo by zajímavé, kdyby druhý spoluautor originálu, který má kliku žít na té svobodnější straně železné opony, napsal svou vlastní re-adaptaci původního námětu – ale bohužel na to nemám ani čas, ani opravdu naléhavou chuť.*⁹⁸

Byl jednou jeden král (1954 – král Já První) Filmová pohádka Bořivoje Zemana.

Vzorný kinematograf Haška Jaroslava (1955 – vypravěč) *Vzorná škola mocnářství, Vzorné rodinné štěstí, Otec chudých, Vzorná láska lepších lidí. Kolem roku 1900 promítá v jarmareční boudě Jaroslav Hašek čtyři fil-*

⁹⁶Složka Jiřího Voskovce uložená v knihovně Divadelního ústavu (pod signaturou MB 3236) a obsahující různé strojopisné dokumenty – divadelní recenze, dopisy, životopis.

⁹⁷VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 390.

⁹⁸SUCHÝ, Ondřej. *Werichův Golem a golemův Werich*. Praha: Euromedia Group, k. s., 2005, s. 158 - 159.

mové příběhy. *Veselosti ze života c. a k. monarchie s komentářem Jana Wericha*.⁹⁹

Hudba z Marsu (1955 – muž v publiku) Socialistická veselohra o nábytkářském družstvu MARS, které nesmí zanedbávat kulturu a musí tudíž sestavit hudební těleso.

Psohlavci (1955 – rychtář z Pocínovic) Epizodní role jednoho z žalujících rychtářů.

Husaři (1956 – Flicot) Záznam divadelního představení z Divadla satiry.

Černošský Pánbů a Israelité (1957 – vypravěč) *Měl jsem v TV program na pokračování. Četl a hrál jsem sám „Černošský Pánbů a Israelité“ od Bedforda*.¹⁰⁰

To jsou Bratři v triku (1957) Dokumentární film zavádějící diváky do zákulisí ateliéru kresleného filmu.

Silvestr 1957 (1957)

Těžká Barbora (1960 – yberlandský žoldnér) Záznam divadelního představení.

Balada z hadrů (1960 – ponocný Jehan) Záznam divadelního představení.

Baron Prášil (1961 – holandský námořní kapitán) Epizodní role, o níž Werich přesto psal s entuziasmem: *Hraju ve filmu „Baron Prášil“ holandského kapitána námořního. Film dělá Karel Zeman – to je ten co dostal Grand Prix v Bruselu za trikový velefilm „Vynález zkázy“ od Jul. Verna. /.../ Toto je trikový film opět. Barevný, celý od Goyi. Velice slibné*.¹⁰¹

Medvěd (1961 – statkář Grigorij Stěpanovič Smirnov) *Hrál jsem „Medvěda“ u nás v divadle¹⁰² asi před sedmi lety. Šedesátkrát. Pak chtěli ode mně něco na Sylvestra 1961. Jana povídá: Udělej „Medvěda“. Tak jsem ho se starým Fričem nafilmoval*.¹⁰³ A Voskovec v dalším dopise situaci komentoval: *Není to sranda, že my dva /.../ jsme se na obou polokoulích na starý kolena proslavili, co autority na Čechova? (Von ovšem nebyl realista v posraném ibsenovském smyslu /.../)*¹⁰⁴

⁹⁹ ANONYM. Vzorný kinematograf Haška Jaroslava [online]. [5. 3. 2015]. URL: <<http://www.csfd.cz/film/6004-vzorny-kinematograf-haska-jaroslava/>>.

¹⁰⁰ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 98.

¹⁰¹ *Tamtéž*. s. 226.

¹⁰² Divadlo estrády a satiry.

¹⁰³ V OSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 315.

¹⁰⁴ *Tamtéž*. s. 307.

Italienisches Capriccio (1961 – Don Marzio) Východoněmecký životopisný film o Carlu Goldonim. *V titulcích čtete jméno Jana Wericha z herců na třetím místě (za Claudem Laydu a Rolfem Ludwigem). /.../ Scény s Janem Werichem trvají dohromady téměř 14 minut.*¹⁰⁵

Až přijde kocour (1962 – kastelán Oliva, kouzelník) Snímku byla na XVI. Mezinárodním filmovém festivalu v Cannes roku 1963 udělena zvláštní cena poroty, Cena Nejvyšší technické komise a Cena Mezinárodního sdružení mládeže. Werich ovšem nezískal vízum potřebné k cestě do zahraničí.

Na začátku roku 1962 Jan o filmu píše: *Je to podivně nadlehčená věc, kde hraju dědka, který žere psy, pana Olivu, a pak kouzelníka, který přijel s cirkusem. Je to dvojrole, ale není to jeden muž.*¹⁰⁶ Jiří Voskovec byl filmem nadšen a opatřil jej anglickými titulky, čímž se dostal do potíží a finančních tahanic s lidmi, kteří chtěli snímek v USA produkovat. (*/.../Co se stalo s těma dvěma podvodníky, které český genius si drobnohledem vyhledal mezi zdrcující většinou spolehlivých amerických obchodníků.*) *Jakobs,*¹⁰⁷ *brilantní advokát, se jich nemůže dožalovat. I can't serve them paper, George. They're real hoods.*¹⁰⁸ – *A po filmu ani hlas.*¹⁰⁹

Slzy, které svět nevidí (1962 – podplukovník Žebrotesov) Výňatek z Voskovcova dopisu Zdeně Werichové: *Peter*¹¹⁰ *říkal, že viděl Jannovy televizní filmy a moc se mu líbily. Zejména jásal nad Slzami od Čechova. Skutečně byl nadšen.*¹¹¹

Kočár nejsvětější svátosti (1962 – místokrál Peru Don Andrés de Ribera) Film byl oceněn roku 1963 na festivalu v Monte Carlu a získal též hlavní cenu Gran Premio na MTF v Římě.

Uspořená libra (1963 – opilý vkladatel libry Samuel Adams)

Šest otázek pro Jana Wericha (1963) Studentský film – rozhovor o časech Osvobozeného divadla i o umění soudobém.

Drahý zesnulý (1964 – dědeček) Adaptace aktovky Stanley Houghtona, kterou vytvořila Jana Werichová a v níž Werich hrál roli domněle zemřelého otce dvou chamtivých dcer, který příbuzenstvo v závěru ohromí sdělením, že se za několik dnů žení s hostinskou, v jejíž prospěch změní svou poslední vůli.

¹⁰⁵ SUCHÝ, Ondřej. *Werichův Golem a golemův Werich*. Praha: Euromedia Group, k. s., 2005, s. 97.

¹⁰⁶ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 315.

¹⁰⁷ Victor Jacobs byl Voskovcovým právním zástupcem od dob ellis islandského dobrodružství.

¹⁰⁸ Georgi, nejsem schopen se s nimi písemně zkontaktovat. Jsou to opravdoví chuligáni.

¹⁰⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 118.

¹¹⁰ Peter Witt byl v této době Voskovcovým agentem.

¹¹¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 169.

Město na vodě (1964 – komentátor) Krátký dokumentární snímek o italských Benátkách.

Černá hodinka s Janem Werichem (1964) Jan Werich hovoří o obdivovaném Williamu Shakespearovi a předčítá svůj dopis pro něj.

Magnetické vlny léčí (1965 – léčitel Wohu) Dva seriozně vyhlížející podvodníci ušijí boudu na šerifa a okradou jej. Film s westernovou atmosférou.

The Twenty-Fifth Hour (*Dvacátá pátá hodina*, 1967 – kapitán Apostol Constantin) Werich poukazuje na paralelu mezi svojí rolí a úlohou, kterou hrál Jiří o rok dříve na divadle: *Je zajímavé, že moje role žádá scénu, kde zjišťuji, je-li onen muž žid či nikoliv, podobně jako pan Miller ve Vichy. Asi se to jinak nedá zjistit. /.../ Hraju velitele pracovního tábora pro židy, Rumuna, kapitána Apostola Constantina a jezdím na koni. /.../ Role to není velká, jak jsem pravil, ale dá se dělat. Je zlý, ale s humorem. To jsem celý já. Uniformu jsem si dal pořídit takovou vonošenou, starej bum, za peníze nechá utéct, sere na všechno, pokud to nepadá na něj.*¹¹²

Král a žena (1967 – anglický král Jindřich VIII.)

You only live twice (*Žiješ jenom dvakrát*, 1967 – Ernst Stavro Blofeld) Bondovka se Seanem Connerym v hlavní roli, kterou Werich (nejen) kvůli zdravotním komplikacím nedokončil. Voskovec mu přitakává, poté, co je snímek distribuován a on má možnost jej zhlédnout. *No, a ta tvoje role je pitomoučká. Měl jsi absolutně (podtrženo J. V.) pravdu, žes to chtěl hrát „against the line“. To by bylo bejvalo daleko účinnější. To by bylo bejvalo skutečně (podtrženo J. V.) hrozivý a skutečně příšerný. Takhle Donald Plaesence s tou voholenou hlavou a uzenou jizvou a odporným převislým okem je jen neuvěřitelnou, umělou, a nepůsobivou příšerkou. Kdyby ses tomu byl propůjčil, byl bys bejval nešťastnej a následkem toho špatnej. Učinils proto dobře, že ses nedal. - Přesto je to škoda. Kdyby ti volové byli zůstali při svém původním souhlasu s tvým pojetím, bylo by to zlepšilo film a tobě udělalo řemeslně dobře. Škoda. Ale takovejch škod je v show biz víc než klik.*¹¹³

Vzpomínka na tři rána v českém lese (1967 – ?)

Klapzubova jedenáctka (1968 – strážce pečeti) Trináctidílný seriál podle prózy Eduarda Basse, v jehož deváté části se objevil Jan Werich.

¹¹² VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 287 - 288.

¹¹³ *Tamtéž*. s. 381.

Assignment K (*Pověření K*, 1968 – Dr. Spiegler) Kriminální britské drama, v němž Werich hrál drobnou úlohu agenta britské tajné služby, jenž je zavražděn v Kitzbühelu.

Přiložte životopis (1968) *Dvoudílný vzpomínkový televizní pořad. Jan Werich zve na procházku Prahou, tak jak ji zná on, vzpomíná na své mládí, studentská léta i Osvobozené divadlo.*¹¹⁴

A Jan Werich k tomu doplňuje další informace: *Každé město existuje tolikrát, kolik obyvatel v něm žije. Každý vidíme své město svými očima. /.../ Celá ta věc vlastně spočívá v takových mini-mono-logo-skečích, které budou stmeleny mnou ve střihně, jak říkám, tohle to nedáme, tohle lidi znají, k tomudle bysme měli pustit Paul Whittmanna, tím jsme se v té době opájeli, říct o jeho významu a co pro nás byl a tak podobně. Je těžko říct, jak to bude vypadat v celku, protože to všechno improvizuju.*¹¹⁵

Co tomu říkáte, pane Werichu? (1968) Publicistický pořad Vladimíra Škutiny, který vznikl spontánně na popud Werichův, když místo půlhodinových rozprávek o Praze se mu chtělo rozprávět o tom, co se děje kolem nás. *Komentovat život.*¹¹⁶

Jan popisuje svou práci v listu do USA: *Dělám pro naši TV 8 minutové úvahy o všeličomž. V pátek je první, pak každou neděli před hlavním programem. Bude-li to mít úspěch, mám co dělat.*¹¹⁷

Hovory H (1969) Werich Horníčkův pořad popisuje ještě dříve, než v něm vystoupil. *Ten hoch si udělal program velmi zajímavý a utipný, nic nového, ale přece jen nového svým spiretem a rychlostí.*¹¹⁸

Osvobození (1970) Díl z pořadu Jiřího Suchého *Grandsupertingltangl*, v němž se vzpomínalo na Osvobozené divadlo a promítaly se písně z prvorepublikových filmů s V+W.

Muž, který rozdával smích (1970) Vzpomínkový pořad na režiséra Martina Friče.

Pan Tau a Claudie (1970 – pan Viola) *Jan točí pro západoněm. TV neobyčejnou sračku, která má třináct půlhod. dílů. Radila jsem mu upřímně,*

¹¹⁴ ANONYM. Přiložte životopis [online]. [6. 4. 2015]. URL:<<http://www.csfd.cz/film/252834-prilozte-zivotopis/>>.

¹¹⁵ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 412.

¹¹⁶ ŠKUTINA, Vladimír. *Tak už jsem tady s tím vápnem, pane Werichu!* Zürich: MAGAZÍN, 1981, s. 99.

¹¹⁷ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 452.

¹¹⁸ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 30 - 31.

*aby to nedělal, i peněz je za to málo, ale vysvětlil si moji radu falešně a tak v tom teď lítá.*¹¹⁹ Stěžuje si Zdenka si Voskovcovi.

Pan Tau a Claudie (1970 – pan Viola)

Herecké Vánoce (1970) Zábavný pořad s mnoha českými herci.

Pan Tau v cirkusu (1972 – pan Viola)

Pan Tau to zařídí (1972 – pan Viola)

Pan Tau a tisíc kouzel (1972 – pan Viola)

Pan Tau a cesta kolem světa (1972 – pan Viola)

Hledá se pan Tau (1972 – pan Viola)

Magistři smíchu (1978) Jiří Menzel zde společně s Janem Werichem vzpomínal na prvorepublikové filmy.

Račte vstúpiť (1979) Česká televize odvysílala tento dokument Víta Olmera teprve v roce 2011 v rámci pořadu *Hledání Jana Wericha*, který režíroval Olmer taktéž.

Jan Werich a animované filmy:

O zlaté rybce (1951) Barevná kreslená pohádka Jiřího Trnky, kterou slovem doprovází Werich.

Dva Mrazíci (1954 – větší Mrazík) Werich se na tomto Trnkově snímku podílel společně s Vlastou Burianem.

Osudy dobrého vojáka Švejka (1954) Tři epizody z Haškova románu: *Z Hatvanu do Haliče*, *Švejkovy nehody ve vlaku* a *Švejkova budějovická anabáze*.

Moje žena Penelopa (1955) Snad tento animovaný snímek, který s ironickým nadhledem vypráví příběh hrdiny Odyssea, byl pro Jana impulsem k nápadu přepracovat Homérův epos. To se neuskutečnilo, ačkoliv v únoru 1960 psal Jiřímu: *Zabývám se myšlénkou přepsat Odysseu. Je v tom mnoho srandy, zvláště kdyby se to napsalo po Osvobozenecku, leč zraleji, což je automatické, neboť oba jsem dozráli, jen abychom nepřežráli.*¹²⁰

Stvoření světa (1957 – Pánbůh)

Tragédie vodníková (1958) Autorský film Josefa Kábrta vycházející ze stejnojmenné písně Osvobozeného divadla.

¹¹⁹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence III*. Praha: Akropolis, 2010, s. 62.

¹²⁰ *Tamtéž*. s. 235.

Bajka kompromisní (1959)

Pštros (1960)

Šťastný lev (1961) Krátký film režirovaný Jiřím Brdečkou, do nějž Werich propůjčil svůj hlas.

Malá noční povídka: Fimfárum (1963) Pohádka, kterou Werich sám napsal a interpretoval, vyprávěla o kováři a jeho nevěrné manželce.

Fimfárum (1963)

Pražská strašidla (1966)

Jednoslabičný příběh (1969)

Neděle 1969 (1969)

Královna Koloběžka První (1981) Dvanáctiminutová pohádka, jež vznikla podle Werichova námětu.

František Nebojsa (1983) – Tato a následující pohádky využívají námětu Jana Wericha i jeho hlasu z gramofonové desky. Na podobném principu dnes vznikají i další pohádky spojené do tří celovečerních filmů nazvaných *Fimfárum*.

Lakomá Barka (1987)

Až opadá listí z dubu (1991)

Splněný sen (2001)

Franta Nebojsa (2002)

Fimfárum Jana Wericha (2002)

Fimfárum 2 (2006)

O kloboučku s pérkem sojčím (2007)

Fimfárum – Do třetice všeho dobrého (2011)

Jan Werich na divadle:

W. Shakespeare: *The Tempest* (Bouře, 25. 1. 1945 – Stephano)

G. S. Kaufman: *Přišel na večeri* (1. 6. 1946 – Sheridan Whiteside)
Premiéra v Realistickém divadle, odkud byla inscenace v září 1946 přenesena do paláce U Nováků, tj. do nově vzniklého divadla V + W.

V+W: *Pěst na oko aneb Caesarovo finále* (16. 9. 1947 – Dionysos, druhý pěšák, druhý vystěhovalec, Papulus)

E. Y. Harburg, F. Saidy, B. Lane: **Divotvorný hrnec** (6. 3. 1948 – vodník Čochtan)

A. P. Čechov: **Medvěd** (1954 – statkář Grigorij Stěpanovič Smirnov) Inscenace se hrála v Divadle estrády a satiry.

N. V. Gogol: **Ženitba** (asi 1954 – ?) Zmínku o této inscenaci překvapivě nalezneme v listu psaném Jiřím Janovi a nikde jinde. *Paddy Chayefského jsem volal, řekl mi, žeš v tom Monaku to dostal za „Ženitbu“ /.../ a žeš byl báječněj. Ptal jsem se ho, zda pro tebe hlasoval a on: „Hlasoval? Já ho jmenoval!“ /.../ Srandá je, že nejdříve nevěděl, žeš to byl ty. Nevším si jména, jenom byl nadšen hercem.*¹²¹

V+W: **Caesar** (12. 11. 1955 – Titus Papulus)

N. Hikmet: **Byl Filip Filípek nebo nebyl?** (14. 6. 1956 – Filip Filípek) Werich světovou premiéru Hikmetovy hry raději nekomentuje. Ocituje alespoň recenzi J. R. Picka: *Spíše námět k velké satíře nežli velká satira je Hikmetův Filip Filípek. A záleží tedy o to více na upravovateli, na inscenátoru. Jan Werich prošpikoval dvě třetiny hry celou spoustou werichovských atkuálních i mírně dadaistických vtipů a připsal výstupy /.../.*¹²²

B. A. Bréal: **Husaři** (11. 12. 1956 – Flicot) *Husaři mají dobrý vtip a francouzský esprit a často velmi pěkně a ostrovtipně napsaný dialog. To ovšem pozná spíš čtenář než divák. V Horníčkově režii a v hereckém provedení jemný esprit a jistá elegance dialogu takřka zmizely a byly nahrazeny křikem a zmateným pobíháním po jevišti: nedopovězený, naznačený a dvojsmyslný vtip se rázem stal jednoznačným a jadrnějším. Do popředí vystoupila – zejména zásluhou Werichova Flicota – tendence jaksi živočišně vitalistická, která se dá vyjádřit asi tak, že je lépe pít dobré víno a líbat hezká děvčata, než strílet po někom, kdo mi vůbec nic neudělal. Což zase není zásada právě nesympatická.*¹²³

V+W: **Balada z hadrů** (28. 10. 1957 – ponocný Jehan) Zvukový záznam této i následující inscenace byl pořízen roku 1958 a o dva roky později natočen Českou televizí.

V+W: **Těžká Barbora** (14. 11. 1958 – yberlandský žoldnér)

To jsou věci (19. 12. 1960) Inscenace byla nazkoušena v Černém divadle Jiřího Srnce pro zájezd v rámci Mezinárodního festivalu v Edinburgu v srpnu 1962. Od premiéry proběhly změny v obsazení a byly přidány dvě povídky.

¹²¹ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence I*. Praha: Akropolis, 2010, s. 312.

¹²² PICK, Jiří R. O „Filipu Filípkovi“ kriticky. In: *Divadlo*, č. ročníku 7, č. výtisku 12.

¹²³ LUKEŠ, Milan. Zamyšlení nejen nad Husary ale i nad satirou. *Divadlo*, č. ročníku 8, č. výtisku 2.

Happenning – večer spřízněných duší (1. 10. 1966) Večer v Lucerně pořádaný Jiřím Suchým, Jiřím Šlitrem a Miroslavem Horníčkem. *Tak bude improvisovaná sranda, doufám,*¹²⁴ svěřuje se Jan Jiřímu.

¹²⁴ VOSKOVEC, Jiří - WERICH, Jan. *Korespondence II*. Praha: Akropolis, 2010, s. 307.

C Jan Werich: *Být či nebýt*

Dueto s Miroslavem Horníčkem, které bylo zařazeno do obnovené inscenace *Caesara*, skládá hold Williamu Shakespearovi, s nímž (a jeho *Jindřichem IV.* zvláště) se Jan mnoho let blízce setkával.¹

Být či nebýt

W+H Hamlet moh mít v kapse zlato a v duši klid
Leč věřil na duchy
O tom jestli stojí za to být či nebýt
Neměl Hamlet potuchy
Nemoha rozhodnout tož se dal probodnout

Být nebo nebýt anebo žít anebo nežít
Otázkou není pro mne
Rád se budu prát abych moh být několikrát
Byť bylo bytí skromné
Nač nebeská je mi spása
Vždyť přece samo nebe nad života krásou jásá
Čímkoli jsem byl
Čímkoli kdy mně bylo být
Vším jsem byl rád vším jsem byl rád
Vším jsem byl rád

Být nebo nebýt anebo žít nebo nežít
W *To prosím pro mne otázkou nikdy nebylo
Když jsem ještě žil co kvítek jetele
Najednou vidím ke mně jde tele
Než jsem řek roso zeb ho je boso
Zhltlo mne to tele Tma jak v kostele*
H *Když já byl kvítkem jetele
Číhal jsem bděle na tele
A při tom bdění do omrzení
Jsem zvad za dvě neděle*
W *Na duchu i na těle*

¹ WERICH, Jan - BĚLÍKOVÁ, Marie (ed.). *Listování*. Praha: BRÁNA, 2011, s. 98 - 99.

W+H Čímkoli jsem byl
Čímkoli kdy mně bylo být
Vším jsem byl rád Vším jsem byl rád
Vším jsem byl rád
Býti nebo nebýti anebo žíti nebo nežíti
H *Otázkou pro mne taky nikdy nebude*
W *Aber was sagen Sie?*
H *Chtěl bych žít v kůži kritika*
Co všechno zná a všem tyká
W *Jenže v té kůži necítíš růži*
Růže se hrocha netýká
H *Chtěl bych žít v kůži satirika*
Ten jak to vidí tak to říká
W *Ale to by musela být velká klika*
Aby tu kůži z toho satirika
Nestáhli a nedali do šuplíku

W+H Čímkoli jsem byl
Čímkoli kdy mně bylo být
Já budu rád Já budu rád
Že budu rád

D Voskovcovy básně

Jiří Voskovec psal poezii v mladých letech a opět se k této činnosti navrátil při své internaci na Ellis Islandu. Vznikla *Odpolední hračka*, *Triumfální marš*, *Smutný muž* a *Nocturno*, které poprvé vyšly v *Literárním sborníku*, vydaném v Praze roku 1967. První z nich byla dedikovaná Josefu Šímovi, druhá pak vznikla v srpnu 1950, kolem pátého výročí útoku na Hirošimu.

*Původně jsem je napsal anglicky a bez úmyslu zveřejnění. Teprve o několik let později jsem je překomponoval do češtiny; ani to však nebylo míněno pro tisk, nýbrž spíš jako cvičení v prstokladu a jazykový experiment.*¹ Napsal o nich sám autor rok před vydáním. Nakonec byly zařazeny do sborníku Voskovcovy poezie *Želva, o které se nikdo nezmiňuje*.² A jimi bych tuto práci uzavřela.

Smutný muž

Hraju si s korály navlečených dní
A mříží falšuju z pikové pětky eso
Na zimní dech si toužím namalovat
Svléko-lezkyni polonahou
A co mi vyjde? Holá provaznic **e** -

Přetnout tu korálkovou šňůrku
Třeba bych nastartoval Etnu
Co já vím? Třeba -

Jen umět čtvery větry zvednout!

Duj – prosím tě duj – vichřice dráteníku
Hrej na tu harfu z vytahaných šlů
Odfoukni popel pompejský
Vyraž mi prach z očí

Ti tři ptáci k smíchu
to by byl přelud
Křídla neměli
tím méně byli k smíchu

¹ CINGER, František - KOLÍŠ, Karel. *Voskovec+Werich - Dialogy přes železnou oponu*. Praha: BVD, 2012, s. 48.

² VOSKOVEC, Jiří. *Želva, o které se nikdo nezmiňuje*. Praha: Garamond, 2001, s. 86 - 99.

Tři stařeny – na dlaních mucholapky –

To se ví mávat neznamená lítat...

Z těch tří šest polapili na smetišti

Pod plecháčem který někdo prokop

Ó ptáčníku – vylej ten svůj lep

Radš v uličkách jako píšťaly úzkých!

Vichře – svým espresso-černým dechem nadmi

Ty modré bluzy v oblačné kotrmelce

Rozsyp korálky dní a prázdné prsy zvedni

Plachetní pamětí

Vstaň větre – postav se – a dej mi spatřit

Bohyně s ústy mušlí

A na verpánku z plaveného dřeva

Neptuna s trojzubem

A piš si Odyssea

Jak zhlédl pramen kouře

Piš si

t **Ja****k** **a****n****i**
n**i**c nedokazuj **e**

Trium fální marš

To tedy měl být Vítězný den
Ty a já konečně zamčeni
v plesnivém pensionu
jako by je napsal O'Henry či Mark Twain
Horoucně na posteli jsme si rozbalili srdce
A ono v nich nic nebylo – převezli nás
S ústy na zámek na neodestlaném loži
Co dusný soumrak houstnul
V tom děsně hnědém pokoji
s mapou ohavné pevniny Severovýchodního
Vlhka na stropě
Zvenku třestil bengál
Prachem se plazil po umoučném okně
křápalo v rámu jako zmoklý buben

To tedy měl být Vítězný den –

Národ rozpečetil testament padlých
A ono v něm nic nebylo – vidíš i národ převezli
My dva aspoň byli kuš
Leželi vystaveni na loži nesouložném
Hujaja – venku na té šestákové pouti
se troubí na trumpetky huláká
A lid oběšenci na provazech zvoníc
Tovární píšťaly výskaj krávy mír /.../

Nocturno

Štěkot ryl časokruh v půlnočním mramoru
Lokálka bafala v tunelech obzoru
Jez bělel pod mlýny jež dávno nemlely
Dva cizí ze stesku se tiskli v posteli.

E *Filmfalstaff*

Kompletní scénář připravovaného V+W snímku *Filmfalstaff* z roku 1964 obsahuje přiložené CD.